

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SAV

ISSN 0018-2575

ROČNÍK 55 * 2007 * ČÍSLO 4

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

813 64 BRATISLAVA, KLEMENSOVA 19

e-mail: histcaso@savba.sk

<http://www.historickycasopis.sk>

Hlavný redaktor: Dušan Kováč

Redakčná rada: Jozef Baďurík, Michal Barnovský, Valerián Bystrický, Viliam Čičaj, Vojtech Dangl, Ľudovít Haraksim, Ivan Kamenec, Eva Kowalská, Ján Lukačka, Richard Marsina, Slavomír Michálek, Pavol Petruf a Dušan Škvarna.

Redakčný kruh: Blanka Brezováková, Katarína Hradská, Tünde Lengyelová

Medzinárodná redakčná rada:

Peter Bugge (Aarhus), Stanislaw Bylina (Warszawa), Moritz Csáky (Wien/Graz), Robert J. Evans (Oxford), Frank Hadler (Leipzig), Horst Haselsteiner (Wien), Catherine Horel (Paris), George J. Kovtun (Washington), Hans Lemberg (Marburg), Francesco Leoncini (Venezia), Jiří Malíř (Brno), Antoine Marès (Paris), Jaroslav Pánek (Praha), Jan Rychlík (Praha), Mark Stolarik (Ottawa), Arnold Suppan (Wien), László Szarka (Budapest), Ela Zadorožňuk (Moskva).

Výkonná redaktorka: Miroslava Fabriciusová

Jazyková redaktorka: Vlasta Jaksicsová

Vychádza štyrikrát ročne. Rozširuje, objednávky a predplatné vrátane zo zahraničia prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, SK – 852 99, Bratislava. Internetový objednávkový formulár nájdete na adrese: <http://www.historickycasopis.sk>. Nevyžiadané rukopisy nevraciamy. Registr. č./7036

Distributed by SAP – Slovak Academic Press, Ltd., Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia. Distribution are held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, W – 8000 München, Germany.

© Historický ústav SAV, 2007

OBSAH

Štúdie

Lysý, Miroslav: Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432 – 1435..	633
Kušnieráková, Ingrid: Szechényi-Kollonichov chudobinec v Bratislave v kontexte transformácie systému sociálnej starostlivosti v Uhorsku v ranom novoveku	659
Mannová, Elena: Koncept lojality. Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny	681
Katuninec, Milan: Charakter rakúskych a slovenských kresťanských odborov v prvej polovici 20. storočia.....	699
Hudek, Adam: Pokus o konštruovanie marxistického národného príbehu v rokoch 1948 – 1955.....	721

Rozhľady

Majo, Juraj - Kuseňdová, Dagmar: Etnické a náboženské pomery Slovenska v polovici 19. storočia podľa Geografického slovníka Uhorska od Eleka Fényesa z roku 1851.....	739
---	-----

Archív

Štefánik, Martin: Cesta Bonaccorsa Pittiho do Uhorska roku 1376.....	749
--	-----

Recenzie

Keprtová, Jana (ed.): Antika? Zajdďte do kina, přečtěte román (Pavol Valachovič)	759
Die Ministerratsprotokolle Österreichs und der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1848-1918 (Dušan Kováč)	762
Bobřík, Miroslav: Nemecká menšina na Slovensku a jej telovýchovné a športové aktivity v rokoch 1918 – 1945 (Dušan Kováč).....	763
Štaigl, Jan - Štefánský, Michal: Vojenské dejiny Slovenska. VI. zväzok 1945 – 1968 (Jan Pešek).....	766

Slovenská historiografia 2005 (Alžbeta Sedliaková)

**GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA
KRONIKA**

CONTENTS

Articles

- Lysý, Miroslav: The The Hussite Invasions and Hussite Garrisons
in the Kingdom of Hungary in the Period 1432 – 1435..... 633
- Kušniráková, Ingrid: The Szechényi-Kollonich Poorhouse in Bratislava
in the Context of the Transformation of the System of Social Care
in the Kingdom of Hungary in the Early Modern Period..... 659
- Mannová, Elena: The Concept of Loyalty. Attitudes to the Authorities
in Slovakia during the First World War..... 681
- Katuniec, Milan: The Character of Austrian and Slovak Christian Trade
Unions in the First Half of the 20th Century..... 699
- Hudek, Adam: The Attempt to Construct a Marxist National Story
in the Period 1948 – 1955 721

Horizons

- Majo, Juraj - Kusendová, Dagmar: The Ethnic and Religious Situation
in Mid 19th Century Slovakia According to the Geographical Dictionary
of the Kingdom of Hungary by Elek Fényes from 1851..... 739

Archives

- Štefánik, Martin: The Journey of Bonaccorso Pitti to the Kingdom
of Hungary in 1376 749

Slovak Historiography in 2005 (Alžbeta Sedliaková)

REVIEW-ANNOTATIONS-BIBLIOGRAPHY-CHRONICLE

INHALT

Studien

- Lysý, Miroslav: Hussiteneinfälle und ihre Garnisonen in Ungarn
in den Jahren 1432–1435..... 633
- Kušniráková, Ingrid: Das Szechényi-Kollonich-Spital in Bratislava
im Kontext der Transformation des Systems der Sozialfürsorge in Ungarn
in der frühen Neuzeit..... 659
- Mannová, Elena: Das Loyalitätskonzept. Die Einstellung zu Autoritäten
in der Slowakei während des ersten Weltkrieges 681
- Katuniec, Milan: Charakter der österreichischen und der slowakischen
christlichen Gewerkschaften in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts..... 699
- Hudek, Adam: Versuch der Konstruierung einer marxistischen nationalen Geschichte
in den Jahren 1948 – 1955..... 721

Rundschau

- Majo, Juraj - Kusendová, Dagmar: Ethnische und religiöse Verhältnisse
der Slowakei Mitte des 19. Jahrhunderts nach dem Geographischen
Wörterbuch Ungarns von Elek Fénes aus dem Jahr 1851..... 739

Archiv

- Štefánik, Martin: Bonaccorso Pittis Reise nach Ungarn im Jahr 1376 749

Slowakische Historiographie 2005 (Alžbeta Sedliaková)

KRITIK-GLOSSEN-BIBLIOGRAPHIE-CHRONIK

ŠTÚDIE

VPÁDY HUSITOV A ICH POSÁDKY V UHORSKU V ROKOCH 1432 – 1435

MIROSLAV LYSÝ

LYSÝ, Miroslav. The Hussite Invasions and Hussite Garrisons in the Kingdom of Hungary in the Period 1432 – 1435. *Historický časopis*, 2007, 55, 4, pp. 633-657, Bratislava.

The study is directed towards the period of the Hussite invasions of the Kingdom of Hungary in the period 1432 – 1435 and the activity of the Hussite garrisons. The year 1432 marked a turning point in the Hussite invasions of Hungary. The Hussites began to systematically establish garrisons in Hungary. Skalica, Trnava, Lednica and Topoľčany were gradually conquered. This reinforced the position of the Hussite garrison at Likava, previously the only one. The Hussite garrisons in Hungary all belonged to the sphere of interest of the Moravian Hussites. This is confirmed by the fact that each of these garrisons had some connection with Moravia, most frequently involving the origin of the commander. The departure of the garrisons was gradual and payment of ransom was more frequent than military conquest.

Hussite revolution. Hussite garrisons. Sigismund of Luxembourg.

V rokoch 1428 – 1431 vpadli husiti štyrikrát na naše územie. Na poslednej z týchto výprav na jeseň 1431 obsadili prvú zo svojich uhorských posádok – hrad Likavu.¹ Táto výprava je síce dodnes možno najzaujímavejšia, mala dramatický priebeh a jej výsledok v mnohom ovplyvnil neskorší priebeh revolúcie, no pre Uhorsko mala najzávažnejšie dôsledky výprava z roku 1432. Predchádzalo jej niekoľko dôležitých udalostí.

Na domácej pôde treba spomenúť snahu kráľovnej Barbory zabezpečiť si svoje majetky. Dňa 23. októbra, mesiac po obsadení Likavy, napísala Barbora Kremničanom list, z ktorého vyplývalo, že si nechá poslať dvanásť haviarov z Kremnice na Vígľaš (*Wyglesch*), odkiaľ ich potom (zrejme po splnení úlohy) pošle na hrad Súča (*Hochhaws*).²

1 LYSÝ, Miroslav. Husitské vpády do Uhorska v rokoch 1428 – 1431. In *Historický časopis*, 2007, roč. 53, č. 3, s. 411-433.

2 Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), Diplomatikai fényképgyűjtemény (ďalej DF) 249 981; MATUNÁK, M. Három level a huszita korból. In *Történelmi Társulat* 1898, č. 1, s. 176; ODESCALCHI, Arthur. Königlichen-Briefe aus dem Archiv einer oberungarischen Bergstadt. In *Jahrbuch der K. K. heraldischen Gessellschaft „Adler“*, 1909, roč. neue Folge 19, č. 3, s. 3. B. Varsik (VARSIK, Branislav. *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava : SAV, 1965, s. 85) to pochopil ako posilnenie pohraničia, kde hrad Súča ležal, v skutočnosti však mali haviari pracovať aj na Vígľaši, obľúbenom sídle kráľovnej. Nasvedčuje tomu aj to, že najskôr mali haviari prísť na Vígľaš a potom sa otočiť opačným smerom na Súču. Nešlo teda v princípe o opevňovanie pohraničia, ale o obranu Barboriných majetkov.

Ešte dôležitejšie bolo zálohovanie hradov Vršatec a Budatín Pongrácovi zo Svätého Mikuláša, ku ktorému došlo 14. februára 1432. Pongrác, ako vyplýva z listiny, bol už dlhší čas kastelánom moravských hradov Brumov a Světlov a Barbora mu dlhovala žold za celé obdobie jeho služby v sume 1 972 zlatých.³ Otázne je, čo bolo s Blučinou, ktorú Barbora dostala s oboma ďalšími hradmi. Tá neležala na uhorsko-moravskom pohraničí a je možné, že sa dostala do rúk husitov. Taktiež je problém, ako interpretovať Pongrácovu hodnotu brumovského kastelána. Brumov sa dostal kvôli spomínanej zrade Benedikta z Topolčianok do rúk husitov. Ak bol na jar 1432 Pongrác v hodnosti brumovského kastelána, hrad sa zjavne podarilo získať od husitov späť. Súvisí to azda s tým, že hoci Benedikt z Topolčianok zradil už niekedy pred aprílom 1425, popravili ho až roku 1430.⁴ Ak bol Benedikt veliteľom broumovskej husitskej posádky, jeho poprava mohla znamenať, že práve vtedy obsadila hrad katolícka strana. Či už je táto hypotéza správna, alebo nie, ako si vysvetlíme neskôr, niekedy v priebehu roka 1432 museli Uhri tento hrad stratiť.

Ešte dôležitejšia udalosť sa stala niekedy na prelome rokov 1431 – 1432, keď došlo k roztržke medzi Stiborom zo Stiboric a Jánom z Vrbna. Stibor zo Stiboric zrejme pod dojmom správ o chystanom útoku do Uhorska a pod vplyvom udalostí z minuloročnej bitky pri Trnave, sa roku 1431 rozhodol spísať svoju poslednú vôľu. V nej sa pán z Vrbna (*Wrbenski*) spomína ako držiteľ hradu Hodonín na Morave, pričom sa tu výslovne píše, že ho Stibor nezalohoval („*non est obligatum in aliquo*“).⁵ S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o Jána z Vrbna, hoci sa nedá úplne vylúčiť ani stotožnenie s Mikulášom z Vrbna, ktorý roku 1420 vystupoval ako kastelán Stiborovho hradu Branč.⁶ Ak by však v tomto období Mikuláš z Vrbna žil, Stibor by zrejme v závete nechal uviesť aj krstné meno jedného z nich, preto je pravdepodobnejšia prvá možnosť.

Už 10. septembra napísal totiž Ján z Vrbna bratislavskej mestskej rade list, v ktorom žiadal o pomoc proti Stiborovi zo Stiboric a trencianskemu županovi Konrádovi Schellendorferovi.⁷ Z toho vyplýva, že sa na Morave v tom čase nachádzal a je dosť možné, že sa ho Stiborov závet nejakým spôsobom dotkol. Práve rýchly sled udalostí a absencia prameňov o prítomnosti Mikuláša z Vrbna na Morave, umožňuje stotožniť Wrbenského zo závetu s Jánom z Vrbna.

Zdá sa, že Jánovi z Vrbna prišla vhod husitská výprava na Moravu a odtiaľ do Uhorska. V jej dôsledku musel Moravu opustiť Albrecht a stratu pevnejšej ruky tak mohol Ján využiť vo svoj prospech. To však ešte neznamená, že by sa už v tomto období stal spojencom husitov.

Husitskou výpravou na jeseň a angažovanosťou Stibora sa dá vysvetliť, že ďalší záznam o Stiborovom kroku prišiel až 14. apríla 1432, keď napísal Jánovi z Opatovic

3 MOL, Diplomataikai levéltár (ďalej DL) 43 907.

4 O zrade hovorí list DF 273 596; proti poprave Benedikta protestovala jeho rodina, por. DL 12 328.

5 WENZEL, Gusztáv. *Stibor vajda : Életrajzi tanulmány.* Budapest 1875, s. 194. Závet pochádza zo 4. septembra 1431.

6 Por. DVORÁKOVÁ, Daniela. *Rytier a jeho kráľ. Stibor zo Stiboric a Žigmund Luxemburský : Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitným zreteľom na územie Slovenska.* Budmerice : Rak, 2003, s. 483-484. Pôvod Jána z Vrbna je pomerne neistý, por. JUROK, Jiří. Čeští husičtí a katolíčtí kondotieri z Moravy na Slovensku v 15. storočí (období husitství). In *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 3, s. 12.

7 DF 239 563.

a z Dlhej Vsi, Stiborkovi z Peczky a ďalším spojencom na Hodoníne. V tomto slávnom liste so št'avnatými prívlastkami na adresu Jána z Vrbna sa dozvedáme, že menovaný si privlastnil hrad (*zamek*) a preukazoval sa na Stiborových majetkoch falošnými listami od Stibora. Ďalej sa tu spomína, že sa Stibor chcel vysporiadať s Jánom na dvore uhorského, poľského alebo rakúskeho panovníka, ten však odmietol, údajne preto, lebo sa bál, že by jeho zrada neprešla.⁸ Ani v tomto liste sa ešte nespomína spojenie Jána z Vrbna s husitmi; ak by o ňom Stibor vedel, určite by ho tam uviedol, pretože spojenie s heretikmi by bol mimoriadne závažný zločin. Ján z Vrbna teda v polovici apríla ešte buď s husitmi nespolupracoval, alebo sa o jeho prípadnom spojení s nimi nevedelo. Rozhodný Stiborov postup však na druhej strane iste spôsobil, že nadviazanie spojenectva bolo už len otázkou času. Vyzerá to teda tak, že niekedy v mesiacoch apríl až jún 1432 sa Ján z Vrbna spojil s husitmi, medzi ktorými sa náhle objavuje postava Blažka z Borotína.

V priebehu roka 1432 dostávajú jasnejšie kontúry už aj mierové iniciatívy. Kým na bratislavských rokovaniach medzi Žigmundom a husitmi roku 1429 sa ešte ozývalo viac hlasov pre vojenské riešenie, po domažlickej katastrofe križiakov už aj vyššie cirkevné kruhy prejavili ochotu poskytnúť českým kacírom verejné vypočutie na koncile v Bazileji. Ani tieto sľubné impulzy však nezastavili husitov v zahraničných výpravách. Časť hospodárskeho bremena sa tak prešľavala mimo husitských oblastí. Na jar 1432 sa husitské vojská opäť vydali za hranice Čiech. Táboriti a sirotkovia sa rozhodli pre spoločný postup do Dolnej Lužice a Brandenburska, čím mohli zahľadiť aj predchádzajúce rozpory.⁹ Tvrdý útok oderskej posádky na kláštor Hradisko blízko Olomouca, pri ktorom bolo zabitých niekoľkých mníchov, vyostřil situáciu na Morave. Moravský markgróf Albrecht odpovedal vyslaním vojska na Moravu, kvôli čomu museli husiti posilniť svoje oddiely vojskom z Čiech. Veľké boje na Morave však nevypukli a husiti sa mohli zamerať na Sliezsko.¹⁰

V tejto krajine, patriacej do zväzku českej Koruny, sa husitom podarilo postupne vybudovať sieť posádok, ktoré kontrolovali dôležité komunikácie a vzdialené boli od seba maximálne jeden deň cesty. Z hľadiska posádok bola táto krajina pre husitov zrejme najdôležitejšia. Sliezsko sa dostalo do záujmovej sféry predovšetkým táboritov, kým sirotkovia mali k dispozícii Lužicu.¹¹

Akcia husitov, počas ktorej došlo k vpádu do Uhorska, tentoraz niesla pečať moravských kališníkov. Na rozdiel od iných výprav nám chýbajú kronikárske záznamy o tom, že sa husiti na nejakom mieste zhromažďujú a chystajú zaútočiť. Nemohlo ísť o pokra-

8 DL 43 911; *Středověké listy ze Slovenska : Sbirka listů a listin, psaných jazykem národním. Sv. I.* Ed. Václav Chaloupecký. Bratislava; Praha : Učená společnost Šafaříkova, 1937, č. 5, s. 6-7. Zmienka o poľskom dvore v tomto liste môže nasvedčovať o poľskom či sliezskom pôvode Jána a Mikuláša z Vrbna (do úvahy môže prichádzať sliezske Wierzbnik, alebo Wierzbno pri Krakove).

9 ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce III : Kronika válečných let.* Praha : Carolinum, 1993, s. 249-250.

10 Tamže, s. 253.

11 Por. ČORNEJ, Petr. *Velké dějiny země Koruny české V (1402 – 1437).* Praha; Litomyšl : Paseka, 2000, s. 529 a 532-533.

čovanie sliezskej výpravy,¹² pretože husitské vojsko sa ešte koncom júna (kedy mala byť už obsadená Trnava) zdržiavalo v Sliezsku.¹³

Hoci nám chýbajú podrobnejšie správy, priebeh výpravy sa dá rekonštruovať. Po prekročení hraníc bola prvým cieľom výpravy Skalica. O jej obsadení počas tohto ťaženia však máme len nepriame údaje. Stibor zo Stiboric bol 10. júna kvôli finančnej náročnosti bojov proti husitom nútený predať v Skalici dom, a ďalšie majetky na okolí Pavlovi z Voderád,¹⁴ čo svedčí aj o tom, že v tomto období Skalica ešte nebola obsadená. Naopak, prvý doklad o obsadení Skalice je z jesene 1432,¹⁵ k obsadeniu teda došlo medzi 10. júnom a novembrom 1432, čiže najpravdepodobnejšie pri výprave na Trnavu. Kapitánom sa stal Ján z Vrbna,¹⁶ ktorý si takto vybavil účty so Stiborom zo Stiboric.

Najťažší úder znamenalo obsadenie Trnavy. Podľa Bartoška z Drahoníc sa tak stalo okolo sv. Jána (24. jún).¹⁷ Husiti postupne vchádzali do mesta prezlečení za kupcov. Po priblížení sa hlavného vojska prezlečení vojaci vylomili dve brány, vpustili svojich spoločníkov do mesta a obsadili ho.¹⁸ Trnava sa stala husitským satelitom a veliteľom jej posádky bol dosiaľ neznámy Blažek z Borotína. Jeho pôvod je neistý; predpokladá sa, že mohol pochádzať z moravského Borotína pri Jevíčku, avšak nie je vylúčený ani český pôvod.¹⁹ Do úvahy prichádza aj jeho stotožnenie s Blažkom, ktorého spomínajú dva listy olomouckej mestskej rady z apríla 1425, a v ktorej Blažko vystupuje ako spoločník kacírov, ktorého Olomoučania zadržali.²⁰ Nech už to bolo akokoľvek, strata tak významného mesta ako bola Trnava zasadila Uhorsku pomerne citelnú ranu. Výprava sa po obsadení Trnavy otočila na sever a okolo Trenčína zrejme prešla na Moravu.²¹

Obsadenie Trnavy a neustále vojenské hrozby zo severozápadu, ale aj z juhu, boli témami uhorského snemu v lete 1432. Na jeho čele boli ostrihomský arcibiskup Juraj z Pavloviec, rábsky biskup Kliment, palatín Mikuláš z Gorjan, taverník Peter z Brezovice a ďalší. O niektorých výsledkoch hovorí list záhrebského biskupa Jána Žigmundovi

12 Ako predpokladal VARSÍK, ref. 2, s. 87, ktorý čerpal z Kroniky Bartoška z Drahoníc. In *Fontes rerum Bohemicarum*, Tom V (ďalej FRB V). Ed. Jaroslav Goll. Praha 1893, s. 607.

13 Por. ŠMAHEL, ref. 9, s. 254.

14 DF 277 151.

15 Vyplýva to z protokolu o husitskom sprisahaní v Bratislave, podľa ktorého 27. novembra 1432 mali prísť k Bratislave husiti z Rakúska, zo Skalice a z Trnavy. CHALOUPECKÝ, Václav. Proces proti husitským prívržencům v Bratislavě roku 1434. In *Právní obzor*, 1930, roč. 13, s. 512. Chaloupeckého mylné datovanie na rok 1434 opravil VARSÍK, ref. 2, s. 93-96.

16 WENZEL, ref. 5, s. 205. Údaj je až k roku 1434, ale Ján z Vrbna v tom čase držal a nie dobyl Skalicu. VARSÍK, ref. 2, s. 138-139.

17 Kronika Bartoška z Drahoníc, ref. 12, s. 607.

18 Tamže; JOHANNES DE THUROCZ, c. 216. *Chronica Hungarorum I*. Eds. Elisabeth Galántai et Julius Kristó. Budapest : Akad. K. 1985, s. 228-229, DL 14 212; Eberhardi Windeckii Mogunt. *Historia vitae imp. Sigismundi*, c. 187. In *Scriptores rerum Germanicarum*. Tomus I. Ed. I. B. Meckenius. Lipsiae 1728, col. 1 243.

19 JUROK, ref. 6, s. 10.

20 *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges* (ďalej UB) I. Ed. Franz Palacký. Prag : Tempský, 1873, č. 334-335, s. 390-392. S týmto názorom vystúpil URBÁNEK, Rudolf. K histórii doby Jiskrových na Slovensku a na východní Moravě. In *Věstník královské České společnosti nauk*, třída pro filosofii, historii a filologii, 1939, roč. 11, č. 2, s. 25.

21 VARSÍK, ref. 2, s. 88-89.

z 25. augusta. Na snem prišiel aj posol poľského kráľa Vladislava, ktorý uzavrel zmluvu so sirotkami namierenú proti všetkým Nemcom, avšak nie proti Uhrom, ako zdôrazňoval poľský posol.²² Žigmund na túto dvojtvárnú poľskú politiku odpovedal protipoľskou kampaňou na pôde koncilu.²³ Jedným z výsledkov tohto snemu a rokovaní na diaľku so Žigmundom bol aj koncept vojenskej obrany Uhorska.

Kráľovná Barbora sa 23. augusta 1432 nachádzala v Diósgyőri, odkiaľ napísala list Mikulášovi Soboňovi z Janíkoviec (*Emewke*), v ktorom mu prikázala vrátiť majetky istého Štefana, Jánovho syna – Mičinú a Dolnú Mičinú (*Mikefalwa, Alsomikefalwa*), Vlkanovú (*Walkanfalwa*) a Redek – ktoré mu boli odňaté pre jeho zradu, no na prosbu cirkevných i svetských pánov ich kráľovná do skončenia bojov proti husitom vrátila.²⁴

Aj na tomto mandáte vidieť, že jedným z bodov programu snemu bol postup proti husitom, pričom najvýznamnejšie bolo samozrejme postavenie vojska. Doklad o ňom (alebo skôr o jeho časti) máme zo 7. septembra, keď najvyšší predstavitelia snemu písali Mikulášovi z Várady, Jánovi z Csaoholy, Štefanovi z Čáku a Štefanovi z Bátoru, ktorí boli kapitánmi vojska proti Čechom, schádzajúcemu sa v hornopotiských stolicích Satumar, Krasna, Ugoča a Sabolč. Dňa 15. septembra mali, podobne ako aj ostatní, doraziť k Šintave (*circa Sempte*).²⁵

Tieto akcie nepochybne súvisia s jedným zo záverov snemu: vypísaním novej vojenskej dane. Dňa 29. septembra prijala kráľovná 400 zlatých od Kremničianov, ktoré sa mali použiť na vojsko proti husitom.²⁶ O deň neskôr nasledovala ďalšia správa Kremničianom, v ktorej sa píše, že snem prijal uznesenie, podľa ktorého má každá usadlosť (*hauswirt*) zaplatiť dva zlaté. Okrem toho očakávala, že jej ostrihomský arcibiskup a ďalší krajinskí páni pošlú posily k jej kapitánovi Štefanovi Pohárnikovi z Brezovice.²⁷

Spomínané vojsko, ba možno ani jeho časť, sa však zjavne k Barbore nepridalo, ale postupovalo do Rakúska k vojvodovi Albrechtovi. Prišli mu na pomoc v správny čas, pretože do Rakúska sa chystali táboriť. Podľa správy Jána z Michalovic mestu Zhorelec z 10. októbra sa Albrecht pripravoval spolu s Uhrami na útok proti husitom.²⁸ O dva mesiace neskôr čakali táboriť na hraniciach Moravy a Rakúska.²⁹ Podľa Bartoška nakoniec k bitke došlo niekde pri Znojme krátko pred 25. novembrom; počet táboritov bol údajne 2 000. Straty na oboch stranách boli po 500 mužov, na táborskej strane však vraj o niečo

22 UB II, Ed. Franz Palacký. Prag : Tempsky, 1873, č. 820, s. 307-308; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (ďalej CDH). Tomi VII, volumen II : Ab anno 1429 – 1437. Ed. Georgius Fejér. Budaë : Typ. Universitatis, 1844, č. 349, s. 209-210; *CDH, tomi X volumen VII : Ab anno 1429 – 1437*. Ed. Georgius Fejér. Budaë : Typ. Universitatis, 1843, č. 177, s. 439-440. V CDH VII 2 je nesprávne určené vročenie na 1372.

23 ŠMAHEL, ref. 9, s. 255.

24 DL 63 943.

25 DL 80 384.

26 DF 249 982; TÓTH-SZABÓ, Pál. *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapest : Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. könyvnyomdája, 1917, č. 10, s. 359-360; ODESCALCHI, ref. 2, č. 5, s. 4.

27 DF 249 983; ODESCALCHI, ref. 2, č. 7, s. 5.

28 UB II, ref. 22, č. 831, s. 323-324.

29 UB II, ref. 22, č. 837, s. 331-332. Ide o správu z 10. decembra.

väčšie. Po zotmení sa táborigi stiahli, takže ich už nebolo možné na druhý deň nájsť.³⁰ Táto pozoruhodná husitská výprava je tak trochu v tieni záujmu, keďže pozornosť sa upriamuje najmä na prebiehajúci bazilejský koncil. Dôležitosť tohto vojenského stretu však vynikne vtedy, keď si uvedomíme, že práve na jeseň 1432 sa malo v Bratislave uskutočniť tzv. husitské sprisahanie, ktorým sa malo mesto pripojiť k husitským zahraničným pevnostiam.

O najdôležitejších podrobnostiach sme informovaní vďaka protokolu o vypočúvaní svedkov, v ktorom sa dočítame o postave Merta Badera zo Záhorskej Bystrice (*Mertt Pader von Pistricz*), služobníka Kunca Breiera (*Kuncz Prewer*), ktorý sprostredkoval spojenie medzi Blažkom z Borotína v Trnave a jeho pánom, ktorý bol zasa napojený na istého rytiera v Bratislave. Výsledkom spolupráce malo byť odovzdanie mesta na sv. Katarínu (25. november), pričom spolupracovníci Blažka z Borotína mali v Bratislave obsadiť Laurinskú bránu a vpustiť do mesta vojsko, ktoré sa práve nachádzalo v Rakúsku („*wagenburg, di jeczund ze Osterreich ligt*“), Skaličanov a Trnavčanov. Na čele sprisahania stál *herr Kwty*, čiže pán Kutej, onen bratislavský rytier, ktorý mal údajne k dispozícii až sto mužov.³¹ Po prezradení sprisahania a zastavení táboritov v Rakúsku sa šance na obsadenie Bratislavy výrazne znížili. Pokiaľ by vyšli husitom ich zámery, Bratislava by sa stala nepochybne jednou z najvýznamnejších husitských posádok mimo Čiech a Moravy.

K obkľúčeniu Bratislavy však predsa len došlo. Jediným presvedčivým dokladom sú Žigmundove opatrenia zo začiatku februára 1433, pričom v listine z 3. februára sa zmieňuje o tom, ako sa doočul, že mesto ako aj hrad prežili viacero krutých nebezpečenstiev zo strany husitov, preto kráľ nariadil, aby Bratislave poskytli ochranu ostatné kráľovské mestá a spoločenstvo desiatich spišských kopijníkov.³²

Moravský šľachtic Peter Kutej bol ako bývalý kastelán hradu Veverí na Žigmundovej strane. Možno predpokladať, že azda patril ku kališnickej šľachte, hoci tento fakt nie je až taký dôležitý, pretože počas celej husitskej revolúcie boli presuny z jedného tábora do druhého celkom bežné. Podstatné je, že v Bratislave pôsobil nepochybne z poverenia kráľa Žigmunda a jeho sto pomocníkov mohla byť vojenská posila pre mesto a Bratislavský hrad v súvislosti s ohrozením husitmi. Tým by sa vysvetľovalo, prečo Žigmund obratom ruky riešil ďalšie vojenské posilnenie Bratislavy.

V priebehu novembra sa konali ďalšie vojenské akcie na území Uhorska. Dňa 5. novembra 1432 napísal jágerský biskup Peter z Rozhanoviec žiadosť Šarišskej stolici, aby bol čo najskôr vyzbieraný cirkevný desiatok, pretože bolo treba čo najskôr postaviť bandérium proti husitom.³³ Zdá sa teda, že okrem kráľovnovej iniciatívy sa snažili situáciu uchopiť do rúk aj krajiniskí páni a asi sa aj usilovali splniť sľub daný Barbore. To sú však zrejme všetky správy o kráľovskom vojsku; zdá sa, že jeho organizácia uviazla, pretože

30 Kronika Bartoška z Drahonice, ref. 12, s. 609.

31 CHALOUPECKÝ, ref. 15, s. 511-513; VARSÍK, ref. 2, s. 96-98; SEGEŠ, Vladimír. *Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave*. Bratislava: Perfekt, 2005, s. 153-155.

32 *CDH X 7*, ref. 22, s. 478-479; *CDH. Tomi X, volumen VIII: Ab anno 1382 – 1437*. Ed. Georgius Feyer. Budae: Typ. Universitatis, 1843, č. 300, s. 633-635; *Monumenta diplomatica civitatis Budapest III (1382 – 1439)*. Ed. L. B. Kumorovitz. Budapest: BTM, 1987, č. 1033, s. 184.

33 *Bártfa szabad királyi város levéltára 1245 – 1526*. Ed. Béla Iványi. Szeged 1931, č. 248, s. 45.

o ňom chýbajú ďalšie informácie. Naopak, do akcie sa púšťajú husiti v Uhorsku. Z listu kráľovnej Barbory z 21. novembra sa dozvedáme, že jej napísal Ján Noffry z Bojníc, že „*Her Jan*“, čiže Ján z Mesenpeku, veliteľ husitskej posádky na Likave, „*mit anderen ketczern*“ pritiahol k Prievidzi a chystá sa ďalej. Barbora preto vyzvala Kremničanov, aby vyrazili spolu s ďalšími mestami na pomoc Jánovi Noffrymu.³⁴

Ako blesk z jasného neba prišla o štyri dni neskôr správa od Jána Noffryho, že na Lednici sa usadili s veľkou silou husiti, čo mu potvrdili dvaja jeho ľudia, ktorí prišli od Váhu.³⁵ Znamená to, že práve v tomto čase sa husitom podarilo obsadiť Lednicu. Nič nenasvedčuje tomu, že by bola Lednica obsadená už počas jesennej výpravy roku 1431.³⁶ Môžeme však predpokladať, že obsadenie Lednice súvisí s aktivitou Jána z Mesenpeku, ktorý po vyplenení Prievidze postupoval ďalej. V pozadí obsadenia tohto hradu (o dobytí je zrejme ťažko hovoriť) však okrem likavskej posádky boli asi aj moravskí husiti. Uviedli sme už, že na jar 1432 sa Pongrác zo svätého Mikuláša spomína ako kastelán Brumova a Světlova. Je ťažko predstaviteľné, že by husiti mohli bez problémov kontrolovať a poprípade komunikovať s lednickou posádkou, ak by medzi Moravou a nimi ležal hrad Brumov v rukách uhorskej posádky. Nie je to samozrejme vylúčené, pretože aj Likava sa nachádza hlboko v nepriateľskej krajine, no v prípade Lednice sa zdá pravdepodobnejšie, že jej obsadenie umožnilo to, že Brumov sa v tom čase nachádzal v rukách husitov.

Obsadenie Lednice, pokus o obsadenie Bratislavy a akcia Jána z Mesenpeku proti Prievidzi nesú znaky koordinovanosti. Bratislava mala byť obsadená 25. novembra, Lednica bola podľa všetkého obsadená 24. novembra. V oboch prípadoch môžeme predpokladať, že hlavnými činiteľmi boli moravskí husiti, prípadne spojenci moravských husitov. Akcie husitov však pokračovali zrejme aj naďalej; preukázateľne napríklad v priebehu januára 1433.³⁷

Spomínané skutočnosti svedčia o tom, že husiti začali po katastrofe z neskorej jesene 1431 uprednostňovať v Uhorsku inú taktiku. Do popredia sa dostali menšie výpady a obsadzovanie hradov a miest, ktoré ešte viac zamestnávali vojská krajín protihusitskej koalície. Tým sa však aj logicky znižuje množstvo správ o týchto výpravách a je

34 DF 249 984; MATUNÁK, ref. 2, č. 2, s. 176-177; ODESCALCHI, ref. 2, č. 7, s. 5.

35 „*homo noster de fluvio Vag advenit (...), qui nobis veraciter ac certitudinaliter dicit ut quo infideles husistarum ad Lednicz cum magna vi ac potencia sunt constituti*“. DF 249 985; MATUNÁK, ref. 2, č. 3, s. 177.

36 Hypotéza B. Varsika vychádza najmä z listu Jána Noffryho z Bojníc z 25. novembra 1432, kde sa prvýkrát spomína husitská posádka v Lednici, no nie jej dobytie. VARSIK, ref. 2, s. 64, 83, 86, 105, 271-272. Faktom však je, že spojenie *sunt constituti* (ref. 35), sa dá preložiť skôr ako usadiť sa či zastaviť, než „zhromažďujú sa“ (VARSIK, ref. 2, s. 103). Ešte dôležitejším argumentom však je spomínaný Barborin list z 21. novembra (ref. 34), podľa ktorého Ján z Mesenpeku pritiahol s kacírmí k Prievidzi a chystal sa pokračovať ďalej. B. Varsik predpokladá, že išlo o akciu lednickej posádky, to je však veľmi málo pravdepodobné. Boli to totiž husiti z Likavy a išli opačným smerom a navyše sa husiti usadili na Lednici až o tri dni neskôr, v noci z 24. na 25. novembra (ref. 35).

37 Krajinský sudca Matej z Pavloviac odložil súd z 13. januára na 1. august, pretože „*Bohemi, Huzite et heretici partes superiores regni et specialiter comitatus Nitriensis, in quo in causam attractus habitacionem habere dinoscitur, hostiliter invasisse perhibentur*.“ *A Zichy és Vásoneői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára VIII.* Ed. Ernő Kammerer. Budapest : Athenaeum Ny., 1895, s. 461.

obtiažnejšie rekonštruovať ich priebeh. Nasledujúca táborská výprava je však v tomto výnimkou.

V atmosfére prebiehajúcich rokovaní v Bazileji sa táborská časť husitov po výprave do Rakúska začala chystať proti Uhorsku. Nemožno povedať, že by táborská výprava z jari 1433 bola činom veliteľov „na vlastnú päsť“.³⁸ Naopak, táto výprava je jedným z dokladov nechuti radikálov ku kompromisom v Bazileji. Napätá situácia v Sliezsku ich však prinútila túto výpravu na nejaký čas odložiť. Pri meste Pszczyzna ich stretli poslovia kráľa Vladislava, ktorý potreboval pomoc proti rádu nemeckých rytierov, spojených s novým litovským vládcom Svidrygelom. Pomoc síce nezískal, zato poskytol táboritom voľnú cestu na Spiš, čím sa mohol pomstiť Žigmundovi za to, že pod jeho patronátom došlo k spojenectvu medzi Svidrygelom a rádom.³⁹ Je však charakteristické, že poľský kráľ sa všemožne snažil zabrániť preniknutiu informácií, ktoré by ho usvedčili zo spolupráce s kacírmi. Aj preto uhorskému vyslancovi Pavlovi poľskí diplomati oznámili, že ich nielen budú o táborskom postupe informovať, ale budú sa im snažiť aj brániť v postupe.⁴⁰ Ešte presvedčivejšie sa tváril kronikár Dlugoš.⁴¹

Kontakty medzi poľskou stranou a husitmi samozrejme prebiehali už pomerne dlhší čas, čo Žigmund vnímal s veľkou nevôľou. Spomeňme v tejto súvislosti korešpondenciu medzi Žigmundom a litovským kniežaťom Vitoldom z jari 1429, na základe ktorej napísal Vitold poľskému kráľovi Vladislavovi, že sa doočul o kontaktoch medzi poľským kráľom, Žigmundom Korybutovičom a Puchalom. Ďalej písal o táborských posloch a familiároch Žigmunda Korybutoviča, Puchalu a iných, ktorí majú slobodný vstup a odchod do Poľska a neustále chodia od svojich k poľskému kráľovi a vracajú sa naspäť.⁴² Z 18. marca 1433 máme správu od vratislavského biskupa Konráda mestu Görlitz, v ktorej sa spomína, že poslovia poľského kráľa boli osem dní u táboritov.⁴³

Postup cez južné Poľsko so súhlasom kráľa Vladislava je už vlastne preukázaný. Zdá sa dokonca, že priamo v Krakove dohodol poľský kráľ s predákmi výpravy, medzi ktorými bol Fridrich zo Strážnice a Ján Pardús z Hrádku, podrobnosti ťaženia cez poľské územie,⁴⁴

38 VARSÍK, ref. 2, s. 105-106, čo odmietol KONEČNÝ, Marián. Príspevky k chronológii a topografii husitskej výpravy na Spiš roku 1433. In *Husitský Tábor. Sborník Muzea husitského revolučného hnutí*, 1982, roč. 5, s. 180.

39 ČORNEJ, ref. 11, s. 532; ŠMAHEL, ref. 9, s. 266.

40 *Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia* (ďalej MMAH). *Tomus XII : Codex epistolaris saeculi decimi quinti*. Ed. Anatolius Lewicki. Cracoviae : Nakl. Akademii Umiejętności Krakowskiej, 1891, č. 215, s. 316-317.

41 Johannes Długosii seu Longini, canonici Cracoviensis, *Historiae Polonicae libri XII*, Tomus IV (1410 – 1444). In *Opera omnia XIII*. Eds. Ignatius Żegota Pauli - Alexandri Przewdziecki. Cracoviae 1877, s. 495-496.

42 *MMAH, Tomus VI : Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376 – 1430*. Ed. Anatolii Prochaska. Cracoviae : Nakl. Akademii Umiejętności Krakowskiej, 1882, č. 1349, 1352-1353, s. 823-824, 826-832.

43 UB II, ref. 22, č. 856, s. 355-356.

44 *Scriptores rerum Silesiacarum* (ďalej SRS) *VI : Geschichtsquellen der Hussitenkriege*. Ed. Colmar Grünhagen. Breslau : Max, 1871, č. 182, s. 126-127. Staršie názory o nesúhlase poľského kráľa s pochodom táborského vojska založené na skreslených informáciách Dlugoša vyvrátil KONEČNÝ, ref. 38, s. 186.

ba došlo dokonca aj k zásobeniu táborského vojska.⁴⁵ O ich vzájomnej dohode svedčí aj to, že od začiatku bol všeobecne známy cieľ táborského ťaženia. Krakovský biskup hlásil veľmajstrovi nemeckého rádu, že husiti sú síce na jednu míľu od Krakova, ale tiahnu do Uhorska.⁴⁶ Podobné informácie mal aj olešnický knieža Konrád Biely.⁴⁷

Otázka, kde a ako husiti prešli na uhorskú stranu, nebola dosiaľ úplne jednoznačne vyriešená. Najčastejšie sa spomína okolie Lechnice a Spišskej Starej Vsi.⁴⁸ Dokladom o tom sú zápisky lechnického kláštora, ktorý po opise vyplienenia Lechnice z roku 1431 pripája konštatovanie, že „*simile fere fatum erat Monasterii, cum Anno 1433. iidem Hussitae Késmarkinum occuparunt: hinc pauci residui Fratres Carthusiani diffugerunt, et per alia Monasteria dispersi fuerunt.*“⁴⁹ Zdá sa, že najšmerodajnejším údajom pre príchod husitov na Spiš je veľmi neskorý údaj o vypálení dediny Havky v blízkosti Lechnic husitmi.⁵⁰ Príchod táboritov do Uhorska 23. alebo 24. apríla⁵¹ je teda veľmi pravdepodobný. Husitskému vojsku nezabránili v ceste ani záseky na hraniciach a uhorská šľachta sa údajne zľakla smelého českého postupu, preto sa ich zhromaždené vojsko rozprchlo. Obrancovia údajne utiekli aj z Kežmarku, takže husitom nič nebránilo, aby sa 25. apríla mesta zmocnili.⁵²

Dobytie Kežmarku bolo jednou z mála priamych dobývacích akcií husitských vojsk doložených na území Uhorska. V ostatných prípadoch obsadili husitské vojská mesto alebo hrad ľst'ou, prípadne s pomocou domácich spojencov. Aj v tomto prípade pramene spomínajú, že mesto bolo dobyté „*fallaci eorum astutia, et palliata dolositate*“⁵³ nedajú sa však z toho vyvodzovať príliš prehnané závery. Autor textu chcel zrejme zdôrazniť, že táboriti dobyli mesto tým, že použili kostol sv. Michala na predmestí k vlastnému útoku na mesto.⁵⁴

45 SRS VI, ref. 44, č. 185, s. 128-129. Potvrďuje to správa Konráda Bieleho veľmajstrovi Rádu nemeckých rytierov zo 7. mája, že kacíri ležali pri Ratibore a tiahnu okolo Krakova do Uhorska; z Krakova im bolo vydaných „*fünfzig gemestir ochsin, drei hundirt zeiten fleises, an bir, brot und zalc*“.

46 SRS VI, ref. 44, č. 182, s. 126-127.

47 Ref. 45.

48 S týmto údajom prišiel P. Tóth-Szabó (TÓTH-SZABÓ, ref. 26, s. 117), ktorý sa na základe Hrabušickej kroniky domnieval, že Spišskú Starú Ves a Lechnicu vyrabovali husiti až roku 1433 a nie o dva roky skôr, hoci kronika datuje obe udalosti jasne do roku 1431 (*Chronica Scepusiense vel Kaposztafalvense*, Magyar tudományos akadémia, kéziratár). B. Varsik (VARSIK, ref. 2, s. 109-110) síce o tom správne pochyboval, aj keď originál kroniky nevidel, tiež však kládol príchod táboritov na Spiš cez povodie Dunajca. M. Konečný (KONEČNÝ, ref. 38, s. 192) sa viac-menej vrátil k poňatiu Tóth-Szabóa.

49 Series priorum de Lechnicz. In *Annalecta Scepusii sacri et profani* (ďalej AS). *Pars III : complectens Scepusii magistratum et politicorum*. Ed. Carolus Wagner. Posonii et Cassoviae 1778, s. 187.

50 ŠIMEK, Ondrej. *Husitizmus a reformácia na Spiši*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1971, s. 31.

51 KONEČNÝ, ref. 38, s. 194.

52 *Johannis Dlugoszii*, ref. 41, s. 496; Excerpta ex chronicis scepusiensibus seu leutschoviensibus. In *AS. Pars II : complectens Scriptores rerum Scepusiacarum quibus accedunt inscriptiones templorum Scepusiensium*. Ed. Carolus Wagner. Posonii et Cassoviae 1774, s. 11; Urbis Késmarkiensis ab anno MCDXXXIII ad DXLVII memorabilia. In *AS II*, s. 105; *Chronica Scepusiense*, ref. 48.

53 *Urbis Késmarkiensis*, ref. 52, s. 105.

54 Na Žigmundov príkaz bol kostol neskôr zbúraný, por. *AS. Pars I*. Ed. Carolus Wagner. Viennae 1774, s. 53-54. Pomoc obyvateľov mesta (resp. mestskej chudoby) videl v prameňoch B. Varsik (VARSIK, ref. 2, s. 110 a 194) ale aj O. Šimek (ŠIMEK, ref. 50, s. 37).

Napriek tomu však nemožno celkom vylúčiť pomoc niektorých Kežmarčanov pri dobýjaní mesta. Útok bol o to jednoduchší, že Kežmarku chýbali obrancovia.

Z mesta sa na niekoľko dní stala základňa táboritov na výpady do okolia. Či šlo o jednu väčšiu akciu alebo niekoľko menších, je na základe prameňov len ťažko určiť. Správny je zrejme predpoklad, že veliteľom, ktorý operoval na Spiši, bol Ján Pardus z Hrádku, ktorého meno sa, na rozdiel od Fridricha zo Strážnice, zachovalo v spišských kronikách.⁵⁵ Priamych dokladov k celkovému rozsahu husitského plienenia je však málo. Bezpečne doložené je vypálenie kostolov v Ruskinovciach⁵⁶ a Smižanoch.⁵⁷ Husiti sa vyhlili Levoči a dobyli a vypálili Spišskú Novú Ves, odkiaľ navyše odniesli mestské listiny.⁵⁸ Doložené je ešte vyplienenie Matejoviec, Tvarožnej,⁵⁹ Spišského Štiavnika,⁶⁰ neďalekej Spišskej Teplice⁶¹ a kartuziánskeho kláštora Jána Krstiteľa „*Lapis refugii*“ v blízkosti Letanoviec.⁶² Ostatné lokality, označené za miesta prechodu husitov, treba brať s rezervou,⁶³ azda s výnimkou Spišského Podhradia, ku ktorému máme doklad z 25. novembra 1433 od Žigmunda, že „*casu inopinabili, ignis incendio combusta extitisset*“.⁶⁴

V Kežmarku našli dobyvatelia spišského prepošta Juraja, ktorý sa zrejme prišiel schovať pred husitmi do bezpečia mestských hradieb. Ako cirkevný predstaviteľ patril medzi klasických mnohoobročníkov, pretože bol zároveň kanonikom Spišskej kapituly, prepoštom v Rábe i na Spiši a zrejme ho príliš nevzrušovali výzvy pápeža Jána XXIII. (1410 – 1415), aby sa vzdal jednej z funkcií.⁶⁵ Toto, a takisto prepoštovo bohatstvo, ktoré zveril do rúk generálneho vikára, boli iste dôvody, prečo ho husiti vzali so sebou ako rukojemníka spolu s kežmarskou mestskou radou. Na prepustenie mestskej rady na slobodu si Kežmarčania museli požičať 3 047 zlatých od poľských pánov Ambráhama z Gozliceze a Vladka z Brziny.⁶⁶ Pozoruhodné je, že bohatstvom oplývajúci generálny vikár Ján z Podolíncu už na vyslobodenie prepošta Juraja nedal nič, vďaka čomu sa Juraj

55 KONEČNÝ, ref. 38, s. 199.

56 TÓTH-SZABÓ, ref. 26, č. 19, s. 369.

57 TÓTH-SZABÓ, ref. 26, č. 18, s. 368-369.

58 DL 6743; DF 267 862; 267 877; 280 818; *AS I*, ref. 54, s. 219-222; *CDH X 7*, ref. 22, č. 312, s. 667-671; *A szepesmegyei történelmi társulat évkönyve*. Ed. E. Kalmár. Lőcse 1908, č. 15, s. 21-25; DOMANOV-SZKY, Sándor. *A szepesi városok árumegállító-joga. Lőcse és Késmark küzdelme az árumegállitáséert 1358 – 1570*. Budapest 1922, č. 17, s. 211-215.

59 *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis* (ďalej SATS). *Pars II*. Ed. Michael Schmauk. Szepesváraljae : Typogr. episcop., 1889, č. 268, s. 439-440.

60 *AS I*, ref. 54, s. 426.

61 *CDH X 7*, ref. 22, č. 402, s. 822-824; *SATS II*, ref. 59, č. 145, s. 253-254.

62 Anonymi Carthusiani fundatio lapidis refugii, seu monasterii beati Joannis Baptistae. In *AS II*, ref. 52, s. 76. Je možné, že práve toto miesto inšpirovalo Bedřicha zo Strážnice, aby neskôr v českom Koline pomenoval svoj novovybudovaný hrad Skala útočišťa. VARSÍK, ref. 2, s. 112.

63 Ide o Lendak, kde sa na kostole nachádzal znak kalicha, ďalej Spišskú Belú a Strážky, Lubicu, Huncovce, Veľkú Lomnicu, Starú Lesnú, Veľký Slavkov, Spišskú Sobotu, Stráže. Za doklad o vyplienení týchto lokalít husitmi sa považuje prestavba kostola, por. KONEČNÝ, ref. 38, s. 197-198.

64 *SATS II*, ref. 59, č. 138, s. 237-239. Husiti sa tu priamo nemenujú, je však pravdepodobné, že šlo o ich výpad počas pobytu v Kežmarku.

65 ŠIMEK, ref. 50, s. 13.

66 *CDH X 7*, ref. 22, č. 238, s. 528-529.

dostal až do Prahy, kde zomrel.⁶⁷ Vikára Jána čakal neskôr súd pre krádež a spreneveru.⁶⁸

To sa už ale husiti nachádzali na Liptove, pričom v Hybe sú doložení 8. mája.⁶⁹ Pokračovali cez Okoličné⁷⁰ a Nemeckú Lupču,⁷¹ ktoré nezabudli vypáliť. Zastavili sa až v Turčianskom Svätom Martine, ktorý takisto vyplienili a odniesli so sebou aj mestské listiny.⁷² Zdá sa, že v Martine sa husiti mohli nejaký čas zdržať, podobne ako predtým v Kežmarku a len jeden oddiel sa vybral po okolí. Okrem toho, že narobili veľké škody v Turčianskej stolici,⁷³ dostali sa až ku Kremnici, kde dobyli aj mincovňu ležiacu za mestským opevnením.⁷⁴ Po návrate tejto časti vojska sa husiti vybrali zrejme okolo Žiliny na Moravu.

Ani po skončení výpravy na Spiš nedošlo v Uhorsku k upokojeniu. Zdá sa, že drobné boje v severných častiach krajiny pokračovali. Na ich čele stál nepochybne bývalý mačviansky bán Peter Čech z Levíc (iste aj po boku Stibora zo Stiboric). Dňa 20. júna 1433 si požičal 300 benátskych zlatých od vdovy po Filipovi z Korogu, pričom sa zaručil viacerými svojimi majetkami v Bodrožskej stolici.⁷⁵ K pohybu zrejme došlo aj u husitov. Viliam Harschar, kastelán na Červenom kameni, 30. júna písal bratislavskej mestskej rade, že husiti sa zhromažďujú v Skalici, nikto však nevedel, kam mali namierené.⁷⁶ O pokračovaní tejto akcie nevieme; zdá sa, že bola prerušená kvôli ponuke k mierovým rozhovorom. Je otázne, odkiaľ vyšla iniciatíva, ale prebiehajúce rokovania s husitmi v Bazileji mohli azda inšpirovať husitov a krajinských pánov v Uhorsku, aby sa rozhovory konali aj v Budíne.

Opriebehu rokovaní nie sme veľmi dobre informovaní. Podľa jednej správy z 24. augusta, ktorú máme k dispozícii, však krajinskí páni neurobili príliš veľa pre to, aby sa s Blažkom a ostatnými dohodli. Jediným výsledkom bolo, že si Blažko dôkladne prezrel budínske hradby.⁷⁷ Z výsledkov vyplýva, že omnoho väčší záujem na dohode mali skôr

67 *Johannis Dlugoszii*, ref. 41, s. 496; *CDH X 7*, ref. 22, č. 190, s. 451-452.

68 ŠPIRKO, Jozef. *Husiti, jiskrovci a bratrci v dejinách Spiša (1431 – 1462)*. Levoča : Spišský dejepisný spolok, 1937, s. 23-24.

69 Ref. 66.

70 *Liptovské archívy 1 : Archív zemianskeho rodu z Okoličného*. Ed. Alexander Húščava. Bratislava 1943, č. 71, s. 109-111.

71 DF 271 803; IVÁNYI, Béla. A középkori oklevél-bizottság jelentése. In *Századok*, 1909, roč. 43, s. 863. B. Varsik (VARSIK, ref. 2, s. 116) dáva vypálenie Nemeckej Lupče s otáznikom do roku 1433, pričom nevylučuje ani možnosť vypálenia mesta v roku 1431. To je však málo pravdepodobné, pretože, ako sme si ukázali, Likavu obsadil v roku 1431 zrejme len menší oddiel. Nepriame datovanie vypálenia mesta Žigmundovou listinou („*dum nobis hiis proximis evolutis annis extra predictum regnum nostrum Hungarie in partibus Italie ac aliis regionibus pro suscepcione coronarum nostrarum imperialium quas auxilium nobis omni rerum conditore feliciter et peroptate suscepimus...*“) nám príliš nepomôže, pretože do Itálie sa Žigmund vybral v septembri 1431. Predsa je však pravdepodobnejšie datovať vypálenie na rok 1433.

72 DL 105 169; DF 268 716.

73 *Johannis Dlugoszii*, ref. 41, s. 496: „*et districtu Thurek praedato...*“; DL 105 169; DF 268 716: „*deinde in provincia Thurocz eadem cum potenciaque descendunt...*“.

74 *Kronika Bartoška z Drahonice*, ref. 12, s. 609; VARSIK, ref. 2, s. 117.

75 DL 59 174.

76 Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), č. 1 270.

77 VARSIK, ref. 2, č. 9, s. 299.

šľachtici a mestá z juhozápadného Slovenska ako vyššia uhorská šľachta. Existuje ešte jedna správa zo 7. augusta 1433, a to od pezinského grófa Juraja. V nej hovorí Bratislavčanom o spoločnom postupe husitov z Uherského Brodu, Skalice a Trnavy, a že Blažko sa chystá na oktávu sv. Vavrinca do Budína ku krajinským pánom.⁷⁸

Po skončení rokovaní sa ukončilo aj prímerie medzi husitmi a Uhorskom. Vojaci, ktorí sa predtým zhromažďovali v Skalici, sa teraz mohli dať opäť do pohybu a obsadiť Topoľčany. Došlo k tomu niekedy pred 20. septembrom, keď bratislavská mestská rada napísala Václavovi Topplarovi, že Tovačovský obsadil Topoľčany a zo dňa na deň sa viac opevňuje a nikto proti nemu nič nerobí.⁷⁹ Ako vyplýva z listu, obsadenie Topoľčian bolo v tomto čase novinkou. S najväčšou pravdepodobnosťou k nemu teda došlo v tomto čase a tým môžeme úvahy o obsadení Topoľčian v predchádzajúcom období označiť za nepodložené. Vychádzali predovšetkým z mienky, že na okolí Topoľčian bolo rozšírené husitstvo, na čo bol potrebný dlhší čas pôsobenia husitskej posádky pred septembrom 1433. Preto topoľčianska husitská posádka mala existovať zrejme už od jesene 1431, keď tadiaľ prešli husitské vojská.⁸⁰ Prvým kapitánom mal byť Ján Šmikoušký, ktorý tam mohol byť len dočasne, prípadne sídlil na Topoľčianskom hrade či v Ludaniciach.⁸¹ Lenže sirotkovský veliteľ sa v Bartoškovej kronike spomína na mieste, keď boli vojská pri Nitre,⁸² teda po prekročení Topoľčian. Dôležité tiež je, že mená Šmikoušký a Tovačovský sa v uhorských prameňoch objavujú až od septembra 1433. Obaja sú jasne spätí s prostredím moravských husitov a do Uhorska prišli zrejme spoločne.

Pre skoršie datovanie príchodu husitov do Topoľčian nám nepomôže ani spolupráca šľachticov z okolia Topoľčian s husitmi. Jurajovi z Bošian a Martinovi zo Špačiniec sa v septembri 1432 podarilo presvedčiť kráľa Žigmunda, aby im daroval majetky v Stračine (*Zarkafalva*) z dôvodu nevernosti pôvodných majiteľov Jána Žoldoša a Petra Kereka z Lipníka. Tejto zrady sa mali obaja dopustiť tým, že sa spojili s husitmi.⁸³ To však samo osebe nemôže dokazovať prítomnosť husitov v kraji, pretože v listine sa toto ich spolčenie nelokalizuje a ich nespoľahlivosť možno interpretovať rôznymi spôsobmi. Je pozoruhodné, že tento spor riešil Žigmund v ďalekej Itálii, kde s ním v tom čase boli aj šľachtici z Bošian. Je viac ako isté, že práve v septembri 1432 sa všetci dozvedeli o nevernosti Jána Žoldoša a Petra Kereka. K ich spolčeniu s husitmi teda došlo najskôr krátko pred septembrom 1432 a tu sa nám najviac ponúka jún 1432, keď husiti obsadili Skalicu a Trnavu. Medzi júnom a septembrom bol primeraný čas na to, aby sa dal do pohybu

78 DL 43 970: „*de von Brod vnd Galicz mit den Treznachern vber ain worden sein, als ich dem vornym, das der Blasko wird achttag nach sand Larenczentag hin ab gen Offen czü den lantherren, den weyl er da niden sey, so wellen sey vns her oder gen Prespürk schaden czü cziehen*“.

79 DL 43 973; VARSÍK, ref. 2, č. 10, s. 300: „*der von Dobecczaw Topleczan pesecz hat, vnd macht das von tag czu tag gar vest vnd niemant tutt darczu gar nichtz*“.

80 VARSÍK, ref. 2, s. 78, 86, 90, 105, 226-227, 230.

81 VARSÍK, ref. 2, s. 227.

82 *Kronika Bartoška z Drahonice*, ref. 12, s. 606.

83 DF 243 998; por. taktiež 243 999 a TÓTH-SZABÓ, ref. 26, č. 11, s. 360-362. Podľa B. Varsíka to podporuje hypotézu, že v Topoľčanoch bola posádka už od jesene 1431. VARSÍK, ref. 2, s. 238. K Jánovi Žoldošovi a Petrovi Kerekovi z Lipníka por. tiež LUKÁČKA, Ján. Zaniknutá stredoveká osada Stračina (*Zarkafalwa*). Lokalizácia a majitelia. In *Aevum Medium. Zborník na počesť Jozefa Hošša*. Ed. Jozef Zábajnik. Bratislava : Univerzita Komenského, 2006, s. 61 a 63-64.

proces odňatia majetku Stračina. Takto interpretovaný spôsob nevernosti Jána Žoldoša a Petra Kereka je menej násilný ako predpoklad o posádke husitov v Topoľčanoch bez existencie jediného priameho dokladu.⁸⁴ O spolupráci šľachticov z okolia Topoľčian s miestnou posádkou existuje doklad až z roku 1434.⁸⁵

Na prelome rokov 1433 a 1434 sa uhorské jednotky pokúšali dobyť Topoľčany. Svedčí o tom list Erharda Modrera⁸⁶ a Petra Slagaufa z 26. januára z Altenburgu (dnes Mosonmagyaróvár), v ktorom píšu bratislavskej mestskej rade rôzne novinky. Medzi iným, že Uhri sa budú musieť stiahnuť od Topoľčian a ostanú tak len v Kremnici, čím bude krajina ohrozená.⁸⁷ Tieto pokusy však skončili neúspechom.

Okrem obsadenia Topoľčian došlo k ďalšiemu ohrozeniu Bratislavy. Spôsobil ho s najväčšou pravdepodobnosťou Blažko a jeho trnavská posádka, ktorí sa chystali obrať hrozno v ich vinohradoch.⁸⁸ V decembri, keď sa táto akcia už skončila, napísala mestská rada kráľovskému maršalkovi Vavrincovi Haidenreithsturnovi o škodách, ktoré kacíri spôsobili mestu, keď písali cisárovi a palatínovi o pomoc, ale neúspešne.⁸⁹

S blížiacim sa koncom bojov medzi husitskými Čechami a zahraničím narastala aj nervozita medzi husitmi. Kým na umiernennej strane bol očividný záujem na skončení vojen, radikáli, ktorým sa výboje stali obživou, sledovali za cieľ presadzovať voči zahraničiu maximalistické pozície, ktoré dohody sťažovali. Výrazom začínajúcich rozporov sa stalo obliehanie Plzne, katolíckej bašty západných Čiech, v lete 1433. Pokračovalo až do začiatku apríla 1434, keď sa podarilo mesto zásobovať a ďalšie obklúčenie stratilo zmysel. Navyše po správach o obsadení hlavného mesta vojskami krajinského správcu Aleša Vrešťovského všetko nasvedčovalo, že sa schýľuje k bitke pri Lipanoch, v ktorej 30. júna kališnicko-katolícke vojsko porazilo táborsko-sirotkovských radikálov.

Udalosti v Čechách prebiehali na pozadí rozhovorov bazilejského concilu s husitmi. Rokovania boli vlastne odozvou na porážku križiackych vojsk pri Domažliciach a prvé náznaky dohody husitov s katolíckou Európou sa začali črtiť už roku 1431. Samotné rozhovory v Bazileji sa začali v januári 1433 a nadväzovali na ne ďalšie v Brne (v lete 1435), v Stoličnom Belehrade (prelom rokov 1435 – 1436) a v Jihlave (6. júna – 5. júla 1436).⁹⁰ To však neznamenalo, že by mierové rokovania mali okamžitý vplyv aj na od-

84 V listine sa spomína len to, že „*ipsi in sensum reprobum dati a via Ewangelice veritatis tociusque orthodoxe fidei errantes et in hereticam pravitatem prohdolor nunc in regno nostro Bohemie predicto ac marchionatu Moravie in despectum christiane religionis polulantes prolabentes hereticis hussitis et thaboritis in ipso regno nostro Bohemie existentibus, nostris notoriis infidelibus et rebellibus adhesisse, de presentibus cum eisdem existentes...*“ DF 243 998; veta sa nachádza aj v odpise DF 243 999 a TÓTH-SZABÓ, ref. 26, č. 11, s. 360-362. Žiadna topoľčianska posádka sa tu teda nespomína, len to, že Ján Žoldoš a Peter Kerek pomáhali kacírskym husitom a táboritom nachádzajúcim sa v Českom kráľovstve. Z tohto dokladu sa teda dá čisto teoreticky vyvodit' prítomnosť Jána a Petra v Čechách, ale vôbec nie prítomnosť husitov v Uhorsku.

85 DL 49 056; DF 244 003.

86 Zrejme totožný s trnavským prisáznym Erhardom Modrerom z roku 1422 (DL 11 255).

87 DL 43 985. „*Item daz mir seinen gnaden der czelet, wie daz dy Vngern von Topeccan abgezogen werden vnd nur auf der Kernpnincz vnd daz ganz land das der vnsicher werden...*“

88 DL 43 973; VARSÍK, ref. 2, č. 10, s. 300.

89 AMB, č. 1 290.

90 Strastiplnú cestu k mieru opisuje prehľadne ČORNEJ, ref. 11, s. 558-584, 600-609, 623-639.

chod husitských posádok z Uhorska. Zdá sa, že skôr naopak, pretože v prvej polovici roka 1434 zaznamenávame viaceré vojenské akcie na území severného Uhorska. Jedným z opatrení kráľa Žigmunda bolo, že do čela vojska chystajúceho sa proti husitom, postavil 8. apríla Petra Čecha z Levíc a Stibora zo Stiboríc. Na konci listu je pripísané, že sa kráľ práve dopyčoval o smrti Stibora, preto na jeho miesto vymenoval najvyššieho koniarnika Vavrinca z Héderváru.⁹¹

Na pozadí týchto hlavných udalostí sa chystali ďalšie husitské akcie v Uhorsku. Dňa 21. februára napísal Jakuš z Mozurowa Mikulášovi a Petrovi z Pezinka o zhromažďovaní husitov v Uherskom Brode, kam prišli jednotky z Kunovic (*Kvrowicz*), Milotic (*Miloczicz*) a Kyjova (*Kyow*), no nevedel povedať, kam smerujú, či k Pezinku (*ad Possing*), do Topoľčian (*ad Thopolczanum*), alebo do Čierneho Brodu (*Viskeleth*).⁹² Dňa 26. marca dostali Bratislavčania správu o zhromažďovaní husitov pozostávajúcich zo skalických, uherskobrodských a iných jednotiek na hraniciach, ktorí sa pod velením Jána Tovačovského chystali vpadnúť do Uhorska a tiahnuť na Záhorie a k Bratislave.⁹³ Okrem toho máme aj list od neznámeho pisateľa z Trnavy bratislavskej mestskej rade. Je datovaný len rokom (1434) a píše sa v ňom o liste z Prahy, podľa ktorého pred sviatkom sv. Juraja (23. apríla) by mali nepriatelia udrieť proti Bratislave.⁹⁴ Všetky tri listy s najväčšou pravdepodobnosťou súvisia s aktivitou Nikolajka (Mikuláša) zo Stiboríc, ktorý ako nový spojenec husitov vpadol spolu s nimi do pohraničných oblastí Uhorska a začal plieniť majetky po nebohom Stiborovi zo Stiboríc.⁹⁵

Ďalší vpád husitov do Uhorska mal na svedomí ruský knieža Fridrich, ktorý už po tretíkrát prešiel na opačnú stranu husitského konfliktu. Podľa kronikára Jána Dluhoša sa kráľ Vladislav okolo Veľkej noci v Krakove dozvedel, že Fridrich vyrazil z Moravy, aby získal vrch blízko hradu Czorsztyna.⁹⁶ Poliáci Fridricha začali prenasledovať a na Veľký piatok (26. marca) sa im napriek ťažkostiam spôsobeným topením snehu podarilo knieža a aj jeho ľudia vyhnúť.⁹⁷ Taktiež sa zdá, že Fridrichovi sa podarilo napadnúť aj Spiš. Svedčí o tom list bratislavského kapitána Juraja z Rozhanoviec, adresovaný bratislavskej mestskej rade. Podľa neho sa husiti dostali na Spiš, čo Jurajovi prišiel „dnes do Rusoviec“ (*hewt gen Charleburg*, list je datovaný 12. aprílom) oznámiť jeho brat Štefan. Proti husitom sa navyše chystali jágerský biskup Peter z Rozhanoviec, spišský a marmarošský

91 CDH X 7, ref. 22, č. 248, s. 548-552; *Bártfa*, ref. 33, č. 267, s. 49-51.

92 DL 48 105. List nie je datovaný rokom, len na druhú pôstnu nedeľu (*Reminiscere*), spomenutie Topoľčian však poukazuje na to, že patrí do roku 1434. Lokalita Čierny Brod, súčasť sereďského panstva, bola v tom čase už v rukách pezinských grófov. Ak by husiti mierili na Čierny Brod, išlo by o iný smer ťaženia.

93 AMB, č. 1 325; VARSÍK, ref. 2, č. 12, s. 302.

94 DL 44 018. V liste sa spomína „*graf tober*“, zrejme sa ním myslí Tovačovský.

95 WENZEL, ref. 5, s. 204-205.

96 Johannis Długoszi, ref. 41, s. 525.

97 Ref. 96.

župan Ján z Perína a ďalší krajinskí páni.⁹⁸ Útok spomína aj jeden spišský prameň, konkrétne zápisky z Lechnice, kde sa píše, že „*praesertim postquam Fridericus quispiam Ruffus, Dux exul cum non contemnenda Bohemorum manu, novum castrum prove Chorsatinum aedificare incepit, unde in totam viciniam praedas et latrocinia exercebat.*“⁹⁹ Hoci túto udalosť datuje prameň na predchádzajúci rok, musí ísť o udalosť z jari 1434, pretože sa tu spomína vrch blízko Czorsztyny. Poľské vojsko vyhnalo Fridrichových husitov z južného Poľska; zdá sa, že ruský knieža sa vracal späť tým istým smerom, no namiesto na Moravu sa rozhodol zabočiť do Uhorska. Dňa 19. apríla 1434 máme totiž doklad o prítomnosti husitov v Žiline, obsadenej kniežat'om Fridrichom. V liste z tohto dňa vyzval marmarošský a spišský župan Ján z Perína Kremničanov, aby sa so všetkými silami pridali k ostatným do Liptova, kam sa zo Žiliny vydal knieža Fridrich a kde sa mu podarilo opevniť Ružomberok.¹⁰⁰ V tejto súvislosti treba upozorniť na nesprávnu interpretáciu listu ohľadom údajného Fridrichovho predikátu Fridrich zo Žiliny, z ktorého sa vyvodil záver, že v Žiline sa nachádzala husitská posádka.¹⁰¹ V liste sa píše, že „*Fridericus dux de Sylina cum sua potencia maiori qua potuit partes Liphovie hostiliter subintrando...*“¹⁰² „Dux de Sylina“ však nemožno chápať ako Fridrichov predikát, pretože spišský župan by po uzurpácii slobodného kráľovského mesta asi ťažko v liste o nepriateľskom kniežati z Ruska a spojencovi českých a moravských kacírov napísal, že je zo Žiliny.¹⁰³

98 AMB, č. 1 330; VARSÍK, ref. 2, č. 13, s. 302-303. B. Varsík kladie udalosť z listu do neskoršej doby, keď sa Fridrich cez Žilinu dostal do Ružomberka, a až potom mal vpadnúť na Spiš (VARSÍK, ref. 2, s. 126). Lenže Juraj z Rozhanoviec o tom písal 12. apríla z Rusoviec, to znamená, že sa vpadá na Spiš udial niekedy predtým. No 19. apríla vedel Ján z Perína vo Veľkej Ide, že Fridrich s husitmi bol v Ružomberku. (Por. pozn. 100) Je preto pravdepodobnejšie, že útok na Spiš sa udial už z Poľska. Dokazuje to aj záznam z Bardejovskej účtovnej knihy, kde je pod 28. marcom 1434 (*Dominica Resurrectionis domini*) údaj o vyslaní človeka na Spiš kvôli husitom: „*Spitzhu^ttiln qui fuit missus in Sepos ad explorandos haereticos ... fl. 4.*“ *Magyarországi városok régi számadáskönyvei (Selmeczbánya, Pozsony, Besztercebánya, Nagyszombat, Sopron, Bártfa és Köormöczbánya városok levéltárából)*. Ed. László Fejérpataki. Budapest : Magy. Tud. Akad., 1885, s. 338. Tento záznam potvrdzuje, že husiti sa objavili na Spiši ešte pred odchodom z južného Poľska a pobytom v Žiline a v Ružomberku. Navyše podľa Dlugoša útočil Fridrich proti Poľskému i Uhorskému kráľovstvu (evidentne zo svojho opevneného vrchu pri Czorsztyne). Ref. 96.

99 Series priorum de Lechnicz, ref. 49, s. 187.

100 Por. DF 249 986; TÓTH-SZABÓ, ref. 26, č. 12, s. 362: „*Circumspecti viri nobis dilecti, quia ex veridica relatione nobis patefacta percepimus, quomodo Fridericus dux de Sylina cum sua potencia maiori qua potuit partes Liphovie hostiliter subintrando, civitatem Risumbergh fortificavit similiter et alii hussite cum ipsorum thaboritarum partes et confinia huius regni hostiliter subintrare nituntur predicta confinia devastaturi...*“

101 VARSÍK, ref. 2, s. 126 a 275.

102 Ref. 100.

103 B. Varsík na základe takéhoto prečítania listu vystúpil s tézou o husitskej posádke v Žiline. VARSÍK, ref. 2, s. 126 a 275. Používanie predikátov podľa dobytých miest nemáme u ostatných husitských veliteľov doložené. Blažko bol uvádzaný bez predikátu (por. napr. DL 80 491, DF 279 600, v listine DL 12 761 sa o ňom hovorí ako „*Blaskoni alias hussite heretico*“ a sám seba označoval Blažko ako „*assessor*“, či „*possessor*“, por. DF 250 453, 250 454, DL 43 999; TÓTH-SZABÓ, ref. 26, č. 11, s. 363.). Podobne aj Ján Šmikouský („*Johanni Smykouzky nostro et regni nostri notorio emulo*“ v DF 279 602.) Fridrich sám seba označoval ako „*Fridrich z božie milosti knieže z Rus, pán na Wesseli*“ (Středověké listy, ref. 8, č. 3, s. 4), v iných prameňoch ho uvádzajú ako „*herzog Ffriderich*“ (UB II, ref. 22, č. 678, s. 142-143 a podobne aj v SRS VI, ref. 44, č. 157, s. 108), alebo „*Ffriderico de Wezela*“ (DL 25 933.). Predikát z Veselí však používal vzhľadom na legálnu držbu tohto majetku, čo by bolo v prípade Žiliny vylúčené.

Preto navrhujeme túto vetu čítať tak, že knieža Fridrich napadol zo Žiliny so silou, akou (len) mohol, časti Liptova. V origináli listu sa navyše za kniežaťovým menom nachádza zreteľná čiarka: „*Fridericus dux, de Sylina (...) partes Liphovie hostiliter subintran-*do.“

V ďalšej časti listu sa píše, že Fridrich vpadol do Liptova, a opevnil tam Ružomberok.¹⁰⁴ Nemáme však žiaden ďalší záznam o tom, ako sa Fridrichovi darilo a či si Žilinu po odchode na Liptov aj udržal. Proti téze o husitskej posádke v Žiline treba uviesť ešte dva argumenty. Pokiaľ sa Fridrich skutočne snažil už z Poľska napadnúť Spiš,¹⁰⁵ a práve útok na toto územie mal byť jeho cieľom, bolo by zvláštne, aby zo svojho údajného žilinského zázemia¹⁰⁶ smeroval na Spiš cez južné Poľsko. Aj keď by sa však v liste Jána z Perína malo chápať spojenie „*de Sylina*“ ako predikát, husitská posádka v Žiline predtým nemohla byť ešte z jedného vážneho dôvodu. Dluhoš totiž píše úplne jasne, že Fridrich do Poľska prišiel z Moravy.¹⁰⁷ Kým sa Fridrichovi podarilo obsadiť Ružomberok, pri Topoľčanoch sa konali boje medzi vojskom Petra Čecha z Levíc a miestnou posádkou. Uhrom sa podarilo mesto obľahnúť a zabránili tak prípadnej pomoci topoľčianskych husitov Fridrichovi. V tomto duchu písala aj kráľovná Barbora svojim Kremničanom. Podľa správ Jána z Wallenrode sa „*kacíři*“ z Topoľčian chystali pomôcť ďalším husitom v Ružomberku. Petrovi Čechovi z Levíc sa však podarilo Topoľčany obkľúčiť, vďaka čomu topoľčianski nemohli pomôcť svojim spojencom. Zároveň Barbora vyzvala Kremničanov, aby poslali svojich vojakov Ladislavovi z Necpál proti Ružomberku. V prípise k listu sa potom poďakovala, že bojovali proti husitom v Žiline.¹⁰⁸ K postupu na Ružomberok vyzval v spomenutom liste aj Ján z Perína.¹⁰⁹

Zdá sa teda, že nemôžeme hovoriť o žilinskej husitskej posádke, aká bola v Skalici či Trnave, ale skôr o kratšom pobyte vojakov pod velením kniežaťa Fridricha v meste, ktorý sa podobá skôr na uchytenie sa husitov v Kežmarku či Martine rok predtým. Taktiež úplne chýbajú údaje o ďalšom pôsobení husitov v Žiline, či jej prípadnom dobytí späť. Rovnako je neisté, ako dopadlo pôsobenie Fridricha v Ružomberku, dokedy sa mu tam podarilo udržať a či a ako spolupracoval s likavskou posádkou. Je zrejmé, že Fridrichovým cieľom bol skôr Spiš s jeho bohatými mestami, v jeho zámeroch mu však s najväčšou pravdepodobnosťou zabránili uhorské a poľské vojská. Výprava husitov v jari 1434 teda nemala zrejme cieľ získať nové posádky v Uhorsku, ale išlo buď o pokus zopakovať ťaženie táboritov z predchádzajúceho roku (obe výpravy mali spoločnú trasu cez južné Poľsko a rovnaký cieľ: Spiš a jeho mestá), alebo skôr o pokus uchytiť sa v južnom Poľsku pri Czorsztyni, kde máme jasne doloženú snahu o opevnenie spomínaného vrchu.

104 Ref. 100.

105 Ref. 98.

106 Podľa B. Varsika došlo k obsadeniu Žiliny s najväčšou pravdepodobnosťou rok predtým pri návrate husitov zo spišskej výpravy. VARSÍK, ref. 2, s. 274-279.

107 „*Dux Fridericus Russiae (...) collecta manu Bohemarum, clandestine ex Moravia procederet...*“ Ref. 96.

108 ODESCALCHI, ref. 2, č. 9, s. 6-7; por. aj prípis v GERŐ, János. *A cseh husziták Magyarországon*. Besztercebánya: Machold Ny., 1910, s. 47, pozn. 1: „*Wir danncken euch sunderm flaisz, das Ir also redlich gevorn habt wider die Hussen in der Sylein...*“

109 Ref. 100.

Keď sa v septembri 1431 priblížili husitskí spojenci Jána z Mesenpeku k Likave, „*castrum nostrum, Likwa vocatum, noctis sub silencio clandestine subintrantes, fraudulententer obtinuerunt*“.¹¹⁰ Ján z Vrbna od jari 1432, „*hostiliter detinentis, subintrasset, et cum nonnullis villis et possessionibus circumcirca adiacentibus occupasset*“ mesto Skalicu.¹¹¹ O niekoľko dní neskôr Blažko z Borotína „*Tyrnaviam furtive subintrasset*“;¹¹² čiže husiti prezlečení za obchodníkov sa v noci vrhli na strážcov mestských brán a vpusťili ostatných do mesta.¹¹³ Na jeseň toho istého roku „*infideles husistarum ad Lednicz cum magna vi ac potencia sunt constituti*“.¹¹⁴ V septembri 1433 „*der von Dobecczaw Topleczan pesecz hat*“.¹¹⁵ Všetky tieto zmienky svedčia o tom, že v rokoch 1431 – 1433 sa husitom preukázateľne podarilo obsadiť dva hrady (Likava, Lednice) a tri mestá (Skalica, Trnava, Topoľčany). Zároveň, podľa dikcie prameňov, všetky tieto mestá a hrady získali husiti podľa všetkého ľst'ou a ani pri jednom z nich nepočujeme o dobýjaní.

Taktiež sa zdá, že všetky posádky patrili k moravským husitom. Ján z Mesenpeku pochádzal pravdepodobne z územia Slovenska, avšak niektorí jeho predkovia boli s najväčšou pravdepodobnosťou z Moravy.¹¹⁶ Jeho otec Juraj začal svoju dráhu ako oravský kastelán, neskôr sa stal spišským a liptovským županom.¹¹⁷ Ján je v rokoch 1425 – 1427 doložený ako likavský kastelán pod menom Ján, syn Juraja z Mesenpeku a z Hluku. Keďže Hluk sa nachádza na Morave neďaleko Uherského Hradišťa a Uherského Brodu, je dosť možné, že Ján mohol pôsobiť v 20. rokoch na Morave. Koniec-koncov Barbora získala majetky na Morave a Ján tam mohol byť v jej službách. Na Likave sa Ján ukázal ako neveľmi poctivý kastelán. Je doložené, že od svojich poddaných z Ružomberka žiadal platby a služby navyše, na čo si ružomerský richtár sťažoval priamo u kráľa.¹¹⁸

Ján z Vrbna mohol mať taktiež moravské korene¹¹⁹ a navyše na Morave pôsobil v službách Stibora zo Stiboric. V septembri 1431 však Ján vypovedal Stiborovi poslušnosť a niekedy na jar 1432 sa pridá k husitom. Neostávalo mu vlastne nič iné, pretože napriek Stiborovej zaneprázdnenosti jeho rebélia na vlastnú päsť nemusela dopadnúť dobre.

Už problematickejšie je to s Blažkom z Borotína. Istý Blažko sa nachádzal roku 1425 na Morave,¹²⁰ pochádzať by mohol z Borotína pri Jevičku na Morave.¹²¹ S prostredím moravských husitov ho však určite spája práve jarná výprava z roku 1432, ktorá eviden-

110 *CDH X 7*, ref. 22, č. 135, s. 350-351; KEMÉNY, L. Kassa város levéltáraból. In *Történelmi tár*, 1898, s. 182.

111 WENZEL, ref. 5, s. 205.

112 DL 14 212.

113 JOHANNES DE THUROCZ, ref. 18, c. 216, s. 228-229.

114 Ref. 35.

115 Ref. 79.

116 JUROK, ref. 6, s. 23.

117 ENGEL, Pál. *Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457 I.* Budapest : MTA Törttud. Int., 1996, s. 151, 197 a 269.

118 IVÁNYI, ref. 71, s. 874-875.

119 URBÁNEK, ref. 20, s. 22.

120 Ref. 20.

121 JUROK, ref. 6, s. 10.

ne prebiehala v ich réžii. Omnoho jednoznačnejšie je to už v prípade Topoľčan, v ktorých sa angažovala hlava moravských husitov Ján Tovačovský z Cimburka a tiež Ján Šmikouský zo Žďáru. Pôvod druhého menovaného je dosť neistý, vieme však, že ešte roku 1430 patril k protihusitskej strane, keď bránil proti sirotkom hrad Libštejn.¹²² Na obsadení mesta sa však určite podieľali husitské jednotky z Uherského Brodu, Skalice a Trnavy, čiže môžeme opäť rátať so silným zastúpením moravských husitov.¹²³

Prípád Lednice je komplikovanejší, pretože nie je isté, kto sa stal veliteľom tamojšej posádky, ani ako dlho sa táto posádka udržala. Poloha tohto hradu v blízkosti Moravy, navyše neďaleko Brumova však naznačuje, že tieto dva hrady boli zrejme ovládané spoločne. Rovnako aj Peter Kutej, ktorý sa pokúsil získať Bratislavu, bol moravským šľachticom.

Štyria Jánovia, jeden Blažko, Peter Kutej a neznámy veliteľ Lednic sú všetci úzko spojení s moravským prostredím. Ako bolo Sliezsko sférou táboritov a Lužica sirotkov, Uhorsko bolo záujmovou oblasťou moravských husitov. Neodporuje tomu ani skutočnosť, že Moravia netvorili pevný husitský zväz, ale pôsobili či už samostatne, alebo ako spojenci prevažne českých radikálov.

O tom, že proti Uhorsku konali nájazdy tak Česi, ako aj Moravia, hovoria samotné pramene. Medzi ne patrí už spomínaná listina Stibora zo Stiboric z januára 1431, kde sa píše o každodenných nájazdoch z Moravy.¹²⁴ Z roku 1434 v listine pre mesto Trenčín kráľ Žigmund spomína, že má v úmysle ochrániť „*regnicolas nostros et totum regnum nostrum Hungariae a partibus Bohemie simul et Moraviae et eorum insultibus...*“¹²⁵ Aj o Trnave a iných husitských posádkach nám pramene jasne hovoria, že sa tam nachádzali Česi aj Moravia.¹²⁶ Nebol to však len prípad Trnavy, ale zrejme všetkých posádok na území Uhorska.¹²⁷

Akiste možno predpokladať aj formálne zoskupenie moravských husitov.¹²⁸ Nemohlo však ísť o pevnú organizačnú štruktúru typu táboritov, ktorej existencia by sa v prameňoch odrazila jednoznačnejšie, ale o voľné zoskupenie na čele s Jánom Tovačovským. Ten sa preukázateľne nachádzal na akciách proti Uhorsku v zime 1428, na jeseň 1433

122 JUROK, ref. 6, s. 12.

123 Vyplýva to z DL 43 970, kde sa hovorí o spoločnom postupe týchto jednotiek. List bratislavskej mestskej rady z 20. septembra už hovorí o opevňovaní Topoľčan husitmi. DL 43 973; VARSÍK, ref. 2, č. 10, s. 300.

124 REVICZKY, Bertalan. *A boldogságos szüzröl czimzett Vág-Újhely prépostság története*. Trencsén 1897, č. 22, s. 183-184.

125 DF 266 692–266 695.

126 *A Zichy és Váson. gr. Zichy-család okmátára XII (az I–XI. kötet pótkötete)*. Ed. Pál Lukacsics. Budapest 1931, č. 122, s. 149: „*a Blaskone, ceterisque Bohemis et Moravis civitatem Tirnavie et alia loca, qua ab eis in ipso regno nostro Hungarie hostiliter recepta tenebantur...*“

127 „*quidam Bohemi et Moravi in reprobum sensum dati et rebellionis calcaneo ducti quasdam Ciuitates et Fortalitia partium nostrarum superiorum hostiliter surripientes per certa tempora tenuerunt occupata...*“ CDH X 8, ref. 32, č. 309, s. 653-658.

128 J. Jurok formuloval tézu o moravskom šľachtickom zväze na základe niektorých listín a spoločného postupu niektorých moravských šľachticov. JUROK, Jirí. Moravští husité, Sliezsko a Slovensko. In *Jihlava a Basilejská kompaktáta*. 26. – 28. června 1991. *Sborník příspěvků z mezinárodního symposia k 555. výročí přijetí Basilejských kompaktát*. Jihlava 1992, s. 44-45. Túto tézu podporujú aj udalosti v Uhorsku.

a na jar 1434, bol teda spolu s kniežaťom Fridrichom (1428, 1430 na opačnej strane, 1433, 1434) najdôležitejšou osobou pri akciách v Uhorsku.

S výnimkou Likavy bol systém husitských posádok v Uhorsku vybudovaný systematicky. Do Skalice sa mohli husiti presunúť pohodlne z Uherského Brodu, cesta zo Skalice do Trnavy sa dala prejsť za jeden deň, podobne ako z Trnavy do Topoľčian. Lednica leží prakticky na hraniciach Moravy. Všetky posádky okrem Likavy teda bez problémov mohli komunikovať s husitským zázemím na Morave. Túto organizovanosť dokazuje aj táborská výprava z roku 1433 na Spiš, kde sa husitom podarilo dobyť Kežmarok. Namiesto toho, aby v ňom zanechali posádku, ho po vyplienení okolia opustili. Kežmarok bol síce dobytý bez ťažkostí, pre potreby husitov však prakticky „nepoužiteľný“, pretože sa nachádzal až príliš ďaleko od Moravy.

Ako sme už spomenuli, zrejme všetky lokality husiti obsadili ľst'ou, alebo bez boja. Niečo také je na nepriateľskom území síce možné, omnoho istejšie sa to však dá uskutočniť za pomoci domácich obyvateľov. Nemožno samozrejme rátať s tým, že by išlo o masovú podporu v cudzom prostredí, ale skôr o pomoc niekoľkých jednotlivcov, ktorí dobre poznali miestne pomery a vedeli, ako je možné obsadiť dané mesto, prípadne hrad, bez strát. Navyše k takejto spolupráci museli mať dostatočne silný motív, pretože sa ňou dobrovoľne dostávali na protikráľovskú stranu: dopustili sa jedného z najvážnejších zločinov v stredoveku: nevernosti (*infidelitas*). V očiach zákona a vtedajšej spoločnosti to boli teda zradcovia a kriminálnici, aj keď tým najdôležitejším z nich sa aj po skončení husitskej revolúcie podarilo zabezpečiť si svoje postavenie mimo Uhorska.

V prípade Likavy bol takýmto človekom Ján z Mesenpeku, ktorý ako bývalý kastelán kráľovnej Barbory dobre poznal tento hrad a jeho okolie. Podobne to bolo aj so Skalicou, ktorú Ján z Vrbna v službách majiteľa mesta Stibora zo Stiboric určite dobre poznal. V prípade Trnavy sa dá uvažovať o Petrovi, synovi Mikuláša z Chrabrian, vlastníkovi majetku Starý Zeleneč. Dňa 22. augusta 1429 spolu so svojim bratom Štefanom záložovali tento svoj majetok kvôli finančnej tiesni trnavskému zlatníkovi Mikulášovi Glavsovi na desať rokov.¹²⁹ Zrejme zlá finančná situácia prinútila Mikuláša z Chrabrian k spolupráci s husitmi. Dosvedčená je síce len jeho spolupráca s Jánom Šmikouským, za čo bol nakoniec tohto majetku aj zbavený,¹³⁰ no jeho napojenie na Trnavu je natoľko zjavné, že možno predpokladať aj jeho spoluprácu pri jej obsadení. Ešte jasnejšie sa javí spolupráca s Blažkom v prípade Mikuláša z Fedýmeša, ktorý sa dopustil zrady pridaním sa k Blažkovým husitom, a prišiel tak o majetok.¹³¹

V prípade Topoľčian je „kandidátov“ ešte viac. Medzi priamymi spolupracovníkmi Jána Tovačovského pri obsadení Topoľčian mohli byť Ján zo Stračiny a Peter Kerek z Lipníka, ktorí už na jeseň 1432 prišli o svoje majetky, lebo opustili katolícku vieru

129 DL 59 143; DF 279 598.

130 DF 279 602; DF 279 604, por. tiež DL 59 252.

131 DL 12 761: „*per notam infidelitatis condam Nicolai filii Johannis de Fedemes quam idem adherendo Blaskoni alias hussite heretico et cum eo procedendo contra nostram maiestatem et totum regnum nostrum Hungarie incurrisse dinoscitur...*“

a pridali sa k husitom,¹³² ale rovnako aj ich príbuzní, ktorí sa tiež spojili s husitmi. Tejto nevernosti sa mohli dopustiť na Morave počas služby v uhorských posádkach, podobne ako sa zradu dopustil aj Benedikt z Topoľčianok, ktorý vydal husitom hrad Brumov.¹³³

V Uhorsku sa protivníkom pražských artikulov nepodarilo uzavrieť komplexnú dohodu o vykúpení prímeria s nepriateľmi. Opačné prípady sa vyskytli v rôznych oblastiach. Zaujímavým príkladom bolo Sliezske, kde koncom leta 1432 oslovili miestnych táboritov s ponukou na odchod posádok v Otmuchove, Nemči, Vrbne, a Kluczborku. Časť táboritov s odchodom súhlasila za poskytnutie 10-tisíc kôp českých grošov¹³⁴ (v prepočte približne 26-tisíc uhorských zlatých). K dohode síce nakoniec nedošlo, no táboriské posádky čoskoro stratili na význame a v rokoch 1434 – 1435 Sliezske definitívne opustili.¹³⁵

V Uhorsku nemáme jediný doklad o tom, že by došlo k nejakému pokusu o komplexné riešenie odchodu všetkých husitských posádok. Koniec-koncov je otázne, či v Uhorsku existovala podobná najvyššia autorita pre tamojšie posádky, akým bol v Sliezske Otík z Lozy,¹³⁶ hoci sa nám ako najvýznamnejšia osobnosť ponúka Ján Tovačovský.

Tak ako táboriské posádky v Sliezske, aj v prípade Uhorska sa systém posádok rozpadol po bitke pri Lipanoch. Nedošlo k jednotnému odsunu husitov, ale postupovalo sa podľa okolností.

Tnava, ktorá bola najvýznamnejšou husitskou posádkou v Uhorsku, bola ešte v lete 1434 v plnej sile. V liste z 11. júna napísali Bratislavčania mestu Šopron, že „*pössen keczzer*“ spôsobili veľké škody v okolí Bratislavy, obsadili kostol vo Sv. Juri, no nikto nevie, čo tam chcú robiť. Tiež im posielajú novinky pripojené k tomuto listu (nezachovali sa), ako im ich poslal richtár a rada mesta Hradišťa, ktorí chcú zistiť, či sa niekto nepostaví na odpor proti nepriateľom a či obyvatelia Šopronu nepomôžu Bratislavčanom.¹³⁷ Pokračovaním tejto akcie bol zrejme postup trnavských husitov k Šuranom, ktoré sa pokúsili neúspešne dobyť.¹³⁸ Počas tejto akcie našiel senecký obyvateľ Ján niekde na ceste v Tomášove pušku potom, ako boli husiti na Žitnom ostrove.¹³⁹ S korist'ou sa Blažkovi

132 DF 243 999. „*per notam infidelitatis predictorum Johannis dicti Soldus et Petri filii Thome, quam iidem ex eo quod ipsi in sensum reprobum dati a via Ewangelice veritatis tociusque orthodoxe fidei errantes et in hereticam pravitatem proch dolor nunc in regno nostro Bohemie predicto ac marchionatu Moravie in despectum christiane religionis polulantes prolabentes.*“

133 DF 273 596. Ide o prepis listiny z 9. apríla 1430, ktorou prikázal Žigmund zabaviť majetky Benedikta z Topoľčianok v tekovskej stolici. 24. apríla vydal Žigmund mandát, z ktorého vyplýva, že „*certis de meritis et excessibus eiusdem*“ nechal obsadiť jeho majetky, pričom pripadli pod správu najvyššieho kráľovského koniarnika Mikuláša z Perína. DL 43 629. K zrade Benedikta prišlo však podľa všetkého už niekedy pred 24. aprílom 1425. DL 43 629.

134 ČORNEJ, ref. 11, s. 534.

135 ČORNEJ, ref. 11, s. 534-535.

136 ČORNEJ, ref. 11, s. 534.

137 *Sopron szabad királyi város története. I. rész 3. kötet : Oklevelek és levelek 1430-tól 1452-ig.* Ed. Jenő Házi. Sopron 1924, č. 87, s. 69-70.

138 DF 279 602; DF 279 604.

139 DL 43 997.

ľudia vrátili do Trnavy, odkiaľ si po ňu a po víno prišli ľudia Petra Strážnického z Kravař so 64 alebo 66 vozmí.¹⁴⁰

Buď do roku 1434, alebo do roku 1433 patrí aj správa pezinského grófa Mikuláša datovaná len dňom na stredú po Veľkej noci (čiže buď 15. apríla 1433, alebo 31. marca 1434), že Blažko v tento deň prišiel z Trnavy do Modry a chce tam robiť škody.¹⁴¹

Po porážke radikálov pri Lipanoch sa veľmi pomaly začal meniť aj postoj Blažka z Borotína a trnavskej posádky. Niekedy pred 31. júlom sa Blažko preukázateľne dostal do kontaktu s Viliamom Harscharom, kastelánom na hrade Červený Kameň, a uzavrel s ním prímerie, podobne ako s kastelánom na hrade Šintava.¹⁴² Ešte väčší význam však malo mať prímerie s Bratislavčanmi. Dočasné osemdňové prímerie uzavrel Blažko od 10. augusta¹⁴³ nepochybne na základe rokovania medzi vyslancami Bratislavčanov v Trnave. Dňa 10. augusta totiž poslal Viliam Harschar Bratislavčanom list, že Blažko chce opäť rokovať v meste, t. j. v Trnave.¹⁴⁴ K rokovaniam skutočne aj došlo a výsledkom sú dve Blažkove listiny; jedna (z 18. augusta) predlžuje prímerie s Bratislavčanmi do 1. septembra,¹⁴⁵ pričom podmienkou prímeria zo strany Blažka malo byť zachovanie rôznych platieb, ktoré mu odvádzali niektorí Bratislavčania.¹⁴⁶ Ďalšie podrobnosti uvádza Blažkova listina z 31. augusta, ktorou sa prímerie predĺžilo až na obdobie do príchodu cisára Žigmunda a okrem vyberania holdov sa v podmienkach prímeria objavuje aj desiatok z vína, ktorý Blažko vyžadoval od Bratislavčanov.¹⁴⁷

Topoľčianska posádka bola zrejme ochotná odísť z mesta už skôr. Z listiny z 12. mája 1434 vieme, že padol návrh získať mesto späť od husitov za 9-tisíc zlatých,¹⁴⁸ k dohode však nakoniec nedošlo. Na topoľčiansku husitskú posádku mali Lipany tiež svoj vplyv. Kým na jar 1434 sa zrejme Ján Tovačovský nachádzal priamo v Topoľčanoch, v septembri toho istého roku už uzatvoril krajinský mier (*lanfried*) na Morave s markgrófom Albrechtom.¹⁴⁹ Okrem toho, že prešiel z radikálnej strany na umiernenú, znamenalo to tiež, že Ján Šmikouský zostal bez dôležitého spojenca. Netýkalo sa to však len jeho, ale aj ostatných posádok, pretože aj keď nemáme doklad o nejakom vrchnom veliteľovi uhorských posádok, Ján z Tovačova musel byť pre ne najvýznamnejšou osobou. Nemožno vylúčiť, že na tieto udalosti zareagoval Peter Čech z Levíc, ktorý sa pokúsil mesto znovu dobyť.¹⁵⁰ Neuspel však a nastalo ďalšie kolo rokovaní, na základe ktorého dostal 7. novembra Šmikouský 400 zlatých ako prvú splátku. Išlo pritom o priamu dohodu

140 AMB, č. 1 349; VARSÍK, ref. 2, č. 14, s. 304.

141 DL 48 261.

142 VARSÍK, ref. 2, č. 15, s. 304-305: „...als ich eüch vor verschreiben habe, oder der Blazko hat mir solleich antwürt geben: der purgraff von Schinta habe euch ayn frid auffgenommen...“

143 DL 43 999; TÓTH-SZABÓ, ref. 26, č. 13, s. 363.

144 DL 44 000; B. VARSÍK, ref. 2, č. 16, s. 305-306. VARSÍK, ref. 2, s. 134-136.

145 DF 250 454: „usque diem festi beati Egidii abbatis proxime venturum“

146 DF 250 454: „tali sub condicione, quod homines cuiuscumque condicionis existentes de pertinenciis pre-dicte civitatis Posoniensis michi a mea omagiati in holdone ipsum omagiium prestarent et exhibeant...“

147 DF 250 453.

148 DL 59 177.

149 JUROK, ref. 6, s. 7.

150 *A Zichy VIII*, ref. 37, s. 461.

medzi Šmikouským a Žigmundom, ktorá sa však nijako netýkala Trnavy, či Skalice.¹⁵¹ Pravdepodobne niekedy potom odišli husiti z Topoľčian.

Trnavská posádka bola pre Žigmunda tvrdším orieškom. Začiatkom decembra prišlo do Bratislavy posolstvo českých pánov, prostredníctvom ktorého sa rokovalo o podmienkach prijatia Žigmunda za českého kráľa. Hovorilo sa tu však aj o posádkach v Uhorsku, pričom podľa správy Hartunga z Kluxu zo 4. decembra už časť z nich bola odstúpená, Trnava však ešte nie a údajne sa nevyučovalo ani jej obklúčenie.¹⁵² K odchodu husitov z Trnavy nakoniec došlo niekedy pred 13. januárom 1435.¹⁵³

Je evidentné, že súčasťou dohody o odchode husitskej posádky z Trnavy bola aj dohoda o postúpení hradu Veselí Blažkovi. Doložený je tam až roku 1437,¹⁵⁴ ale vieme, že práve do Veselí museli Bratislavčania odvieť vojenský materiál pre Blažka.¹⁵⁵ Veselí bolo pôvodne vo vlastníctve Stibora zo Stiboric a najskôr od neho získal tento majetok knieža Fridrich. Po ďalšom Fridrichovom obrate už tento stav zrejme neprichádzal do úvahy a s Veselím mohol Žigmund disponovať, aj to však asi len so súhlasom Albrechta. Podľa listu z 31. januára vieme, že na vyplatenie posádok si musel od Albrechta požičať.¹⁵⁶

Odovzdanie panstva Veselí bolo zrejme protihodnotou, za ktorú sa vykúpil odchod trnavskej posádky. Treba pripomenúť, že Stibor zo Stiboric kedysi záložoval majetok Veselí za 4-tisíc zlatých,¹⁵⁷ no táto informácia nemusí byť úplne smerodajná, pretože hodnota zálohu bola spravidla nižšia ako hodnota odovzdaného majetku. Okrem Veselí však bolo Blažkovi zapísané aj bzenecké panstvo v hodnote 6 200 zlatých.¹⁵⁸ Dohromady teda Blažko získal majetok v hodnote minimálne 10-tisíc zlatých. Súčasťou dohody bol navyše záväzok, že popri moravských panstvách Veselí a Bzenec dostal 6 200 zlatých, ktoré zatiaľ ostávajú v rukách Žigmunda a Albrechta, a pokiaľ ich bude Blažko prípadne jeho potomci chcieť naspäť, musia to oznámiť pol roka dopredu.¹⁵⁹ Jeho odchod vyšiel teda dosť drahó. Sám husitský veliteľ nezabudol mesto okradnúť o bohoslužobné náčinie a víno, za ktoré mu mesto neskôr zaplatilo 260 zlatých.¹⁶⁰ Pokiaľ sa Blažkovi podarilo získať tak veľké bohatstvo, je možné, že dohoda medzi ním a kráľovskou stranou mala širšie pozadie. Ak pred bitkou pri Lipanoch bolo husitom ponúknuté za odchod zo všet-

151 DL 12 630; VARSÍK, ref. 2, č. 17, s. 306-307: „*ratione prime solutionis ex causa concordie inter suam serenitatem et me facte*“.

152 UB II, ref. 22, č. 928, s. 433.

153 A Zichy XII, ref. 126, č. 122, s. 149-150.

154 Středověké listy, ref. 8, č. 7, s. 9-10.

155 DF 240 884; VARSÍK, ref. 2, s. 151.

156 Archiv český čili staré písemné památky české i moravské (ďalej AČ) I. Ed. František Palacký. Praha 1840, č. A.I./47, s. 40-41; UB II, ref. 22, č. 936, s. 439.

157 WENZEL, ref. 5, s. 174-175.

158 Zbytky register králův římských a českých z let 1361 – 1480. Ed. August Sedláček. Praha 1914, s. 170. Záloh potvrdil 2. októbra 1435 Albrecht. AČ VII. Ed. Josef Kalousek. Praha 1887, č. 69, s. 594.

159 AČ VII. Ed. František Palacký. Praha 1872, č. 68, s. 594.

160 Magyarországi városok, ref. 98, s. 136.

kých sliezskych posádok približne 26-tisíc zlatých,¹⁶¹ vysoké čiastky (vyše 20-tisíc) pre Blažka mohli byť súčasťou širšej dohody odchodu husitských posádok z Uhorska.

Blažko však nebol vysporiadaný ani s Bratislavou. Mestská rada spísala najmenej dva dlžobné listy Blažkovi z Borotína. Jeden z nich sa spomína v liste Žigmundovi na sumu 600 zlatých,¹⁶² neskôr však Blažko hovoril o dlhu vo výške 400 zlatých.¹⁶³ Počas jihlavských rokovaní s husitmi v lete 1436 bol hlavným informátorom Bratislavy Štefan z Rozhanoviec, ktorý hlásil mestu novinky z Jihlavy. V jednom z listov napísal, že predošlý deň (t. j. 5. júna) mal prísť spolu s cisárom do mesta, a že s Čechmi to vyzerá dobre, hlásil aj, že Blažko ešte nedorazil.¹⁶⁴ Bratislavčania odpovedali obratom, takže 15. júna napísal Štefan z Rozhanoviec naspäť, že sa v Blažkovej záležitosti snaží vykonať čo najviac, Blažko však v Jihlave ešte nebol.¹⁶⁵ Po príchode cisárskeho páru do Prahy napísal 11. septembra Štefan z Rozhanoviec, že záležitosti Bratislavčanov ešte nie sú vybavené, no Blažko už do Prahy prišiel.¹⁶⁶ Dňa 19. októbra napísal Bratislavčanom sám cisár – oznámil im, že Blažko je teraz s ním a snaží sa vyrovnáť záležitosti Bratislavčanov. Z listu sa zdá, že Bratislavčania žiadali o väčšiu ochranu svojho mesta, pretože im kráľ pripomenul, že sa teraz v Čechách koná výprava (iste ňou myslí akcie proti nepokojnému Hradci Králové).¹⁶⁷ Blažko napísal 2. októbra 1437 z Veselí Bratislavčanom, že dostal od nich list, v ktorom sa sťažovali na jeho ľudí, ako chodili do Uhorska vyberať dane na ceste z Bratislavy do Trnavy a lúpili na ceste do Marcheggu. Blažko to síce poprel, no pripomenul im dlh, ktorý Bratislavčania ešte nezaplatili. Ak by chcel Bratislavčanov kvôli tomuto dlhu hubiť, poslal by tam svojich ľudí, ktorí by priviedli väzňov (čiže rukojemníkov). A pokiaľ nesplnia svoj záväzok, dosiahne svoje, ako to docielil u Trnavčanov.¹⁶⁸ Nedatovaný je jeho ďalší list, v ktorom vyzýva Bratislavčanov, aby splatili svoje dlžobné úpisy v hodnote 40 zlatých, inak obsah týchto listín zverejní.¹⁶⁹ Z tohto je vidieť, že Bratislavčania svoje dlhy u Blažka nevyrovnali a nevieme presne, ako celý spor skončil. V neskoršom období začal spolupracovať s Jánom z Mesenpeku a možno aj s kniežat'om z Fridrichu na protiuhorských akciách v rokoch 1439 – 1440.¹⁷⁰

161 Pozri s. 652 a pozn. 134.

162 Dokladom je nedatovaný list Bratislavčanov kráľovi Žigmundovi DF 240 892.

163 DF 240 918; LOSERTH, Joseph. Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen vornehmlich in der Zeit der hussitischen Söldnerbanden : Aus dem Nachlaß des Hofrates Josef von Beck. In *Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, 1918, roč. 22, č. 49, s. 66. List nie je datovaný rokom, len dňom Zelený štvrtok (*feria v in cena domini*), spadať mohol do rokov 1435 – 1437.

164 AMB, č. 1 430.

165 DL 44 092. Ďalší list Bratislavčanom poslal Štefan z Rozhanoviec z Jihlavy 23. júla 1436. DL 44 101.

166 AMB 1450; *CDH X 8*, ref. 32, č. 314, s. 669-670.

167 DF 241 704: „*in aliis eciam factis vestris, finale expedicionem faciemus, dum nos fidelem nostrum magnificum Stephanum de dicta Rozgon simile comitem Posoniensis, vel Johannem Literatum, familiarem eiusdem, cui nunc ad nos venire mandavimus, ab inde ad vos remittemus*“.

168 *Středověké listy*, ref. 8, č. 7, s. 9-10.

169 LOSERTH, ref. 163, č. 49, s. 66.

170 Por. napr. JUROK, ref. 6, s. 10.

Podobným spôsobom a zrejme v rovnakom období došlo aj k odchodu husitskej posádky zo Skalice.¹⁷¹ Jánovi z Vrbna však ostal Hodonín, ktorý mal v rukách najmenej do roku 1436.¹⁷² Muselo teda dôjsť k legalizácii neoprávneného držania Hodonína, ktorý predtým vlastnil Stibor zo Stiboríc. Keďže nebol nárok Jána z Vrbna oprávnený, smrť Stibora zo Stiboríc tu v tomto prípade zrejme prišla vhod. Jeho majetky v Uhorsku sa podarilo „rozobrať“ v marci 1435 na základe rôznych právnych kľučiek.¹⁷³ V rozsudku palatína Matúša z Pavloviec¹⁷⁴ sa o Stiborových moravských majetkoch nehovorí vôbec nič, zdá sa však, že panovník s nimi mohol nakladať podobne ako v Uhorsku bez ohľadu na Stiborových dedičov, pravda, so súhlasom Albrechta ako moravského markgrófa. Ján z Vrbna sa mohol legálne dostať k vlastníctvu Hodonína, čo bolo určite aj predmetom dohody o postúpení Skalice.

V spomínanom rozsudku vystupuje ako jedna zo strán Nikolajko (Mikuláš) zo Stiboríc, Stiborov bratranec z Poľska, ktorému bol odoprený nárok na dedičstvo z dôvodu nevernosti voči kráľovi. S husitmi spolupracoval podľa všetkého už dávnejšie, pretože sa pridal už k Žigmundovi Korybutovičovi. Po Stiborovej smrti niekedy v apríli 1434 prišiel z Poľska do Uhorska, no namiesto toho, aby sa začal legálne uchádzať o dedičstvo, zmocnil sa niektorých Stiborových kastelánov a navyše sa pridal k Jánovi z Vrbna, ktorý vtedy držal Skalicu. S jeho pomocou obsadil dva hrady „*in confinibus predicti Regni Hungarie*“, ktoré držal minimálne do marca 1435 (keď bol vydaný rozsudok) a navyše sa spojil s trnavskou posádkou.¹⁷⁵ Je ťažko povedať, či dohoda o vydaní Skalice sa týkala aj Nikolajka, alebo len Jána z Vrbna. Keďže sa Nikolajko objavil v marci 1435 v Bratislave a mohol sa legálne domáhať dedičstva, zdá sa, že mu už v Uhorsku nič nehrozilo. Zmienka o dvoch hradoch „*in confinibus*“ (na Morave) svedčí, že tieto majetky držal právoplatne.

Osud posádok na Likave a v Lednici je ťažko vystopovať. Ján z Mesenpeku sa roku 1437 objavuje na Morave, kde mal konflikt s bývalým Šmikouského služobníkom kvôli Jánovmu majetku Hluk na Morave.¹⁷⁶ Zdá sa teda, že Ján z Mesenpeku vyviazol celkom dobre, napriek tomu sa však podľa niektorých náznakov zdá, že odchod husitov z Považia bol dosť dramatický. Dňa 21. marca 1436 vydal Žigmund listinu, ktorou Pongrácovi zo Svätého Mikuláša odpustil všetky škody za niekoľko hradov odobraných husitom.¹⁷⁷ Je možné, že uhorský kráľ týmto myslel aj tie príkoria, ktorých sa dopustili šiesti Pon-

171 VARSÍK, ref. 2, s. 136-142, 256-257.

172 JUROK, ref. 6, s. 12.

173 DVOŘÁKOVÁ, ref. 6, s. 402-406.

174 WENZEL, ref. 5, s. 201-207.

175 WENZEL, ref. 5, s. 205. Dva hrady v pohraničí mohli byť zrejme len na Morave a boli to hrady Ostroh a Buchlov, pretože Hodonín, tretí Stiborov majetok na Morave, si ponechal Ján z Vrbna. VARSÍK, ref. 2, s. 139. Zmienka o spojení s trnavskými husitmi nasvedčuje, že sa Nikolajko zúčastnil veľkej výpravy na Žitný ostrov. VARSÍK, ref. 2, s. 140.

176 JUROK, ref. 6, s. 12; URBÁNEK, ref. 20, s. 29, pozn. 115.

177 KARÁCSONYI, J. Oklevélkivonatok a szentmiklossi és óvári gróf Pongrácz család levéltárból, első közlemény. In *Történelmi tár*, 1896, s. 516.

grácovi služobníci v osade Majzel, na čo sa aj obyvatelia tohto mestečka u Žigmunda sťažovali.¹⁷⁸

Ako dopadla Lednica, prípadne Ružomberok a Žilina, o ktorých už ale nemôžeme s istotou hovoriť ako o strediskách stálych husitských posádok v Uhorsku, nám pramene neprehrádzajú. Azda len zmienka o hradoch získaných husitmi v listine pre Pongráca naznačuje, že minimálne Lednica bola v rukách husitov dlhší čas, čo však nie je vzhľadom na jej polohu blízko Moravy prekvapujúce.

Rokom 1435 sa teda končí obdobie vpádov husitov na naše územie a pobytu ich posádok. Po Žigmundovej smrti však nastupuje obdobie nových nepokojov, vpádov českých a moravských vojakov a nových posádok, príčiny ich pobytu však tentoraz súvisia s domácimi udalosťami a bojom o uhorskú kráľovskú korunu.

HUSSITENEINFÄLLE UND IHRE GARNISONEN IN UNGARN IN DEN JAHREN 1432–1435

MIROSLAV LYSÝ

Ein Umbruchjahr in der Periode der Hussiteneinfälle in Ungarn war das Jahr 1432. Damals begann man zielstrebig ein System von Hussitengarnisonen in Ungarn zu errichten, und nach und nach wurden die Städte: Skalica, Trnava, Lednica und Topolčany erobert, die die bis dahin einzige Hussitengarnison auf (der Burg) Likava verstärkten. Dabei zeugt nichts dafür, dass Lednica und Topolčany von den Hussiten schon 1431 besetzt waren, wie von manchen Autoren angenommen wurde. Auszuschließen ist auch die These von der Hussitengarnison in Žilina, weil es sich nur um eine kurzfristige Besetzung der Stadt durch das Heer des Fürsten Friedrich gehandelt hatte.

Die Hussitenstreitzüge nach 1432 wurden vor allem mit dem großen Streitzug in die Zips im Frühjahr 1433 fortgesetzt, während dem es vor allem zur Eroberung Kežmarks kam und dieser Streitzug führte dann weiter über Liptov, offenbar um Žilina herum, zurück nach Mähren. Ein Jahr später erreichte Nordungarn der wiederholte Versuch des Fürsten Friedrich, in die Zips einzufallen, es kam auch zu der erwähnten Besetzung Žilinas und Ružomberoks.

Die Hussitengarnisonen in Ungarn gehörten anscheinend in den Interessenbereich der mährischen Hussiten. Das bestätigt auch die Tatsache, dass jede dieser Garnisonen etwas mit Mähren gemein hatte, meist war es die Herkunft ihrer Befehlshaber. Der Abzug der Garnisonen erfolgte schrittweise und außer der militärischen Eroberung als der häufigsten Alternative wurde auch der Loskauf angewandt. Mit dem Abzug der Garnisonen aus Ungarn endet auch die Periode des Einflusses der hussitischen Revolution.

178 DL 49 054. Na listine je z datovania viditeľné len „Datum feria secunda ante conversionis beati Pauli“, vročenie je už nečitateľné. Žigmunda však každopádne oslovujú ako cisára, takže do úvahy prichádzajú roky 1433 – 1437.

Roman Holec - Judit Pál

ARISTOKRAT V SLUŽBÁCH ŠTÁTU GRÓF EMANUEL PÉCHY

KALLIGRAM

SZECHÉNYI-KOLLONICHOV CHUDOBINEC V BRATISLAVE V KONTEXTE TRANSFORMÁCIE SYSTÉMU SOCIÁLNEJ STAROSTLIVOSTI V UHORSKU V RANOM NOVOVEKU¹

INGRID KUŠNIRÁKOVÁ

KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. The Szechényi-Kollonich Poorhouse in Bratislava in the Context of the Transformation of the System of Social Care in the Kingdom of Hungary in the Early Modern Period. *Historický časopis*, 2007, 55, 4, pp. 659-680, Bratislava.

The study is concerned with the history of the Szechényi-Kollonich Poorhouse in Bratislava in the 18th century in the context of the transformation of the system of social care in the Kingdom of Hungary in this period. The charitable institution, originally administered by the Order of the Knights of the Cross with the Red Star, gradually came under the direct control of the Governor's Council. Apart from the growing influence of the state, the Knights of the Cross with the Red Star had to deal with interventions in their responsibilities from the archbishops of Esztergom and to find a way to co-exist with the city and its authorities.

History. Kingdom of Hungary. Szechényi-Kollonich Poorhouse in Bratislava. Changes in the system of social care in 18th century Hungary.

Prvá polovica 16. storočia je obdobím významných zmien v systéme sociálnej starostlivosti v západoeurópskych mestách. Spoločnou črtou reforiem bol rastúci vplyv štátu, snaha o racionalizáciu, postupujúca byrokratizácia a dôraz na vzdelávanie mládeže.² Cieľom reforiem bolo vytvoriť centralizovaný systém sociálnej starostlivosti, ktorý by zabezpečil efektívnejšie využívanie existujúcich finančných prostriedkov a dôsledne oddelil „hodných“ a „nehodných“ milosrdenstva a podpory. Vedúcou silou reformného úsilia boli mestské elity a samosprávy, cirkev a jej inštitúcie boli z tejto oblasti takmer vytlačené.³ V historiografii sa viedli dlhodobé spory a diskusie o tom, čo bolo príčinou spomínaných reformných opatrení. Až do 60. rokov minulého storočia prevládala medzi historikmi názor, že sekularizáciu systému sociálnej starostlivosti podporila nová protestantská teológia, ktorá odmietala dobré skutky (vrátane darovania almužny) ako nástroje spásy. Súčasná historiografia považuje za zásadné impulzy pre reformu sociálnej starostlivosti v ranonovovekých mestách náboženské hnutia (katolícku reformu i protestantskú reformáciu) a sociálno-ekonomickú situáciu (úpadok existujúcich charitatívnych inštitúcií a problémy spojené s ich spravovaním, pauperizáciu mestského obyvateľstva, rastúci

1 Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/6203/26 *Šľachta a mešťanstvo: Konflikty, spolupráca a spoluzítie v stredoveku a ranom novoveku*.

2 DINGES, Martin. Health care and poor relief in regional Southern France in the Counter-Reformation. In GRELL, Ole Peter (ed.). *Health care and relief in Counter-Reformation Europe*. London : Routledge, 1999, s. 240.

3 JONES, Colin. Perspectives on poor relief, health care and the Counter-Reformation in France. In GRELL, ref. 1, s. 218.

počet žobrákov v uliciach miest). Protestantská teológia sa dnes považuje len za jeden z podnetov reforiem sociálnej starostlivosti v 16. storočí.

Reformasystém sociálnej starostlivosti v mestách západnej Európy a Uhorska v 16. storočí v podstate nedotkla. Uhorské mestá, neporovnateľne menšie ako západoeurópske, v tomto období ešte nepocitovali potrebu zásadne reorganizovať svoje charitatívne inštitúcie. Problém sociálnej starostlivosti navyše zatlačili do úzadia boje o uhorský trón, protiturecké vojny a všeobecný chaos a rozvrat v krajine. Významné zmeny v systéme sociálnej starostlivosti v Uhorsku nastali až v 17. storočí, najmä v dôsledku konfesionalizácie uhorskej spoločnosti, postupujúcej protireformácie a vzájomného spolužitia viacerých konfesií.

Na začiatku 17. storočia sa v Uhorsku zavŕšil proces formovania moderných inštitucionalizovaných konfesiónálnych cirkví a vývoja konfesií ako náboženských a kultúrnych systémov. Konfesiónálne cirkvi si po prvýkrát jasne zafinovali svoje dogmy, formy zbožnosti a organizačnú štruktúru. Súčasťou formovania novovekých uhorských konfesií bolo aj budovanie sakrálnych objektov, vzdelávacích a charitatívnych ústavov. Každá konfesia si s podporou svojej cirkevnej hierarchie a solventných veriacich zakladala vlastné inštitúcie, ktorých financovanie bolo zabezpečené najmä výnosmi z fundácií. Vierovyznanie jednotlivca neovplyvňovalo len jeho náboženský život, ale predurčovalo aj vzdelávaciu príležitosť pre jeho deti a možnosti jeho sociálneho zabezpečenia v čase staroby, chudoby či choroby. Charitatívne inštitúcie a fundácie mali konfesiónálne podmieneného adresáta svojich dobročinných aktivít, vierovyznanie dobrodincov a mecenášov určovalo konfesiónálnu príslušnosť dobročinných ústavov, ktoré sa rozhodli založiť alebo podporiť.

Obdobie 18. storočia je v Uhorsku časom rozvoja všetkých foriem sociálnej starostlivosti o odkázané osoby. Skončenie stavovských povstaní a relatívne upokojenie vnútropolitických pomerov vytvorilo vhodné podmienky na obnovu starých a zakladanie nových charitatívnych inštitúcií. Vzostup dobročinnosti v tomto období úzko súvisel aj s pretrvávajúcou koexistenciou viacerých kresťanských cirkví v krajine, s postupujúcou protireformáciou a katolíckou obnovou. V konfesiónálne rozdelenej krajine bola otázka chudobinskej starostlivosti aj otázkou náboženského prežitia, katolícke ani protestantské elity nechceli, aby sa chudobní členovia ich cirkvi dali zlákať do tábora súperiacej konfesie kvôli vidine lepšieho sociálneho zabezpečenia.⁴ V krajine, kde sa štát a katolícka cirkev spojili s cieľom dosiahnuť dôslednú rekatolizáciu obyvateľstva a vytlačiť protestantské vierovyznania na okraj spoločnosti, existovalo reálne riziko, že dominantná katolícka cirkev využije chorobu a biedu na katolícku propagandu. Starostlivosť o starých a chorých sa tak stala pre protestantov viac ako pre katolíkov otázkou náboženského prežitia. Postoj kresťanských konfesií (katolíckej i protestantských) k dobročinnosti však nemožno zúžiť len na otázku vzájomného súperenia o veriacich. Dobročinnosť bola významnou súčasťou náboženského učenia kresťanských konfesií, hoci katolíci a protestanti rôznym spôsobom interpretovali jej význam pre spásu duše.

Sociálna starostlivosť v Uhorsku mala v období raného novoveku komunitný a decentralizovaný charakter. Mestá, obce a cirkevné spoločenstvá sa starali o svojich chu-

4 Ref. 3.

dobných, štát sa v oblasti sociálnej starostlivosti až do vzniku Miestodržiteľskej rady v podstate neangažoval. V čase panovania Márie Terézie a Jozefa II. prešla sociálna a zdravotnícka starostlivosť v Uhorsku významnými zmenami, ktorých cieľom bolo zabezpečiť efektívne využívanie existujúcich prostriedkov, dôslednú kategorizáciu chudobných a podriadenie najvýznamnejších charitatívnych inštitúcií kontrole štátu. Napriek reformám osvietených panovníkov ostala sociálna starostlivosť v Uhorsku v kompetencii samospráv a cirkví, založená najmä na dobrovoľných daroch a príspevkoch. Významné zmeny, ktorými prešla chudobinská starostlivosť v Uhorsku v priebehu 18. storočia možno presvedčivo priblížiť na osudoch Szechényi-Kollonichovho chudobinca v Bratislave, jednej z najvýznamnejších a najbohatších charitatívnych inštitúcií v krajine v sledovanom období.

Zakladateľom ústavu bol ostrihomský arcibiskup Juraj Szechényi, ktorý roku 1692 daroval rozsiahly majetok na vybudovanie vojenského špitála v Pešti a chudobinca v Bratislave. Na základe fundačnej listiny mali byť do bratislavského chudobinca prednostne prijímaní chorí a zranení vojaci, a to bez ohľadu na svoj pôvod a konfesijnú príslušnosť. Ak by zranení vojaci nepokryli celú kapacitu špitála, mohli sa prijať aj iné chudobné osoby, najmä tie, ktoré schudobneli v dôsledku vojny, museli však byť katolíckeho vierovyznania alebo aspoň nádejní konvertiti. Špitál dostal od svojho zakladateľa majetok v hodnote 180-tisíc zlatých a takzvaný Wesselényiho dom s príslušnými nehnuteľnosťami v predmestí Bratislavy.⁵ J. Szechényi určil za vrchného inšpektora fundácie ostrihomského arcibiskupa, spravovaním chudobinca poveril Bratislavskú kapitolu, ktorá mala spolu s prepoštom rozhodovať i o prijatí chovancov. Fundátor poveril Bratislavskú kapitolu vybudovať pri chudobinci kaplnku zasvätenú svätému Martinovi a ustanoviť jedného kňaza, ktorý tu bude slúžiť omše. Vnútorný život v chudobinci sa mal riadiť podľa pravidiel a zvykov bežných v ostatných charitatívnych inštitúciách.⁶

Snaha Juraja Szechényiho založiť vojenské špitály pravdepodobne súvisela najmä s pokračujúcimi protitureckými vojnami v juhovýchodnej časti krajiny, ale bola i zreálnením jeho názorov o poslaní diecéznych biskupov. Vo fundačnej listine J. Szechényi uviedol, že povinnosťou biskupa nie je len stavba nových a rekonštrukcia starých kostolov, zakladanie rehoľných domov, konviktov a seminárov. Za svoju úlohu považoval i katolícku charitu, ktorá spočívala v podporovaní chudobných obyvateľov krajiny, najmä v čase, keď v dôsledku dlhotrvajúcich vojen veľká časť obyvateľstva upadla do „extrémnej biedy“.⁷ Arcibiskup svojím zámerom založiť vojenské špitály však položil aj základy osobitnej charitatívnej starostlivosti o vojenských invalidov v Uhorsku i v celej podunajskej monarchii Habsburgovcov. V západnej Európe sa štátna starostlivosť o vojenských invalidov začala formovať už okolo roku 1600 v súvislosti s úsilím štátu eliminovať žobrakov a žobranie. V období vojen v rokoch 1672 – 1714, ku ktorému sa viaže i vznik stálej armády, sa najprv vo Francúzsku a postupne i v ďalších európskych

5 Budova špitála sa nachádzala na Špitálskej ulici neďaleko kostola alžbetiniek. K budove patrili rozsiahly pozemok, ktorý sa rozprestieral medzi Dunajskou, Rajskou, Špitálskou a Lazaretskou ulicou.

6 Národní archiv České republiky (ďalej NA ČR), fond (ďalej f.) Archiv generalátu a konventu Křižovníků s červenou hvězdou v Praze (ďalej ŘKř), Liber memorabilium commendae et hospitalis S.S. Martini et Leopoldi, fol. 18-22.

7 Ref. 6, fol. 20.

štátoch vytvoril penzijný systém pre vyslúžilých vojakov.⁸ V Uhorsku boli nemajetní vojenski invalidi odkázaní na starostlivosť existujúcich špitálov alebo boli nútení žobrať.

Počas života J. Szechényiho nevznikol ani jeden zo zamýšľaných špitálov. Špitál v Pešti sa nepodarilo založiť ani po smrti fundátora, chudobinec v Bratislave existoval niekoľko rokov na prelome 17. a 18. storočia. V chudobinci žili v tomto období odkázané osoby rôznych kategórií vrátane sirôt, ktoré však pre nízke výnosy z kapitálu a vysoké ceny potravín dostávali len slabé zaopatrenie. Duchovnú správu v špitáli vykonávali jezuiti z kolégia sv. Salvátora. Leopold Kollonich, nástupca J. Szechényiho v kresle ostrihomskeho arcibiskupa, vybudoval pri dome kaplnku, ktorú na príkaz cisára Leopolda zasvätil svätému Leopoldovi. Na príkaz panovníka mal do domu pozvať klerikov sv. Filipa di Nero, ktorí mali pravdepodobne prevziať i spravovanie fundácie. Po vypuknutí Rákoczyho povstania sa tieto zámery nepodarilo naplniť a špitál úplne zanikol. Arcibiskup Leopold Kollonich vo svojom závete ustanovil Szechényiho chudobinec a špitál vo Viedni za svojich dedičov,⁹ čo však v budúcnosti obom charitatívnym inštitúciám spôsobilo značné finančné problémy.

Obe spomínané fundácie J. Szechényiho boli po smrti Leopolda Kollonicha v neutšnenom stave. Peniaze boli v dôsledku nesprávnych rozhodnutí zosnulého arcibiskupa nevhodne investované, prípadne využité na iné ciele. V tomto období sa o fundácie začal zaujímať cisár Karol VI. i novovymenovaný ostrihorský arcibiskup Kristián Augustín Saský, dostupné výnosy z kapitálu fundácií sa postupne začali využívať v súlade s vôľou fundátora. V rokoch 1711 – 1714 sa suma 5 282 zlatých odovzdala vojenským komisárom na podporovanie chorých a zranených vojakov vo vojenských táboroch, v nasledujúcich rokoch sa rovnaká finančná čiastka odovzdala na výstavbu vojenského špitála v Pešti.¹⁰ Založenie tejto inštitúcie v mene panovníka prevzala na seba Vojenská dvorská rada, ktorá zakúpila v meste potrebné nehnuteľnosti a na prelome rokov 1716 – 1717 začala s výstavbou.¹¹ Kvôli nesolventnosti dlžníkov a ďalším problémom spojených s vybudovaním a priebežným financovaním bol špitál otvorený až 1. novembra 1729.¹²

Bratislavský chudobinec bol založený roku 1723 najmä vďaka iniciatíve K. A. Saskeho. Vzhľadom na to, že Bratislavská i Ostrihorská kapitula spravovanie špitála odmietli, arcibiskup zveril jeho správu rádu križovníkov s červenou hviezdou.¹³ Dohoda o prevode správy, ktorú podpísal veľmajster rádu a ostrihorský arcibiskup 14. mája 1723, určila spôsob spravovania špitála, využívanie jeho majetku a kompetencie zúčastnených strán. Ostrihorský arcibiskup ostal vrchným inšpektorom fundácie, spravovanie svetských i duchovných záležitostí prešlo do pôsobnosti rádu. Rehoľníci mali pred

8 WUNDER, Bernd. Die Institutionalisierung der Invaliden-, Alters- und Hinterbliebenenversorgung der Staatsbediensteten in Österreich (1748 – 1790). In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*. Band 92, 1984, s. 343 a nasl.

9 Magyar Országos Lévéltár (ďalej MOL), f. C 39, LAD. D., fasc. 36/IV.

10 Ref. 9, fasc. 36/III.

11 WUNDER, ref. 6, s. 345.

12 Ref. 11, s. 348.

13 Križovníci s červenou hviezdou (*Ordo militaris Crucigerorum cum rubea stella*) – jediný rytiersky rád českého pôvodu. Rád založila v roku 1233 Anežka Přemyslovna. Poslaním rádu bolo aktívne pôsobenie v duchovnej správe a starostlivosť o chorých a pútnikov. Rehoľníci žili podľa regule sv. Augustína. Rád získal v Uhorsku inkolát zákonným článkom Uhorského snemu č. 96/1723.

otvorením špitála zariadiť rekonštrukciu kaplnky i obytnej budovy. Veľmajster rádu sa zaviazal každoročne skontrolovať účty chudobinca, ktorých vedením bol poverený správca špitála. Prijímať chudobných bolo v kompetencii komendátora, pričom prijímaní mali byť slabí a chorí muži, najmä vojenski invalidi, bez ohľadu na svoj pôvod. Podmienkou bolo katolícke vierovyznanie, no prijatý mohol byť i nádejný konvertita. Počet chovancov nebol určený, malo ich byť čo najviac. Akútne chorí mali byť oddelení od zdravých a mala sa im zabezpečiť lekárska starostlivosť a lieky. Chovanci mali dostávať stravu a ošatenie podľa pražského špitála rádu. Chovanci ústavu mali tráviť svoj čas pobožnosťami a podľa možnosti i manuálnou prácou. Dohodu následne schválil aj cisár Karol VI., pričom schválenie bolo podmienené požiadavkou panovníka, aby chudobinec mohli vizitovať kráľovskí komisári.¹⁴

Roku 1726 bol uzavretá dohoda medzi zástupcami Vojenskej dvorskej rady, splnomocnencom rádu križovníkov s červenou hviezdou a ostrihomským arcibiskupom, na základe ktorej sa mal o zranených vojakov starať vojenský špitál v Pešti a bratislavský chudobinec sa mal v budúcnosti postarať o ostatné kategórie odkázaných osôb. Podľa signatárov zmluvy počty zranených vojakov presahovali počet ostatných chudobných osôb, preto mal bratislavský ústav odovzdať špitálu v Pešti 23-tisíc zlatých, aby bolo bremeno starostlivosti rovnomerne rozložené medzi obe inštitúcie. Rozdelenie kompetencií medzi obidva špitály je v niektorých zachovaných prameňoch zdôvodnené obtiažnosťou dopravovať chorých a zranených vojakov až do Bratislavy, poloha Pešti bola z tohto hľadiska výhodnejšia.¹⁵ Hoci nemožno úplne vylúčiť ani tento dôvod, do úvahy treba brať i skutočnosť, že Vojenská dvorská rada budovala vojenský špitál v Pešti ako ústrednú charitatívnu inštitúciu pre všetkých vyslúžilých vojakov cisárskej armády. V špitáli sa mali sústrediť všetky fundácie a dostupné finančné prostriedky, ktoré bolo možné použiť na zaopatrnenie vojenských invalidov.¹⁶

Rád križovníkov s červenou hviezdou bol uvedený do vlastníctva špitála 24. decembra 1723. Ani slávnostný charakter udalosti nemohol prekryť neutešený stav, v ktorom sa nachádzal majetok tejto charitatívnej inštitúcie. Podstatná časť kapitálu sa ešte stále nachádzala v rukách nesolventných dlžníkov, nehnuteľný majetok bol zdevastovaný, v dome žila skupina osôb, ktorá sa živila žobraním. Mesto, ktoré nehnuteľnosti špitála v tomto období spravovalo a využívalo, sa cítilo poškodené a proti usadeniu nového rádu neustále vznášalo námietky. Pomery v špitáli sa po slávnostnom uvedení rádu podstatne nezmenili. Komendátor kláštora František Götzl, kancelár a spovedník ostrihomského arcibiskupa K. A. Saského, zostal aj naďalej v službách arcibiskupa a žil s ním vo Viedni. Správou špitála bol poverený pán Kubovicz, provizor majetkov K. A. Saského a senátor mesta, ktorý ho spravoval aj v predchádzajúcom období. So súhlasom veľmajstra rádu mohli chudobní v špitáli zostať, pričom za svoj pobyt museli z vyžobraných peňazí platiť stanovený poplatok.¹⁷

14 NA ČR, f. ŘKř, Liber memorabilium commendae et hospitalis S.S. Martini et Leopoldi, fol. 17-28.

15 MOL, f. C 39, LAD. D, fasc. 36/III.

16 WUNDER, ref. 6, s. 347.

17 Listy A. Madera (r. 1723 – 1724) a J. Zettlera (1724 – 1725) adresované do Prahy. NA ČR, f. ŘKř, k. 224.

Prvým členom rádu, ktorý sa natrvalo usadil v Bratislave, bol Jozef Zettler. Do mesta prišiel v auguste 1724, prevzal majetok špitála do svojej správy, vypovedal v ňom žijúcich žobrátok a energicky sa pustil do prestavby budov i celého areálu. Jednou z prvých stavieb bola murovaná pec na pálenie tehál, ktorá výrazne prispela k vyostreniu vzťahov medzi rádom a mestom. Konflikt vyvrcholil na jar 1725, keď na pozemok špitála vnikla dvestočlenná skupina mužov ozbrojených rôznym náradím, ktorú viedol kapitán mesta a pec zbúrali. Vďaka dobrým kontaktom v Uhorskej dvorskej kancelárii vo Viedni sa predstaviteľom rádu podarilo predložiť spor panovníkovi, ktorý zakázal všetky násilnosti voči špitálu a rehoľníkom. V druhej polovici roka 1725 prišiel do Bratislavy i komendátor špitála F. Götzl.¹⁸

Špitál začal prijímať prvých chovancov roku 1726, no pre nedostatok miesta a obmedzené príjmy ich bolo len 27. Správca špitála ponechal niekoľko miest voľných, aby mohol vyhovieť prosbám o prijatie, ktoré boli podporené odporúčaniami vplyvných cirkevných a svetských osôb. V tomto roku ešte pokračovali stavebné práce, pričom ústav nemal doriešené vzťahy s mestom, vojenským špitálom v Pešti ani s nesolobnými dlžníkmi. Rehoľníci poverení správou špitála ešte stále hľadali optimálny spôsob spravovania novozískanej inštitúcie a primeraný model zabezpečenia jej chovancov.¹⁹

Roku 1733 uskutočnil vtedajší veľmajster rádu František Böhmprvú vizitáciu bratislavského špitála. Úvodná časť vizitácie bola venovaná kostolu a náboženskému životu v špitáli, nakoľko starostlivosť o spásu duše chudobných považovali predstavitelia rádu za svoje hlavné poslanie. Súčasťou špitála bola kaplnka, ktorú dal vybudovať arcibiskup Leopold Kollonich. Kaplnka bola zariadená, bolo v nej niekoľko oltárov a potrebné bohoslužobné predmety. V nedeľu a vo sviatok sa v kaplnke konala spievaná omša, po ktorej nasledovalo vyučovanie katechizmu a tichá omša. V nedeľu popoludní sa konali pobožnosti k piatim Kristovým ranám, vo sviatok Loretánske litánie s vyloženou sviatosťou oltárnou. Vo všedné dni sa slúžili len tiché omše, v lete o siedmej hodine, v zime o ôsmej. Po omši sa obyvatelia špitála modlili Loretánske litánie, po skončení pobožnosti sa venovali manuálnej práci. V stanovené dni sa slúžili zádušné omše za fundátorov a dobrodincov špitála.

Hoci sa vizitátor v druhej časti vizitácie zamerl na chudobných a ich zaopatrenie, vizitačný protokol nám neposkytuje veľa informácií o živote obyvateľov tejto charitatívnej inštitúcie. Ústav mal 61 chovancov, ich nízky počet bol odôvodnený nedostatkom vhodných priestorov na ubytovanie, po skončení výstavby sa mal ich počet zvýšiť. Každodenný život chovancov sa riadil pevnými pravidlami, ktoré boli zapísané v osobitnej knihe i na tabuľkách umiestnených v jednotlivých izbách. Navyše, domáci poriadok sa každý týždeň nahlas čítal v jedálni ústavu. Obyvatelia ústavu (chudobní i služobníctvo) museli v predpísané dni pristúpiť k spovedi a prijímaniu, od tejto povinnosti nebol nikto oslobodený. Chorí žili v osobitných izbách, mali potrebnú posteľnú bielizeň, osobitnú stravu, zabezpečená bola i starostlivosť lekára a chirurga. Lieky sa kupovali v lekární milosrdných bratov, časť sa pripravovala priamo v špitáli. Súčasťou zabezpečenia chorých

18 Ref. 17. F. Götzl prišiel do Bratislavy po smrti arcibiskupa K. A. Saského, jeho príchod však pravdepodobne urýchlili i spomínané násilné udalosti v priestoroch špitála a potreba doriešiť nezhody s mestom.

19 NA ČR, f. ŘKř, k. 224.

bola duchovná starostlivosť a poskytnutie potrebných sviatostí. Zosnulí chovanci boli pochovávaní za zvukov zvonov na cintoríne špitála, za každého z nich bolo odslúžené spievané requiem.

Posledná časť vizitácie bola venovaná stavu budovy a majetkovým pomerom špitála. Priestory ústavu boli naďalej nedostačujúce, bolo potrebné dobudovať ďalší trakt, v ktorom by bola jedáleň, z existujúcej jedálne sa mali urobiť ďalšie spálne pre chovancov. Rehoľníci venovali osobitnú pozornosť písomným dokladom a ich uchovávaniu. Pre archív bola určená osobitná miestnosť, ktorá bola zabezpečená železnými dvermi a zamrežovanými oknami, týmto spôsobom bola chránená pred zlodejmi i požiarom. Najdôležitejšie dokumenty sa doslovne prepisovali do osobitnej knihy, od založenia rehoľného domu bola vedená i „historia domus“. Miestnosť archívu bola v podstate i trezorom, kde boli uložené dlžobné úpisy aj finančná hotovosť. Kľúč od archívu mal len komendátor, v prípade jeho neprítomnosti starší z kooperátorov. Neodmysliteľnou súčasťou rehoľného života bola knižnica, vybudovali si ju i rehoľníci v Bratislave, hoci bratislavská komenda nemala nikdy viac ako štyroch členov. Knižnicu zriadil už prvý komendátor kláštora F. Götzl. Knihy boli roztriedené do tematických skupín a zaznačené v katalógu, každá kniha mala exlibris. Osobitne bola vedená evidencia o výpožičkách. Vizitátor venoval pozornosť i spravovaniu kapitálu a efektívnemu využívaniu jeho výnosov. Podstatná časť kapitálu bola uložená vo Viedenskej mestskej banke, pričom s platením úrokov neboli zásadnejšie problémy. Správca domu bol poverený nákupom surovín (obilie, víno, drevo) v čase, keď boli ceny najnižšie. Záhradník musel zabezpečiť zo záhrady dostatok zeleniny (najmä strukovín) a ovocia. Veľká pozornosť sa v špitáli venovala protipožiarnym opatreniam. Komíny v izbách sa kontrolovali každý mesiac, v kuchyni a v príľahlých budovách (pekáreň, ubytovanie slúžok) každé dva týždne. V dome bola vždy ustanovená služba (jeden z obyvateľov), ktorá každý večer povinne skontrolovala, či sú v izbách chovancov a služobníctva zhasnuté sviečky.²⁰

Vizitačný protokol vypracoval komendátor na základe otázok vizitátora, ktorý získané informácie posúdil a svoje postrehy a navrhované opatrenia zhrnul v osobitnom dokumente, ktorý bol prílohou protokolu. Veľmajster rádu považoval za potrebné pripomenúť rehoľníkom poslanie špitála, pričom jeho názory sú výstižnou charakteristikou poslania charity a charitatívnych inštitúcií tak, ako ich vnímala cirkev a katolícka spoločnosť v rannom novoveku. Špitál bol určený pre katolíkov i „heretikov“, jeho hlavným poslaním však bola starostlivosť o spásu duše všetkých chovancov. Veľmajster pripomenul rehoľníkom, že mnohí muži prichádzajú do špitála vo vyššom veku, nepoučení o viere a kresťanskom živote. Hlavné poslanie rehoľníkov preto videl v slúžení omši, vo vyluhovaní sviatostí a vo vyučovaní náboženstva. Rehoľníci sa však nemali starať len o duše svojich zverencov, okrem duchovnej starostlivosti im mali zabezpečiť i stravu, ošatenie a bielizeň, osobitnú pozornosť mali venovať chorým. Keďže za hlavný problém spolužitia takého veľkého počtu chovancov považoval veľmajster rádu hádky, bitky a opilstvo, povinnosťou rehoľníkov bolo týmto javom zabrániť. Za nástroj disciplinizácie sa považovala aj manuálna práca a prísny náboženský život. Veľmajster rádu venoval veľkú pozornosť i pôsobeniu rehoľníkov smerom k obyvateľom mesta. Rehoľníci mali

20 NA ČR, f. ŘKř, Liber memorabilium commendae et hospitalis S.S. Martini et Leopoldi, fol. 168-179.

poskytnúť pomoc chorým a nevládnym ľuďom, ktorých našli na ulici, bez ohľadu na ich vierovyznanie. Zomierajúcim, ktorí žili v blízkosti špitála, mali poskytnúť potrebné sviatosti, aby nezomreli nezaopatrení kvôli meškajúcemu farárovi. Veľmajster pripomenul rehoľníkom, že rád križovníkov s červenou hviezdou je v Uhorsku novým rádom, preto je žiaduce, aby viedli príkladný život a vyhýbali sa škandálom.²¹

Napriek tomu, že zakladacia listina obsahovala ustanovenia o najvyššom patronátom práve panovníka nad fundáciou špitála a rovnako i patronátne právo ostrihomského arcibiskupa, na základe zachovaných dokumentov môžeme predpokladať, že križovníci v prvých rokoch po príchode do Bratislavy spravovali špitál samostatne a nezávisle od svetských či cirkevných autorít. Táto prax bola v Uhorsku bežná napriek tomu, že panovník bol od stredoveku považovaný za najvyššieho patróna všetkých fundácií v krajine a zákonný článok 74/1715 jeho patronátne právo opätovne potvrdil. Systematický dozor štátu nad fundáciami sa začal až po založení Miestodržiteľskej rady roku 1723 a po kreovaní jej komisie pre zbožné fundácie. Správcovia fundácií, svetské i cirkevné inštitúcie, tlaku štátu pomerne dlho odolávali, keďže zasahovanie štátu do spravovania základní odporovalo dovtedajším zvyklostiam. V druhej polovici 18. storočia sa spravovanie fundácií dôsledne podriadilo kontrole štátu a ich správcovia sa museli s touto skutočnosťou vysporiadať.

Prepojenie štátnej a cirkevnej moci spôsobilo, že rastúci záujem štátu o základiny a ich majetok viedol k tomu, že fundáciám a ich spravovaniu začali venovať zvýšenú pozornosť i diecézni biskupi. Rád križovníkov s červenou hviezdou patril k rádom, ktoré boli na základe pápežských privilégií vyňaté spod jurisdikcie miestnych biskupov a oslobodené od kanonických vizitácií. Cisár Karol VI. potvrdil privilégiá a exempcie rádu i na území Uhorska. Avšak už niekoľko rokov po odovzdaní správy členom rádu vznikli medzi predstaviteľmi rádu a úradom ostrihomského arcibiskupa rozpory, ako možno súbežne uplatňovať exempcie rádu i úlohu vrchného inšpektora ostrihomského arcibiskupa nad touto charitatívnou inštitúciou. Ako prvý sa pokúsil vykonať vizitáciu špitála Imrich Eszterházy, ktorý bol rádu priaznivo naklonený, preto jeho záujem o vizitáciu rozhodne nemožno interpretovať ako akt osobnej antipatie či pomsty. Arcibiskup zvolal roku 1733 diecéznu synodu, ktorej mali predchádzať vizitácie kostolov na jej území. Obežník o konaní vizitácie dostal i vtedajší komendátor Anton Mader, ktorý sa okamžite odvolal na privilégiá a exempcie svojho rádu. Arcibiskup jeho argumenty uznal a o vizitáciu komendy a špitála sa viac nepokúsil. Komendátor však uznával právo arcibiskupa i panovníka dozerat' na spravovanie fundácie, a preto na rozdiel od iných správcov fundácií poskytol na požiadanie požadované informácie o základinách špitála a o spôsobe spravovania ich majetku.

Vizitáciu špitála sa rozhodol vykonať i nasledujúci arcibiskup Mikuláš Csáky, komendátor Karol Schleichardt sa opäť odvolal na privilégiá rádu. M. Csáky sa však svojich práv nemienil vzdať tak ľahko ako jeho predchodca a na konaní vizitácie trval. Komendátor napokon predložil spor panovníčke, ktorá požiadala M. Csákyho o stano-

21 NA ČR, f. ŘKř, k. 224.

visko k celému problému.²² Arcibiskup vo svojej odpovedi stručne objasnil dejiny špitála s cieľom zdôrazniť, že rád nie je jeho majiteľom, ale len správcom. Podľa jeho názoru sa teda privilégia rádu vzťahujú iba na komendu a nie na samotný špitál a jeho fundácie. M. Csáky zdôraznil, že právo vizitovať špitál mu patrí podľa záverov Tridentského koncilu, na základe fundačnej listiny J. Szechényiho i mandátu Márie Terézie, ktorým mu nariadila vizitovať kostoly a fundácie vo svojej diecéze. Arcibiskup v závere svojho listu požiadal panovníčku, aby komendátora napomenula a prikázala mu podriaďiť sa jeho vôli.²³ Mária Terézia vo svojom mandáte, adresovanom K. Schleichardtovi, uviedla, že exempcie rádu rešpektuje, ale sporná kanonická vizitácia sa nedotýka rádu a jeho členov, ale len špitála a jeho fundácií. Súčasne pripomenula, že najvyšším patrónom všetkých základín v Uhorsku je panovník a ona poverila výkonom tejto kompetencie diecéznych biskupov. Preto vizitáciu, ktorú nariadil vykonať M. Csáky, nemôže odmietnuť.²⁴

Vykonaním vizitácie bol poverený generálny vikár Ostrihomskej arcidiecézy Jozef Zentilónay, sprevádzali ho dvaja kanonici Bratislavskej kapituly a jeho sekretár. Hoci M. Csáky dôrazne presadzoval a obhajoval svoje právo vizitovať špitál, priebeh vizitácie i jej závery naznačujú, že išlo o pomerne formálnu záležitosť. Vyslaný vikár venoval pozornosť najmä interiéru kostola, spôsobu uloženia sviatosti a ostatných bohoslužobných predmetov. Vikár chcel prezrieť i priestory sakristie, to však komendátor s poukázaním na stanovený obsah vizitácie odmietol. Následne komendátor prečítal vizitátorom svoju správu o špitáli. Správa bola pomerne všeobecná, obsahovala len stručnú históriu tejto charitatívnej inštitúcie, mená fundátorov a hodnotu majetku ich fundácií, údaje o investovaní kapitálu a opis náboženského života chovancov. Vizitátor ani nikto z jeho sprievodu nenavštívil izby či jedáleň chovancov. Vizitácia sa skončila zdvorilostnými frázami vikára o tom, ako je ústav dobre vedený a spravovaný.²⁵

Komendátor kláštora Karol Schleichardt venoval sporu s M. Csáky v domácej kronike pomerne veľký priestor, o vizitácii ostrihomskeho arcibiskupa Františka Barkóczyho roku 1763 sa už zmienil len niekoľkými slovami, z ktorých však cítiť trpkosť a nesúhlas s novými pomermi. Rozsah vizitácie, ktorú vykonal spomínaný arcibiskup v Szechényi-Kollonichovom špitáli, bol v uhorských pomeroch neobvyklý, ale zároveň príznačný pre konanie a postoje F. Barkóczyho. Ostrihomskí arcibiskupi boli vymenovaní za najvyšších patrónov väčšiny fundácií, ktoré vznikli na území diecézy v období raného novoveku, toto právo im patrilo i na základe dekrétov Tridentského koncilu a kanonického práva. Zdá sa však, že fundátori i samotní arcibiskupi tieto ustanovenia fundačných listín vnímali viac-menej ako formálnu záležitosť, arcibiskupi vizitácie charitatívnych inštitúcií nekonali a v podstate nevykonávali žiadny dozor nad fundáciami vo svojej diecéze. F. Barkóczy po nástupe do kresla egerskeho biskupa ukázal, že svoje patronátne práva pozná a chce ich i dôkladne využívať, podobne sa snažil postupovať i z pozície ostrihomskeho arcibiskupa. Jeho názory a požiadavky obsiahnuté vo vizitačných protokoloch naznačujú, že svojím konaním v podstate sledoval rovnaké ciele ako

22 List Márie Terézie adresovaný ostrihomskému arcibiskupovi M. Csákymu z 18. 7. 1755. NA ČR, f. ŘKř, Liber memorabilium commendae, fol. 245.

23 List M. Csákyho adresovaný Márii Terézii 26. 7. 1755. Ref. 22, fol. 245-246.

24 Ref. 22, fol. 247.

25 Ref. 22, fol. 248-255.

Mária Terézia – podriadiť existujúce školské a charitatívne inštitúcie svojej kontrole a zabezpečiť efektívne využívanie ich majetku.²⁶

Z vizitácie Františka Barkóczyho v špitáli sa zachoval rozsiahly vizitačný protokol, na základe ktorého môžeme rekonštruovať jeho majetkové pomery a čiastočne i každodenný život chovancov.²⁷ Základom majetku špitála boli fundácie J. Szechényiho (180-tisíc zlatých), L. Kollonicha (100 502 zl.) a Žigmunda Kollonicha (11-tisíc zl.).²⁸ Špitál vlastnil kapitál v hodnote 256 260 zlatých,²⁹ výnosy z kapitálu 13 371 zlatých tvorili základ jeho finančného zabezpečenia.³⁰ Okrem toho mal špitál lúku vo Vajnorocho a vinice vo Sv. Jure. Súčasťou majetku fundácie bol i dom na Špitálskej ulici, ktorý pre jej potreby zakúpil ešte Juraj Szechényi. Dom mal tri trakty, pod celou budovou sa nachádzali murované pivnice. V prvom trakte žil provizor so ženou, kuchár, organista a sluha, nachádzala sa tu i jedáleň pre chovancov, osobitná jedáleň pre rehoľníkov, sklad posteľnej bielizne a infirmarium. V tomto trakte bola aj miestnosť, v ktorej sa predávalo víno chovancom i obyvateľom mesta. V druhom trakte bolo päť spální chovancov, izba pre rehoľníkov, knižnica a izba pre hostí. V poslednej časti domu boli dve izby chovancov a izba spevákov, ostatné miestnosti slúžili ako sklad posteľnej bielizne, múky, ovocia a zeleniny. K domu patrila aj majer a rozsiahly pozemok, ktorý bol rozdelený na dve časti. V jednej z nich sa pestovala zelenina a ovocie, patrila k nej i cintorín s márniceou a kaplnkou. V druhej časti pozemku bola lúka, pole a dve vinice, pri jednej z nich bola i vínná pivnica. Pri dome bola kaplnka, ktorú dal postaviť Leopold Kollonich, roku 1724 bola vďaka K. A. Saskému a vtedajšiemu komendátorovi Františkovi Götzlovi rozšírená. Kaplnka bola zasvätená sv. Martinovi a na pamiatku fundátora i sv. Leopoldovi.

V čase konania vizitácie žilo v dome 65 chudobných osôb, okrem nich sa za chovancov považovali aj štyria speváci a tri opatrovateľky chorých. Prijat' sa mohli len zdravé osoby, ak počas pobytu ochoreli, špitál im zabezpečil lekársku starostlivosť a lieky. Chovanci obývali jedáleň a osem spální, jednotlivé izby boli zasvätené rôznym svätcom. Speváci bývali v samostatnej izbe. Postele alumnistov boli od seba oddelené závesmi, každý alumnista mal svoju posteľ, stolík a stoličku. V dome bola aj izba pre chorých

26 Hodnotenie aktivít arcibiskupa F. Barkóczyho v oblasti spravovania základín sa plne zhoduje s konštatovaním J. Bahlckeho v jeho práci *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie*. J. Bahlcke zaradil F. Barkóczyho do okruhu uhorských biskupov, stúpcov reformného katolicizmu, ktorí obhajovali svoje pozície v uhorskej spoločnosti, oslabované osvietenskými reformami panovníka, novými metódami, ktoré spočívali najmä v otvorenosti voči moderným teologicko-filozofickým myšlienkovým smerom a náboženským reformám. BAHLCHE, Joachim. *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686 – 1790)*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2005, s. 243 a nasl.

27 MOL, f. C 39, LAD. D, fasc. 36/IV.

28 Viedenský arcibiskup Žigmund Kollonich 5. 6. 1733 daroval špitálu fundáciu v hodnote 11-tisíc zlatých. Fundácia bola určená pre deväť osôb, patronátne právo mal vykonávať najstarší člen rodu. Ak by rod vymrel po meči, patronátne právo malo prejsť na ostrihonského arcibiskupa.

29 Rodiel medzi celkovou hodnotou kapitálu fundácií a uvedenou sumou tvorí predovšetkým poplatok 26-tisíc zl., ktorý chudobinec musel zaplatiť vojenskému špitálu v Pešti a 2 300 zl., ktoré sa použili na vykúpenie z mestských dávok.

30 Najväčšími dlžníkmi fundácie bola Viedenská mestská banka (98 850 zl.) a pražský konvent rádu (62-tisíc zlatých). Obaja dlžníci platili z pôžičky 5 % ročný úrok, ostatní dlžníci – súkromné osoby platili z pôžičiek 6 % ročný úrok. V sledovanom období to bola bežná úroková sadzba.

a zomierajúcich. Rehoľníci mali k dispozícii vlastnú jedáleň, spáľňu, knižnicu a izbu pre hostí. V dome okrem rehoľníkov a alumnistov žil správca so ženou, kuchár, organista, sluha a kľúčiar.

Spravovaním domu boli poverení traja rehoľníci, komendátor a dvaja kooperátori. Rehoľníci sa o alumnistov bezprostredne nestarali. Úlohou rehoľníkov bolo bezpečne investovať kapitál fundácie, starať sa o pravidelné vyberanie úrokov, dozerať na spravovanie nehnuteľného majetku, kontrolovať prevádzku špitála a vykonávať duchovnú správu. Náplňou ich práce boli každodenné bohoslužby, kázne a vysluhovanie sviatostí. V nedeľu vyučovali chovancov náboženstvo a každodenne dozerali, aby riadne konali predpísané pobožnosti, netúlali sa po meste a dodržiavali domáci poriadok. Povinnosťou rehoľníkov bolo navštevovať chorých, povzbudzovať ich a pripraviť na kresťanskú smrť. Rehoľníci dostávali na náklady fundácie ubytovanie a drevo, komendátor plat 800 zlatých a každý kooperátor 400 zlatých ročne. O chudobných sa staralo pomerne početné svetské služobníctvo. V pomyselnej hierarchii služobníctva bol najvyššie postavený správca so ženou, ktorý spravoval nehnuteľný majetok fundácie, staral sa o zásobovanie a riadil služobníctvo. Jeho žena sa starala o kuchynský riad, posteľnú bielizeň a o ženskú časť služobníctva. V špitáli bol zamestnaný aj záhradník, správca vínnych pivníc, kľúčiar, kuchár a jeho asistenti, paholok ku statku, kočiš a niekoľko žien, ktoré prali, piekli a starali sa o chorých. Celkovo to bolo 23 osôb, z toho 15 dostávali okrem platu i stravu. Na „výplatnej listine“ špitála bol i lekár a chirurg.

Katolícka charita raného novoveku bola ovplyvnená tradičnou predstavou telesného a duchovného milosrdenstva, ktoré sa staralo o telo i duše odkázaných osôb. Ošetrovanie tela chudobného človeka bolo spojené so starostlivosťou o jeho dušu, lebo starostlivosť o dušu chudobných vnímala katolícka cirkev v čase vrcholiacej protireformácie ako svoje hlavné poslanie. Zjednodušene povedané, protireformácia bola hnutím za opätovné získanie duše veriacich, nevedomosť a hriech boli považované za najväčšiu prekážku v tomto úsilí.³¹ Nástrojom na upevnenie viery obyvateľov charitatívnych inštitúcií a prostriedkom na dosiahnutie ich spásy bolo zavedenie tvrdej disciplíny, ktorá sa výrazne podobala kláštornému spôsobu života. Každodenný život v špitáloch bol preto vyplnený bohoslužbami, pobožnosťami, vyučovaním náboženstva a podľa možnosti i manuálnou prácou. Podobným spôsobom bol zorganizovaný i denný režim Szechényi-Kollonichovho špitála.

Chovanci vstávali o pol šiestej, o šiestej sa začínali ranné pobožnosti, po nich nasledovala svätá omša a litánie k Panne Márii. Od ôsmej do desiatej vykonávali alumnisti manuálnu prácu, po ktorej mali hodinový oddych. Obed sa podával o jedenástej, počas obeda jeden z alumnistov nahlas čítal úryvky zo života svätých. Po obede mali chovanci opäť voľno, od druhej do štvrtej popoludní manuálne pracovali. Po hodinovej prestávke sa zhromaždili v kostole, kde sa modlili ruženec a spievali žalmy za dobrodincov špitála a svätých uhorských kráľov. Po skončení pobožností ticho rozjímali až do šiestej hodiny, kedy sa podávala večera. Po večeri vykonali večerné pobožnosti a o pol deviatej bola večierka. Domáci poriadok sa chovancom čítal vždy v stredu počas obeda a jeden z koope-

31 PULLAN, Brian. Catholics and the poor in the Early Modern Europe. In *Poverty and charity: Europe, Italy, Venice 1400 – 1700*. Aldershot; Brookfield : Variorum 1994, s. 29.

rátorov vysvetľoval chovancom tie ustanovenia, ktoré považoval za potrebné. Previnenia proti domácejmu poriadku trestali kooperátori pôstom alebo zákazom vína, opakujúce sa prehršky riešil komendátor. Najťažším trestom bolo vylúčenie zo špitála.

Odev dostávali chovanci podľa toho, k akému pôvodu sa hlásili. V Uhorsku boli už od polovice 17. storočia zaužívané dva spôsoby odievania. Jeden z nich bol považovaný za odev nemecký, druhý uhorský.³² Meštiansky mužský odev na „nemecký spôsob“ tvorila košeľa, vesta s dlhými rukávmi, vrchný dlhý kabát, nohavice pod kolená a pančuchy. Uhorský odev pozostával z košele, dolománu, priliehavých nohavíc a mentieky. Dolomán dopĺňal úzky stojatý golier.³³ Každý z chovancov špitála dostal dve súpravy svojho ošatenia, dva goliere, opasok, klobúk a nejaký druh pracovného odevu. Uhri dostávali čižmy, chovanci nemeckého pôvodu zasa topánky.³⁴ Podľa vizitačného protokolu z roku 1763 dostávali alumnisti vrchné kabáty a goliere každý rok nové, ostatné časti odevu sa vymieňali podľa potreby.³⁵ Roku 1768 komendátor uviedol, že šaty sa okrem klobúka a pracovného odevu menia každý rok.³⁶ Každý alumnista okrem ošatenia dostal i slamník na posteľ, matrac vyplnený konskými vlasmi, vankúš, prikrývku a dve plachty.³⁷ Vo vizitačných protokoloch je uvedené, že šaty, uteráky a posteľné plachty sa prali každý týždeň. Prikrývky museli vydržať niekoľko rokov, vankúše sa menili každý druhý rok.

Podľa zvyklostí meštianskej kuchyne sa v špitáli podávali dve hlavné jedlá denne. Raňajky boli v podstate symbolické, v pôstne i mäsité dni to bola len malá miska polievky.³⁸ Na obed dostávali chovanci tri chody, na večeru dva. Obed tvorila polievka, hovädzie mäso s prílohou (najmä chren) a zelenina alebo strukovina (hrach, krúpy, fazuľa). Na večeru dostávali chovanci polievku a mäso, miesto mäsa mohla byť aj pečienka alebo iné vnútornosti. V pôstne dni sa na obed namiesto mäsa podávalo jedlo z múky a na večeru dostali chovanci miesto mäsitého jedla ovocie alebo zeleninu. K obedu i večeri sa podávalo pol litra vína, vo sviatočné dni to bolo až trištvrte litra. Na prvý pohľad značná spotreba vína sa nevymykala z priemeru bežnej konzumácie vína alebo piva vo vtedajšej spoločnosti. Oba nápoje sa používali nielen na uhasenie smädu, ktorý bol pomerne páľčivý, keďže sa často konzumovali potraviny konzervované v soli, ale boli považované i za potraviny v pravom zmysle slova. Najmä chudobným vrstvám obyvateľstva dopĺňali stravu o ďalšie kalórie. V neposlednom rade sa víno považovalo za liek.³⁹

Vizitátor špitála, ostrihomský arcibiskup František Barkóczy na základe výsledkov vizitácie nariadil vykonať určité zmeny v spravovaní špitála, ktoré podrobne rozpisal

32 ZUBERCOVÁ, Magdaléna M. *Tisícročie módy. Z dejín odievania na Slovensku*. Martin : Osveta, 1988, s. 101.

33 ZUBERCOVÁ, ref. 32, s. 139.

34 MOL, f. C 39, LAD. D, fasc. 36/I, 36/IV.

35 MOL, f. C 39, Lad. D, fasc. 36/I.

36 Ref. 35, fasc. 36/IV.

37 Ref. 36.

38 V 18. storočí sa tretie denné jedlo považovalo za škodlivé, preto bolo zvykom podávať len obed a večeru. Rannú polievku jedli len manuálne pracujúce vrstvy obyvateľstva PETRÁŇ, Josef et al. *Dějiny hmotné kultury II/2*. Praha : Karolínium, 1997, s. 825.

39 MONTANARI, Massimo. *Hlad a hojnost. Dějiny stravování v Evropě*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 120-121.

v záverečnej časti vizitačného protokolu.⁴⁰ Arcibiskup vytkol správcom fundácie predovšetkým nízky počet zaopatrených osôb, lebo podľa jeho názoru tento dom nie je určený na pestovanie záhaľky a luxusu a zo svojich príjmov by mal zaopatriť viac chovancov. F. Barkóczy považoval za nesprávne, že jedna osoba je zodpovedná za spravovanie fundácie i za prijímanie alumnistov. Podľa jeho názoru i samotný fundátor tieto kompetencie rozdelil, keď za správcu špitála ustanovil jedného z členov Bratislavskej kapituly a prijímaním chovancov poveril kapitulu a jej prepošta. Okrem toho sa mu nepozdávalo, že v chudobinci žije veľký počet cudzincov, údajne sa na túto skutočnosť sťažoval i magistrát mesta. Arcibiskup naznačoval, že právo prijímať chovancov by mala získať Bratislavská kapitula a jej prepošt, lebo oni sa tohto práva nikdy nevzdali a on sám bol vraj takémuto riešeniu naklonený. Pravdepodobne to mala byť len hrozba, aby sa komendátor ľahšie zmieril s jeho požiadavkou prezentovať mu prijaté osoby spolu so zdôvodnením, prečo sa ich rozhodol prijať.

Podľa nariadenia arcibiskupa mal komendátor v budúcnosti vždy prijať dvoch-troch silnejších a zdravších chovancov, ktorí by pomáhali chorým namiesto plateného služobníctva. Medzi alumnistami mal byť vždy krajčír a obuvník, ktorí mali opravovať odevy chovancov a prípadne aj šiť nové, čím sa mohla ušetriť aspoň časť výdavkov na tieto účely. F. Barkóczy chcel šetriť i na platoch rehoľníkov. V budúcnosti mali rehoľníci dostávať z fundácie ubytovanie, drevo, sviečky i stravu. Okrem toho priznal komendátorovi plat 400 zlatých a kooperátorom po 200 zlatých ročne. Účty chudobinca sa mali zasielať na kontrolu aj ostrihomskému arcibiskupovi, prípadne Ostrihomskej kapitule, ak bol stolec neobsadený. Arcibiskup vytkol komendátorovi, že celú prevádzku domu a vedenie účtov zveril svetskému správcovi a dôsledne ho nekontroloval. V budúcnosti mal komendátor dôsledne kontrolovať, či správca nakupuje tovar za najvýhodnejšie ceny, preverovať účty vyplatené obchodníkom a remeselníkom, kontrolovať každodennú spotrebu potravín v kuchyni, vykonať inventarizáciu domáceho náradia a dozerať, či je správne uskladnené a udržiavané. Arcibiskup predpisal komendátorovi i spôsob vedenia účtov.

F. Barkóczy pomerne značnú pozornosť venoval služobníctvu. Chudobinec považoval za jeden z rehoľných domov v meste, preto nariadil prepustiť všetky slúžky a miesto nich prijať mužov za primeraný plat. Správca mal byť slobodný, rovnako i jeho asistent. Kuchár mal mať k dispozícii dvoch pomocníkov a jedného sluhu, k jeho povinnostiam by patrilo aj umývanie riadu. O kone a oslov sa mal starať kočiš. Správca vínnej pivnice a asistent provizora mali mať k dispozícii jedného pomocníka, ktorý by vykonával potrebné domáce práce a udržiaval v dome čistotu. Správcovi pivnice mal pomáhať jeden debnár. Na pranie, pečenie a opatrovanie kráv prikázal prijať tri ženy, ktoré bývali mimo domu a do domu mali vstup zakázaný. Záhradník sa mal o záhradu starať tak, aby poskytovala špitálu dostatok zeleniny a ovocia, čím by sa znížili výdavky na potraviny. Arcibiskup nariadil prepustiť spevákov, spievať pri omšiach a pobožnostiach mali chovanci, niektorí z nich mohol nahradiť i organistu. Počet zamestnancov sa mal znížiť na 13 osôb.

40 MOL, f. C 39, LAD. D, fasc. 36/IV.

Úspory, ktoré by vznikli efektívnejším využívaním príjmov sa mali použiť na zvýšenie počtu zaopatrených osôb. Podľa názoru arcibiskupa chovanci špitála nepotrebovali luxus, ten by bol i proti vôli fundátora. Chovancom sa preto mala poskytovať len jednoduchá strava a nevyhnutný odev. Na zaopatrenie jedného alumnistu určil 70 zlatých ročne, pričom z tejto sumy sa nemali pokryť iba výdavky na stravu a ošatenie, ale i platy pre rehoľníkov a služobníctvo a na udržiavanie domu. Komendátor mal vytvoriť finančnú rezervu, ktorá by sa v budúcnosti použila na výstavbu nového domu. Plány domu i rozpočet mal komendátor pred začatím výstavby predložiť arcibiskupovi alebo jeho nasledovníkovi v úrade na schválenie.

Roku 1768 nariadila Mária Terézia opäť vizitáciu špitála, jej vykonaním boli poverení radcovia Miestodržiteľskej rady. Priebeh vizitácie sa v podstate zhoduje s vizitáciou, ktorú roku 1763 vykonal František Barkóczy. Zo zachovaného vizitačného protokolu vyplýva, že komendátor nerešpektoval nariadenia F. Barkóczyho, lebo život v špitáli a spôsob spravovania jeho majetku sa za posledných päť rokov v podstate nezmenil. Čiastočne sa znížil len počet chovancov, v čase konania vizitácie ich tu žilo šesťdesiat. Zo zachovaného súpisu vyplýva, že veľká väčšina sa sem dostala na základe odporúčania panovníčky, uhorských magnátov, významných cirkevných inštitúcií alebo magistrátov slobodných kráľovských miest. K uhorskému pôvodu sa hlásilo len osem chovancov, väčšina obyvateľov ústavu pochádzala z rakúskej časti monarchie, Čiech, Moravy a z nemeckých oblastí. Priemerný vek v ústave bol 66,5 roka, dvadsaťtri chovancov malo viac ako 70 rokov. Obyvatelia ústavu pôvodne vykonávali rôzne profesie, len sedem z nich sa v minulosti živilo vojenským povoláním.

Záveru vizitátorov a navrhnuté opatrenia sa nápadne podobajú záverom z vizitácie F. Barkóczyho. Vizitátori vytkli správcomi špitála prevahu cudzincov medzi chovancami. V podstate to bolo v súlade s vôľou fundátora, ktorý špitál založil pre vojakov bez ohľadu na ich pôvod, ústav sa však z povinnosti starať sa o vojakov vykúpil, preto táto povinnosť zanikla. Miestodržiteľská rada navrhla, aby sa v budúcnosti prijímali do ústavu len osoby narodené v Uhorsku, predovšetkým urodzeného pôvodu, ďalej muži, ktorí svojou prácou prospeli kráľovstvu, najmä dlhoroční kontribuenti a bývalí vojaci. Komendátor mal zhromaždiť žiadosti o prijatie, vybrať vhodných kandidátov a celý spis predložiť Miestodržiteľskej rade na schválenie. Výnimkou mali byť len chovanci prijatí do fundácie Žigmunda Kollonicha. Vizitátori urobili presnú kalkuláciu príjmov a výdavkov a navrhli zvýšiť počet chovancov na sedemdesiatdva. Ročný rozpočet na jedného alumnistu bol 100 zlatých, 80 zlatých na jedlo a 20 zlatých na ošatenie. Súčasťou návrhov bola i požiadavka prepustiť zo špitála spevákov, lebo úlohou chudobinca nie je podporovať vo svojom kostole figurálny spev. Plat pre komendátora a kooperátorov vo výške 800 a 400 zlatých navrhli ponechať, keďže okrem ubytovania a dreva z fundácie nič nedostávali. Mária Terézia odporúčania vizitátorov schválila a potvrdila ich svojim mandátom, čím sa pre komendátora stali záväznými.⁴¹ Podobne ako v iných prípadoch, aj teraz Mária Terézia nezasiahla zásadne do života v ústave a jej nariadenia smerovali len k efektívnejšiemu využívaniu jeho finančných prostriedkov.

41 MOL, f. C 39, LAD. D., fasc. 36/I.

Szechényi-Kollonichov špitál patril k najlepšie finančne zabezpečeným charitatívnym ústavom v krajine.⁴² Vysoký a dobre investovaný kapitál zabezpečoval stabilný a pravidelný príjem, ústav nebol odkázaný na podporu mestskej rady a jeho chovanci nemuseli prosiť v meste o almužny. Križovníci s červenou hviezdou vytvorili zo špitála ojedinelú charitatívnu inštitúciu, ktorá svojim chovancom poskytovala kvalitnú starostlivosť výrazne prevyšujúcu úroveň starostlivosti v iných charitatívnych ústavoch v Uhorsku v tomto období. Suma 100 zlatých ročne na zaopatrenie jedného alumnistu bola pomerne vysoká a porovnateľná so životným štandardom v niektorých mužských konventoch⁴³ alebo v šľachtických konviktoch.⁴⁴ Suma 80 zlatých predstavovala približne 13 grajciarov denne na stravu pre jedného alumnistu. Na porovnanie možno uviesť, že roku 1777 bol rozpočet na dennú stravu pre jedného chovanca v bratislavskom mestskom lazarete 6 grajciarov⁴⁵, vo väčšine špitálov si však chovanci museli stravu zabezpečiť žobraním a pripraviť si ju sami. Je preto pochopiteľné, že dobrodenie ústavu nebolo určené pre každého a prijatie do ústavu sa vnímalo ako odmena za predchádzajúci spôsob života.

Na základe výsledkov vizitácie musel komendátor pri rozhodovaní o prijatí nových chovancov spolupracovať s Miestodržiteľskou radou. Miestodržiteľská rada v podstate rešpektovala prezentačné právo komendátora a na posúdenie mu postupovala i žiadosti adresované priamo tomuto úradu. Až na niekoľko výnimiek akceptovala jeho návrhy, iba v ojedinelých prípadoch prikázala uprednostniť pri prijatí vlastných kandidátov. Komendátor sa slobodne vyjadroval k návrhom Miestodržiteľskej rady, ktorá v niektorých prípadoch dokázala akceptovať zdôvodnené odmietnutie svojho návrhu, zväčša však trvala na svojom pôvodnom rozhodnutí. Komendátor v takýchto prípadoch nariadenie rešpektoval, ale zdôraznil, že je to v rozpore s jeho názorom na poslanie inštitúcie a vopred sa dištancoval od prípadných následkov. Prijatie uchádzača, či zamietnutie jeho žiadosti bolo vždy výsledkom subjektívneho názoru komendátora alebo úradníkov Miestodržiteľskej rady, nakoľko definícia osôb oprávnených na prijatie obsiahnutá v mandáte Márie Terézie bola veľmi široká a nejednoznačná. Na základe spomínaného nariadenia mohla byť žiadosť sluhu zamietnutá, lebo nebol kontribuent. Ak žiadosť svojho sluhu podporil významný uhorský magnát, jeho sluha bol prijatý z titulu veľkých služieb panovníkovi a vlasti.

Zachované žiadosti o prijatie z rokov 1769 – 1779⁴⁶ nám približujú životné osudy záujemcov o zaopatrenie v tejto inštitúcii. Väčšina žiadateľov prosila o prijatie do chudobinca, aby nemusela v dôsledku staroby, choroby alebo nepriaznivých životných okol-

42 Majetok väčšiny charitatívnych inštitúcií tvorila najmä budova a niekoľko nehnuteľností, výška kapitálu zvyčajne nebola vyššia ako niekoľko sto zlatých. Špitály boli väčšinou závislé od podpory mesta, významnou súčasťou príjmu boli vyzbierané almužny.

43 Roku 1772 určila Mária Terézia na zaopatrenie jedného rehoľníka v konventoch milosrdných bratov 80 zlatých ročne, 60 zlatých na stravu, 20 zlatých na ošatenie.

44 Rozpočet na zaopatrenie jedného alumnistu sa v uhorských šľachtických konviktoch pohyboval v rozpätí 60 – 130 zlatých, najčastejšie to bolo 100 zlatých ročne.

45 KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. Törökovská fondácia pod správou Bratislavskej kapituly. In *Slovenská archivistika*, 2000, roč. 35, č. 1, s. 68.

46 MOL, f. C 39, Instantiae supplices ad fundationem Szechenyiano-Kollonichianam sese suscipi recurrentium, 1771 – 1779, MOL, f. C 39, LAD. D., fasc. 36/III. Všetky žiadosti uvedené v nasledujúcom texte sú uložené pod týmito dvoma signatúrami.

ností žobrat', lebo to považovali za neprimerané svojmu stavu. Pisatelia žiadostí nepochádzali z najnižších spoločenských vrstiev, väčšina z nich mala kde bývať, vlastnila nejaké výrobné náradie a niektorí mali aj drobné úspory, ktoré v prípade prijatia sľúbili darovať chudobincu.⁴⁷ Napriek tomu sa cítili chudobní a komendátor i Miestodržiteľská rada ich za chudobných považovali, lebo chudoba sa nevnímala len ako pomenovanie aktuálnych materiálnych pomerov jednotlivca. Byť chudobným alebo nachádzať sa v ohrození chudoby bol stav, ktorý bol relatívny k jednotlivým spoločenským vrstvám.⁴⁸

Uchádzači o prijatie väčšinou pochádzali z Bratislavy alebo v meste dlhodobo žili. O prijatie žiadali najmä remeselníci, menej boli zastúpení dlhoroční sluhovia uhorských magnátov a cirkevných hodnostárov a bývalí vojaci. Väčšina z nich argumentovala svojím vekom a zlým zdravotným stavom. Uchádzači sa často sťažovali na problémy so zrakom, pre ktoré mnohí remeselníci nemohli pokračovať vo svojej práci. Všetci žiadatelia boli katolíckeho vierovyznania, vyžadovala to fundačná listina i spôsob života v ústave. Prijatí mohli byť len slobodní muži alebo vdovci, do fundácie nemohli byť prijaté ženy. O prijatie sa však uchádzali aj ženatí muži, ktorí argumentovali tým, že žena sa o seba, prípadne i o deti lepšie postará, keď jej nebude na ťarchu.⁴⁹ Muži žiadali o prijatie aj vtedy, keď sa ako vdovci sami starali o nezaopatrené deti.⁵⁰ V prípade niektorých chovancov bola manželka súčasne prijatá do mestského špitála alebo lazaretu.⁵¹ Mnohí zo žiadateľov mali už dospelé deti, ktoré sa však o nich nemohli postarať a z textu žiadostí vyplýva, že rodičia to od nich ani nečakali.⁵²

Takýto vzťah k rodine je z dnešného pohľadu zarážajúci alebo odsúdeniahodný. Štúdie niektorých západoeurópskych historiografií, ktoré sa dlhodobo venujú výskumu

-
- 47 Schuster Vavrinec vo svojej žiadosti zo 16. 12. 1778 uviedol, že má 56 rokov, je už starý a slabý, odkázaný na podporu svojej ženy, ale tá mu nemôže dať viac ako sama ťažko získa. Dostáva sa tak do chudoby a aby sa nedostal do pozície jeho stavu neprimeranej, prosí o prijatie. Po sestre zdedil 100 zlatých, v prípade prijatia by ich daroval špitálu.
- 48 WOOLF, Stuart. *The Poor in Western Europe in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. London; New York : Methuen, 1986, s. 50 a nasl.
- 49 Žiadosť J. Hendla z 20. 7. 1777 – má 64 rokov, slúžil 12 rokov vo vojsku a potom ako kuchár u cirkevných a svetských magnátov. Jeho žena je ešte „svieža“ a keď bude zbavená starostlivosťou o neho, ľahšie si zarobí na živobytie. Mali aj 6-ročnú dcéru, tú žiadal prijať do sirotinca v Tomášikove. Zaujímavá bola formulácia Mateja Schützenbergera, ktorý vo svojej žiadosti uviedol, že má 61 rokov a už 28 rokov je kožiariom v Bratislave. Kvôli záplavám prišiel o náradie a už nemá silu ho opraviť. Jeho žena „silou materinskej lásky a povinnosti prevzala starostlivosť o deti na seba“.
- 50 Š. Kišš požiadal o prijatie 5. 11. 1771. V žiadosti uviedol, že má 52 rokov, je slabý a už nemôže pracovať. Je vdovec, má štyri deti a celá rodina už pol roka žije v biede. Kto sa postará o deti v prípade, že bude prijatý, neuviedol. Miestodržiteľská rada ho intimátom z 2. 1. 1772 nariadila prijať.
- 51 Andreas Bako, 77-ročný krajčír z Bratislavy bol do chudobinca prijatý 4. 3. 1771. Komendátor špitála v liste pre Miestodržiteľskú radu z 14. 2. 1771 uviedol, že A. Bako je síce ženatý, ale jeho 66-ročná žena už čaká v mestskom lazarete, pokiaľ sa neuvoľní miesto v mestskom špitáli. Preto „*nebude mužovi ani fundácii na ťarchu*“.
- 52 Prikladom, že i v tomto období sa deti dokázali postarať o starých rodičov je príbeh Andrea Lelkesa. V žiadosti z 13. 10. 1778 uviedol, že je urodzeného pôvodu a má 68 rokov. Ako urodzený človek sa cítil oprávnený na prijatie do fundácie, jeho žiadosť na rozdiel od iných neobsahovala ponížené prosby o prijatie. Jeho prijatie podporila i Bratislavská župa, ktorá vo svojom odporúčaní uviedla, že A. Lelkes žije v malej chalúpke z darov miestnych obyvateľov. Miestodržiteľská rada schválila jeho prijatie 25. 2. 1779, v júni toho istého roku A. Lelkes komendátorovi oznámil, že jeho syn, provizor na komorských statkoch, vezme k sebe oboch rodičov a postará sa o nich.

chudoby a sociálnej starostlivosti poukazujú na skutočnosť, že v období raného novoveku neboli vzťahy v rodinách, ktoré boli trvalo ohrozené chudobou, pevné a takmer úplne v nich chýbala vzájomná solidarita. Jedným z dôvodov bol vysoký vek, v ktorom ľudia z týchto spoločenských vrstiev vstupovali do manželstva. V tomto období síce boli na vrchole svojich zárobkových možností, ale v čase, keď ich deti začali dorastať, sa už o ne často nedokázali postarať. Preto deti veľmi skoro odchádzali z rodičovského domu, po ich odchode väzby s rodinou v podstate zanikli a rodičia mnohokrát ani nevedeli, kde ich deti žijú.⁵³ Pevné neboli ani väzby medzi manželmi, štruktúra poberateľov podpory z rôznych základín poukazuje na skutočnosť, že opustenie rodiny bolo pomerne častým riešením finančných a rodinných problémov. Hoci uvedené tvrdenia nemožno jednoznačne zovšeobecniť, možno ich vnímať ako jeden z pomerne rozšírených modelov rodinného života nižších vrstiev mestského obyvateľstva v 18. storočí.

Profesionálnu skladbu žiadateľov o prijatie do špitála treba vnímať v kontexte vznikajúceho penzijného systému pre vojakov a štátnych úradníkov. Základom sociálneho zabezpečenia vojenských invalidov bola General-Invaliden-Systema z roku 1749, zaručujúca podporu štátu pre všetkých, ktorí vo vojenskej službe zosťarili, oslabli alebo sa zranili. Systém rozdelil vojenských invalidov na tzv. polovičných a úplných invalidov. Poloviční invalidi boli rozdelení do pomocných vojenských oddielov a pomáhali v pohraničných pásmach alebo pri opevňovacích prácach. Úplní invalidi boli umiestnení do vojenského špitála alebo získali ročnú penziu, s ktorou boli prijatí do niektorého chudobinca v krajine. Systém ostal do konca 18. storočia nezmenený, menili sa len úrady, ktoré zabezpečovali jeho realizáciu v praxi a čiastočne sa modifikoval spôsob jeho finančného zabezpečenia.⁵⁴ Po skončení sedemročnej vojny sa začal formovať aj penzijný systém pre štátnych úradníkov.⁵⁵ Podobné penzijné systémy vytvorili aj niektorí uhorskí magnáti pre svoje dvory. Vznikajúce penzijné systémy spôsobili, že medzi žiadateľmi o prijatie do Szechenyi-Kollonichovho chudobinca neboli vojenski invalidi, štátni úradníci ani vyššie služobníctvo uhorských magnátov. Otázkou ostáva, akým spôsobom sa mohli remeselníci alebo panskí sluhovia zabezpečiť na posledné roky svojho života. Ľudia v 18. storočí neodchádzali do dôchodku a pracovali pokiaľ mali dostatok síl. Jednou z mála možností, ako si mohli zabezpečiť pravidelný príjem i v čase, keď už nemohli pracovať, boli úspory, ktoré požičali na úroky. V takomto prípade bolo potrebné usporiť si v priebehu aktívneho života 1 000 – 2 000 zlatých, ktoré mohli pri 5 – 6 % úrokovej sadzbe zabezpečiť človeku dôstojné prežitie staroby. Vždy však hrozilo riziko, že dlžník nebude schopný úroky pravidelne platiť a jeho veriteľ bude nútený požiadať o prijatie do špitála alebo o podporu z niektorej základiny.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že chovanci považovali svoj pobyt v špitáli za dobrodenie, ktoré ich uchránilo pred žobraním a s tým súvisiacim ponížením, a preto urobila všetko preto, aby tu mohli spokojne dožiť svoj život. Mnohí to tak asi vnímali, no boli i takí, ktorí mali problémy s dodržiavaním denného režimu a disciplíny. Porušenie poriadku sa trestalo pôstom a zákazom konzumácie vína, za ťažšie priestupky museli

53 WOOLF, ref. 42, s. 15 a nasl.

54 WUNDER, ref. 6, s. 350 a nasl.

55 WUNDER, ref. 54, s. 371 a nasl.

chovanci stráviť niekoľko dní v domácom väzení (korekcii). Opakujúce sa priestupky sa trestali vylúčením zo špitála. V priebehu sledovaného obdobia bolo vylúčených niekoľko osôb, niektorí odišli sami a dobrovoľne. Najčastejšie sa vyskytujúcim problémom bolo nadmerné pitie vína, opití alumnisti vyvolávali hádky a bitky, prípadne nabádali ostatných na vzburu a neposlušnosť. Niektorí chovanci žobrali, kradli, prípadne predali svoje oblečenie, aby tak získali peniaze na alkohol. Ojedinelým bol prípad Juraja Rada – ten si do špitála priviedol mladú ženu, ktorú v noci našli v jeho posteli. Korešpondencia komendátora a Miestodržiteľskej rady naznačuje, že nadmerné pitie vína viedlo k mnohým problémom a výtržnostiam, zdá sa však, že správcovia fundácie mali poriadok v špitáli pod kontrolou a vylúčených bolo len niekoľko osôb. Komendátora na takýto krok oprávňovala fundačná listina i nariadenie Miestodržiteľskej rady.⁵⁶

Jedným z dôsledkov vizitácie chudobinca roku 1768 bolo i posilnenie dozoru Miestodržiteľskej rady nad spravovaním majetku fundácie a nad efektívnosťou využívania jej príjmov. Komendátor stratil právomoc rozhodovať o investovaní kapitálu a Miestodržiteľská rada každoročne kontrolovala účty ústavu. Dlhodobou spornou otázkou bolo spravovanie nehnuteľností, ktoré fundácia vlastnila. Z predložených účtov za obdobie rokov 1747 – 1769 vyplynulo, že správca fundácie výdavky na udržiavanie nehnuteľností uvádzal vo výdavkovej časti účtov, príjmy z nehnuteľností však neboli v účtovných dokladoch zaznamenané. Išlo o pomerne bežnú prax, správcovia fundácií veľmi často uvádzali, že príjmy z nehnuteľností sú z rôznych dôvodov malé alebo žiadne. V prípade bratislavského špitála boli problematické najmä vinice a využívanie príjmov z predaja vína. Roku 1737 získala fundácia vinice vo Sv. Jure za nevymožiteľnú pohľadávku v hodnote 1 471 zlatých a v priebehu nasledujúcich rokov sa investovalo 4 969 zlatých do vybudovania vínnych pivníc.⁵⁷ Kapitál 6 440 zlatých bol v podstate umŕtvený v nehnuteľnostiach, ktoré podľa Miestodržiteľskej rady neprinášali žiadny zisk.

Vínne pivnice a predaj vína osobám, ktoré nežili v špitáli, boli aj predmetom dlhodobých sporov medzi mestom a správcami fundácie. Základný rámec na existenciu a pôsobenie špitála na území mesta vytvorila zmluva podpísaná 21. februára 1727 zástupcami magistrátu a vtedajším komendátorom Františkom Göczlom. Na jej základe sa špitál vykúpil z platenia mestských daní a dávok sumou 2 300 zlatých.⁵⁸ Komendátor sa v mene špitála zaviazal, že sa v dome nezriadi výsek mäsa, vináreň, piváreň a výrobná tehál bez predchádzajúceho súhlasu magistrátu. V budove špitála sa nesmel usadiť žiadny remeselník, ktorý by svoje služby poskytoval obyvateľom mesta. V čase vojny musel špitál na príkaz vojenských komisárov ubytovať vo svojej budove vojsko a participovať na opevňovacích prácach.⁵⁹ Sporným bodom zmluvy sa stalo ustanovenie o zákaze predávať v špitáli víno iným osobám ako chovancom, no obe sporné strany si túto časť zmluvy

56 MOL, f. C 39, Instantiae supplices ad fundationem Szechenyiano-Kollonichianam sese suscipi recurrentium, 1771 – 1779, MOL, f. C 39, LAD. D., fasc. 36/III.

57 MOL, f. C 39, LAD. D., fasc. 36/I.

58 Roku 1771 Mária Terézia nariadila špitálu platiť dane (kontribúcie), lebo ani charitatívne fondy nemohli byť od tejto povinnosti oslobodené. Špitál sa bránil a odvolával na vzájomnú zmluvu a zaplatenú sumu 2 300 zlatých, ktorou sa z tejto povinnosti vykúpil. Mária Terézia nariadila mestu peniaze vrátiť, mesto sa však zdráhalo a peniaze vyplatilo až po niekoľkých rokoch.

59 MOL, f. C 39, Lad. D., fasc. 36/I.

vykladali po svojom. Mesto trvalo na tom, že špitál nemôže víno predávať, komendátor zasa tvrdil, že špitál podmienky dohody spĺňa, lebo budova nie je označená ako verejná vináreň.⁶⁰ Spor vyvrcholil roku 1774, keď mesto chcelo podriaadiť svojej kontrole dovoz vína do vínnych pivníc, ktoré patrili špitálu.⁶¹ Obe sporné strany predložili svoje sťažnosti Miestodržiteľskej rade, ktorá rozhodla, že špitál je na základe mandátu Márie Terézie z roku 1747 a zákonného článku 36/1715⁶² oprávnený víno predávať a magistrát mesta ho nemôže v tejto činnosti obmedzovať. Vít'azstvo križovníkov, ktorí špitál spravovali, však bolo len čiastkové. Miestodržiteľská rada využila spor s mestom na vyriešenie problému nerentabilných nehnuteľností a nariadila vinice vo Sv. Jure predať a pri dome zrušiť. Vínné pivnice a predaj vína si museli rehoľníci roku 1779 prenajať za ročný poplatok 600 zlatých.⁶³ Okrem toho musel rád platiť úroky z kapitálu, ktorý bol investovaný do vybudovania vínnych pivníc. Podmienkou zmluvy bolo, že víno bude predávať svetská osoba a budova nebude označená za verejnú vináreň.⁶⁴

Popri rastúcom vplyve štátu na spravovanie špitála a sporoch s mestom sa rehoľníci ako správcovia fondácie museli vyrovnávať i s dlhotrvajúcim súdnym sporom s dedičmi Antona Lettiana, veriteľom Leopolda Kollonicha. Ako som už spomenula, Leopold Kollonich ustanovil bratislavský a viedenský špitál za svojich dedičov, preto Anton Lettiano a neskôr i jeho dediči viedli proti obom inštitúciám súdne spory, aby vymohli späť svoje pohľadávky. Roku 1751 vyhrali prvýkrát a obe inštitúcie museli zaplatiť 3 204 zlatých.⁶⁵ Vzájomné súdne spory sa definitívne skončili až roku 1774, charitatívne inštitúcie prehrali a každá z nich musela zaplatiť dedičom pôvodného veriteľa 15 517 zlatých. Peniaze na zaplatenie dlhu sa vybrali z Viedenskej mestskej banky, pokles kapitálu následne spôsobil pokles ročných príjmov. Tieto skutočnosti sa bezprostredne dotkli aj počtu alumnistov v špitáli. Komendátor vo svojom liste z 27. februára 1773 informoval Miestodržiteľskú radu, že súdny spor sa vyvíja v neprospech špitála a požiadal, aby sa dočasne na uvoľnené miesta neprijímali noví alumnisti. Mária Terézia návrh J. A. Brenniho schválila, do konca roku 1774 poklesol počet chovancov na 53. Po zaplatení dlhu a novej kalkulácii príjmov a výdavkov Miestodržiteľská rada rozhodla, že od 1. januára 1775 bude žiť v chudobinci šesťdesiattri chovancov.⁶⁶

Opatrenia Márie Terézie zamerané na efektívnejšie spravovanie a využívanie majetku špitála na prvý pohľad nepriniesli žiadny efekt. Okrem prechodného obdobia rokov 1770 – 1772, keď v špitáli žilo sedemdesiatdva osôb, bol počet chovancov pred i po zavedení racionalizačných opatrení a dozoru Miestodržiteľskej rady približne rovnaký (60 – 63 osôb). Špitál sa však v rokoch 1768 – 1775 musel vyrovnávať s výrazným pokle-

60 Ref. 59, fasc. 36/IV.

61 NA ČR, f. ŘKř, Liber memorabilium commendae et hospitalis S.S. Martini et Leopoldi, fol. 217-219.

62 Na základe spomínaného zákonného článku a mandátu panovníčky mohli šľachtici a subjekty im rovné slobodne dovážať víno do miest a disponovať s ním.

63 Roku 1774 boli vo vínnych pivniciach zásoby vína za 11 671 zlatých, ročné nájomné v podstate predstavovalo 5 % z tejto sumy, v tomto období bežnú úrokovú sadzbu, za ktorú si bolo možné požičať peniaze.

64 MOL, f. C 39, LAD. D, fasc. 36/I.

65 MOL, f. C 39, LAD. D., fasc. 36/I.

66 Ref. 65, fasc. 36/III.

som svojich príjmov, ktoré spôsobilo zníženie úrokovej sadzby na pôžičky⁶⁷ a prehratý spor s dedičmi Antona Lettiana. Pozitívnym výsledkom opatrení Márie Terézie zavedených po roku 1769 je skutočnosť, že napriek nepriaznivým vonkajším okolnostiam nedošlo k redukcii počtu chovancov a zachoval sa i pomerne vysoký štandard poskytovaného zaopatrenia. Kvalita poskytovanej starostlivosti, vysoký počet ubytovaných osôb a tým podmienený početný personál spôsobili vysoké náklady na prevádzku špitála, ktoré sa ani počas panovania Márie Terézie nepodarilo výrazne znížiť.

Nová etapa v histórii špitála sa začala po nástupe Jozefa II. na trón. Panovník sa snažil v maximálne možnej miere obmedziť komunitný spôsob života chovancov všetkých vtedajších ústavov (konviktov, chudobincov, sirotincov atď.) a ponechať ho len tam, kde to bolo podľa jeho názoru naozaj nevyhnutné (opatrovanie nevládných osôb). Za týmto postojom nemožno vidieť predzvesť súčasných názorov, ktoré uprednostňujú život v rodine alebo v menších spoločenstvách pred ústavným spôsobom života. Dôvodom rušenia ústavov sociálnej starostlivosti bola snaha zredukovať výdavky na prevádzku týchto inštitúcií a uvoľniť väčší počet finančných prostriedkov na podporovanie odkázaných osôb.

Posledný komendátor špitála Sebastián Eberle zaradil zápisky v domácej kronike o panovaní Jozefa II. do kapitoly venovanej živelným pohromám a nešťastiam, ktoré postihli túto charitatívnu inštitúciu. Výstižne tým vyjadril postoj rádu k panovníkovi a dôsledky jeho rozhodnutí pre ďalšiu existenciu špitála i samotnej komendy v meste. Skutočnosť, že Jozef II. pripravuje v špitáli zásadné zmeny, predznamenala už jeho návšteva ústavu 10. októbra 1784. O niekoľko dní dostal komendátor mandát o rozpustení špitála a umiestnení sirotinca v jeho budove.⁶⁸ Ústav bol definitívne zatvorený koncom októbra 1785,⁶⁹ nevládni chovanci boli presťahovaní do bratislavského lazaretu a ostatní sa mohli slobodne rozhodnúť, kde budú v budúcnosti žiť. Podmienkou však bolo, aby sa ich nové bydlisko nachádzalo na území uhorského kráľovstva. Bývalým chovancom ústavu bola priznaná ročná podpora vo výške 60 zlatých, ktorá sa mala vyplácať štvrťročne. Vyplácaním peňazí boli poverené príslušné magistráty miest, na dedinách pripadla táto úloha farárom. Peniaze sa mali vyplácať v hotovosti, pričom podporovaný musel vždy predložiť svedectvo miestneho farára o počestnom spôsobe života, bez predloženia svedectva nemohli byť peniaze vyplatené. Aby sa zabezpečila stála kontrola podporovaných osôb, farári museli raz ročne vypracovať správu o ich mravoch a spôsobe života a zaslať ju Miestodržiteľskej rade. „Neprimeraný“ spôsob života bol dôvodom na odobratie podpory a jej pridelenie inému uchádzačovi. Poberatelia podpory boli povinní zachovávať pobožnosť, ku ktorým boli chovanci ústavu zaviazaní fundátormi. Podporovaným osobám zostal nárok na bezplatný pohreb, tak ako to bolo zaužívané aj v časoch existencie ústavu. Podpora z fundácie sa mohla priznať len obyvateľom kráľovstva, ktorí

67 Na základe nariadenia z 30. 6. 1766 začala Viedenská mestská banka a Uhorská komora platiť zo svojich dlhov 4 % úroky, pre súkromné osoby poklesla úroková sadzba na 5 %. Hoci rozhodnutie o poklese úrokových sadzieb sa prijalo už roku 1766, jeho dôsledky sa prejavovali postupne aj v 70. rokoch 18. storočia.

68 NA ČR, f. ŘKř, Liber memorabilium commendae, fol. 31.

69 Ústav bol definitívne zrušený na základe mandátu panovníka z 27. 9. 1785. LINZBAUER, Xaver Franciscus. *Codex sanitario-medicinalis Hungariae. Vol. 3/1.* Budea 1852, s. 181-182.

vzhľadom na vysoký vek už nemohli pracovať a zaobstarat' si tak prostriedky na živobytie. Kontrola štátu nad životom a správaním podporovaných osôb sa v nasledujúcom období ešte viac upevnila. Na základe nariadenia z 9. mája 1786 sa začali podpory vyplácať mesačne, držiteľia podpory museli každý mesiac predložiť svedectvo o svojom spôsobe života.⁷⁰ Správa samotnej fundácie bola zverená Hlavnému finančnému úradu v Budíne, konkrétne Széchényi-Kollonichovmu chudobinskému fondu. Peniaze sa poukazovali cez komorské a sol'né úrady a touto cestou sa finančnému úradu v Budíne doručovali aj potvrdenky o vyplatení peňazí ako aj svedectvá o živote podporovaných osôb.

Po smrti Jozefa II. požiadal magister rádu, aby sa správa fundácie vrátila križovníkom s červenou hviezdou. V tomto období by však reštitúcia majetku bola veľmi obtiažna, nakoľko v pôvodnej budove chudobnica sa už nachádzal kráľovský sirotinec, presťahovaný roku 1786 zo Senca. Rozhodnutie Leopolda II. pravdepodobne ovplyvnila i skutočnosť, že roku 1792, keď definitívne zamietol žiadosť o vrátenie chudobinca, fundácia podporovala stoosemdesiattri osôb, z toho štyridsaťštyri osôb dostávalo 100 zlatých ročne, ostatní 60 zlatých.⁷¹ Už len na porovnanie treba uviesť, že v ústave počas jeho existencie nikdy nežilo viac ako sedemdesiatdva osôb.

Szechényi-Kollonichov špitál je reprezentatívnym príkladom, na ktorom možno sledovať rastúci vplyv štátu na oblasť sociálnej starostlivosti a spravovanie charitatívnych inštitúcií v 18. storočí. V prvej polovici storočia rád križovníkov s červenou hviezdou spravoval špitál nezávisle od štátnej moci a štát do jeho spravovania nezasahoval. Povinnosti správcu špitála voči štátnej moci reprezentovanej Miestodržiteľskou radou boli obmedzené na poskytovanie požadovaných informácií o fundáciách tejto charitatívnej inštitúcie. V druhej polovici 18. storočia vplyv štátu na spravovanie špitála a jeho majetku vzrastal a postupne podriadil svojej kontrole všetky činnosti spojené s jeho spravovaním.

Prijímanie chovancov do špitála bolo po celý čas jeho existencie významne ovplyvnené názormi predstaviteľov štátnej moci a elit uhorskej spoločnosti na poslanie charitatívnej starostlivosti. Špitál vznikol na začiatku 18. storočia ako charitatívna inštitúcia, ktorá nemala jednoznačne zadané, ktorým kategóriám chudobných osôb bude poskytovať starostlivosť. Križovníci s červenou hviezdou ako správcovia fundácie vytvorili zo špitála charitatívnu inštitúciu, ktorá sa vďaka pomerne vysokému štandardu poskytovanej starostlivosti stala miestom, kde prežili posledné roky svojho života osoby, ktoré z rôznych dôvodov odporučila panovníčka, uhorská šľachta alebo cirkevní hodnostári. Kategorizácia žiadateľov na „hodných“ a „nehodných“ podpory, známa a zavedená v západnej Európe už v druhej polovici 16. storočia sa stala kritériom pri prijímaní chovancov až roku 1769 na základe mandátu Miestodržiteľskej rady. Sociálne zloženie obyvateľov špitála ovplyvnil i vznikajúci systém dôchodkového zabezpečenia vojakov a štátnych úradníkov.

70 Ref. 69, s. 243-244.

71 MOL, f. C 80, Normalia 1784 – 1793, cs. 350.

DAS SZECHÉNYI-KOLLONICH-SPITAL IN BRATISLAVA IM KONTEXT
DER TRANSFORMATION DES SYSTEMS DER SOZIALFÜRSORGE
IN UNGARN IN DER FRÜHEN NEUZEIT

INGRID KUŠNIRÁKOVÁ

Das Szechényi-Kollonich-Spital gehörte zu den materiell am besten versorgten karitativen Institutionen im Ungarn der frühen Neuzeit. Seine Erststiftung geht auf den Graner Erzbischof Juraj Szechényi im Jahr 1692 zurück. Aufgrund der Stiftungsurkunde sollten kranke und verwundete Soldaten in das Spital (Armenhaus) aufgenommen werden und zwar ungeachtet ihrer Herkunft und konfessionellen Zugehörigkeit. Wenn die Soldaten nicht die ganze Kapazität des Spitals ausfüllten, konnten auch andere Arme aufgenommen werden, sie mussten allerdings katholischen Glaubens oder zumindest hoffnungsvolle Konvertiten sein. Es gelang nicht, das Spital noch zu Lebzeiten J. Szechényis zu gründen. Langwährende Kriege und ungünstige Umstände bewirkten, dass das Spital erst 1723 entstand, insbesondere dank der Initiative und Unterstützung des damaligen Graner Erzbischofs Kristián Augustín Saský (Christian August von Sachsen). Im Jahr 1726 übernahm das Militärspital in Pest die Fürsorge für verwundete Soldaten und Kriegsinvaliden, das Armenhaus in Bratislava sollte sich künftig um andere Kategorien bedürftiger Personen kümmern.

Das Szechényi-Kollonich-Spital war trotz seines Namens keine medizinische Einrichtung, sondern eine karitative Institution, die für Arme männlichen Geschlechts bestimmt war. K. A. Saský (Ch. A. von Sachsen) übertrug die Spitalsverwaltung dem Orden der „Kreuzritter mit dem roten Stern“, im Spital lebten gewöhnlich drei Ordensbrüder. Unter der Leitung dieses Ordens wurde aus dem Armenhaus in Ungarn eine einzigartige karitative Institution, die mit ihrem Vermögen und der gewährten Fürsorge andere karitative Einrichtungen im Lande deutlich übertraf. Die Studie untersucht, auf welche Weise das Spitalsvermögen verwaltet wurde und das Alltagsleben seiner Einwohner.

KONCEPT LOJALITY POSTOJ K AUTORITÁM NA SLOVENSKU POČAS PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

ELENA MANNOVÁ

MANNOVÁ, Elena. The Concept of Loyalty. Attitudes to the Authorities in Slovakia during the First World War. *Historický časopis*, 2007, 55, 4, pp. 681-698, Bratislava.

The social impact of the First World War disturbed the illusions and attitudes of various groups of people towards the old authorities to varying extents. During the war, the traditional sources of social solidarity were largely exhausted. To secure obedience to binding rules, the state greatly extended its power over the citizens. It abolished town and village self-government, limited the number of societies, cooperatives and trade unions, restricted freedom of the press and strengthened the police force. The loyalty of the majority of citizens to the state did not have the form of active support, but only of passive acceptance of the political system. The attitudes of groups of inhabitants to the Kingdom of Hungary was closely connected with the hierarchization of national or ethnic relations.

History. Kingdom of Hungary. First World War. Loyalties in Slovakia.

Pri pokusoch o historiografické zachytenie zmien povedomia či identifikovania sa jednotlivých skupín obyvateľov sa berie do úvahy aj ich politická spŕahľivosť, teda lojalita, resp. lojálnosť. Etymologicky sa tento pojem spája s právom (lat. *lex*, franc. *loi*, angl. *law*). Dnes vyjadruje v prvom rade kladný postoj k zákonu, k zriadeniu, k hlave štátu, k nadriadenému a pod. Pôvodne označoval poddanskú vernosť zemepánovi,¹ neskôr oddané plnenie občianskych povinností.²

Moderný politický jazyk používal emotívne pojmy zo sféry religióznej, rodinnej, priateľskej: vernosť, dôvera, oddanosť, láska. Nadväzoval pritom na tradičnú sémantiku. V stredoveku sa termínom *vernosť* označoval úzky osobný vzťah medzi patrónom a klientom – v nemeckých oblastiach medzi lénnym pánom a vazalom, v našom regióne vzťah medzi seniorom a nižšie postaveným šľachticom – familiárom. Postupne sa vyvinul „jazyk vernosti“, či skôr jazykové konvencie, ktoré nevyjadrovali reálne postoje aktérov, ale ich charakteristické obrazy – symbolické reprezentácie. Aktéri nimi hodnotili alebo legitimizovali svoje konanie. Lingvistické performancie, pri ktorých mocenská autorita hlásala poskytovanie ochrany a chránenec vyjadroval oddanosť a vďačnosť, boli selektívne a situatívne. Symbolický jazyk vernosti ovplyvňoval správanie, aj keď užívatelia neverili ani slovo z toho, čo povedali.³

Vzťah, označovaný takýmito jazykovými hrami, sa v ranom novoveku z pôvodnej osobnej a recipročnej závislosti vyšších a nižších šľachticov rozšíril medzi ďalšie sociálne skupiny a administratívne pretvoril. Kráľ, ktorý sa prezentoval ako stelesnenie

1 Révai Nagy Lexikona XII. Budapest : Révai testvérek irodalmi intézet, [1915/1916?], s. 826.

2 *Ottův slovník naučný* XVI. Praha : Otto, 1900, s. 391.

3 Podrobnejšie HERMAN, Arthur J. Jr. The Language of Fidelity in Early Modern France. In *The Journal of Modern History*, March 1995, roč. 67, s. 1-24.

štátu alebo jeho prvý služobník a odvolával sa pritom na božské poverenie, viazal na seba týmto spôsobom všetkých svojich poddaných. Vyžadoval od nich, prípadne od ich stavovských zástupcov povinný hold – sľub poslušnosti a lojality. S rozpadom stavovského systému sa externe formulované očakávania a povinnosti prelínali s principiálne slobodným postojom, ktorý však ovplyvňovala výchova. Vernosť kráľovi sa stotožňovala s vernosťou štátu, obyvatelia k nej boli vychovávaní školou, cirkvami a predovšetkým armádou. Po zavedení povinnej vojenskej služby sa vernosť panovníkovi vykladala nielen tradične patriarchálne, ale aj ako znak mužského kamarátstva a občianska povinnosť. Ako osobitná sociálna väzba bola inscenovaná vo verejnom priestore.⁴ Národné hnutia 19. storočia sa pokúšali za objekt vernosti namiesto kráľa postaviť vlasť a národ, ale identifikácia vlasti s dynastiou bola dlho určujúca.

V 19. storočí sa politická sémantika rozšírila o pojem *dôvera*, ktorý spočíval na princípe dobrovoľnosti – na konvenciách, kultúrnych hodnotách a dohodách. Zakladal sa na viere v legitimitu moci či autority. Ako jedna zo základných sociálnych inštitúcií dôvera umožňovala a umožňuje v podmienkach neistoty konanie medzi aktérmi; upevňovala a upevňuje sa pozitívnymi skúsenosťami.⁵ V politickej dôvere obyvateľov sa prelínala viera v legalitu systému s každodennou vierou v sakrálnosť platných tradícií a v posvätnosť, hrdinskosť alebo vzorovosť určitej osoby.⁶ Stratu dôvery bolo možné vyjadriť verejne, čo sa vládnuci obávali. Zabezpečovali si preto v každodennej praxi povinnú vernosť voči štátu, vláde alebo režimu – *lojalitu* – nielen výchovou, ale preventívne aj represívnym vystupovaním štátnych orgánov. Zo strany obyvateľov predstavovala lojalita dispozíciu akceptovať štátne štruktúry, hierarchie a hodnotové koncepty. Navonok sa prejavovala účasťou v sprievodoch, na demonštráciách, narukovaním a pod. Štátna moc alebo tlak národnej skupiny vyžadovali kvantifikovateľné prejavy súhlasu v štandardizovanej forme (prísahy, uctievanie štátnych symbolov, spievanie hymny atď.) a často periodicky (pri príležitosti výročí). Na stabilizácii a reprodukcii lojality sa takto zúčastňovali obe strany.⁷

V období reálneho socializmu nepatrilo termín lojalita k frekventovaným, niektoré lexikóny ho výslovne priradzovali do éry feudalizmu a kapitalizmu a v dôsledku toho mu pripisovali odtieň pejoratívnosti: spájali ho aj s predstieranou oddanosťou, podlízavosťou či servilnosťou.⁸ Maďarský výkladový slovník presnejšie definoval dobové vníma-

4 FREVERT, Ute – SCHREITERER, Ulrich. Treue. In HETTLING, Manfred – HOFFMANN, Stefan-Ludwig (eds.). *Der bürgerliche Wertehimmel*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2000, s. 217-256; FREVERT, Ute. Vertrauen – eine historische Spurensuche. In FREVERT, Ute (ed.). *Vertrauen. Historische Annäherungen*. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2003, s. 7-66.

5 SCHLÄGER-ZIRLIK, Patricia. Analyse und Bewertung regionaler Netzwerke in Westböhmen und Südnngarn. In MAIER, Jörg (ed.). *Vertrauen und Marktwirtschaft. forost*, Arbeitspapier Nr. 22, Mai 2004, s. 20.

6 FREVERT, Vertrauen, ref. 4, s. 28-29.

7 HASLINGER, Peter. Loyalität in Grenzregionen. Methodische Überlegungen am Beispiel der Südslowakei nach dem Ersten Weltkrieg. In SCHULZE WESSEL, Martin (ed.). *Loyalitäten in der Tschechoslowakischen Republik 1918 – 1938. Politische, nationale und kulturelle Zugehörigkeiten*. München : R. Oldenbourg Verlag, 2004, s. 45-60.

8 TRÁVNÍČEK, František. *Slovník jazyka českého*. 4. vyd. Praha : Slovanské nakladatelství, 1952, s. 857; PECIAR, Štefan (vedúci redaktor). *Slovník slovenského jazyka II*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960, s. 55; *Slovník spisovného jazyka českého I*. Praha : Nakladatelství ČSAV, 1960, s. 1 126.

nie lojality ako dodržiavanie zákonov štátnej ľudovej moci a schvaľovanie socializmu, ale zároveň nevyvíjanie politickej činnosti.⁹ V súčasnej slovnej zásobe slovenčiny tento pojem označuje vernosť a oddanosť štátu, vláde a pod., v ďalšom význame tiež rešpektovanie záujmov a stanovísk iných.¹⁰

Prvá svetová vojna predstavuje obdobie, keď sa – napriek vzájomnému ubezpečovaniu a presviedčaniu o akceptovaní „štátnej suverenity“ – dovtedajší vzťah medzi reprezentantmi štátu a obyvateľstvom Slovenska rúcal. V mimoriadnych vojnových podmienkach sa spolu so spoločenskými transformáciami menil spôsob fungovania lojalít, mechanizmy a inštitúcie ich vytvárania a ich zakotvenie v systéme sociálnych vzťahov. Postoje skupín obyvateľov k Uhorskému kráľovstvu úzko súviseli s hierarchizáciou národno-etnických vzťahov.

Na začiatku vojny sa lojalita manifestovala veľmi hlučne. „*Nech žije vojna!*“, „*Nech žije drahá vlasť!*“ – ozývalo sa v uliciach miest v prvých týždňoch vojny. „*Večerné fakľové pochody, lampióny, študenti a vlasteneckí advokáti, kupci, profesori, devy a ženy za teplých augustových večerov dlhými radami tiahli rušnými ulicami mestečka*“ – spomínal na začiatok vojny v Ružomberku Vavro Šrobár. „*Zástup zastal pred domom ‚panslávskych vodcov‘, dotiaľ pokrikoval, kým sa mu neukázal niektorý zo slovenských vodcov a nezarečnil vojenskou slávou zpítej masse – po vôli!*“¹¹ Mýtus augustového provojnového nadšenia, ktorý slúžil propagande ako dôkaz vernosti obyvateľov panovníkovi a uhorskej vláste, však postupne bledol. Iracionálny davový fanatizmus v mestách v prvých dňoch vojny – iniciovaný a udržiavaný vojenskými aj rómskymi kaviarenskými kapelami, rečníkmi, plagátmi, tlačou, sprievodmi, zástavami, hymnickými piesňami, serenádami pred bytmi vysokých dôstojníkov i početnými fámami – bol reakciou na nemsierne napätie, nervozitu a kolektívny strach. Ľudia na vidieku počúvali správy bubeníkov o vyhlásení mobilizácie či patriotické výzvy notárov a farárov podstatne zdržanlivejšie. Explózia provojnového fanatizmu dediny zväčša obišla, aj na verejnosti prevládali obavy z existenčného ohrozenia a túžby po návrate do normality. Neistota mešťanov aj vidiečanov sa prejavila okrem iného panickými výbermi vkladov z bánk.

Slabé vlastné vojenské tradície obyvateľov Slovenska sa nedali porovnávať s kultom vojenstva v Nemecku, kde sa armáde a jej reprezentačným formám – vojenským prehliadkam a oslavám, hudbe, parádnym uniformám – pripisoval v spoločenskom živote mimoriadne vysoký status. V čase balkánskych vojen rokov 1912 – 1913 sa vzťah slovenskej verejnosti k armáde zhoršil v nebvývanej miere. Kritika armády prerastala do antimilitaristických nálad a vystúpení.¹² Napriek tomu armáda s vlasteneckou výchovou a zakladaním osobitných streleckých spolkov pre mládencov, ako aj (mimoarmádne) veteránske spolky stále vplývali na obyvateľstvo Uhorska. Referovanie tlače o hrdinských frontových činoch a živote miestnych plukov posilňovalo väzby medzi armádou, mestami a štátom a zohrávalo dôležitú úlohu pri formovaní kolektívnych identít počas celej vojny. Pocit spolupatričnosti k uhorskej vláste podčiarkovala aj znakovosť rovnošiat.

9 *A magyar nyelv értelmese szótára IV.* Budapest : Akadémiai kiadó, 1961, s. 846-847.

10 *Krátky slovník slovenského jazyka.* 4. vyd. Bratislava : Veda, 2003, s. 303.

11 ŠROBÁR, Vavro. *Pamäti z vojny a z väzenia (1914 – 1918).* Praha : Gustav Dubský, 1922, s. 5-6.

12 DANGL, Vojtech. *Armáda a spoločnosť na prelome 19. a 20. storočia.* Bratislava : Veda, 2006, s. 156-186.

Hoci sa farba a strih uniforiem podľa všeobecného trendu približovali ku krycím farbám a pechotu obliekli do „poľnej šedi“, u plukov regrutovaných z Uhorska sa zachovali tradičné priliehavé nohavice so šnúrovaním na stehnách.¹³

S rastúcim utrpením na fronte aj v zázemí počas vojny silneli protivojnové nálady. Napriek odchodu časti mužov do jednotiek zahraničného odboja väčšina narukovaných neopustila c. a k. armádu či vlastibranu. Dnes už ťažko posúdime pôsobenie jednotlivých psychologických a sociálnych motívov pre zotrvanie vojakov v boji, akými boli nátlak a hrozba trestu za dezerciu, sociálne väzby, kamarátstvo, patriotizmus, náboženské motívy svätej vojny a sebaobetovanie, no príležitostne aj hľadanie dobrodružstva a extrémneho nebezpečenstva.¹⁴ Ambivalentné postoje slovenských vojakov opísal napríklad senior Ján Slávik z Dobrej Nivy od Zvolena na základe svojich rozhovorov s dovolenkujúcimi vojakmi. Časť z nich opisovala, že strieľali do vzduchu a nie do „našich bratov“. Iní vojaci z tej istej dediny sa chválili, ako hrdinsky bojovali za „našu maďarskú vlasť“ – podľa slov seniora „vo vojne ich už pretvorili na fanatických Maďarov“.¹⁵

Solidarizáciu obyvateľov s vojnovou politikou Rakúsko-Uhorska a jeho spojencov mali podporovať oficiálne rituály, oslavy, kult hrdinov, budovanie pamätných miest. Bratislavské mestské zastupiteľstvo premenovalo ústredné námestia podľa Františka Jozefa a cisára Wilhelma II. a ulice podľa bulharského kráľa Ferdinanda I. a tureckého sultána Mohameda V. Na začiatku vojny katolícka tlač šírila mučenícky kult zavraždeného následníka Františka Ferdinanda.¹⁶ Periodiká bez ohľadu na politickú či svetonázorovú orientáciu väčšinou prinášali pozitívny obraz starého a neskôr aj nového kráľa. Lojalita k Habsburgovcom bola ešte stále zlučiteľná so slovenskosťou.¹⁷ Časopis *Živena* tiež chválil spravodlivosť, dobrú pamäť, skromnosť a zdvorilosť Karola IV.: „(...) *ba nemá nižšie svojej hodnosti zdvihnúť a podať spadnutú šatku i prostej dedičianke*“. Podobne oceňoval inteligenciu, dobrotu srdca a veselú myseľ kráľovnej Zity. Malý štvorročný korunný princ Otto sa pripomínal ako „*zvláštny miláčik zvečnelého kráľa*“.¹⁸

Hlavnou témou verejných osláv, ktorú organizátori neustále zdôrazňovali, sa stal boj a ochota obetovať sa. Povinnými lampiónovými sprievodmi ulicami miest a vyhrávaním rómskych kapiel na námestiach sa pripomínali dôležité víťazstvá na fronte. Na ľudových školách zaviedli tzv. Karpatskú slávnosť: od roku 1916 mali žiaci vždy 1. mája oslavovať

13 HRONSKÝ, Marián – KRIVÁ, Anna – ČAPLOVIČ, Miloslav. *Vojenské dejiny Slovenska IV. 1914 – 1939*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1996, s. 12.

14 Bližšie FERGUSON, Niall. *Der falsche Krieg. Der Erste Weltkrieg und das 20. Jahrhundert*. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2001, s. 311-334 (český preklad: *Nešťastná válka*. Praha 2003).

15 Slovenský národný archív v Bratislave, fond Slovenská národná rada 1918, kartón 2.

16 Podrobnejšie MACHO, Peter. *Od panovníka k národnému hrdinovi. Premeny lojality v slovenskej spoločnosti v zrkadle konfliktu starých a nových symbolov*. Rukopis.

17 Podobne uvažuje americký historik Jeremy King o kompatibilitosti českosti a prohabsburskej vernosti. KING, Jeremy. The Nationalization of East Central Europe. Ethnism, Ethnicity, and Beyond. In BUCUR, Maria – WINGFIELD, Nancy M. (eds.). *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1818 to the Present*. West Lafayette : Purdue University Press, 2001, s. 133.

18 Náš mladý kráľovský pár. *Živena*, roč. 7, 1916, č. 12, (december), s. 236-237.

vať vojenské úspechy spojeneckých armád v Haliči.¹⁹ Súčasne sa pestoval kult mŕtvych (padlých v boji proti vonkajšiemu nepriateľovi), ktorý je súčasťou každého kolektívneho spomínania v období moderny. Vojna vytvárala pátos a pocit pospolitosti a sprostredkovala jednotlivcovi interpretáciu zmyslu smrti (jej výklad si v predmoderných spoločnostiach monopolizovalo náboženstvo). Hrdinská smrť individua nadobúdala transcendentný charakter: človek bol degradovaný na náplň kolektívu (národa, občanov štátu) a ten nikdy nezomiera. Jednotlivec podlieha kontingentom a vzhľadom na svoju nahraditeľnosť a vymeniteľnosť zabezpečuje kolektívu pretrvávanie. Hrdinu, ktorého očakáva „nebo mučeníkov“, neohrozuje biologická smrť, lebo vie, že bude ďalej žiť – v sekularizovanom vnímaní v kolektívnej duši.²⁰ Vzťah medzi jednotlivcom a štátom, resp. štátnym národom sa posilňoval a obnovoval uctievaním padlých a smútočnými rituálmi. Nepredstaviteľné množstvá mŕtvych na frontoch viedli k pripomínaniu kultu neznámeho vojaka. Ako abstraktné vyjadrenie obety mal v sebe symbolicky stierať všetky sociálne, etnické a náboženské rozdiely. Zákon z roku 1917 o zvečnení hrdinov bojujúcich za vlasť zaväzoval mestá a obce, aby podľa svojich finančných možností zriadili pamníky padlým. Už predtým postavili pamätníky napríklad v Pezinku, Piešťanoch či v Uhrovci.

Prvá svetová vojna a s ňou súvisiaci myšlienkový a mravný chaos výrazne ovplyvnili životné príbehy ľudí, ich čínie a myslenie. Každodenný život väčšiny roľníkov, robotníkov a drobných remeselníkov určoval hlad a veľmi dlhá pracovná doba. Ich postoje voči tradičným autoritám sa nahľadávali postupne. Prežívanie vojny opísal etnograf Jan Húsek na základe školských a obecných kroník: „(...) *spočiatku hrúza, potom pozvoľné navyknutí, nakoniec všeobecné desertérství, ‚švindľe‘ na vojne, doma honba za podporamí, podvody s rekvizíciami atd. Lid se choval většinou loyálně, ježto byl nesprávně veden.*“²¹ Rovnako u mešťanov sa až do konca vojny prejavovala lojalita voči uhorskému štátu a panovníkovi – v organizovaní zbierok, upisovaní vojnových pôžičiek, dobrovoľnej práci žien v Červenom kríži a v nemocniciach. Maďarské politické elity naďalej zotrvali na svojich nedemokratických stanoviskách v otázkach práv národností či volebnej reformy. „*V našej župe je virilizmus z hľadiska maďarstva priam nevyhnutná ustanovenie,*“ tvrdil konzervatívny trenčiansky týždeňík *Vágvölgyi Lap*²² v obavách, že by zmeny volebného poriadku priviedli do parlamentu a samosprávnych zborov viac nemaďarov a príslušníkov nižších spoločenských vrstiev. Asimilačný tlak nepovolil, naopak, spájal sa s prenasledovaním všetkého nemaďarského aj v súkromnej sfére. V korešpondencii Janka Jesenského so ženou a súrodencami sa objavili priame výzvy, aby mu nepísali po

19 *Krajan*, 23. 3. 1916, s. 4; *Kresťan*, 8. 4. 1916, s. 14, citované podľa POTEMRA, Michal. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Bibliografia článkov zo slovenských novín a časopisov 1901 – 1918. Zväzok IV. Martin : Matica slovenská, 1993, s. 190.

20 HETTLING, Manfred. *Totenkult statt Revolution. 1848 und seine Opfer*. Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag, 1998, s. 192-197; UZAREWICZ Charlotte – UZAREWICZ, Michael. *Kollektive Identität und Tod. Zur Bedeutung ethnischer und nationaler Konstruktionen*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1998, s. 245-252.

21 HÚSEK, Jan. *Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem. Studie etnografická*. Praha : Slovanský ústav, 1932, s. 214.

22 *Vágvölgyi Lap*, 44, č. 39, 23. 9. 1917 – citované podľa LIPTÁK, Ľubomír. *Changes of Changes. Society and Politics in Slovakia in the 20th Century*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2002, s. 18.

slovensky a nezapríčiňovali tým zadržanie listov.²³ Terézia Vansová spomínala, ako spodina podpichovaná aj podplácaná miestnou maďarónskou honoráciou inzultovala v Banskej Bystrici národne orientovaných Slovákov a Slovenky: „(...) *sľubovali nám šibenicu. Že ani dosť stromov nerastie na brehoch Hrona, aby na každom neodvislol jeden ‚pansláv‘ a ‚zradca‘!*“²⁴ Ešte aj na jeseň 1918 perzekvovali ľudia napríklad za spievanie slovenských hymnických piesní.

Pod tlakom šovinistickej hystérie na začiatku vojny všetky zložky a smery slovenskej národnoemancipačnej politiky vyjadrili lojalitu uhorskej vláde a habsburskej dynastii. Nato vstúpili do politickej pasivity, čo ich síce na jednej strane uchránilo od kolaborácie s vládou, ale na druhej strane to spomalilo rozvoj národného hnutia. Slovenskí politici, ktorí sa počas vojny zdržiavali vo Viedni a v Budapešti, nariekali nad pasivitou a apatiou, nad „*nemotou a mlkvotou na Horniakoch*“.²⁵ Vavro Šrobár neskôr opisoval „*slabé povahy*“ v národe, ktoré sa dali klamať fámami a propagandou. Nazýval ich „*strachom umierajúci*“: „*u nás bolo ľudí toho druhu veľmi mnoho. Zpočiatku sa nám zdalo, že sú otrávení maďarizmom, že im chybuje pevné slovenské a slovenské presvedčenie (...)* *Neskoršie sme sa presvedčili, že sú to ľudia naši, dobrí, ale že majú (...)* *máličko sebavedomia, že sa nevedia na žiadnu vec a okolnosti dívať kriticky, (...)* *že sa dajú zachvátiť každou hlúposťou.*“²⁶ Zastúpenie Slovákov v komunálnej správe a samospráve bolo slabé. V mnohých regiónoch sa rozvíjala slovenská kultúra len v uhořilskom duchu. Napriek tomu sa v spise uhorského ministerstva vnútra píše o slovenskom „*národnostnom hnutí, ktoré nesie stopy demokratizmu a antisemitizmu*“ (október 1917).²⁷ Demokratizácia na národnom princípe a politizácia Slovákov mimo oficiálnych štátnych štruktúr mali za následok, že sa občianska emancipácia podriaďovala národným požiadavkám. S obranným nacionalizmom a pocitom ohrozenia sa zákonite spájaj aj nedostatok zmyslu pre názorový a záujmový pluralizmus.

Nepovšimnuté, prípadne odsunuté s pejoratívnym označením „*čudácke*“ zostali humanistické antimilitaristické predstavy Alberta Škarvana a Jána Maliarika.²⁸ Škarvan, ktorý v 90. rokoch 19. storočia odmietol z morálnych dôvodov dokončiť vojenskú službu, požiadaval o milosť samotného panovníka a dostal od neho povolenie k návratu a k výkonu svojho povolania. Po príchode z emigrácie pôsobil na území Slovenska ako lekár. Po vypuknutí vojny ho ako „*pansláva*“ sledovali, neskôr uväznili a po prepustení internovali. Rovnako ako evanjelický kňaz Maliarik videl cestu k zlepšeniu postavenia slovenského národa v osobnom príklade jednotlivcov. Mravnú čistotu obaja nadradzovali národovectvu. Domnievali sa, že mravný človek sa nestane renegátom ani utláčateľom, takže mravná obroda zákonite povedie k odstráneniu útlaku a vojen. Maliarikove

23 *Listy Janka Jesenského 1. 1890 – 1918.* Martin: Matica Slovenská, 1989, s. 324 a 517.

24 VANSOVÁ, Terézia. *Ján Vansa. (Biografické črty). II.* 3. vyd. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1948, s. 172 a 186.

25 Napr. STODOLA, Kornel. *Válečné roky s Milanom Hodžom.* Bratislava : vlastným nákladom, tlačila Novina, 1938, s. 31, 32, 53, 69, 74, 83, 84, 97 atď.

26 ŠROBÁR, Pamäti z vojny, ref. 11, s. 23.

27 ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920. I.* Praha : Čin, 1928, s. 140-141.

28 Bližšie CHMEL, Rudolf – MAŤOVČÍK, Augustín. *Život je zápas. Vnútorňa biografija Alberta Škarvana.* Martin : Osveta, 1977; HOLEC, Roman. *Zabudnuté osudy.* Martin : Matica slovenská, 2001, s. 194-221.

neúnavné patetické výzvy na ukončenie vojny a zvolanie svetovej mierovej konferencie, ako aj návrhy na vybudovanie univerzálneho spravodlivého štátu, ktoré zasielal vládam a svetovým osobnostiam, boli považované za choromyseľné. Viedli k predčasnému penzionovaniu nepohodlného kňaza a k častému policajnému vyšetrovaniu. Vo februári 1916 sa Maliarik odhodlal k zúfalému pokusu upozorniť verejnosť na nezmyselnosť vojnového vraždenia. Cez prestávku nemeckého predstavenia Wagnerovej opery vystúpil pred oponu Národného divadla v Prahe a prekvapenému obecenskému predniesol pacifistické vyhlásenie. Výsledkom však nebolo vyburcovanie divákov, ale zatknutie slovenského vizionára, obvinenie z vlastizrady a nakoniec internovanie na psychiatrickej klinike. V čase Maliarikovho donkichotského vystúpenia v Prahe uväznili v Uhorsku donovalskeho rímskokatolíckeho kňaza Jozefa Kačku a notára Jozefa Messerschmidta za protivojnovú agitáciu a nabádanie brancov na prechod k Rusom. Spomínané verejne prejavované protištátné postoje boli výnimočné. Až v poslednom roku vojny, keď sa blížil kolaps situácie na frontoch i v zázemí, sa začala aj navonok ukazovať nelojalita až odpor voči dovtedajším autoritám.

Kultúrne vzory Slovákov vychádzali z dvoch systémov noriem, ktoré si protirečili. Na jednej strane vyjadrovali vzťah k vlastnému etniku a na druhej strane k štátu, reprezentovanému maďarským mocenským aparátom. Uhorská politická kultúra, poznačená politickou korupciou zo štátnych zdrojov, ešte prehĺbila tradičný poddanský pomer obyvateľov k štátu. Sklon k *podriadенosti* voči „pánom“ a servilnosť voči vrchnosti nazval neskôr sociológ Anton Štefánek „sociopsychologickým hungarizmom“.²⁹ Odvrátenou stranou tejto poddanskej mentality bola a stále zostáva averzia a nedôvera voči verejným a štátnym inštitúciám vrátane prejavov *rebelantstva* a zbojníctva.³⁰ Slovenskí vojaci, oceňovaní na začiatku vojny ako obetaví a verní bojovníci za svojho kráľa, patrili na konci vojny k iniciátorom masových vzbúr a odporu proti vojne aj voči panovníkovi, ktorý ich do nej zatiahol. Otvorená nelojalita voči štátu a jeho predstaviteľovi však mala len dočasný charakter rebelantstva.

Dovtedajšiu autoritu panovníka mnohoetnickej monarchie postupne oslabovali jednotlivé nacionalizmy, presadzujúce kult národa. Národné povedomie sprostredkúvala výchova. Jeho utváranie programovo ovplyvňovali štát, cirkev, škola, armáda, politika – prevažne v prouhorskom a maďarizačnom duchu. Na cirkevnom poli, v styku kňazov s veriacimi v kostole a spolkoch i v cirkevnej tlači, treba zdôrazniť rozdielne pôsobenie katolíckej a evanjelickej cirkvi na formovanie národnej identity Slovákov. Konfesionalizmus – v podobe vzájomnej katolícko-evanjelickej nedôvery, uzavretosti a vzájomnej žiarlivosti na národné zásluhy – sa prenášal aj do politického života. Ideové a organizačné odlišnosti oboch cirkví, ako aj ich nerovné verejnoprávne postavenie v dejinách Uhorska a rozdielne historické tradície zapríčiňovali polarizáciu oboch konfesijných táborov pri vytváraní národných štruktúr. Na jednej strane stál hierarchicko-autoritatívny systém, ústredný liturgický úkon svätej omše, univerzálny nadnárodný liturgický jazyk, celibát a iné interné náležitosti katolíckej cirkvi. Na druhej strane laicko-demokratický cha-

29 ŠTEFÁNEK, Anton. *Základy sociografie Slovenska*. (Slovenská vlastiveda III.) Bratislava : SAVU, 1944 – 1945, s. 88.

30 Porovnaj LIPTÁK, Ľubomír. Oportunisti, či jánošiči? [1968] In CHMEL, Rudolf (ed.). *Slovenská otázka v 20. storočí*. Bratislava : Kalligram, 1997, s. 427-438.

rakter, hlásanie Božieho slova, uplatňovanie národného jazyka a zakladanie kňazských rodín v evanjelickej cirkvi.³¹ Tieto rozdiely medzi oboma cirkvami mali ďalekosiahle praktické následky pre postoje voči národu aj voči štátu. Oficiálne prezentovanie sa Uhorska ako katolíckeho mariánskeho kráľovstva zapríčinilo, že vzťah evanjelických Slovákov k uhorskej štátnosti bol vlažnejší ako u katolíkov. Naopak, historické vzťahy slovenských evanjelikov predovšetkým s českými konfesionálnymi kruhmi ovplyvnili ich orientáciu na Čechov a na slovanstvo. Obidve hierarchie však uznávali štátnu doktrínu jednotného politického uhorského (v praxi maďarského) národa. Slovenskí evanjelici si neubránili svoju autonómiu a synoda z prelomu rokov 1892 – 1893 zaviedla nové dištrikty, v ktorých Slováci stratili majoritu. Od začiatku storočia národne uvedomelí kňazi v oboch cirkvách zintenzívnili aktivity medzi Slovákami, najmä zakladaním spolkov v mestách aj na dedinách, katolíci predovšetkým v rámci Ľudovej strany. Cez vojnu však strana zastavila svoju činnosť. Najrozšírenejší národný kalendár *Pútnik svätovoješský* sa venoval iba náboženským námetom. Ojedinele vyšli články o potrebe vzdelávania, o spolčovaní a o negatívnych následkoch husitizmu. Tranovského evanjelický kalendár a predovšetkým vnútromisijný časopis *Stráž na Sione* priamo oslovovali „slovenskú evanjelickú verejnosť“ s ostrou kritikou maďarizácie v rámci cirkvi. Informovali o národne angažovaných osobnostiach, o hlbokej viere amerického prezidenta Wilsona (vo februári 1914), o pacifizme (roku 1915 bol zhabaný celý náklad za protivojnový obsah). V takmer každom čísle prinášali správy z Nemecka a mnohé javy porovnávali s nemeckou situáciou. V lete 1918 sa dištancovali od provojnovej rétoriky evanjelických cirkví v Nemecku. Pestovali kult Jana Husa a publikovali články českých autorov v češtine. Evanjelická čitateľská obec bola teda na novú orientáciu po roku 1918 podstatne pripravenejšia. Aj celá cirkev sa ľahšie organizačne osamostatnila z uhorského rámca, zatiaľ čo u katolíkov sa cirkevnoprávny prevrat zavŕšil až začiatkom roku 1921 menovaním prvých troch slovenských biskupov.

Národnoemancipačný pohyb sa pred vojnou aj za účasti nižšieho kléru aktivizoval, zakladali sa družstvá a spolky. Uhorské zákonodarstvo nepovoľovalo nemaďarským spolkom zakladanie odbočiek, nesmeli teda vznikáť spolkové centrály ako nátlakové skupiny. Od začiatku storočia sa zvýšil odber slovenských novín, časopisov, kalendárov, no ich počty a náklady sa zďaleka nevyrovnali provládny v slovenskom jazyku a za vojny boli podstatne obmedzené.³² Za dôležitú sféru svojho pôsobenia považovali mnohí slovenskí politici literatúru s jej sociálnou a duchovnou misiou. Jej dopad na slovenskú verejnosť však nebol markantný: neexistoval slovenský knižný trh, prevažovala budapeštianska produkcia, veľká časť slovenskej mestskej inteligencie vyhľadávala modernú lektúru nemeckú, maďarskú alebo českú. Najprestížnejšie miesto vo verejnom priestore stále patrilo maďarčine. Národne orientovaní Slováci pripisovali jazyku výnimočnú symbolickú hodnotu. Spisovný slovenský jazyk bol už síce pomerne ustálený, ale počet jeho používateľov bol veľmi malý. Vo forme a funkciách, aké sa vyvinuli v martinskom centre, sa používal len ako jazyk publicistiky a umeleckej literatúry. Jazyk v mimoume-

31 BANÍK, Anton A. *O dialektickej podstate slovenského konfesionalizmu*. Martin : Matica slovenská, 2000, najmä s. 59-62.

32 Podrobnejšie KODAJOVÁ, Daniela. Reflexia vojnových udalostí v rokoch 1914 – 1918 v cirkevnej tlači. In *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 2, s. 31-42.

leckej sfére charakterizovala široká vetná skladba, archaizovaný slovosled, časté prídavia a využívanie rečníckych postupov.³³

Národná symbolika sa kryštalizovala už dávno pred vojnou. Tradičné augustové slávnosti v Martine, kde sa slovenskosť demonštrovala ľudovými krojmi alebo aplikovaním vyšivanej košeľe k meštianskemu obleku, hymnickými a ľudovými piesňami, bielo-modro-červenými kokardami, vykaním namiesto poníženeho onikania atď., sa vo vojnových časoch nemohli konať. Obrázky krojov, ľudových zvykov, slovenských hôr, životopisy slovenských aktivistov a kalendárium z národných dejín sa objavovali v niektorých typoch kalendárov a časopisov (často v *Živene*). Túto symboliku používali aj slovenskí legionári v Rusku: napríklad dobrovoľníci 7. československého streleckého pluku „Tatranský“ si vyzdobili vagón na transsibírskej magistrále textom piesne *Nad Tatrou sa blýska* a obrazom pastiera s ovcami, ktorý pozoruje búrku nad horami (1917).³⁴ Hudobní skladatelia i výtvarní umelci sa venovali viac osobnému vyrovnávaniu sa s vojnovou skazou ako národným témam. Ivan Žabota namaľoval až na sklonku vojny obraz mikulášskych dievčat vyšivajúcich slovenskú zástavu. Ferdiš Juriga plánoval výnosmi zo svojich knižiek prispieť na vybudovanie pomníka padlým slovenským hrdinom. V kaplnke na bratislavskej kalvárii navrhoval umiestniť súsošie Piety so sv. Cyrilom a Metodom, sv. Svoradom a „Blahoslavom“. Pomník, nazvaný Bratovsláva v Bratislave, mal niesť „*krvavo červenými písmenami čestne po slovensky písané čestné mená padlých hrdinov*“.³⁵ Juriga vyzbieral 12-tisíc korún, kým mu zbierku nezakázali.

Napriek snahám jednotlivcov o konštruovanie a trvale sprítomňovanie vlastnej minulosti v symboloch, pomníkoch či diskurzoch nebolo možné v uhorských politických pomeroch v čase vojny manifestovať ako vzor lojality iný národ než štátny. Krízové obdobie a sociálne otrasy na jednej strane pôsobili integrujúco, ale na druhej strane narušenie komunikačných sietí, oslabenie slovenských národných elít a nerozvinutý koncept presnejšie ohraničeného „imaginárneho teritória“,³⁶ teda slovenského „národného územia“ zmenšovali šance slovenského nacionalizmu.

Boj symbolov prepukol až v dňoch rozkladu monarchie. Išlo o obsadzovanie verejného priestoru sprievodmi a inými symbolickými akciami a rituálmi. Lojalnosť k starému či novému štátu sa najvýraznejšie prejavovala vyvesovaním zástav (odstrihnutím zeleného pruhu z uhorskej zástavy sa získala česká), nosením kokárd, maďarským alebo slovenským spevom. V strediskách robotníckeho hnutia ich dopĺňali červené zástavy a *Marseillaisa*. „*Už sme si mohli slovensky zaspievať i opravenú našu hymnu ,Nad Tatrou sa už viac neblýska, nehrmí, ale slnko svieti na Slovenské deti a na Kriváň strmý*“ – spomínala Terézia Vansová.³⁷ Pozmenená, ale ani pôvodná verzia tejto piesne neboli prijímané

33 PAULINY, Eugen. *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, s. 211-223.

34 HRONSKÝ – KRIVÁ – ČAPLOVIČ, Vojenské dejiny Slovenska IV., ref. 13, s. 62.

35 JURIGA, Ferdiš. *Písma, ktoré počas krvavej sveta potopy napísal Ferdiš Juriga, slovenský ľudový krajinský vyslanec. IV*. Prešporok : Nakladateľský kníhtlačiarSKI kníhkupecký spolok, [1919], s. III-XX.

36 Koncept „imagined territory“ ako nezávislú kategóriu analýzy pre výskum rétoriky nacionalizmu použiva napr. HASLINGER, Peter. *The Nation, the Enemy, and Imagined Territories: Slovak and Hungarian Elements in the Emergence of a Czechoslovak National Narrative during and after World War I*. Rukopis.

37 VANSOVÁ, ref. 24, s. 188.

jednoznačne kladne: viacerí Slováci sa s ňou nestotožňovali a nepokladali ju za vhodnú na slávnosti. Keď sa v Martine manifestovalo 3. novembra 1918 pred mestským domom, balkón bol „ovenčený slovenskými zástavami“. Sprievod spievajúci „*národnú hymnu Hej Slováci*“ sa pohol k budove (bývalej) Matice slovenskej. Za zvukov „*druhej hymny Kde domov můj*“ sa pokračovalo ováciami pred bytmi Matúša Dulu a Jozefa Škultétyho. Československá symbolika sa začínala výraznejšie presadzovať až v decembri, po príchode ministra s plnou mocou.³⁸ Oproti svätoštefanskému kultu sa vytváral nový masarykovský, spočiatku aj s pokusom o kult amerického prezidenta Wilsona. Dištancovanie sa od Uhorska sa manifestovalo pálením maďarských učebníc, niekde plienením maďarských škôl, strhávaním maďarských nápisov zo štátnych aj súkromných budov. Jazykovému ovládnutiu verejného priestoru sa pripisovala mimoriadna hodnota. Na kopcoch sa pálili ohne radosti, na moravskej hranici sa spontánne odstraňovali pohraničné kamene. Časť Slovákov mala skúsenosti z priameho kontaktu s Čechmi a pozitívny vzťah k českej kultúre. Česko-slovenská vzájomnosť sa organizovane rozvíjala vďaka Československej jednote od roku 1896 vo sférach literatúry, knižnej distribúcie, školstva, osvety atď. Pestovali ju slovakofili v Čechách, hlasisti a prúdisti na Slovensku. Pred vojnou nadobudla táto spolupráca aj politický aspekt, ktorý počas prvých rokov vojny ustúpil do pozadia. Napriek tomu zostal pod stálym starostlivým drobnohľadom uhorských úradov. Na povedomie obyvateľstva v tomto období lokálne vplývalo napr. pôsobenie českých vojenských lekárov. Na dedinách severovýchodného Slovenska šírili myšlienku česko-slovenského štátu príslušníci Českej družiny, vojensko-spravodajskej formácie, zloženej z Čechov a Slovákov, ktorí sa ešte pred vojnou usadili v Rusku. Na jar 1915 iniciovali masové prechody českých vojakov na ruskú stranu.³⁹ Vo všeobecnosti však bola česko-slovenská idea v severnom Uhorsku marginálna a vo verejnosti málo známa. Nedostatok informácií o česko-slovenských zahraničnopolitických aktivitách zapríčiňovalo tiež prerušenie komunikácie s krajanmi v Spojených štátoch amerických a v Kanade počas vojny. Mimoriadne pomery ešte oslabili slabo vyvinuté občianske povedomie Slovákov. Vyčerpanosť a všeobecná nespokojnosť,⁴⁰ nedemokratický spoločenský život, neinfor-

38 SEGEOVÁ, Lucia. Revolučná verejnosť v roku 1918. In Internetový časopis *Človek a spoločnosť*, www.saske.sk/cas/3-2004 (27. 4. 2007).

39 SLEPCOV, Igor. K problematike I. svetovej vojny na východnom Slovensku v rokoch 1914 – 1915. In *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 3, s. 70-71.

40 Bližšie o každodennom živote počas vojny porovnaj DUDEKOVÁ, Gabriela. Sociálne aspekty vojnového hospodárstva. In PODRIMAVSKÝ, Milan – KOVÁČ, Dušan (eds.). *Slovensko na začiatku 20. storočia (Spoločnosť, štát a národ v súradniciach doby)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1999, s. 415 – 435; DUDEKOVÁ, G. Protirečivé spomienky? Zážitky z prvej svetovej vojny. In MANNOVÁ, Elena (ed.). Pamäť vo „viacjazyčnom“ priestore. In *OS (Fórum občianskej spoločnosti)*, 2006, roč. 10, č. 1-2, s. 102-114; DUDEKOVÁ, Gabriela. Hrdinskí vlastenci, barbarskí nepriatelia a nebezpeční vlastizradcovia. Propaganda v prvej svetovej vojne. In BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUĽOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy. Slovensko v osidlach ideológií*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 7-21; DUDEKOVÁ, Gabriela. Stravovanie a zásobovanie mesta za prvej svetovej vojny. In FEJTOVÁ, Olga - LEDVINKA, Václav - PEŠEK, Jiří (eds.). *Dobrou chuť veľkomesto*. Sborník z konferencie Archivu hl. m. *Documenta Pragensia XXI*. Praha : Archiv hlavného mesta Prahy – Scriptorium, 2007, s. 343-372; DUDEKOVÁ, Gabriela. Zajatci v prvej svetovej vojne. Význam a miesto memoárov vo výskume. In SEKYRKOVÁ, Milada (ed.). *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Ed. Práce z dějin techniky a přírodních věd 10. Praha : Národní technické muzeum, 2006, s. 221-241.

movanosť (v dôsledku veľkej negramotnosti, ale aj cenzúry), poškodenie fungovania základných sociálnych jednotiek – rodiny a obce, oslabenie spolčovania, geografická, kultúrna a ekonomická uzavretosť, absencia skúseností so správou verejných vecí, bezmyšlienkovité plnenie sociálnych rolí a podriaďovanie sa vrchnosti, dezorientácia a nesamostatnosť väčšiny ľudí mali za následok aj neujasnený postoj k štátu.

Pred vojnou stotožňovala verejnosť štát predovšetkým s jeho vrcholným reprezentantom – panovníkom, prípadne vládnucou dynastiou. Nepochybniteľná autorita Františka Jozefa v širokých vrstvách obyvateľstva sa opierala o posvätnú legitimitu jeho moci (cisár „z Božej milosti“) i o tradičné ľudové predstavy o všemohúcom, dobrotivom a spravodlivom kráľovi. Oficiálna propaganda a najrozmanitejšie médiá – od kostolných kázni po školské čítanky či vlastenecké veršičky v kalendároch – širili literárne a výtvarne fixovanú idealizovanú podobu panovníka. Všade prítomný portrét starého monarchu sa stal súčasťou každodenného života, bol vnímaný ako samozrejmy a dôverne známy. Kult jeho majestátu podporovala prirodzená autorita pokročilého veku, legendárne dlhé obdobie panovania, prežité rodinné tragédie, jeho osobná striedmosť, pracovitosť, kultivovanosť a osobitnými ceremoniami a normami pestovaná výlučnosť. Napriek formálnemu zrušeniu stavovského systému stále považoval všetkých občanov za „svojich“ poddaných. O vernosti slovenského ľudu voči trónu sa vo verejných diskusiách v prvom roku vojny ešte nepochybovalo.⁴¹

Diferencovanejší postoj mala slovenská politická a kultúrna elita. Vzhľadom na nadnárodný charakter habsburskej dynastie sa slovenskí národovci už dlhé desaťročia v navivnej dôvere obracali na populárneho mocnára ako na poslednú inštanciu, ktorá by mohla zabrzdiť maďarizačné tendencie. Rovnaké nádeje vkladali neskôr do osoby protimaďarsky zameraného následníka trónu Františka Ferdinanda. Výstrely v Sarajeve spôsobili teda veľké sklamanie a rozčarovanie. „*Naše nádeje byly zaviate na dobro*“ – spomínal po vojne Karol Medvecký.⁴² Relatívne neskoro si slovenskí aktivisti uvedomili, že budúcnosť slovenského národa nemôžu riešiť Habsburgovci. Keď po vypuknutí vojny viacerých príslušníkov slovenskej inteligencie zatkli a odsúdili za „urážku kráľa“, ich lojalita voči dynastii sa naďalej rozplývala.

Podľa názoru rakúskeho historika Petra Urbanitscha integračná funkcia cisára a dynastie zlyhala nielen pre všeobecnú nedôveru v schopnosti vládnucej triedy riešiť problémy, ale aj preto, že dynastický mýtus sa obracal výlučne do minulosti a nespájal sa so žiadnou utopickou ideou, víziou či programom, ktoré by smerovali do budúcnosti. Monarchická idea podliehala postupne už od konca 18. storočia demytologizácii a desakralizácii a v dôsledku toho museli byť monarchovia úspešní. Modernizačné snahy však neboli chápané v súvislosti so štátom, ale v spojení s myšlienkami nacionalizmu, a všetky úspechy si svojou agresívnou rétorikou vyvlastňovali národné spoločnosti.⁴³

41 HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001, najmä s. 89-128, 268-290; URBAN, Otto. *František Josef I.* Praha : Mladá fronta, 1991, s. 252-263.

42 MEDVECKÝ, Karol A. *Z mojich rozpomienok k šesdesiatinám* [!]. Trnava : Nákladom Fr. Urbánka a spol., 1935, s. 73.

43 URBANITSCH, Peter. Mýtus pluralizmu a realita nacionalizmu. Dynastický mýtus habsburské monarchie – zbytočná snaha o vytvoření identity? In *KUDĚJ. Časopis pro kulturní dějiny*, 2006, roč. 8, č. 1, s. 46-68; (druhá časť) č. 2, s. 35-53 – tu najmä s. 50-53.

Smrť Františka Jozefa (21. novembra 1916) symbolizovala definitívny koniec starej éry stability. Verejnosť, unavená vojnou, prijala správy o úmrtí panovníka rezervovane a pomerne chladne. Karol IV. nemal ani úspechy, ani posvätnú charizmu, ktorú aj napriek kritike mnohí obyvatelia pripisovali jeho predchodcovi. Pôvodné tradičné uctievanie trónu a rešpektovanie monarchistického zriadenia tak vyústilo k ľahostajnosti Slovákov voči novému kráľovi a čiastočne aj štátnej forme. Štátnoobčianske lojality sa naštrbovali pri rozličných príležitostiach: pri rekviráciách zvonov, pri prijímaní správ o padlých, pri nedostatočnom vyplácaní vojnových podpôr, pri korigovaní propagandistických správ navrátilcami z frontu a pod. Hoci vojna v niektorých regiónoch urýchlila národnú emancipáciu, zrejme ešte stále prevažovala nestálosť, labilnosť národného povedomia Slovákov a primárnosť regionálneho povedomia.⁴⁴ Napríklad vo folklóre vystupovala etnická identifikácia často iba ako okrajová, druhotná; dôraz sa kládol na konfesiónalnu a sociálnu príslušnosť.⁴⁵ V ľudových piesňach z prvej svetovej vojny bolo primárnym ľudské utrpenie, iba ojedinále sa objavujú etnické momenty (umierajúci vojak prosí, aby mu ešte zaspievali slovenskú pesničku a pod.).⁴⁶

Psychický zlom znamenal návrat zajatcov z Ruska na jar 1918, chýry o konci vojny a páde monarchie na jeseň a ich dôsledky v zázemí. Odpoveďou na slabosť Uhorska boli rabovačky a utváranie národných rád, teda spontánne aj organizované občianske aktivity. V mestách vzniklo súčasne niekoľko typov miestnej revolučnej samosprávy. Napríklad na začiatku novembra pôsobila v Martine okrem ústrednej SNR tiež miestna SNR so Slovenskou národnou gardou a paralelne s nimi lokálna Maďarská národná rada; v susedných Vrútkach Robotnícka rada s Červenou gardou.⁴⁷ Ozbrojené robotnícke gardy na čele s radikálnymi predstaviteľmi sociálnodemokratickej strany prevzali dočasne moc napríklad aj v Podbrezovej, Hronci a Harmanci. Za „revolučnou“ činnosťou sa mnohokrát skrývali rabovačky, etnický a rasovo motivované násilie, či osobné vybavovanie účtov.⁴⁸ Počet obcí, ktoré do konca roka aktívne prejavili svoju lojalitu k ČSR, t. j. kde sa vytvorili miestne slovenské národné rady a národné gardy, bol podstatne nižší ako počet mlčiacich alebo lojalných k Budapešti.⁴⁹ Prevrat prekvapil väčšinu obyvateľov Slovenska. Československá republika s jej hranicami, školstvom, slobodou tlače, zhromažďovania a spolčovania i s politickými slobodami predstihla predstavy a sny Slovákov, resp. ich reprezentantov o budúcom osude národa. Fínsky historik Ismo Nurmi však zdôraznil,

44 HÚSEK, Jan. *Národopisná hranice mezi Slováký a Karpatorusy*. Bratislava : Prúdy, 1925.

45 KREKOVIČOVÁ, Eva. Folklor ako etnoidentifikačný faktor slovenského národa v stredoeurópskom priestore. In FEGLOVÁ, Viera (ed.). *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*. Nitra : Vysoká škola pedagogická, 1995 [Akademická Nitra °94], s. 158-165.

46 PLICKA, Karol. Svetová vojna v ľudových piesňach slovenských. In *Slovenské pohľady*, 1929, roč. 45, s. 445-453; BURLASOVÁ, Soňa. *Vojenské a regrútske piesne*. Bratislava : Veda, 1991.

47 SEĽOVÁ, Revolučná verejnosť v roku 1918, ref. 38.

48 ŠUCHOVÁ, Xénia. Župa Zvolenská a jej sídlo Banská Bystrica v československom štátnom prevrate a v prechodnom období verejnej správy 1918 – 1922. In NAGY, Imrich – GRAUS, Igor (eds.). *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice II*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2006, s. 85.

49 MANNOVÁ, Elena. Zmeny vo vedomí slovenskej spoločnosti za prvej svetovej vojny. In PODRIMAVSKÝ – KOVÁČ (eds.). *Slovensko na začiatku 20. storočia*, ref. 40, s. 359.

že napriek nevykryštalizovanej národnej identite boli Slováci schopní národne a politicky využiť výhody kolapsu Rakúsko-Uhorska.⁵⁰

V priebehu prvej svetovej vojny sa obyvatelia Uhorska bez rozdielu etnicity v podstate správali lojálne k vlastnému štátu – na fronte aj v zázemí. Všetci boli integrovaní do celoštátneho ekonomického, sociálneho, politického a vzdelávacieho systému. Napriek hierarchickému rozdeleniu etník (na privilegovaných Maďarov a marginalizovaných Nemaďarov) a etnizácii sociálnych konfliktov neboli etnicko-kultúrne hranice v každodennom živote vždy jasné – bežné boli zmiešané manželstvá a vzájomné kultúrne ovplyvňovanie.

Politický nacionalizmus však staval na budovaní bariér a vzájomnom ohraničovaní sa skupín ľudí. Za znak „národnej jednoty“ sa považoval jazyk. Maďarský nacionalizmus „veľkoryso“ ponúkal výhody majority za jazykovú asimiláciu. Maďaróni tvorili prevažnú časť lokálnych elit. Demonštratívne používali na verejnosti maďarský jazyk a pestovali malomestskú kultúru s maďarským národným náterom, aby dokázali svoj individuálny spoločenský vzostup a svoju príslušnosť ku kultúre považovanej za vyššiu.⁵¹ Cez vojnu už bola pomadžarčená štátna a verejná administratíva, školstvo, väčšina bohoslužieb, masovej tlače, divadelníctva a spolkového života. Politicko-kultúrna topografia miest (pomníky, názvy ulíc, firemné tabule atď.) vyjadrovala maďarskosť Uhorska. Symbolický boj s inými národnými hnutiami neprebíhal na ústredných námestiach, ale skôr v súkromí, na stránkach novín a časopisov alebo na pôde spolkov. Mohol sa demonštrovať len odevom, piesňami či negatívnym postojom k oficiálnym oslavám.

V historickej pamäti Maďarov sa ešte od novovekých sporov uhorskej šľachty s vienským dvorom zakotvila precitlivosť na ohrozenie ich štátnomocenského postavenia, ktorá ešte rástla s národnoemancipačnými pohybmi nemaďarských etník. Cez vojnu sa vypuklo prejavila v prenasledovaní tzv. panslávov a nepriateľských cudzincov. Na predstavy ľudí v posledných dvoch rokoch vojny pôsobili tiež zásadné zmeny v oficiálnej rétorike – v mentálnom zobrazovaní Slovákov maďarskými elitami. Kým dovtedy maďarská nacionalistická publicistika dôsledne rozlišovala medzi „slovenským ľudom“ (ľahostajným voči národnému hnutiu) a „panslávskymi agitátormi“, od roku 1917 už regionálna tlač hovorí o vodcoch slovenského ľudu. Upozorňuje na nebezpečenstvo „českého imperializmu“ a na odlišnosť slovenskej kultúry od českej. Paradoxne sa tak maďarskojazyčná tlač dostáva k zdôrazňovaniu toho, čo dlhé roky po vyrovaní popiera: k jedinečnosti slovenského jazyka a kultúry.⁵²

Maďarskí obyvatelia na území celého Uhorska mali rozvinuté sociálne štruktúry a silnú národnú identitu, ekonomicky a kultúrne boli spätí s Budapešťou. Vzhľadom na svoje postavenie štátneho národa mali úzky vzťah k Uhorskému kráľovstvu. Koncom októbra 1918 maďarskí obyvatelia mnohých hornouhorských miest oduševnele podpo-

50 NURMI, Ismo. *Slovakia – a Playground for Nationalism and National Identity. Manifestations of the National Identity of the Slovaks 1918 – 1920*. Helsinki : Suomen Historiallinen Seura, 1999.

51 HASLINGER, Peter. Grenzgänger zwischen Nationalkulturen: Die „Magyaronen“ im Burgenland der Zwischenkriegszeit. In FLUDERNIK, Monika – GEHRKE, Hans-Joachim (eds.). *Grenzgänger zwischen Kulturen*. Würzburg : Egon Verlag, 1999, s. 289-304 (Identitäten und Alteritäten 1).

52 VÖRÖS, László. Premeny obrazu Slovákov v maďarskej hornouhorskej regionálnej tlači v období rokov 1914 – 1918. In *Historický časopis*, 2006, roč. 54, č. 3, s. 419-450.

rovali budapeštiansku Maďarskú revolučnú národnú radu, zdobili sa bielymi chryzantémami a červeno-bielo-zelenými trikolórami.

Uhorský patriotizmus charakterizoval aj kolektívne vedomie Nemcov v Uhorsku. Následkom rozdielnych historických skúseností z kolonizačných vln, rozptýleného osídlenia, konfesionálnej a sociálnej nerovnorodosti tunajší Nemci relatívne rýchlo podliehali asimilácii. Chýbali im spoločné historické tradície, spájali ich iba jazyk a pocit určitej civilizačnej nadradenosti. Hospodársky úpadok niekdajšieho cechového meštianstva a chýbajúce nemecké roľnícke zázemie v okolí miest urýchlili maďarizáciu nemeckého meštianstva.

Rozvoj spolkového života s osobitými mechanizmami prispôsobovania sa a pokles nemeckej periodickej tlače jasne svedčia o postupnom pomadžarčovaní nemeckého etnika. Kým roku 1901 vychádzalo na území Slovenska 23 periodík v nemeckom jazyku, po vypuknutí vojny sa nemecká tlač na Slovensku zúžila na 7 čisto nemeckých titulov a 5 titulov maďarisko-nemeckých.⁵³ Centrami nemeckého novinárstva cez vojnu zostali už len Bratislava a Kežmarok. Všetky nemecké noviny vystupovali aj vo vojnových pomeroch lojálne uhorsko-patrioticky. Publicisti akceptovali aj oslabenie nemeckého divadla v Bratislave ako „výsledok historického vývoja“ a konštatovali postupné miznutie nemeckej kultúry predovšetkým v dôsledku straty školstva. V súvislosti s pripravovanou transformáciou Mestského divadla na Maďarské národné divadlo na jar 1918 sa v nemeckých periodikách objavili len smútiace články.⁵⁴

V priebehu vojny sa postoje a povedomie ľudí radikalizovali, nových prívržencov získavali socialisti a nacionalisti. Mnohí autori upozorňujú na vzrast (či skôr objavenie sa) národného vedomia Nemcov v Uhorsku cez vojnu. Ich sebavedomie po vypuknutí vojny narástlo, sedmohradskí a banátski politickí reprezentanti okázalo zdôrazňovali význam uhorských Nemcov pre Uhorské kráľovstvo, monarchiu aj nemecko vôbec. Etnické vedomie určite posilnili aj kontakty s nemeckými vojakmi z ríše a z rakúskych oblastí. Ani priame bojové spojenectvo s Nemeckom, rozhodujúcou silou v rámci ústredných mocností, však nespôsobilo zásadný obrat v maďarizačnej školskej a kultúrnej politike uhorskej vlády. Nemecké noviny na Slovensku písali bez špeciálneho odvolávania sa na mocného nemeckého spojencu a na nemeckú kultúrnu nadradenosť. Naďalej zotrvali na štátno-patriotických pozíciách a neobrátili sa proti maďarizácii. Skutočnosť, že svoju etnickú identitu takmer vôbec neprezentovali, súvisela čiastočne aj s ich opatrnosťou, strachom pred tlačovopolitickými šikanami aj s obavami pred stratou inzerentov, najmä

53 POTEMRA, Michal. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin : Matica slovenská, 1963; MEIER, Jörg. *Untersuchungen zur deutschsprachigen Presse in der Slowakei. Sprache und Geschichte der Zeitung „Zipser Anzeiger/ Zipser Bote“*. Levoča : Modrý Peter, 1993; RESCHAT, Gertrud. *Das deutschsprachige politische Zeitungswesen Preßburgs. Unter besonderer Berücksichtigung der Umbruchperiode 1918/20*. München 1942.

54 Podrobnejšie MANNOVÁ, Elena. Nemecká tlač na Slovensku a prvá svetová vojna. In *Vojenská história*, 2006, roč. 10, č. 4, s. 66-76.

úradných. V závere vojny sa tón nemeckých novín zmenil a etnická otázka sa stala prvý raz závažnou témou.⁵⁵

Osobitný vzťah k nadregionálnym identitám mali vzhľadom na odlišné historické tradície nemaďarskí obyvatelia východného Slovenska – Slováci, Rusíni, Nemci, Rómovia. Etnograf Jan Húsek označil národné povedomie prvých dvoch spomenutých etník za nevyhranené a závislé od situácie a tvrdil, že ľudia žili prevažne „rodinným egoizmom a krajovým patriotizmom“.⁵⁶ Rusínov, nazývaných Rusnákmi, Ruténmi či uhorskými Rusmi, charakterizoval jazyk (dialekty ovplyvnené šarišsko-slovenskou, maďarskou a poľskou slovnou zásobou) a gréckokatolícka konfesia. Uniatská, „ruská“ či „rusnacká“ viera so zachovaním východnej liturgie, ale s organizačným začlenením do západnej, rímskokatolíckej cirkvi vplývala na dichotomické postoje kultúrnych elít. Biskupstvo v Prešove pritom slúžilo ako nástroj maďarizácie a snažilo sa zaviesť maďarčinu ako bohoslužobnú reč. Asimilačné tendencie vrcholili práve v čase vojny, pričom sa argumentovalo „ohrozením vlasti“ a potrebou jednoty. Prešovský biskup zakázal v školách diecézy používať cyriliku a usiloval sa nahradiť juliánsky letopočet gregoriánskym kalendárom (1915, 1916). Na zavedenie latinky využívalo biskupstvo novozaložený časopis *Naše otecsesztvo*, zameraný na šírenie maďarského ducha u „gréckokatolíckych Uhrov“. Maďarizácia školstva rýchlo postupovala. Kým na začiatku 20. storočia sa v Uhorsku vyučovalo na 74 ľudových školách po rusínsky (zmesou miestnych dialektov s cirkevnoslovenským jazykom), roku 1914 už ani na jednej. Z 306 rusínsko-maďarských škôl zostalo 34.

Podľa prihlásenia sa k materinskému jazyku tvorili Rusíni približne 3 až 4 % obyvateľov Slovenska. Väčšinou sídlili v malých horských a podhorských dedinách. Nekvalitná pôda, zaostalé poľnohospodárstvo a ťažba dreva ich nestačili užiť, a tak mnohí riešili svoje existenčné problémy od konca 19. storočia odchodom do emigrácie, najmä do Ameriky. Bieda a hlad dosahovali v týchto oblastiach také rozmery, že sa ich uhorská vláda pokúšala riešiť finančnou výpomocou v rámci tzv. verchovinskej alebo rusínskej akcie (od roku 1897).

Ekonomická a politická závislosť na maďarských vládnucich kruhoch, masová ngramotnosť a kultúrna zaostalosť poznačili národnú emancipáciu Rusínov. Išlo v nej najmä o jazykovú otázku. Väčšina inteligencie nadobudla svoje vzdelanie na maďarských školách a presadzovala asimiláciu v prospech maďarčiny. Len niekoľkí literáti tzv. tutešniackej rusínskej orientácie (tutejší = tunajší) sa snažili rozvíjať rusínsky jazyk, odvolávajú sa na tvorbu Alexandra Duchnovyča a Alexandra Pavlovyča. Chýbala im však vlastná tlač a politická reprezentácia. Časť rusínskeho obyvateľstva asimilovala aj

55 BOBRÍK, Miroslav. Nemci na Slovensku a slovenská otázka počas a po skončení prvej svetovej vojny (1916 – 1919). In MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří (eds.). *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matice moravská, 2000, s. 105-112. Bližšie o nemeckých národných radách na Slovensku JAHN, Egbert K. *Die Deutschen in der Slowakei in den Jahren 1918 – 1929. Ein Beitrag zur Nationalitätenproblematik*. München-Wien : R. Oldenbourg, 1971, s. 33-43; TAJTÁK, Ladislav. Spiš a vznik Československa. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času*. Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1995, s. 145-153; OLEJNÍK, Milan. Postoj spišských Nemcov k rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku ČSR. In ŠVORC, Peter – HARBUEOVÁ, Ľubica (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*. Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1999, s. 309-315.

56 HÚSEK, ref. 44, s. 344.

prospech Slovákov. „Spisovná“ šariština, v ktorej sa vydávala najmä cirkevná a školská tlač, predstavovala pre mnohých Rusínov prestížny jazyk – dorozumievali sa ním na trhu, v služobnom pomere atď.

Narukovanie do etnicky pestrej rakúsko-uhorskej armády, stretnutia s ruskými vojakmi a chýry o nárokoch Ruska na rusínske územia habsburskej monarchie pôsobili na sebavedomie Rusínov. Prelom však znamenal až posledný rok vojny, keď sa začalo formovať karpatoruské hnutie v zahraničí aj doma. V júli 1918 založili emigranti v USA Americkú národnú radu Uhro-Rusínov, ktorá v novembri prijala návrh na pripojenie územia juhokarpatských Rusínov k Československu. Károlyiho vláda v záujme zachovania celistvosti Uhorska prisľúbila Slovákom aj Rusinom autonómiu. Zároveň podporovala separatistické tzv. slovjacke hnutie, ktoré vyvíjala časť maďarónskej inteligencie. Na východe Slovenska sa udržala uhorská štátna a župná správa, neprišlo tam k rabovákám ako na ostatnom území, väčšina obyvateľstva (aj vzhľadom na neinformovanosť o udalostiach v Amerike, v Prahe a v Martine) zostala lojálna k uhorskému štátu. Účastníci veľkých rusínskych manifestácií v Starej Ľubovni (8. novembra) a v Užhorode (9. novembra) vyslovili protikladné požiadavky: na jednej strane jednotu uhorských a haličských Rusínov, na druhej strane zachovanie integrity Uhorska. Slovenská národná rada v Martine vydala 30. novembra 1918 proklamáciu *Bratia, Rusíni!*. Vyjadřila v nej myšlienku jednoty oboch národov v boji za národné práva mimo rámca Uhorska a prisľúbila Rusinom cirkevnú a školskú autonómiu. Podoje väčšiny Rusínov sa však začali meniť až s príchodom československého vojska.⁵⁷

Mimoriadne silnú lojalitu voči habsburskej monarchii a panovníkovi prejavovali jej židovskí obyvatelia. V Predlitavsku podporovali supranacionálny štát, ktorý im umožňoval rozvíjať všetky dimenzie ich kolektívnej identity – religióznu, etnickú aj národnú (sionistickú). C. a k. armáda nedovoľovala diskrimináciu židovských vojakov, čo tiež prispievalo k pozitívnemu vzťahu Židov k štátu. Vo vojne videli svätý boj za oslobodenie súvercov v Haliči a východnej Európe od ruského útľaku.⁵⁸ V Uhorsku síce prevládajúci maďarský nacionalizmus klasifikoval Židov ako nepriateľov národa, ale liberálne vlády z ekonomických dôvodov umožňovali a podporovali ich asimiláciu. V pozícii čerstvých etnických a často aj náboženských konvertitov sa Židia snažili vehementne vyjadriť svoju solidaritu so štátom. Zdieľali patriotické nadšenie v auguste 1914, jednotlivci aj organizácie sa zúčastňovali na dobročinných zbierkach a upisovali nemalé vojnové pôžičky, napríklad židovský dobročinný spolok v Komárne upísal 100-tisíc korún.⁵⁹ Presvedčenie o ich oddanosti uhorskej vlasti bolo o to nástojčivejšie, že museli čeliť novej vlne antisemitizmu. „*Či panjudaizmus nie je tak nebezpečný ako panslavizmus*“ – pýtali sa uhrofilské noviny *Kresťan*.⁶⁰ (Prvé vzplanutie moderného antisemitizmu zažilo

57 Detailnejšie pozri ŠVORC, Peter. *Zakliata krajina. Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Prešov : Universum, 2006, s. 6-37; KONEČNÝ, Stanislav. Rusíni na Slovensku a rozpad Rakúsko-Uhorska. In ŠVORC – HARBULOVÁ (eds.). *Stredoeurópske národy na križovatkách*, ref. 55, s. 290-299.

58 ROZENBLIT, Marsha L. *Reconstructing a National Identity. The Jews of Habsburg Austria during World War I*. Oxford : University Press, 2001, s. 162-163.

59 RAAB, Ferenc. *A komáromi zsidók múltja és jelene*. Komárno : KT Kiadó, 2000, s. 27.

60 *Kresťan*, 24. 3. 1917, s. 7 – citované podľa POTEMLA, Školstvo – bibliografia článkov, ref. 19, s. 515.

Uhorsko v 80. a 90. rokoch 19. storočia.⁶¹ Pôsobil ako politický faktor aj v slovenskom prostredí, kde sa Židom vyčítala okrem vykorisťovania tiež protislovenskosť.) Napriek tomu, že liberálni politici aj časť evanjelických teológov odsúdili protizidovské akcie, počas celej vojny boli vo verejnosti Židia obviňovaní za všetky utrpenia a nepravosti: že vyvolali vojnu, aby na nej mohli zarobiť, že vojna nekončí, že vojsko a zázemie sú zle zásobované, že sa úplatkami vyhýbajú narukovaniu, že sa obohacujú pri kšeftovaní s nedostatkovým tovarom, že židovskí utečenci z Haliča sú veľkou ekonomickou ťarchou pre zázemie. Pri rozpade politického systému na konci vojny sa ako prví stali terčom rabovačiek práve židovskí krčmári a obchodníci.

Sociálne dopady vojny narušili ilúzie a postoje rôznych skupín obyvateľov voči starým autoritám v odlišnej intenzite. Hoci prechod od tradičnej spoločnosti k modernej sa aj na území Slovenska odohrával priebežne už v 19. storočí, práve obdobie „Veľkej vojny“ prinieslo zásadnú krízu *autority*. Podľa klasickej sociológie tvorila autorita integrálnu a nespochybňovanú súčasť vnútorného poriadku všetkých tradičných inštitúcií – rodiny a príbuzenstva, susedstva, farnosti, panstva a korporácie. V predmodernej dobe bola autorita včlenená do tradície a do morálky v takej miere, že ju členovia spoločnosti bežne nevnímali ako problém, ale ako niečo samozrejmé. Moc tradičných monarchov a celých dynastií natoľko splyvala s patriarchálnou etikou, že sa nezdaľa výrazne odlišnou od autority, ktorú požíval otec nad synmi, kňaz nad veriacimi či cechový majster nad učňami. Nositelia autority v tradičných spoločnostiach symbolizovali jednotu celku, ktorý presahoval všetkých svojich členov bez rozdielu. Každý člen komunity, vrátane tých, ktorí autoritu priamo zosobňovali, rešpektoval svoju podriadenosť celku, svoju nesamostatnosť, svoje záväzky dané zdedeným postavením. Zmena prišla s pozvoľným rozkladom komunitného usporiadania, rozpadom stavovského systému, so sekularizáciou výkladu sveta a s diferencovaním rôznych sfér života (vrátane diferenciácie medzi súkromnou a verejnou sférou).⁶² Začala sa spochybňovať legitímnosť politických, náboženských a kultúrnych tradícií, voči ktorým boli členovia komunity po generácie lojálni. Moderným nasledovníkom autority sa stala *moc*, teda vzťah čisto vecnej nadriadenosti a podriadenosti, ktorý nie je považovaný za prirodzený a neproblémový, ale musí byť neustále zdôvodňovaný.⁶³ Štát postupne zbavoval svojich poddaných komunitných a patrimoniálnych pút, aby si tak zaručil ich lojalitu výlučne len sám pre seba. Moc, ktorá sa už neopierala o „prozreteľnosť“, ale o „rozum“, sa v modernej spoločnosti odvolávala na abstraktnú „vôľu ľudu“ ako na svoj zdroj. Po fáze, keď moc bola centralizovaná konkrétnymi osobami panovníkov, prišla etapa, keď sa moc legitimizovala tým, že zastupovala väčšinu obyvateľstva.⁶⁴

Počas vojny sa tradičné zdroje sociálnej súdržnosti naďalej vyčerpávali. Aby si štát mohol zabezpečovať poslušnosť, teda podriadenosť záväzným pravidlám, vo veľkej miere rozšíril rozsah svojej moci voči občanom – zrušila sa mestská a obecná samospráva, klesol počet spolkov, družstiev a odborov, zúžil sa priestor slobodnej tlače, posilnili sa

61 RYBÁŘOVÁ, Petra. Prejavy politického antisemitizmu v Nitrianskej župe v osemdesiatych rokoch 19. storočia. In *Historický časopis*, 2005, roč. 53, č. 3, s. 443-466.

62 KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. 2. vyd. Praha : Slon, 2005, s. 402.

63 KELLER, ref. 62, s. 391-392.

64 KELLER, ref. 62, s. 403.

policajné zložky. Štátnoobčianska lojalita väčšinou nemala formu aktívnej podpory, ale len pasívneho akceptovania politického systému. Čoraz viac obyvateľov strácalo dôveru v panovníka, spochybňovala sa legitimita štátu. Rozklad starých lojalít, prebiehajúci zväčša pod povrchom, sa naplno prejavil až po porážke Rakúsko-Uhorska.⁶⁵

DAS LOYALITÄTSKONZEPT
DIE EINSTELLUNG ZU AUTORITÄTEN IN DER SLOWAKEI
WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGES

ELENA MANNOVÁ

Bei dem Studium der Bewusstseinsveränderungen einzelner Bevölkerungsgruppen wird auch ihre politische Zuverlässigkeit, also die Loyalität in Betracht gezogen. Dieser Terminus bezeichnete ursprünglich die Untertanentreue gegenüber Grundherren, später die treue Erfüllung staatsbürgerlicher Pflichten. Unter den besonderen Bedingungen des Großen Krieges wandelte sich zusammen mit den gesellschaftlichen Transformationen die Art des Fungierens von Loyalitäten, Mechanismen und Institutionen ihrer Schaffung und ihre Verankerung im System der Sozialbeziehungen.

Eine gewisse Rolle spielten die spärlichen eigenen Kriegstraditionen der slowakischen Bevölkerung, aber die Stimmung gegen den Krieg und den Staat, der ihn führte, erstarkte vor allem mit dem wachsenden Leid an der Front und im Hinterland. Das Alltagsleben der meisten Bauern, Arbeiter und kleinen Handwerker war von Hunger und einer sehr langen Arbeitszeit bestimmt; die Lebensbedingungen der bürgerlichen Schichten verschlechterten sich ebenso.

Die Einstellungen der Bevölkerungsgruppen (Slowaken, Ungarn, Deutschen, Ruthenen, Juden) zum Königreich Ungarn hingen eng mit der Hierarchisierung der national-ethnischen Beziehungen und den Einstellungen der Kirchen zum Staat zusammen. Die Solidarisierung der Einwohner mit der Kriegspolitik Österreich-Ungarns und seiner Verbündeten sollte durch offizielle Rituale, Feiern, Heldenkult, Aufbau von Gedenkstätten unterstützt werden. Trotz den Bemühungen einzelner Aktivisten (Ferdíš Juriga) um die Konstruierung der nationalen Vergangenheit in Symbolen, Denkmälern oder Diskursen, war es unmöglich, unter den ungarischen politischen Verhältnissen ein anderes als das Staatsvolk als Loyalitätsvorbild zu manifestieren. Die Krisenperiode und die sozialen Erschütterungen wirkten auf der einen Seite integrierend, auf der anderen Seite hingegen verringerte die Störung der Kommunikationsnetze, die Schwächung der slowakischen nationalpolitischen Eliten und das unreife Konzept des abgegrenzten slowakischen „nationalen Territoriums“ die Chancen des slowakischen Nationalismus. Während des Krieges erschöpften sich die traditionellen Quellen des sozialen Zusammenhalts weiter. Damit der Staat sich den Gehorsam sichern konnte, also die Unterordnung unter verbindliche Regeln, erweiterte er in großem Maße den Umfang seiner Macht gegenüber den Bürgern – die Stadt- und Gemeindegeldverwaltung wurde aufgehoben, die Zahl der Vereine, Genossenschaften und Gewerkschaften sank, der Raum der freien Presse wurde eingeengt und die polizeilichen Komponenten verstärkt. Die staatsbürgerliche Loyalität hatte nicht die Form einer aktiven Unterstützung, sondern nur einer passiven Akzeptanz des politischen Systems. Zu einer Änderung kam es erst am Kriegsende.

65 Štúdiá vznikla v rámci projektu APVV č. 51-017105 *Slovensko v 20. storočí*. Za tvorivé podnety a pomoc ďakujem kolegyni Gabriele Dudekovej.

CHARAKTER RAKÚSKÝCH A SLOVENSKÝCH KREŠŤANSKÝCH ODBOROV V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA

MILAN KATUNINEC

KATUNINEC, Milan. The Character of Austrian and Slovak Christian Trade Unions in the First Half of the 20th Century. *Historický časopis*, 2007, 55, 4, pp. 699-720, Bratislava.

The phenomenon of various economic, cultural, farmers' and workers' societies or similar organizations, which drew the voter into social and political activity, was characteristic of the structure of the political environment in Czechoslovakia and Austria after the First World War. The social democrats became the strongest political group after the war in both Czechoslovakia and Austria. After losing their dominant political position in both countries, they retained a leading position in the trade union movement. Since the representatives of the Christian political parties could not be indifferent to the ideological orientation of the workers, they also engaged in the working class environment by means of their own trade union organizations. Various Christian trade union organizations operated in Slovakia, where, in contrast to Austria, appropriate conditions for their activity emerged only after the origin of Czechoslovakia. The Slovak Christian Social Trade Union Association gradually gained the most important position among them. It was under the influence of the Slovak People's Party. As in Austria, the Christian trade unions were always in a minority position in comparison with the Free Trade Unions connected with the social democrats. However, after the removal of democracy and the establishment of a monopoly in the area of trade unions, the Christian trade unionists gained a dominant position in the trade union movement. After the Anschluss of Austria to Germany many Christian trade unionists suffered from Nazi persecution. After the break up of the Czechoslovak Republic, the Christian trade unions were the only legally operating Slovak trade union organization, but they still had to end their activity in the period of the Slovak Republic.

History. Czechoslovakia. Austria. Christian trade union organizations.

Nové štáty v stredoeurópskom priestore, ktoré vznikli po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie na konci prvej svetovej vojny, museli dokázať svoju životaschopnosť. Štruktúru politického života v týchto štátoch charakterizovala pluralita politických strán, ktoré sa snažili získať vplyv i v robotníckom hnutí. K demokracii a republikánskej forme vlády sa prihlásili i Rakúsko a Československo.

V Rakúsku, ktoré sa stalo štátom, „ktorý nikto nechcel“,¹ sa však rakúsky národ cítil byť nemeckým a preto sa aktuálnou stala myšlienka spojenia Rakúska s Nemeckom. Provizórne národné zhromaždenie² vyhlásilo 12. novembra 1918 vznik štátu s demokratickou orientáciou s názvom Republika Nemecké Rakúsko (*Deutsch-Österreich*) a aj v novej ústave bolo zakotvené, že Rakúsko je súčasťou Nemeckej republiky. Pod tla-

1 ANDICS, Hellmut. *Der Staat, den keiner wollte Österreich 1918 – 1938*. Wien 1962.

2 Poslanecké mandáty boli rozdelené podľa volieb do Ríšskej rady roku 1911.

kom povojnových rozhodnutí víťazných mocností však Rakúsko začalo používať názov *Republik Österreich* (Republika Rakúsko). Národné zhromaždenie muselo 10. septembra 1919 schváliť Saintgermainskú mierovú zmluvu, pod vplyvom ktorej sa koncom roku 1919 zmenila i ústava. Ale vnútená orientácia na samostatnú existenciu Rakúska bez možnosti stať sa súčasťou Nemecka v tomto období, keď sa výrazne zhoršila životná úroveň obyvateľstva, nemala medzi rakúskymi politikmi ani v prostredí robotníckeho hnutia prakticky žiadnu podporu.

V Československej republike, v ktorej sa stretli dva rozdielne politické systémy, absencia rozsiahlejších hospodárskych vzťahov českých krajín so Slovenskom v predchádzajúcich rokoch viedla v integračnom procese k mnohým problémom. Česká politika sa opierala o dedičstvo rakúskej časti monarchie a na stredoeurópske pomery silnú ekonomiku, zatiaľ čo slovenská, poznačená uhorským dedičstvom, v nerovnocennom konkurenčnom prostredí zápasila s vážnymi hospodárskymi a sociálnymi problémami spojenými i s odbúraním časti priemyslu na Slovensku.³

Pre štruktúru povojnového politického prostredia v Rakúsku i Československu bol charakteristický fenomén rôznych hospodárskych, kultúrnych, roľníckych a robotníckych spolkov ako i ďalších podobných organizácií, ktoré voliča vťahovali do spoločenského a politického diania. Slovenskí politickí reprezentanti však vstupovali do politického života Československa s malými alebo takmer žiadnymi politickými skúsenosťami a s nedostatočne sformovanými predstavami o štátoprávnom postavení Slovenska. Politicko-stranícka scéna bola nerozvinutá a proces vytvárania moderných politických strán i organizovaného odborového hnutia sa na Slovensku pri vzniku ČSR nachádzal až na skromné skúsenosti v počiatocnom štádiu.

Podvplyvom revolučnej udalosti v okolitých krajinách a zložitej hospodárskej situácie po rozpade monarchie sa tak v Rakúsku, ako aj v Československu stala najsilnejším politickým subjektom sociálna demokracia. Rakúski sociálni demokrati sa po vojne postavili na čelo revolučného prúdu a z parlamentných volieb 16. februára 1919, uprostred búrlivých sociálnych pohybov, vyšli víťazne so 72 poslaneckými mandátmi. Sociálna demokracia mala silnú podporu v odborovom hnutí, ktorého politické postavenie v tomto období výrazne vzrástlo. Aj po vytvorení vládnej koalície s druhou najúspešnejšou Kresťansko-sociálnou stranou (69 mandátov) najsilnejší vplyv na politický vývoj v Rakúsku zostal v rukách sociálnych demokratov, ktorí obsadili najdôležitejšie vládne rezorty.

Sociálna demokracia sa stala víťazom v prvých obecnych voľbách roku 1919, ktoré sa konali v Čechách a na Morave, a v parlamentných voľbách roku 1920, ktoré sa konali už aj na Slovensku. Slovenskí sociálni demokrati sa koncom roka 1918 vyčlenili z pôvodnej cechuhorskej sociálnodemokratickej strany a stali sa súčasťou jednotnej Československej sociálnodemokratickej strany.⁴ Vedúci predstavitelia slovenských sociálnych

3 PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992. 1. díl období 1918 – 1945*. Brno : Nakladatelství Doplněk, 2004, s. 45.

4 Slovenskí sociálni demokrati sa spojili s českými a stali sa závislými od svojej pražskej stránickej centrály. Výkonný výbor slovenských soc. demokratov zvolal na 26. 12. 1918 do Lipt. Sv. Mikuláša zjazd, na ktorom boli zvolení delegáti na zjazd do Prahy konaný 27.-30. 12. 1918. Na pražskom zjazde strany sa slovenskí delegáti začlenili do administratívnej a organizačnej štruktúry tejto strany. Jej slovenskú zložku riadil bratislavský krajský výkonný výbor strany, ktorý bezprostredne podliehal pražskému.

demokratov sa vyjadrili aj v prospech vytvorenia jednotného Odborového združenia československého.⁵ Na rozdiel od rakúskej sociálnej demokracie, ktorá v ľavicovom politickom spektre nenarazila na konkurenciu a udržala si pod svojou strechou i radikálnu ľavicu, v československej sociálnej demokracii krátko po volebnom úspechu prišlo k vážnym konfliktom medzi dvomi stranickými krídlami a toto dvojvládie v sociálnej demokracii ukončil vznik Komunistickej strany Československa v máji 1921.

Dominantné politické postavenie si ani na rakúskej ani na československej politickej scéne sociálna demokracia dlho neudržala. V Rakúsku sa po prijatí Saintgermainskej mierovej zmluvy konali nové parlamentné voľby, v ktorých zvíťazili kresťanskí socialisti so ziskom 79 mandátov.⁶ Koalícia sociálnych demokratov a kresťanských socialistov, ktorí v zásadných ideových otázkach nachádzali len veľmi ťažko spoločnú reč, sa rozpadla a sociálni demokrati opierajúci sa o silné Slobodné odbory prešli do opozície. V Československu sociálni demokrati utrpeli v parlamentných voľbách roku 1925 obrovskú volebnú stratu.⁷ Napriek tomu, že ani v ďalších voľbách nezaznamenali výraznejší úspech, dvere do vládnych koalícií sa im nezatvorili.

Ani po ústupe sociálnej demokracie z dominantnej povojnovej pozície tak v ČSR, ako aj v Rakúsku sa jej politickým konkurentom nepodarilo zosadiť ich odborové centrály z vedúceho postavenia v odborovom hnutí. Oslabenie postavenia československej sociálnej demokracie a vznik silnej komunistickej strany zasiahli aj sociálnodemokratické Odborové združenie československé, ktoré sa roku 1919 stalo členom Medzinárodného odborového zväzu so sídlom v Amsterdame (tzv. Amsterdamská internacionála). Na všeodborovom zjazde v januári 1922 bola prijatá rezolúcia o zotrvaní odborového združenia v tejto internacionále, preto si komunistami vedené zväzy a organizácie, vylúčené zo združenia, založili svoju vlastnú odborovú ústredňu Medzinárodný všeodborový zväz (Červené odbory). Táto ústredňa sa stala súčasťou Červenej odborovej internacionály. Roku 1922 vedenie Československého odborového združenia suspendovalo komunistami ovládanú Krajinskú všeodborovú radu a vedúcim orgánom sa stalo celoslovenské vedenie v Bratislave, kde sídlila väčšina sekretariátov celoslovenských zväzov. Napriek rozkolu a oslabeniu politického vplyvu sociálnych demokratov zostalo Československé odborové združenie najsilnejšou odborovou centrálou na Slovensku i v celej republike po celé obdobie prvej ČSR.⁸ Po rozkole počet členov Československého odborového

5 Na základe vzájomnej dohody o zjednotení československého robotníctva na odborovej báze sa konala 9. februára 1919 vo Vrútkach prvá všeodborová konferencia na Slovensku, ktorá zvolila odborovú radu a prijala uznesenie o zriadení všeodborového sekretariátu so sídlom v Ružomberku. Krajinská všeodborová rada a všeodborový sekretariát so sídlom v Ružomberku sa stali riadiacimi orgánmi Československého odborového združenia na Slovensku.

6 Socialisti získali vo voľbách 62 mandátov, Veľkonemci 18 mandátov a mandát získal aj bývalý habsburský minister zahraničia Ottokar Czernin.

7 Vo voľbách do parlamentu, ktoré sa konali 15. novembra 1925, získali sociálni demokrati len 60 635 hlasov. Pozri: Zpráva ku X. řádnému sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické v Praze, Praha 1927, s. 113-114.

8 Odborové združenie československé (vrátane nemeckej sociálnodemokratickej ústredne *Zentralgewerkschaftskommission des deutschen Gewerkschaftsbundes*) malo roku 1937 až 748 712 členov. Pozri: RÁ-KOSNÍK, Jakub. Limity působení řudáckého odborového hnutí ve 30. letech. In ŠUCHOVÁ, Xénia (ed.). *Ludáci a komunisti: Šuperi? Spojenci Protivníci?* Prešov : Universum, 2006, s. 90.

združenia na Slovensku klesol na 43 771, ale počet komunistického Medzinárodného všeodborového zväzu po prekonaní krízy v sekcii zemerobotníkov dosiahol len 20 084 členov.⁹

Vzhľadom na to, že odborové organizácie mali priame prepojenie na politické strany, ideologická orientácia robotníkov nemohla byť ľahostajnou ani predstaviteľom kresťanských politických strán.¹⁰ V Rakúsku, ale aj v Čechách a na Morave malo kresťanské odborové hnutie pomerne dlhodobú tradíciu. V slovenskom robotníckom prostredí sa vhodná pôda na jeho pôsobenie vytvorila až po vzniku ČSR. Volebné víťazstvo sociálnych demokratov v prvých parlamentných voľbách vyprovokovalo i Slovenskú ľudovú stranu k tomu, aby sa intenzívnejšie zapojila do agitačnej práce medzi robotníkmi. V prvých rokoch postupovali ľudáci koordinovane s českými lidovcami a preto sa považovala za prirodzenú i spolupráca na odborovej úrovni. Prostredníctvom Československej všeodborovej kresťansko-sociálnej komisie sa slovenskí kresťanskí odborári spolupodieľali aj na vytvorení Medzinárodnej internacionály kresťanských odborov. Zakladajúci kongres kresťanskej odborovej internacionály sa uskutočnil 20. septembra 1920. Na tomto kongrese sa zúčastnili zástupcovia z Nemecka, Francúzska, Talianska, Belgicka, Holandska, Rakúska, Maďarska, Československa a Švajčiarska.¹¹

Na Slovensku pôsobilo viacero kresťanských odborových organizácií, ktoré sa nachádzali pod priamym vplyvom politických strán.¹² Najvýznamnejšie postavenie postupne získalo predovšetkým Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie robotníkov, ktoré sa začalo v oblasti sociálnej problematiky aktívnejšie angažovať až od jesene 1923, keď sa hlavným tajomníkom tejto odborovej centrály kresťanských robotníkov stal Ru-

9 Roku 1924 mal Medzinárodný všeodborový zväz na Slovensku iba 10 % zo všetkých odborovo organizovaných zamestnancov. HOIS, J. – HÁJEK, R. *Rudé odborové hnutie v letech 1923 – 1924*. Praha 1926, s. 193.

10 O vzťahoch sociálnodemokratického a kresťanského odborového hnutia v Rakúsku a Československu po prvej svetovej vojne pozri štúdiu Pietra VAN DUINA a Zuzany POLÁČKOVEJ: „Against the Red Industrial Terror!": The Struggle of Christian Trade Union in Austria and Czechoslovakia Against Socialist Trade-Union and Workplace Domination, 1918 – 1925. In HEERMA VAN VOSS, L. – PASTURE, P. – DE MAEYER, J. (eds.). *Between Cross and Class. Comparative Histories of Christian Labour in Europe 1840 – 2000*. Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Main; New York; Oxford; Wien 2005.

11 REICHHOLD, Ludwig. *Geschichte der christlichen Gewerkschaften Österreichs*. Viedeň : Verlag des Österreichischen Gewerkschaftsbundes, 1987, s. 275.

12 V rámci Kresťansko-socialistickej strany, ktorá bola už od vzniku ČSR orientovaná skôr promaďarsky, pôsobilo Krajinské ústredie kresťansko-sociálnych odborových organizácií. Ako samostatná odborová centrála však v odborovom hnutí na Slovensku nezaznamenala výraznejšie úspechy a roku 1921 sa pripojila k ústrediu nemeckých kresťansko-sociálnych odborov vo Svitavách. Pod vplyvom Slovenskej ľudovej strany sa nachádzala odborová ústredňa s názvom Združenie slovenských odborových organizácií. Ambície tohto združenia však neboli primerané jeho možnostiam a skutočné odborové aktivity vyvíjali len niektoré jeho členské organizácie, najmä Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie robotníkov (pôvodne Všeodborové združenie kresťanského robotníctva na Slovensku) a Zväz slovenských železničiarov. Pred parlamentnými voľbami roku 1925 sa Československá strana ľudová rozhodla založiť na Slovensku svoju filiálku vedenú Martinom Mičurom, ktorý tu začal zakladať konkurenčné kresťanské odbory. Roku 1937 založila vlastnú odborovú centrálu Slovenská národná strana s názvom Národné všeodborové združenie slovenských robotníkov, ktoré sa hlásilo ku kresťanským hodnotám. Toto združenie však v prostredí kresťanského odborového hnutia nezískalo výraznejší vplyv. Pozri bližšie KATUNINEC, Milan. *Kresťanské robotnícke a odborové hnutie na Slovensku*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2006.

dolf Čavojský. Na Slovenskej odborovej scéne však kresťanské odbory zostali až do pomnichovského obdobia slabším partnerom, ktorý nebol schopný dostatočne konkurovať ďalším odborovým ústredniam, najmä sociálnodemokratickej, ale i komunistickej.¹³ K zvýšeniu prestíže kresťanského odborového hnutia medzi robotníkmi a zamestnancami na Slovensku výrazne prispelo predovšetkým pôsobenie Rudolfa Čavojského v pražskom parlamente za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu (HSĽS). Získaním poslaneckého mandátu roku 1935 sa upevnilo jeho dominantné postavenie v kresťanskom odborovom združení, ale jasne sa tým deklarovala i priama väzba tohto odborového združenia na ľudovú stranu.

Aj v Rakúsku sa odborové hnutie nachádzalo pod priamym vplyvom politických strán. O pomerne významnom postavení kresťanských odborov orientovanom na Kresťansko-sociálnu stranu svedčí skutočnosť, že druhý kongres kresťanskej internacionály sa konal v júni 1922 v Rakúsku. Jeho účastníci schválili základné zásady, v ktorých medzinárodná konfederácia kresťanských odborov zdôraznila, že práva a sloboda každého človeka by mali byť čo najlepšie zabezpečené, za predpokladu určitého obmedzenia spoločným dobrom a plnenia si svojich povinností. Konfederácia požadovala, aby sa presadzovanie kresťanských zásad v národnom hospodárstve opieralo o spoluprácu všetkých síl jednotlivcov, tried a národov vedenú duchom spoločenstva.¹⁴

V porovnaní so Slobodnými odborami úzko prepojenými na sociálnu demokraciu sa kresťanské odbory nachádzali vždy v jasne menšinovej pozícii. Roku 1921, keď odborové hnutie zaznamenalo výrazné oživenie, mali Slobodné odbory 1 079 777 členov a Kresťanské odbory len 78 737 členov. Napriek tomu, že počet členov kresťanských odborov v nasledujúcich rokoch rástol, a počet členov Slobodných odborov klesal, zostalo kresťanské robotnícke hnutie, v porovnaní s hnutím Slobodných odborov, menšinovým. Ešte aj roku 1931 mali Slobodné odbory 655-tisíc členov a kresťanské odbory iba 112-tisíc členov.¹⁵ K najvýznamnejším osobnostiam rakúskeho kresťanského robotníckeho hnutia patril Leopold Kunschak. Kunschak ovplyvnený sociálnou encyklikou pápeža Leva XIII. *Rerum novarum* (1891) založil roku 1892 kresťanskosociálny Robotnícky spolk, vo vedení ktorého pôsobil do roku 1934. Podobne ako Čavojský aj Kunschak sa aktívne angažoval i na politickej pôde prostredníctvom Kresťanskosociálnej strany, ktorá bola v Rakúsku dlhodobo najsilnejším subjektom vládnych koalícií.¹⁶

Zodpovednosť za vládnu politiku v Rakúsku bola počas celého medzivojnového obdobia spojená s riešením veľkých hospodárskych problémov. Inflačnú špirálu, od roku 1921 nekontrolovateľnú, sa podarilo zastaviť vďaka zahraničnej pôžičke v októbri 1922, ktorú získalo Rakúsko z iniciatívy Spoločnosti národov. Po vypuknutí svetovej hospodárskej krízy roku 1929 bolo rakúske hospodárstvo vystavené ďalšiemu zaťaženiu a odkázané na medzinárodnú pomoc. Novú pôžičku s dvadsaťročnou dobou splatnosti mu

13 RÁKOSNÍK, ref. 8, s. 101.

14 *Christlicher Gewerkschafter*, č. 7, 1922.

15 KRULA, W. *Die Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung von den Anfängen bis 1945*. Viedeň : ÖGB, AK 1999, s. 51.

16 Kresťanskosociálna strana ako najsilnejšia strana pôsobila v koalíčných vládach s Veľkonemeckou Ľudovou stranou (do 1932) a *Landbundom* (1927 – 1934). Najmä koalície s Veľkonemcami sa často rodili len s veľkými ťažkosťami.

zaručila roku 1932 ďalšia zmluva, v ktorej sa Rakúsko zaviazalo vzdať sa myšlienky colnej únie s Nemeckom.

Kresťansko-sociálna strana vzhľadom na zodpovednosť za vládnu politiku a nepopulárnosť opatrení, ku ktorým musela vláda v súvislosti s riešením vzniknutých hospodárskych a sociálnych problémov pristúpiť, postupne vo voľbách strácala podporu voličov. V atmosfére politickej polarizácie prichádzalo k radikalizácii politického života a demokracia bola postupne degradovaná na prostriedok politického mocenského boja.¹⁷

V máji 1932 sa rakúskym kancelárom stal Engelbert Dollfuss, ktorý zakázal v Rakúsku činnosť národných socialistov a komunistov. Komunisti síce nepredstavovali žiadnu významnejšiu politickú silu, ale národní socialisti získavali na popularite. V krajiniských a obecných voľbách v rokoch 1932 – 1933 získali mnoho mandátov¹⁸ a rozpúťali propagandistickú a teroristickú kampaň s cieľom destabilizovať politickú situáciu v republike.¹⁹ V januári 1933 sa v Nemecku dostal k moci Adolf Hitler, ktorý sa už od začiatku snažil o pripojenie Rakúska k Nemecku, čo prezentoval ako svoj prvý zahraničný cieľ.²⁰ Na rozdiel od povojnového obdobia sa však už v Rakúsku upevňovalo povedomie rakúskej identity.

Aktivita kancelára Dollfussa, stále silnejšie orientovaného na fašistické Taliansko, boli v tomto období radikalizujúcich sa politických táborov a politickej klímy stále otvorenejšie zamerané aj proti sociálnym demokratom, ktorých volebné mandáty v parlamentných voľbách mierne rástli. V dlhotrvajúcej konfrontačnej politike sociálnych demokratov a kresťanských sociálov zohrávali negatívnu úlohu i ozbrojené organizácie, ktoré pôvodne vznikli ako obranné organizácie slúžiace na stabilizáciu rakúskych hraníc, resp. na ochranu majetku a životov. Kresťanskí sociáli sympatizovali s Heimwehrom (Domobrana).²¹ V rámci sociálnej demokracie pôsobil *Republikanischer Schutzbund* (Republikánsky obranný zväz).²² Už roku 1927 došlo takmer k občianskej vojne.²³

17 REICHHOLD, ref. 11, s. 252.

18 V obecných voľbách v Zwettli a Innsbrucku získali národní socialisti až vyše 40 % hlasov.

19 NEISSER, Heinrich – LOIBELBERGER, Gerhard – STROBL, Helmut. *Unsere Republik auf einen Blick*. Viedeň : Ueberreuter, 2005, s. 22.

20 Hitlerova vláda 27. mája 1933 nariadila tzv. „1 000-markovú blokádu“ a národní socialisti sa prostredníctvom svojich stúpencov v Rakúsku snažili oslabovať vnútropolitické postavenie Dollfussovej vlády i používaním rôznych iných prostriedkov, teroristických nevyjednávajúc. Pozri Österreichisches Staatsarchiv/Archiv der Republik (ÖstA/AdR), Parteiarchive/Vaterländische Front, Allgemein (Partei A/VF, Allgemein). Karton 49. Informationsdienst der Vaterländischen Front.

21 *Heimwehr* začal vznikáť po vojne ako obranné hnutie proti zahraničným akciám najmä v Tirolsku, Štajersku a Korutánsku a neskôr plnil úlohu ochrannej zložky roľníkov a malých podnikateľov.

22 Z poriadkových zložiek Sociálnodemokratickej strany bola v apríli 1923 „na obranu“ strany založená organizácia *Republikanischer Schutzbund*, ktorá mala jednotnú uniformu a dobrú výzbroj. Počtom najsilnejšia s 80-tisíc členmi sa táto paramilitantná organizácia stala roku 1928.

23 Koncom januára boli počas prehliadky *Schutzbundu* v obci Schattendorf zabití jeden sociálny demokrat a deväťročný chlapec. Po tom, čo zvláštna porota strieľajúcich oslobodila, vo Viedni vypukla demonstrácia. Demonstranti zapálili justičný palác, neďalekú policajnú stanicu a redakciu *Reichspost*. Sociálni demokrati povolali do ulíc i *Schutzbund*. V pouličných bojoch s policiou zomrelo viac ako 90 ľudí. NEISSER, – LOIBELBERGER. – STROBL, ref. 19, s. 21.

Politickým následkom krvavých pouličných bojov bolo posilnenie pozície Heimwehru.²⁴ Napriek úvahám niektorých kresťanskosociálnych politikov o veľkej koalícii sa napätie medzi kresťanskými sociálmi a sociálnymi demokratmi naďalej prehľbovalo. Engelbert Dollfuss už od prevzatia kancelárskeho postu čakal len na možnosť ako pokles dôvery voličov riešiť nedemokratickými opatreniami. Cestu k prestavbe štátu mu poskytla náhoda. Po zistení chybného hlasovania 4. marca 1933 zložili všetci predsedovia Národnej rady svoj úrad a parlament sa rozišiel. Vláda využila túto situáciu a vyhlásila, že Národná rada „sa sama rozpustila“. Tým v podstate parlamentná demokratická republika prestala existovať a Rakúsko sa stalo autoritatívnou diktatúrou.

Vláda mohla vydávať nariadenia s mocou zákona bez účasti parlamentu. Pritom sa odvolávala na vojnový hospodársky zmocňovací zákon z roku 1917.²⁵ Ešte v priebehu roka 1933 boli v súvislosti s nariadeniami, opierajúcimi sa o vojnový hospodársky zmocňovací zákon, vydané viaceré opatrenia v pracovnoprávnej oblasti, ktoré sa tvrdo dotkli dovedy existujúcich vzťahov sociálnych partnerov.²⁶

Dollfussova vláda, ktorá sa snažila zabrániť už dlhší čas meškajúcim voľbám do Komôr robotníkov a zamestnancov,²⁷ presadila 21. decembra 1933 úplnú zmenu robotníckej komory. Týmto zásahom do vtedajšieho právneho poriadku mali byť namiesto volených zástupcov komory riadené prostredníctvom Správnych komisií. Správne komisie sa tak dostali do priamej podriadenosti spoločnému ministrovi pre sociálnu správu a vládny dosadením komisárov bola komorám odňatá samospráva. Vo Viedni bolo vedenie komory zverené generálnemu tajomníkovi kresťanských odborov Johannovi Staudovi.²⁸

Kresťanské odbory neboli stúpencom odstránenia demokracie a často sa nachádzali v „neprijemnom napätom vzťahu k Heimatschutzu, ktorého otvorené fašistické a antidemokratické smerovanie kritizovali i orgány Kresťanského robotníckeho hnutia“.²⁹ Po tvrdých vládnych zásahoch do prestavby Komory robotníkov v decembri 1933, však práve predstavitelia Kresťanského odborového hnutia získali v Komore robotníkov významné pozície.³⁰

Vývoj politickej ako aj odborovej situácie v Rakúsku pozorne sledovali i kresťanskí odborári na Slovensku. Slovenskí a českí kresťanskí odborári sa v niektorých témach so

24 Niektoré výstreľky tejto organizácie, ktorej politické smerovanie ovplyvňovali najmä jeho vedúci predstavitelia, však kresťanskosociálna strana odmietala. O neprehľadnosti situácie v Heimwehri svedčí i skutočnosť, že v septembri 1931 prišlo k pokusu o štátny prevrat, ku ktorému sa odhodlal Heimwehr v Štajersku. Po jeho stroskotaní sa štajerský Heimwehr rozdelil a prevažná časť jeho členov prešla k národným socialistom.

25 Dollfuss už v marci 1933 vyjadril názor, že „musí byť nájdená cesta a forma, ktorá práve teraz v tak ťažkom a tvrdom čase umožní pôsobenie silnejšej vlády“. *Die Neue – Zeitung. Unabhängiges Tagblatt*, roč. 26, č. 73, 14. marec 1933.

26 REICHHOLD, ref. 11, s. 441.

27 Zákon o zriadení Komôr robotníkov a zamestnancov prijalo Národné zhromaždenie už 26. februára 1920 a do platnosti vstúpil 9. júna 1920. Pozri *Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 1920*. Viedeň 1929, s. 44.

28 Johann Staud pôsobil v rokoch 1927 – 1934 vo funkcii sekretára Centrálnaj komisie kresťanských odborov. Pozri Archív Frakcie kresťanských odborov (Rakúsky odborový zväz), FCG/ÖGB.

29 Pozri bližšie PELINKA, Anton. *Christliche Arbeiterbewegung und Austrofaschismus*. In TÁLOS, Emmerich. – NEUGEBAUER, Wolfgang. (Hg.). *Austrofaschismus*. Viedeň : Lit Verlag, 2005, s. 88-90.

30 REICHHOLD, ref. 11, s. 443.

ciálneho charakteru nechali inšpirovať i rakúskym príkladom. Tak napríklad v sociálno-politickej rezolúcii, prijatej na 8. zjazde Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenie v septembri 1930, zaradili medzi svoje prioritné požiadavky i prijatie zákona o robotníckych komorách.³¹ Myšlienka vytvorenia komôr robotníkov však vo vládných kruhoch v Československu podporu nenašla.

Najmä Rudolf Čavojský sa vo svojich hodnoteniach vývoja rakúskej politickej scény nachádzal pod vplyvom Leopolda Kunschaka, ktorý bol odporcom Heimwehru. Kuschak hľadal kompromisy so sociálnou demokraciou a pokúsil sa zabrániť vypuknutiu občianskej vojny.³² Kunschakova výzva však zostala nevypočítaná. Tlačový orgán Slovenského kresťanského odborového združenia *Slovenský robotník* z vypuknutia občianskej vojny obviňoval *Heimwehr*, sociálnych demokratov a fašistov, ktorých radikálne aktivity sa neustále stupňovali.³³ Snahou odstrániť stranícku pluralitu sa však netajili ani politici Kresťansko-sociálnej strany.³⁴ Ešte v polovici októbra 1933 sa kancelára Engelberta Dollfussa snažil od tvrdej línie voči sociálnym demokratom odradiť i československý minister zahraničia Edvard Beneš, ktorý neúspešne loboval v prospech uzavretia koalície kresťanských sociálov a sociálnych demokratov.³⁵

Za hlavnú hnaciu silu transformácie politického systému možno považovať hospodárske a sociálne problémy, s ktorými muselo Rakúsko neustále zápasiť. „*Tento antagonizmus vyplývajúci z neuspokojivého riešenia sociálnej otázky posilnil ideologické protiklady a dali mu ráz existenčného fanatického stretnutia.*“³⁶ Už koncom marca 1933 vláda rozpustila Republikánsky ochranný zväz. Jeho činnosť prešla do ilegality a 12. februára 1934 prišlo k ozbrojenému boju proti vláde.³⁷ Krvavá občianska vojna, ktorá trvala až do 15. februára, skončila porážkou sociálnych demokratov.³⁸

31 *Jubilejná správa Slovenského kresť.-sociálneho odborového združenia 1920 – 1930*. Bratislava 1930, s. 28.

32 Leopold Kunschak 9. februára 1934 vystúpil vo vienedskej mestskej rade so svojim historickým príhovorom: „*Kiež by dal Boh, aby čím skôr vymizla rozháranosť ducha a duše nášho ľudu a jeho vodcov, skôr než bude národ a krajina stáť a plakať na hrobach.*“ *Freiheit*, 11. október 1952, roč. 52, č. 41, s. 14.

33 V septembri 1933 sa stal vicekancelárom spolkovej vlády predstaviteľ Heimwehru major Emil Fey. Ten bol súčasne poverený aj vedením rezortu bezpečnosti, ktorá pod jeho vedením vystupovala najmä prostredníctvom policajných akcií proti sociálnym demokratom veľmi ostro.

34 Roku 1933 bol v Rakúsku založený *Vaterländische Front* (Vlastenecký front) nadstranícka politická organizácia pre všetky „*sily verné vláde*“ s ambíciou stať sa jedinou politickou organizáciou. Spolkový minister Kurt Schuschnigg na zhromaždení členov Vlasteneckého frontu 30. januára 1934 žiadal presadenie monopolu tejto organizácie okrem iného povedal: „*Čas proporcionálnosti už pomínul, existuje už len totalita a všetky fronty sa tomu musia podriaďiť.*“ ÖstA/AdR, Partei A/VF, Allgemein. Karton 49. Informationsdienst der Vaterländischen Front, č. 4, 2. február 1934, s. 7 a 29.

35 JEŘÁBEK, Martin. Konec demokracie v Rakousku, 1932 – 1938. Praha : Dokořán, 2004, s. 132.

36 Ref. 35, s. 52.

37 Počas prehľadávania priestorov sociálnej demokracie v Linci, či sa v nich nenachádzajú zbrane, sa Republikánsky ochranný zväz postavil na ozbrojený odpor. ÖstA/AdR, Partei A/VF, Allgemein. Karton 49. Informationsdienst der Vaterländischen Front, č. 6, 16. február 1934, s. 19-20.

38 Občianska vojna si na vládnej strane vyžiadala 128 mŕtvych a 400 ranených a na strane sociálnej demokracie takmer 200 mŕtvych a viac ako 300 ranených. Na základe stanného práva bolo zatknutých vyše 10-tisíc ľudí, z toho niekoľko vedúcich predstaviteľov sociálnej demokracie. Následne prišlo k mnohým rozsudkom a deväť ľudí bolo popravených. Pozri: NEISSER – LOIBELBERGER – STROBL, ref. 19, s. 23.

Za víťaza sa považoval *Heimwehr*, čo pred maďarskými novinármi prezentoval jej predstaviteľ major Emil Fey slovami: „*Vedenie krajiny je úplne v rukách Heimwehru. V Kresťansko-sociálnej strane už nebudú politici typu Leopolda Kunschaka potrební.*“³⁹ Kunschak videl v Dollfussovom vládnom kurze priestor na oslabenie konkurenčných sociálnych demokratov a prezentoval sa i antisemitskými vyjadreniami, v čom za ním nezaostávali ani slovenskí kresťanskí odborári, odmietal však násilnú likvidáciu politickej a odborovej plurality a stal sa tvrdým oponentom politiky Heimwehru.

Aj slovenskí kresťanskí odborári odmietli krvavý postup proti sociálnym demokratom. Podľa nich mali byť potlačené „*argumentmi a voľbami*“. Jeden z najbližších spolupracovníkov Rudolfa Čavojského Ján Mora v tejto súvislosti poukázal na skutočnosť, že „*nová politická móda v strednej Európe opiera sa však o brachiálnu moc. Politickí mudrci zabúdajú, že zbraňou sa síce dajú vraždiť telá, ale nedajú sa nimi zničiť idey.*“ Zodpovednosti za občiansku vojnu sa nemohli vyhnúť ani kresťanskosociálni politici, a za jej hroznú bilanciu niesli vinu aj mnohí z tých, ktorí sa, ako nezabudol Mora zdôrazniť, „*dnes oháňajú*“ Božím menom. Porážka sociálnych demokratov otvorila podľa neho Dollfussovi priestor na realizáciu dlhší čas pripravovaných plánov.⁴⁰

Už v marci bola zakázaná sociálna demokracia. Niektorým z jej vedúcich predstaviteľov sa podarilo utiecť do zahraničia. Ján Mora spomína, že do Bratislavy ušiel jeden z hlavných vodcov Schutzbundu Julius Deutsch a uchýlil sa tu i starý sociálnodemokratický teoretik Otto Bauer, ako aj ďalší sociálni demokrati, ktorí vytvorili svoje zahraničné exilové centrum v Brne.⁴¹

Zákaz Sociálno-demokratickej strany súčasne zasiahol i odborové hnutie. Členovia Slobodných odborov boli zbavení svojich funkcií v podnikových radách a všetky odborové organizácie „*bez ideového rozdielu*“ boli rozpustené. Podľa Jána Mora sa tak stalo preto, „*aby zgniavenému robotníctvu nenapadlo dvíhať hlavy*“.⁴²

Nariadením vlády z marca 1934 boli založené monopolné Odbory robotníkov a zamestnancov.⁴³ Majetok sociálnodemokratických odborov prevzala nová odborová centrála, na ktorú boli prenesené aj existujúce kolektívne zmluvy.⁴⁴ Podľa slovenských kresťanských odborárov takáto náhrada mohla byť „*nadšene prijatá iste len zamestnávateľmi, nikdy nie uvedomelým robotníctvom*“.⁴⁵ Predsedníctvo odborového zväzu vymenoval spolkový minister pre sociálnu správu. Autoritatívnym aktom vlády založené a od štátnej moci závislé jednotné odbory boli vytvorené z kresťanských odborov, ktorých posledný

39 Pozri JEŘÁBEK, ref. 35, s. 120.

40 jm: Krvavá občianska vojna v Rakúsku. In *Slovenský robotník*, 1. marec 1934, roč. 14, č. 2, s. 3.

41 V Rakúsku vytvorili sociálni demokrati ilegálnu konkurenčnú organizáciu s názvom *Revoluční socialisti*.

42 jm, ref. 40.

43 Zatiaľ čo pri vzniku jednotných odborov sa spolková vláda vo svojom nariadení odvolávala na vojnový hospodársky zmocňovací zákon, pri zriadení zamestnávateľských zväzov sa už odvolávala na ústavu z 1. mája 1934.

44 ÖstA/AdR, Partei A/VF, Allgemein. Karton 49. Informationsdienst der Vaterländischen Front, č. 9, 9. marec 1934, s. 14.

45 jm, ref. 40.

kongres sa konal 16. júna 1934, a nezávislých odborov, ktoré boli podriadené Heimwehru.

V novovytvorenom odborovom zväze, ktorý začal oficiálne vyvíjať svoju činnosť začiatkom mája 1934 pod predsedníctvom Johanna Stauda, získali dominantné postavenie kresťanskí odborári, čo mohlo byť do určitej miery hodnotené aj ako súhlas s novým politickým vývojom. Prvým ministrom pre sociálnu správu Stavovského štátu a zároveň predstaviteľom vlády, nadriadeným odborovému zväzu, sa 16. februára 1934 stal jeden z vedúcich funkcionárov Heimatschutzu, Odo Neustädter-Stürmer. Neustädter-Stürmer, ktorý bol poverený i agendou budovania stavovských organizácií, vyprovokoval konflikt s Kunshakom a Staudom, čo prispelo k jeho odvolaniu.⁴⁶ Bývalí kresťanskí odborári to považovali za svoj úspech, lebo ich vzťahy s Neustädter-Stürmerovým nástupcom Josefom Dobretzbergerom boli oveľa kvalitnejšie a priateľskejšie.

Už 24. apríla 1934 bola na základe odvolania sa na vojnový hospodársky zmocňovací zákon zverejnená ústava Stavovského štátu a 30. apríla sa prvýkrát od marca 1933 stretla časť poslancov (76 zo 165), ktorá pomerom hlasov 74 proti 2 schválila spolkový ústavný zákon (č. 255) a zmocnila spolkovú vládu, aby tento ústavný zákon vyhlásila svojím nariadením. Súčasne sa i kompetencie, prislúchajúce Národnej rade a Spolkovej rade (zvlášť schvaľovanie zákonov), preniesli na spolkovú vládu, ktorá 1. mája 1934 vyhlásila novú ústavu a v Rakúsku vznikol autoritatívny stavovský štát.

Podľa ústavy z 1. mája 1934, ktorá zavádzala systém spoločenských záujmových organizácií, malo vzniknúť sedem profesijných stavov s vlastnou samosprávou.⁴⁷ Zástupcovia jednotlivých stavov mali disponovať mandátom v Spolkovej hospodárskej rade. Časť štátnych úloh malo byť zverených do kompetencie korporatívnych zastúpení, ktoré by ich vykonávali subsidiárne. Ďalším krokom na ceste ku korporatívne systému bolo vytvorenie stavovských výborov. Ich zriadenie predpokladal spolkový zákon z 24. novembra 1936 o stavovských výboroch a usporiadaní sporov.

Riešenie konfliktov týkajúcich sa pracovnoprávných vzťahov a dodržiavania kolektívnych zmlúv, sa malo podriaďovať záväznej forme a v prípade, ak sa paritne obsadené výbory nedohodli, mali zasiahnuť zmierovateľ alebo súdy. Mala sa vytvoriť možnosť, aby sa „*spory ohľadne kolektívnych zmlúv riešili prostredníctvom záväzných súdnych výrokov*“.⁴⁸ Štrajk alebo výluka ako krajné prostriedky presadzovania pracovnoprávných požiadaviek boli zakázané.⁴⁹

Myšlienka stavovského zriadenia bola odvodená z encykliky pápeža Pia XI. *Quadragesimo anno* (1931), ktorá ponúkala ako liek proti triednemu boju spoluprácu stavov a korporácie. Encyklika oslovila nielen rakúskych ale samozrejme aj slovenských kresťanských odborárov, no podľa Rudolfa Čavojského sa Píom XI. prezentované stavovské zriadenie čiastočne nachádzalo pod vplyvom vtedajšieho politického a ideologického

46 Odo Neustädter-Stürmer bol 17. októbra 1935 vo funkcii ministra nahradený Josefom Dobretzbergerom.

47 Ústava predpokladala vytvorenie týchto 7 profesijných stavov: priemysel a baníctvo, poľnohospodárstvo a lesníctvo, obchod, remeslá, poisťovníctvo, slobodné povolania, verejná správa (čl. 48). Bližšie pozri: ÖstA/AdR, Partei A/VF, Allgemein. Karton 54.

48 ÖstA/AdR Partei, A/VF, Allgemein, Karton 54, Pilat Anton: Der Aufbau des österreichischen Staates, s. 89.

49 ÖstA/AdR, Partei A/VF, Allgemein. Karton 54. Pozri tiež: JERÁBEK, ref. 35, s. 163-164.

ovzdušia v Európe, keď sa „*hľadali nové spôsoby*“. Z jeho vyjadrenia možno usúdiť pomerne rezervované stanovisko k pápežovmu názoru na stavovské zriadenie. Kresťanskí odborári zdôrazňovali, že pápež v encyklike neodporúča žiadnu konkrétnu štátnu formu ani korporatívne zriadenie, ktoré „*nemá byť chomútom na pracujúce vrstvy*“, ako si to niektorí páni predstavujú a ako by si to želali.⁵⁰

Pre *Heimwehr* bola stavovská myšlienka len prepožičanou ideológiou a prostriedkom na získanie mocenského postavenia. Podľa ústavy jediným nositeľom rakúskej štátnej ideológie mal byť Vlastenecký front a Rakúsko sa v podstate stalo „*analogiou fašistického štátu*“. Úlohu štátnej ustanovizne v ňom zaujali korporácie, ktoré mocensky ovládala monopolná strana, využívajúca ich v prospech vlastných záujmov. Z tohto východiskového mocensko-politického bodu sa s myšlienkou stavovského zriadenia, tak ako bola prezentovaná v *Quadragesimo anno*, stúpenci fašizmu nemohli vôbec stotožniť.⁵¹

Rakúski kresťanskí odborári myšlienkou stavovského štátu nedôverovali. Už 8. mája 1933 sa ich Dollfuss snažil upokojiť dokazovaním, že stavy nie sú organizáciami podnikateľov.⁵² Na verejnej manifestácii 11. septembra 1933 vo Viedni povedal, že stavovský poriadok má vytvoriť predovšetkým nový „*étos povolania*“. V prvom rade však malo ísť o odmietnutie marxistického učenia o rozdelení spoločnosti na triedy a nevyhnutnosti boja medzi robotníkmi a zamestnávateľmi.

Rakúsko v skutočnosti stavovským štátom nebolo. Jeho zodpovední predstavitelia neustále zdôrazňovali, že Májová ústava bola v podstate „*len sľubom*“, pričom „*stavovské zriadenie sa musí predovšetkým zapracovať*...“.⁵³ Strata prirodzeného odborového práva na štrajk ako na posledný prostriedok pri presadzovaní oprávnených pracovnoprávných požiadaviek sa na školeniach zdôvodňovala argumentom, že: „*V stavovský členom, autoritatívne riadenom štáte štrajk a výluka ako hospodárske nástroje boja pri presadzovaní pracovnoprávných požiadaviek nemôžu už za žiadnych okolností pripadať do úvahy*.“⁵⁴

Jednotné, od rakúskej spolkovéj vlády závislé odbory odporovali všetkým zásadným vyhláseniam Medzinárodnej konfederácie kresťanských odborov. Rudolf Čavojský v súlade s týmito vyhláseniami uverejňoval v tlačovom orgáne slovenský kresťanských odborov príspevky, ktoré mali oslovovať kresťanských odborárov na Slovensku. Medzinárodná konfederácia kresťanských odborov, oslabená po nástupe Adolfa Hitlera k moci v Nemecku a likvidáciou nemeckého odborového hnutia v máji 1933, aj v tomto zložitom období zotrvala na pozícii demokracie a na svojom kongrese 1. a 2. júna 1934 odsúdila v rezolúcii všetky útoky štátov namierené proti odborom, bránila demokraciu a odmietla diktatúru „*tak proletársku ako i fašistickú a národnosocialistickú*“.⁵⁵

50 Stavovské zriadenie nemá byť chomútom na robotníkov. In *Slovenský robotník*, 1. apríl 1934, roč. 14, č. 3, s. 3.

51 REICHHOLD, ref. 11, s. 437-438.

52 Pozri: Unser Staatsprogramm. Viedeň 1935, s. 67 a nasl.

53 ÖstA/AdR), Partei A/VF, Allgemein. Karton 54, Moravek, R.: Die Oesterreichischen Wirtschaftsprobleme, s. 123.

54 ÖstA/AdR Partei, A/VF, Allgemein, Karton 54, Pilat Anton: Der Aufbau des österreichischen Staates, s. 88.

55 REICHHOLD, ref. 11, s. 475.

Čavojský patril k jednoznačným odporcom tak fašizmu, ako aj komunizmu, pričom hlavnú príčinu hospodárskej krízy videl v tom, že svet sa „veľmi odklonil od pravých kresťanských zásad“.⁵⁶ Fašizmus a komunizmus považoval za najškodlivejšie extrémne proti sebe stojace smery. Slovenské kresťanské odborové združenie kriticky hodnotilo najmä to, že fašisti vnikajú aj medzi robotníctvo: „V našej republike sú fašistami všetci tí, ktorí nevedia, čo chcú a milujú silácke slová. Je to spoločnosť cirkusove pestrá, kde sa stretli ľudia, ktorí nemali nikdy zásad a presvedčenia... Robotníctvo celej Európy má dnes z príkladu Talianska, ale hlavne Nemecka dosť výstražné poučenie o tom, čo je to fašizmus. Myšlienka diktatúry sa musí priečiť každému človekovi zdravého rozumu.“⁵⁷

Na výroky stúpcov fašizmu, že demokracia sklamala, reagoval Čavoský slovami: „Pravdou môže byť len to, že sklamali ľudia, ktorých úlohou bolo demokraciu prevádzkať. Demokraciu treba zachovať, ale treba odstrániť chyby a nedostatky pri jej prevádzaní.“⁵⁸ Pripúšťal, že aj demokracia má svoje nevýhody, ale považoval ju za „najvhodnejšiu dôstojnosť a prirodzeným vlastnostiam človeka, ktorému dal Boh slobodnú vôľu“.⁵⁹

Významným faktorom, ktorý určoval profil Rudolfa Čavojského, bol jeho odmietavý postoj k snahám niektorých mladých ľudí implantovať do slovenského prostredia národnosocialistickú ideológiu. V zápase o budúci vývoj Slovenska sa po vstupe do parlamentu nechcel pohybovať na pozícii pasívneho pozorovateľa. Odvážne kritizoval nielen politických protivníkov z iných strán, ale aj radikálov z HSLS.

Dňa 19. decembra 1937 sa v Ružomberku konal najväčší a zároveň i posledný zjazd Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia. Už predzjazdová správa zdôraznila, že uspokojivé vyriešenie slovenského problému je možné len pri zachovaní demokratického režimu a že slovenskí kresťanskí odborári úprimne stoja na strane demokracie.⁶⁰

Na dištancovanie sa Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia robotníkov od totalitných ideológií a jeho kladný pomer k demokratickej štátnej forme reagoval Alexander Mach, ktorý Čavojského obvinil z toho, že v združení „presadzuje surovým násilím svoju vlastnú vôľu“.⁶¹ Čavojský sa však týmto útokom nedal umlčať a naďalej poukazoval na diferencie medzi združením a „niektorými ľuďmi od Slováka a Slov. Pravdy, ktorí sa nevyslovujú dosť taktne o demokracii a obdivujú fašizmus, ba i hitlerizmus“, čo sa podľa neho nezhoduje „s nefalšovanými kresťanskými zásadami a so záujmami slovenského národa“.⁶² Čavojského nekompromisné postoje nezostali bez odzvy. Pokusy vnútrostraníckych protivníkov zamerané na oslabenie jeho pozí-

56 Slovenský národný archív (SNA), Bratislava: fond Národný súd, mikrofilm I.A-934.

57 Fašizmus a robotníctvo. In *Slovenský robotník*, 25. apríl 1935, roč. 15, č. 9, s. 2.

58 ČAVOJSKÝ, R. Koketovanie s fašizmom. In *Slovenský robotník*, 1. marec 1934, roč. 14, č. 2, s. 1.

59 ČAVOJSKÝ, Rudo. *Spomienky kresťanského odborára*. Bratislava: Lúč, 1996, s. 33.

60 Čavojský sa na zjazde vo svojom vystúpení snažil usmerniť záujem delegátov na viaceré citlivé otázky. Prítomní delegáti podporili jeho odmietavé stanovisko k fašizmu, komunizmu a akejkolvek inej diktatúre a vyjadrenie, že „len v demokracii je možné pracovať za hospodárske a kultúrne otázky pracujúceho ľudu a národa“. SNA: fond Národný súd, mikrofilm I.A-934.

61 *Slovenský robotník*, 10. október 1935, roč. 15, č. 33.

62 Súkromný archív Rudolfa Čavojského: Zápisnica o riadnom zasadnutí Ústredného predstavenstva Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia konanom 9. januára 1938 v Bratislave.

cie v odborovom združení však neuspeli. Čavojský sa zásluhou svojej práce v prospech robotníkov a zamestnancov v rámci združenia kresťanských odborov stal integrujúcou osobnosťou s prirodzenou autoritou.

Po občianskej vojne v Rakúsku napísal Rudolf Čavojský v tlačovom orgáne slovenského kresťanského odborového združenia *Slovenský robotník*, že jednou z hlavných príčin, prečo sú slovenskí kresťanskí odborári proti fašizmu je skutočnosť, že „*uplatnenie sa fašizmu znamená pre pracujúce vrstvy stratu ich politických a sociálnych práv*“.⁶³ Slovenskí kresťanskí odborári boli presvedčení, že aj v Rakúsku sa skutočným víťazom občianskej vojny stali fašisti.⁶⁴ V tejto súvislosti citoval Čavojský slová britského konzervatívneho politika Stanleya Baldwina o tom, že vo veľkom počte štátov už individuálne slobody zmizli a „*zdá sa, že majú teraz zmiznúť i v Rakúsku*“.⁶⁵

* * *

Ernst Ruediger Starhemberg, spolkový vodca Heimatschutzu, v apríli 1934 vyhlásil „*splynutie*“ Heimatschutzu a Vlasteneckého frontu. Na pokyn rakúskej vlády sa dobrovoľne rozpustila aj Kresťanská sociálna strana a jej politickí predstavitelia vstúpili do Vlasteneckého frontu. A tak sa po rozpustení všetkých strán stal Vlastenecký front jediným nositeľom politickej vôle v Rakúsku, pričom významné postavenie v ňom získal práve *Heimwehr*.⁶⁶

V záujme zabezpečenia zahraničnej podpory pred agresívnymi aktivitami Tretej ríše sa Rakúsko, ako sa už spomenulo, dostalo pod mocenský vplyv fašistického Talianska. V marci 1934 predstavitelia Talianska, Maďarska a Rakúska podpísali Rímske protokoly. Cieľom týchto protokolov bola predovšetkým podpora rakúskej nezávislosti. V skutočnosti však nešlo o žiadnu nezávislosť, pretože Rakúsko prijalo viaceré prvky talianskej fašistickej politiky.

V júli 1934, po nevydarenom pokuse rakúskych národných socialistov o prevrat, zastrelili spolkového kancelára Engelberta Dollfussa. Jeho nástupcom vo funkcii kancelára sa stal Kurt Schuschnigg, ktorý v otázke stavovského zriadenia zaujal skôr pragmatické ako ideologické stanovisko.⁶⁷ Po Schuschniggovom nástupe Slovenskí kresťanskí odborári poukazovali na výraznejšie rozdiely medzi tými, ktorí sa v Rakúsku podieľali na moci. Už v júli uverejnil *Slovenský robotník* článok, v ktorom sa písalo: „*Sú medzi nimi statoční kresťanskí socialisti, ale sú tam i predstavitelia heimwerov, ktorých právom možno nazvať fašistami a ktorí majú protirobotnícke ciele.*“⁶⁸

63 ČAVOJSKÝ, ref. 58.

64 jm, ref. 40.

65 ČAVOJSKÝ, ref. 58.

66 V máji 1934 bol do funkcie vicekancelára rakúskej vlády menovaný Ernst Ruediger Starhemberg, ktorý pôsobil aj vo funkcii Dollfussovho zástupcu vo Vlasteneckom fronte. ÖstA/AdR, Partei A/VF, Allgemein. Karton 49. Informationsdienst der Vaterländischen Front, č. 15, 20. apríl 1934, s. 21, č. 17, 4. máj 1934 a č. 19, 18. máj 1934, s. 16.

67 REICHHOLD, ref. 11, s. 529.

68 Kresťanské ilegálne organizácie v Rakúsku? In *Slovenský robotník*, 4. júl 1935, roč. 15, č. 19, s. 3.

Heimwehr, s ktorým mali rakúski kresťanskí odborári neustále konflikty, Schuschnigg postupne z politiky vyradil. K vyhroteniu týchto konfliktov došlo roku 1936 počas májovej manifestácie kresťanského odborového hnutia, ktorá sa konala vo Viedni na Heldenplatz (Námestie hrdinov). Táto skutočnosť nemohla uniknúť ani *Kresťanskému robotníkovi*, ktorý slovenského čitateľa informoval o tom, že medzi kresťanskými robotníkmi a fašistami v Rakúsku „od samotného začiatku dnešného režimu panuje nevraživosť“.⁶⁹ Leopold Kunschak sa často zúčastňoval na zhromaždeniach, kde sa vyjadroval v záujme rakúskeho robotníctva. Na niektorých zhromaždeniach pritom dochádzalo k bitkám, „ktoré vyvolávali svojimi provokatívnymi postojmi členovia Heimatschutzu“. Kunschak sa ani v takýchto vyhrotených chvíľach nenechal zastrašiť stúpecami fašizmu.⁷⁰ Na adresu vnútropolitckej situácie sa vyjadroval veľmi kriticky a tento postoj „*Kunschakovho kruhu*“ bol roku 1935 nepriamo prezentovaný aj Vatikánu, čo spolkovému kancelárovi Schuschniggovi naznačil i apoštolský nuncijs v Rakúsku.⁷¹

Slovenský robotník napísal, že aj na spomenutej májovej manifestácii kresťanských robotníkov roku 1936 Kunschakovi „*znemožnili rečniť*“.⁷² Po provokatívnej rušivej akcii Heimwehru sa však Schuschnigg otvorene od Heimwehru dištancoval tým, že sa zaradil do sprievodu kresťanských robotníkov a zamestnancov. Májová manifestácia mala o niekoľko týždňov politickú dohru. Dňa 14. mája prišlo k reorganizácii vlády s cieľom politicky odstaviť Ernsta Ruedigera Starhemberga a ďalších predstaviteľov Heimwehru. Starhemberga, ktorý sa po Dollfusovej smrti stal vodcom Vlasteneckého frontu, Schuschnigg zbavil aj tejto funkcie.

Redakcia tlačového orgánu slovenských kresťanských odborárov *Slovenský robotník* 21. mája 1936 napísala: „*Dnešná rakúska vláda ešte vždy nie je taká, že by ju ľudia demokratického čítania mohli potleskom vítať. Moc fašistických heimwehrov v nej je stále značná. Posilnilo sa však i stanovisko kancelára Schuschnigga a toto možno pokladať za dobré znamenie.*“⁷³ Tento optimistický názor mal do určitej miery svoje opodstatnenie, pretože v októbri bol *Heimwehr* rozpustený a Schuschnigg rozpustil i ostatné dovedy existujúce polovojskové organizácie nachádzajúce sa mimo Vlasteneckého frontu, čo však neznamenalo smerovanie k demokracii.

Slovenskí kresťanskí odborári pozitívne hodnotili najmä zmenu vzťahu vlády k robotníkom a Kunschakovi. V tejto súvislosti *Slovenský robotník* napísal: „*Dnes sa veci tak majú, že dr. Schuschnigg sa opiera o masy pracujúceho ľudu Rakúska. Predovšetkým o ich vodcu Kunschaka, ktorý je presvedčeným demokratom.*“⁷⁴

Už v apríli 1936 bol oslabený i vplyv štátu na vedenie odborového hnutia. Tieto zmeny síce ešte neznamenali úplné zrušenie predchádzajúceho dohľadu ministerstva nad

69 Rakúski fašisti útočia na kresťanských robotníkov. In *Slovenský robotník*, 14. máj 1936, roč. 16, č. 20, s. 2.

70 REICHHOLD, L. Kunschak und der Ständestaat. In *Freiheit*, 11. október 1952, roč. 52, č. 41, s. 18.

71 MADERTHANER, Wolfgang. – MAIER, Michaela (zost.). *Der Führer bin ich selbst*. Viedeň : Löcker, 2004, s. 75.

72 Ref. 69.

73 Boj kresťanských demokratov v Rakúsku proti fašistom. In *Slovenský robotník*, 21. máj 1936, roč. 16, č. 21, s. 2.

74 Ref. 73.

odborovou činnosťou, ale priniesli nádej, že v budúcnosti sa vývoj odborového hnutia môže ešte viac posunúť k demokracii. Predstavu o takomto možnom vývoji však skrzili najmä zahraničnopolitické udalosti, ktoré negatívnym spôsobom ovplyvňovali politický život v strednej Európe. Po tom, čo Mussolini prepadol Etiopiu nemohlo Rakúsko už viac počítať s ochranou talianskeho fašistického štátu. Spolupráca Talianska s Nemeckom znefunkčnila Rímske protokoly a v podstate už od jesene 1935 sa Rakúsko začalo dostávať do stále väčšej izolácie.

Rakúska spolková vláda sa v tejto nezávideniahodnej situácii snažila o aktívnu stredoeurópsku (dunajskú) politiku. Stúpencom takejto politiky bol aj predseda československej vlády Milan Hodža, prvý Slovák v tejto funkcii od konca roku 1935. Hodža zastával tri mesiace aj funkciu ministra zahraničných vecí. Počas tohto krátkeho obdobia vyvíjal pomerne aktívnu zahraničnú politiku. V januári 1936 navštívil rakúsky kancelár Schuschnigg Prahu, kde rokoval s Hodžom⁷⁵ i prezidentom Edvardom Benešom, ktorý mal počas celého obdobia prvej Československej republiky dominantné postavenie v otázke jej zahraničnej politiky. Edvard Beneš aj po nástupe Adolfa Hitlera k moci i februárovej porážke sociálnych demokratov roku 1934 považoval za prioritu vo vzťahu k Rakúsku zabezpečenie jeho neutrality garantovanej Francúzskom, Veľkou Britániou a Talianskom.⁷⁶ Vo svojej zahraničnopolitickej orientácii sa prioritne spoliehal na Francúzsko, ktoré však v tomto období už stratilo svoje pôvodné postavenie medzi veľmocami.

Vzťahy medzi Rakúskom a Československom ovplyvňovali i väzby Rakúska na signatárske krajiny Rímskych protokolov Maďarsko a Taliansko, ktoré sa netajili kritikou na adresu Schuschnigga v súvislosti s jeho rokovaním v Prahe. Roku 1937 Spoločnosť pre zahraničnú politiku pozvala do Rakúska československého ministra Erwina Zajicka, ktorý pôsobil v nemeckej kresťansko-sociálnej strane (*Deutsche Christlichsoziale Volkspartei*), a po zjazde roku 1935 spolu s vedúcim predstaviteľom nemeckého kresťanského odborového združenia Československa so sídlom vo Svitavách (*Verband der christlichen Gewerkschaften f. d. čsl. Staat*) Hansom Schützom získali v nej rozhodujúce postavenie. Obaja boli známi svojou podporou demokratickej plurality pre ďalší rozvoj sudetských Nemcov,⁷⁷ a odmietaním akýchkoľvek posunov hraníc.⁷⁸ Rudolf Čavojský a Hans Schütz boli podpredsedami Rišskej odborovej rady kresťanských odborových organizácií v Československej republike a ich spoločné témy týkajúce sa sociálnej problematiky nachádzali podporu aj u Zajicka, ktorý sa v období svojho pôsobenia v koalícii

75 K rokovaniam Milana Hodžu s Kurtom Schuschniggom pozri: SUPPAN, Anold. Vzájomné zahraničnopolitické aktivity Hodžu a Schuschnigga v rokoch 1936 a 1937. In MATHÉ, Svätoslav (zost.). *Milan Hodža – štátnik a politik*. Bratislava : Politologický kabinet SAV – Vysoká vojenská pedagogická škola, 1992, s. 90-98. Pozri tiež: KVAČEK, Róbert: Milan Hodža jako premiér. In MATHÉ, Svätoslav (zost.). *Milan Hodža – štátnik a politik*. Bratislava : Politologický kabinet SAV – Vysoká vojenská pedagogická škola, 1992, s. 71-77.

76 ÖstA/AdR, Partei A/VF, Allgemein. Karton 49. Informationsdienst der Vaterländischen Front, č. 11, 23. marec 1934.

77 ŠEBEK, Jaroslav. Politické elity německé křesťanskosociální strany. In MAREK, Pavel (ed.). *Osobnost v politické straně*. Olomouc : Katedra politologie a evropských studií FF UP Olomouc, 2000, s. 423.

78 *Deutsche Presse*, 11. máj 1937, roč. 13, č. 107.

nej vláde aktívne venoval najmä opatreniam na zlepšenie sociálnej situácie nemeckého obyvateľstva v pohraničí.⁷⁹

Erwin Zajicek využil pozvanie do Viedne najmä na prezentovanie názorov o strednej Európe a svoju prednášku ukončil poukázaním na stredoeurópsku myšlienku a potrebu spolupráce stredoeurópskych štátov. Po jeho vystúpení sa v Rakúsku opäť otvorila téma záväzku vzájomnej konzultácie v rámci troch štátov Rímskeho paktu. Rakúsko svoje aktivity smerom k Československu odôvodňovalo tým, že „každý krok v medzinárodnej resp. medzištátnej politike krajín strednej Európy a ich susedov a priateľov, zameraný v prospech konštruktívnych vzájomných hospodárskych kontaktov a politického zblížovania pri plnom rešpektovaní štátnej suverenity každého jednotlivého štátu, slúži európskemu mieru a úplne zodpovedá duchu Rímskych protokolov.“⁸⁰

Rakúska strana, opierajúc sa o správy z Londýna, predpokladala, že československý premiér Milan Hodža, ktorého rakúske vládne kruhy považovali za kvalitného politika, sa stane jedným z najvýznamnejších štátnikov Európy v otázke budúceho vývinu politickej situácie v strednej Európe.⁸¹ Slovenské kresťanské odbory však problematiku vývoja strednej Európy ako i vzájomných vzťahov medzi Rakúskom a Československom hlbšie neanalyzovali. Ich vedúci predstavitelia síce stredoeurópsku myšlienku neodmietali, ale v súlade s líniou časti politikov ľudovej strany uvažovali najmä o intenzívnejšej spolupráci s Poľskom.

V súvislosti s Rakúskom sa slovenskí kresťanskí odborári sústredili skôr na medzinárodnú podporu rakúskej neutrality a vyjadrenie svojich sympatií rakúskemu spolkovému kancelárovi Kurtovi Schuschniggovi a najmä kresťanským odborárom v ich snahe nepodľahnúť Hitlerovmu tlaku. *Slovenský robotník* uverejnil v marci 1937 článok *Pravda o Rakúsku, Rakúsko poctive bojuje o svoju samostatnosť*, v ktorom sa okrem iného písalo, že „v Rakúsku kresťanskí odborári zostali tým, čím boli: prívržencami demokracie“.⁸²

Napriek neprehľadnosti vnútro politickej situácie odborové hnutie výrazne oslabené nanúteným zjednotením naďalej podporovalo Schuschniggovu snahu o udržanie nezávislosti Rakúska. Schuschnigg sa však nemohol vyhýbať ani kontaktom s Nemeckou ríšou. Snažil sa ich udržiavať v takej miere, ktorá by obmedzila nemecký tlak na rakúskych národných socialistov. Boj s národnými socialistami bol síce v popredí záujmu vnútornej politiky, ale niektorí „utajení“ národní socialisti sa dostali aj priamo do vlády.

Adolf Hitler nemienil existenciu samostatného rakúskeho štátu v žiadnom prípade akceptovať a čakal na najvhodnejší čas, aby ho pripojil k Nemeckej ríši. Rozhodujúce ťaženie proti Rakúsku začalo už po nástupe nového nemeckého ministra zahraničia Joachima von Ribbentropa vo februári 1938. Už 12. februára 1938 bol Schuschnigg „pozvaný“ na stretnutie s Hitlerom, kde musel akceptovať niekoľko požiadaviek, ale ani to Hitlera neuspokojilo. Schuschnigg nachádzajúci sa pod tlakom nacistického Nemecka sa rozhodol pre plebiscit o otázke nezávislosti Rakúska.

79 ŠEBEK, ref. 77, s. 423-424.

80 ÖstA/AdR, Parte A/VE, Allgemein. Karton 51. Werbereferat der Vaterländischen Front. Landesführung Wien, am 10. Mai 1937, s. 8.

81 Ref. 80, s. 10.

82 Pravda o Rakúsku. In *Slovenský robotník*, 4. marec 1937, roč. 16, č. 9, s. 2.

Začiatkom marca 1938 navštívil Viedeň Hans Schütz, ktorý mal preskúmať situáciu v Rakúsku. Schütz patril k dlhoročným priateľom Johanna Stauda, ale mal aj blízky vzťah s vodcom nemeckých sociálnych demokratov v ČSR Wenzelom Jakschom. Počas svojho pobytu vo Viedni sa stretol s asi 40-člennou skupinou ilegálne pôsobiacich sociálnych demokratov z viedenských podnikov. Po tomto stretnutí sa snažil presvedčiť Schuschnigga o tom, aby prijal delegáciu ilegálnych Slobodných odborov a ovplyvnil i Stauda, aby dospel k dohode s touto ilegálnou odborovou organizáciou. Johann Staud dokonca v rozhlase oznámil na apríl slobodné voľby do odborového zväzu.⁸³ Pokus získať pre nezávislosť podporu socialistov pôsobiacich v ilegalite a reprezentantov zakázaných Slobodných odborov prišiel však už neskoro.

Na poslednom stretnutí kresťanských funkcionárov jednotných odborov 1. marca 1938 bola nastolená i otázka možného vyhlásenia generálneho štrajku. Nakoniec sa presadil názor, že treba čakať na ďalší vývoj. Demokratické veľmoci, ktoré sa rozhodli pre politiku *appeasementu*, však neboli ochotné poskytnúť podporu „malému štátu v strednej Európe“ a Schuschnigg vedomý si tejto skutočnosti sa vzdal aj myšlienky ozbrojeného odporu. Donútený odvolal plebiscit a následne odstúpil i z funkcie kancelára.

Až na niekoľko jedincov, ktorí kolaborovali s nacistami, veľká časť kresťanských odborárov skončila v koncentračných táborech. Johanna Stauda už ráno 12. marca zatkol gestapo. Najskôr ho deportovali do Dachau a neskôr do Flossenbürgu, kde 2. októbra 1939 zomrel. Podľa vzoru Nemecka 27. mája 1938 župný vodca Horného Rakúska Josef Bürckel nariadil vytvorenie Nemeckého pracovného frontu (*Deutsche Arbeitsfront*), ktorý združoval všetkých zamestnancov i zamestnávateľov a 15. júna 1938 prestala štátna odborová organizácia existovať i formálne.

Tlačový orgán slovenských kresťanských odborárov *Kresťanský robotník* podrobne mapujúci celý priebeh anšlusu⁸⁴ napísal, že napriek neúspechu udržať nezávislosť Rakúska išlo zo strany Schuschnigga o „*pochtivé úsilie*“. Slovenskí kresťanskí odborári vystavili kritike skôr Anglicko, kde „*vládne nerozhodná Chamberlainova vláda*“ a Francúzsko kde „*bolo práve medzivládne*“.⁸⁵ Kresťanský robotník informoval o Rakúsku v článku *Kresťanská odborová Internacionála* v tom duchu, že anšlus pobúrili robotníctvo celého sveta, „*ktoré ho hodnotí ako zločin proti slobode a právu*“.⁸⁶

Nemecko sa po anšluse Rakúska stalo priamym susedom Slovenska a slovenskí kresťanskí odborári si uvedomovali, že ďalšou obeťou Tretej ríše sa stane Československo. Aj keď verili, že krajina sa bude brániť, vo svojom tlačovom orgáne *Slovenský robotník* zdôrazňovali vážnosť situácie.⁸⁷ Osud Československa podobne ako Rakúska západoeurópske demokratické veľmoci ponechali svojvôli nacistického Nemecka. Po Mníchovskej konferencii (29. – 30. septembra 1938) bolo Československo donútené prijať dohodu o odstúpení časti svojho územia. V tomto zložitom politickom období sa Hlinkova slovenská ľudová strana rozhodla vyhlásiť autonómiu Slovenska, ktorú vedúci

83 REICHHOLD, ref. 11, s. 561-562.

84 Adolf Hitler vydal 11. marca 1938 rozkaz k postupu do Rakúska a 13. marca vyhlásil nový kancelár Arthur Seyss Inquart zákon o pripojení. Rakúsko sa tak stalo Východnou markou Nemeckej ríše.

85 Rakúsko je krajinou Nemeckej ríše. In *Slovenský robotník*, 17. marec 1938, roč. 17, č. 11, s. 3.

86 Kresťanská odborová Internacionála o Rakúsku. In *Slovenský robotník*, 5. máj 1938, roč. 17, č. 18, s. 1.

87 Ref. 85.

funkcionári kresťanských odborov považovali za naplnenie dlhoročnej požiadavky riešenia národnej otázky Slovákov.

Misky váh sa však v tomto období už nebezpečne nakláňali na stranu tých, pre ktorých sa stal vzorom nemecký národný socializmus. Politické zmeny odporujúce zásadám demokracie, ktorými sa prezentovala slovenská krajinská vláda už koncom roku 1938, zasiahli radikálne aj do vývoja odborového hnutia na Slovensku. Dochádzalo k okliešťovaniu odborovej slobody, Červené odbory a neskôr i ďalšie odborové organizácie boli rozpustené. Pronemecky orientovaní radikálni politici usilovali o odstránenie všetkých odborových organizácií podľa nemeckého vzoru. No v tomto období sa im ešte nepodarilo presadiť ich politické predstavy, a tak sa kresťanské odbory stali jedinou legálne pôsobiacou odborovou centrárou na Slovensku. Autonómna vláda vedúcim predstaviteľom kresťanských odborov zverila niektoré úlohy sociálneho charakteru, čím sa priamo zapojili do spolupôsobenia na protidemokratickom vývoji na Slovensku.

Kresťanskí odborári sa angažovali aj vo voľbách do autonómneho Snemu Slovenskej krajiny, ktoré sa konali 18. decembra 1938. Zo 100 kandidátov na jednotnej kandidačnej listine HSLS-Strany slovenskej národnej jednoty sa do snemu dostalo 63. Za Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie uspeli Rudolf Čavojský, František Slameň a Ján Mora.⁸⁸

Krátko po vyhlásení Slovenského štátu 14. marca 1939 sa zavŕšila centralizácia odborového hnutia. Odborové organizácie, ktorých ústredie sa nachádzalo mimo územia Slovenska, boli rozpustené a organizácie so sídlom na Slovensku, ktoré museli predložiť na schválenie svoje stanovky, boli taktiež vystavené nebezpečenstvu rozpustenia a konfiškácie odborového majetku.⁸⁹

Jedinou legálnou slovenskou odborovou organizáciou bolo Združenie slovenských kresťanských odborových organizácií, ktoré pozostávalo z piatich relatívne samostatných odborových zväzov: Všeobecného zväzu robotníkov, Zväzu dopravných zamestnancov, Zväzu štátnych a verejných zamestnancov, Zväzu súkromných zamestnancov a Zväzu učiteľov a profesorov. Okrem slovenskej kresťanskej odborovej centrály a odborovej centrály nemeckých robotníkov a zamestnancov mohla legálne pôsobiť aj maďarská odborová centrála.

Najmä v otázke zvyšovania miezd však mali odbory zviazané ruky, pretože žiadosti o zvýšenie miezd nebolo možné predkladať bez súhlasu ministerstva vnútra.⁹⁰ Do systému kolektívnych zmlúv zasiahlo z hľadiska odborového hnutia veľmi negatívne prijatie zákona o zriadení Ústredného úradu práce a určovaní miezd a pracovných podmienok z 29. októbra 1940, ktorý výrazným spôsobom oslabil akcieschopnosť odborového hnutia. Na základe tohto zákona sa mzdová politika odborových organizácií preniesla na

88 Súkromný archív Rudolfa Čavojského: Zápisnica o zasadnutí Ústredného predstavenstva Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia konanom 19. februára 1939. Tiež *Slovenský robotník*, 25. (preklep 52.) december 1938, roč. 18, č. 51.

89 SNA, fond, Policajné riaditeľstvo-NB, kartón 170, č. 419. Tiež BIANCHI, L. a kol. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu 1848 – 1945*, zv. 2. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1973, s. 556.

90 Súkromný archív Rudolfa Čavojského: Zápisnica o zasadnutí Ústredného predstavenstva Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia konanom 8. októbra 1939 v Bratislave.

Ústredný úrad práce. Ten ako orgán ministerstva vnútra získal právomoci v otázke úpravy pracovného času, zamestnávania cudzincov, starostlivosti o nezamestnaných, ale predovšetkým kompetencie týkajúce sa určovania mzdových a pracovných záležitostí. Kresťanské odbory tak boli v podstate degradované na akéhosi tlmočníka mzdových požiadaviek robotníkov. Vzhľadom na túto skutočnosť poslanci zvolení za odborové združenie robotníkov prezentovali požiadavky robotníkov a zamestnancov pomerne často priamo na parlamentnej pôde.

Ústava Slovenskej republiky z 21. júla 1939 zakotvila stavovské zriadenie spoločnosti, ale Čavojský, ktorý sa stal členom komisie na prípravu osnovy zákona o stavovskom zriadení, sa v tejto komisii snažil presadiť, aby sa robotníci a zamestnanci začlenili do stavov prostredníctvom odborových organizácií. Hoci Čavojského návrh neprijali, komisia akceptovala jeho požiadavku, aby v každom stave pôsobili osobitné skupiny zamestnancov s právnou subjektivitou.

Na zasadnutí ústredného predstavenstva odborového združenia v októbri 1939 sa Čavojský zmienil o tom, že aktivity „niektorých pánov“ smerujú k rozbitiu celistvosti odborových organizácií a priznal, že jeho snaha, aby stavovské zriadenie nepoškodilo záujmy slovenských robotníkov, „našla na príslušných miestach veľmi málo porozumenia“.⁹¹ Preto vyzval robotnícke organizácie na čo najužšiu spoluprácu, ktorá by mohla posilniť prezentovanie záujmov robotníkov a zamestnancov. Kresťanskí odborári neuzajali k myšlienke stavovského zriadenia zásadne odmietavý postoj, ale obávali sa, že jej presadzovanie niektorými vládnymi činiteľmi je namierené priamo proti ich organizácii.⁹²

Vzhľadom na vzrastajúce útoky voči odborovému hnutiu a pripravované zmeny, ktorých realizácia by znamenala ohrozenie existencie kresťanských odborov, ústredné predstavenstvo na návrh hlavného tajomníka Rudolfa Čavojského prijalo uznesenie o založení organizácie katolíckych robotníkov s názvom Združenie katolíckych robotníkov.⁹³ Táto organizácia sa mala zapojiť do Katolíckej akcie a prevziať niektoré úlohy spadajúce do pôsobnosti odborového hnutia.⁹⁴

Po posilnení pozície Tukovho krídla v júli 1940⁹⁵ nebolo možné počítať s dlhodobejšou existenciou odborového hnutia. V tomto období sa vystupňovali útoky radikálov pro-

91 Ref. 90.

92 O rizikách, ktoré by mohli pripravované stavovské zriadenie priniesť, sa Čavojský 28. novembra 1939 vyjadril aj na parlamentnej pôde: „*Od stavovského zriadenia si sľubuje kde-ko všeličo. Preto je potrebné upozorniť, že stavovské zriadenie nesmie byť použité za náhubok, alebo za putá pre pracujúce vrstvy. To by bolo v priamom rozpore s duchom i literou našej ústavy a rozpore s peknou myšlienkou stavovstva*“. *Slovenský robotník*, 30. novembra 1939, roč. 18, č. 48. Tiež ČAVOJSKÝ, ref. 59, s. 46.

93 K založeniu Združenia katolíckych robotníkov prišlo 28. apríla 1940 v Ružomberku.

94 *Slovenský robotník*, 30. novembra 1939, roč. 18, č. 48.

95 Adolf Hitler pozval prezidenta Slovenskej republiky Jozefa Tisu do Salzburgu na rokovania, ktoré sa konali 27. – 28. júla 1940. Na týchto rokovaníach si nemecká strana vynútila odchod Jozefa Kirschbauma z funkcie generálneho tajomníka HSEŠ a Ferdinanda Ďurčanského z funkcie ministra zahraničných vecí a dosadenie predsedu vlády Vojtecha Tuku aj na post ministra zahraničných vecí a Alexandra Macha na post ministra vnútra. Presuny v najvyšších vládných funkciách síce nezabezpečili Tukovi s Machom monopolné postavenie v slovenskom politickom živote, ale výrazne posilnili vplyv národnosocialistického krídla na Slovensku.

ti kresťanským odborom a snaha skompromitovať vo verejnosti predovšetkým Rudolfa Čavojského. Dráždila ich masovosť odborového hnutia a otvorené negatívne stanovisko jeho vedúcich predstaviteľov voči pokusom presadzovať národnosocialistické myšlienky do praktického života. Tukova vláda, s ktorou sa kresťanské odbory dostávali do stále vážnejších sporov, mala obavy z ich monopolného postavenia v odborovom hnutí a vnímala ju ako „legálnu opozíciu“.⁹⁶

Zástupcovia kresťanského odborového združenia vzhľadom na neochotu podriaadiť sa „novej ére“ boli odstavovaní na vedľajšiu koľaj a nemohli sa zúčastniť ani na prípravách osnovy vládneho nariadenia o robotníckom sociálnom poistení. Minister vnútra Alexander Mach zapojil do príprav tejto osnovy funkcionárov, ktorí dovtedy nemali žiaden vzťah ani k robotníckej sociálnej poisťovni, ani k odborovému hnutiu. Aj pri prípravách iných sociálno-politických osnov vládnych zákonov odborárov takmer ignorovali a dostávali len minimálny priestor na prezentáciu vlastných stanovísk.

Z príkazu ministra vnútra Alexandra Macha 24. marca 1941 v miestnostiach ústredia Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia vykonali policajnú prehliadku.⁹⁷ Predseda vlády Vojtech Tuka dal kresťanským odborom na vedomie, že zákaz je ochotný odvolať len pod podmienkou, ak Čavojský v *Slovenskom robotníkovi* uverejní úvodník „v duchu národnosocialistickom“. Čavojský však odmietol opustiť princípy kresťanskej sociálnej náuky a svoje meno ako i meno časopisu nemienil nechať zneužiť národnými socialistami.⁹⁸

Na základe uznesenia užšieho predsedníctva HSLS zo 4. septembra 1941 prestali z právneho hľadiska všetky odborové organizácie existovať. Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie bolo nútené svoju činnosť ukončiť v čase, keď malo 134 906 členov v 1 064 miestnych skupinách.⁹⁹

Namiesto pripravovaného stavovského zriadenia vznikli záujmové združenia. Určitá zásada stavovského zriadenia sa prejavila najmä tým, že pracujúci boli zadelení približne

96 Slovenské kresťansko-sociálne odborové združenie sa stalo rozsiahlou a dobre vybudovanou organizáciou, do ktorej sa za prvý polrok 1940 prihlásilo ďalších 14 203 nových členov a bolo založených 76 nových skupín a platobní, takže malo 94 940 členov v 839 miestnych skupinách a platobniach. Do konca roka 1940 sa počet členov zvýšil na 119 767 a skupín na 1 003. Súkromný archív Rudolfa Čavojského: Zápisnica o zasadnutí Ústredného predstavenstva Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia konanom 14. júla 1940 v Bratislave. Tiež Súkromný archív Rudolfa Čavojského: Zápisnica o zasadnutí Ústredného predstavenstva Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia konanom 14. júla 1940 v Bratislave. Tiež PLEVA, Ján – TICHÝ, Miloš. *Kresťanské odbory na Slovensku*. Bratislava: Práca, 1967, s. 122.

97 Vzhľadom na vystupňovanie útokov proti kresťanskému odborovému združeniu zvolalo ústredie na 30. marca 1941 zasadnutie predstavenstva, na ktorom sa konštatovalo, že zatiaľ čo počas celej existencie ČSR neprišlo k policajnej prehliadke ústredia ani zastaveniu *Slovenského robotníka*, v období Slovenskej republiky „sa dejú nepochopiteľné a neslýchané veci“.

98 Na zákrok prezidenta Jozefa Tisu zákaz vydávania *Slovenského robotníka* Prezídium Policajného riaditeľstva v Bratislave Výmerom z 10. apríla 1941 odvolalo. Musela byť však splnená Machova podmienka, že v ňom nebude Čavojský pôsobiť ako redaktor a spolu s Jánom Morom nebudú ani autormi článkov. Pozri Súkromný archív Rudolfa Čavojského: Výmer Prezídia policajného riaditeľstva v Bratislave č. 3 568 z 10. apríla 1941.

99 Súkromný archív Rudolfa Čavojského: Zápisnica o zasadnutí Ústredného predstavenstva Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia konanom 26. októbra 1941 v Bratislave.

do takých záujmových združení, „*ako by boli bývali zadelení do jednotlivých stavov*“.¹⁰⁰ Členstvo v nových záujmových organizáciách bolo povinné tak pre zamestnancov, ako aj zamestnávateľov. Prevažná väčšina členov Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia spadala pod Slovenské združenie pre priemysel, remeslo a obchod.¹⁰¹

Kresťanskí odborári sa netajili tým, že časť aktivít Slovenského kresťansko-sociálneho odborového združenia malo po jeho zániku prevziať už spomenuté Združenie katolíckych robotníkov, ktorého predsedom sa stal Rudolf Čavojský. Združenie malo byť určitým premostením medzi katolíckou cirkvou a kresťanskými odbormi a po ich zániku i „*určitým preventívnym prostriedkom*“, ktorý by po vojne umožnil rýchle oživenie kresťanskej odborovej organizácie.

Realita povojnového vývoja na Slovensku však na rozdiel od Rakúska nebola pre existenciu kresťanských odborov priaznivá. V Rakúsku sa socialisti, kresťanskí socialisti a komunisti rozhodli založiť jednotnú nadstranícku odborovú centrálu. Zakladajúci kongres Rakúskeho odborového zväzu (*Österreichischer Gewerkschaftsbund*) sa konal už 15. apríla 1945, ale právoplatnosť nadobudol až 30. apríla po tom, čo jeho existenciu akceptovala sovietska vojenská komandatúra. Rada víťazných mocností 8. októbra 1945 rozhodla, že politika, týkajúca sa odborovej problematiky, bude vo všetkých okupačných zónach jednotná, čo umožnilo vytváranie odborových organizácií vo všetkých zónach. Pôsobenie frakcií v rámci jednotnej nadstraníckej organizácie predstavovalo určité riziko, ale možnosť vyjadrovať sa otvorene bez potláčania svetonázorovej orientácie ako i možnosť nebyť členom žiadnej frakcie v konečnom dôsledku životaschopnosť jednotnej odborovej centrály posilnila.¹⁰²

Želanie slovenských kresťanských odborárov oživiť svoju činnosť v povojnovom období sa nenaplnilo a do zápasu o novú podobu odborového hnutia na Slovensku už nevstúpili. Pod zámienkou odborového zjednotenia robotníckeho hnutia získala monopolný vplyv na odborovo organizovaných robotníkov komunistická strana. Komunistickou pascou, do ktorej sa dali chytiť demokraticky zmýšľajúce politické sily, bolo i vytvorenie Národného frontu. Naivné nekomunistické politické kruhy tomuto frontu vytvorili vo verejnosti zdanie jednotného postupu. Tým nepriamo podporili vstup robotníkov a zamestnancov do jednotnej odborovej organizácie slúžiacej záujmom komunistickej strany, ktorá vo februári 1948 s pomocou Revolučného odborového hnutia (ROH) zlikvidovala politickú pluralitu.

100 ČAVOJSKÝ, ref. 59, s. 70.

101 KATUNINEC, Milan. Kresťanské odbory v spolupráci a konfrontácii s komunistickými obormi. In ŠUCHOVÁ, ref. 8, s. 85.

102 Napriek mnohým problémom, v ktorých sa Rakúsky odborový zväz ocitol najmä v poslednom období, pôsobia pod touto odborovou centrálou bez vážnejších konfliktov spoločné i Frakcia socialistických odborárov (*Fraktion sozialistischer Gewerkschafter*), ktorá disponuje najväčšou členskou základňou a Frakcia kresťanských odborárov (*Fraktion christlicher Gewerkschafter*), ktorá je druhou najsilnejšou frakciou v rámci tejto strešnej odborovej centrály.

CHARAKTER DER ÖSTERREICHISCHEN UND DER SLOWAKISCHEN CHRISTLICHEN GEWERKSCHAFTEN IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 20. JAHRHUNDERTS

MILAN KATUNINEC

Ende des Ersten Weltkrieges kam es zum Zerfall der Österreichisch-Ungarischen Monarchie und zur Entstehung neuer Staaten im mitteleuropäischen Raum, die ihre Lebensfähigkeit unter Beweis stellen mussten. Die Struktur des politischen Lebens in diesen Staaten war durch die Pluralität von Parteien charakterisiert, die bemüht waren, auch in der Arbeiterbewegung Einfluss zu erlangen. Trotz dem Rückgang der Sozialdemokratie in ihrer dominanten politischen Nachkriegsposition sowohl in der ČSR als auch in Österreich gelang es ihren politischen Konkurrenten in der ganzen Zeit der Demokratie in diesen Staaten nicht, die an der Sozialdemokratie orientierten Gewerkschaftszentralen ihrer führenden Position in der Gewerkschaftsbewegung zu entheben. Da die Gewerkschaftsorganisationen eine direkte Verbindung zu den politischen Parteien hatten, konnte die ideologische Orientierung der Arbeiter auch den Vertretern der christlichen politischen Parteien nicht gleichgültig sein. Im slowakischen Arbeitermilieu, wo ein geeigneter Boden für christliche Gewerkschaften erst nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik (ČSR) entstand, wirkten mehrere christliche Gewerkschaftsorganisationen. Die bedeutendste Stellung unter ihnen erlangte schrittweise vor allem die Slowakische christlich-soziale Gewerkschaftsvereinigung der Arbeiter, die sich im Bereich der Sozialproblematik erst ab Herbst 1923 aktiver zu engagieren begann, als Rudolf Čavojský der Hauptsekretär dieser Gewerkschaftszentrale christlicher Arbeiter wurde, der später auch Abgeordneter für die Volkspartei war. In Österreich war der langjährige Gewerkschaftsfunktionär Leopold Kunschak politisch aktiv über die Christlichsoziale Partei. Der Autor der Studie widmet sich, neben der Untersuchung der Aktivitäten dieser Gewerkschafter, einem Vergleich beider christlicher Gewerkschaftsorganisationen, vor allem in der schwierigen Periode ihres Bestehens.

POKUS O KONŠTRUOVANIE MARXISTICKÉHO NÁRODNÉHO PRÍBEHU V ROKOCH 1948 – 1955

ADAM HUDEK

HUDEK, Adam. The Attempt to Construct a Marxist National Story in the Period 1948 – 1955. *Historický časopis*, 2007, 55, 4, pp. 721-738, Bratislava.

The study is concerned with the development of Slovak historical science in the period 1948 – 1955. Its institutional and personal development is analysed, together with the methods of control and direction by the communist regime. The main interest is devoted to the problems of applying Marxism to Slovak historiography. The second part of the study consists of an outline of the way Marxist historiography interpreted and evaluated the key periods of Slovak history. Attention is also devoted to the formation of the Marxist periodization of Slovak history. The result was a framework for the Slovak Marxist national story, used in later synthetic works.

National story. Ľudovít Holotík. Marxist historiography. Academic research institutions.

Pojem národný príbeh, jeho anglický ekvivalent „master narrative“ a termín marxistickej historiografie „národné dejiny“ predstavujú výrazy označujúce dominantný, väčšinou všeobecne akceptovaný opis dejín národa. Oficiálny výklad národných dejín vždy bol (a je) dôležitou politickou otázkou. Vo všeobecnosti možno povedať, že čím je spoločnosť slobodnejšia, tým autonómnejší sú historici vo formulovaní svojich verzii národného príbehu. Naopak, v totalitných spoločnostiach väčšinou vytváranie národného príbehu kontroluje vládna moc, ktorá dohliada na to, aby vyhovoval jej ideologickým požiadavkám. Po prevrate roku 1948 a nastolení komunistickej totality si aj nová vládna moc uvedomovala dôležitosť získania kontroly nad historickým výskumom. Vytvorenie vlastnej, marxistickej, koncepcie slovenských či československých dejín mal byť jeden z dôležitých prostriedkov legitimizácie mocenských nárokov komunistickej strany.

Napriek tomu, že komunistický režim sa v Československu etabloval pomerne rýchlo, presadenie marxizmu-leninizmu do slovenskej historickej vedy narazilo na viaceré problémy. Pred rokom 1948, až na zanedbateľné výnimky, marxistická historiografia na Slovensku neexistovala. Marxistický prístup k dejinám sa objavoval len publicistických článkoch Ladislava Novomeského, Gustáva Husáka alebo Vladimíra Clemetisa.¹ V slovenskej historickej obci však vzbudzovali ich predstavy o marxistickej verzii národných dejín väčšinou odmietavú reakciu,² hoci najmä Ladislav Novomeský vyvinul určitú akti-

1 Išlo najmä o kľúčové obdobia národného príbehu – revolúciu rokov 1848 – 1849, vznik Československa a SNP. Zrejme prvou marxistickou historickou prácou na Slovensku bola štátna práca absolventa histórie Alexandra Markuša *Sedliacke povstanie v Zemplíne v roku 1831*. Markuš túto prácu predložil roku 1936, knižne však vyšla až roku 1951. Pozri: KAMENEČ, Ivan. *Začiatky marxistického historického myslenia na Slovensku*. Bratislava : Veda, 1984.

2 Napr. tézy o „kontrarevolučných“ aktivitách štúrovcov v rokoch 1848 – 1849, ktoré prezentoval Novomeský v článku *Marx a slovenský národ* (1933).

vitú na jej popularizáciu medzi historikmi.³ Boj proti buržoáznemu nacionalizmu v 50. rokoch, ktorý znamenal uväznenie Husáka aj Novomeského a popravu Clementisa, však znemožnil slovenskej historickej vede aspoň deklaratívne nadviazať na činnosť týchto predstaviteľov marxistického myslenia na Slovensku. Slovenská historiografia tak bola v odlišnej situácii ako česká a maďarská, ktoré mohli nadväzovať na tradíciu marxistickej historickej školy pred druhej svetovej vojny. Na Slovensku inštalovali po roku 1948 do historiografie marxizmus-leninizmus v jeho stalinistickej forme komunistickí ideológovia. Trvalo pomerne dlhý čas, kým marxistická historická škola v našich podmienkach vôbec začala produkovať relevantné práce. Dovtedy marxistický národný príbeh existoval najmä v prejavoch funkcionárov a plánoch práce.

Pri analýze inštitucionálnej bázy slovenskej historickej vedy po roku 1948 treba v prvom rade zaznamenať nástup Historického ústavu SAVU (po roku 1953 SAV) na vedúce miesto v historickom výskume. Ústav ako vrcholová a profilujúca inštitúcia vystriedal Historický seminár Univerzity Komenského (v rokoch 1939 –1954 Slovenskej univerzity), ktorý túto funkciu zastával v období prvej republiky a Historický odbor Matice slovenskej, ktorý mal dôležité postavenie v čase trvania slovenského štátu. Obe tieto inštitúcie boli zároveň odsunuté do úzadia – historické katedry len na čas (aj keď rovnocenné postavenie s Historickým ústavom už nikdy nedosiahli), Historický odbor Matice Slovenskej bol roku 1950 zrušený definitívne. Nový režim si tak vytváral a podľa svojich potrieb formoval nové inštitúcie.⁴ Kým tie staršie, príliš späté s predchádzajúcimi obdobiami, marginalizoval. Úplne novými, vznikom komunistickej diktatúry podmienenými inštitúciami, boli Ústav dejín KSS⁵ a Katedra dejín ČSR a KSČ na Ústrednej politickej škole. Tieto výskumné pracoviská, však v žiadnom prípade nemohli v historickom výskume konkurovať výsadnému postaveniu Historického ústavu príj. historických katedrií univerzity. Najmä Ústav dejín KSS sa do roku 1956 venoval hlavne redigovaniu Gottwaldových spisov a rôznym propagandistickým a osvetovým úlohám, ktorými ho poverovali stranícke orgány.

Analýza inštitucionálnych zmien v slovenskej historickej vede po roku 1948, však skôr zväzda k hypotéze, že cieľom štátnej moci bola racionalizácia a zvýšenie efektivity vedeckého výskumu v zmysle jeho väčšej koncentrácie do jednej hlavnej inštitúcie. Centralizácia a s ňou úzko spojená snaha o ľahšiu kontrolu však bola jedným zo základných konceptov komunistickej vlády, čo len dokazuje problém odlišovania medzi ideologickými a praktickými opatreniami v tejto oblasti. Uprednostnenie Historického ústavu SAVU pred Historickým odborom Matice v súboji o vedúce postavenie sa však javí ako racionálny krok, podporovaný aj samotnými historikmi.⁶ Likvidácia vedeckých odborov

3 Za týmto účelom sa ako povereník školstva a kultúry zúčastnil na zakladajúcom zjazde Slovenskej historickej spoločnosti roku 1946.

4 Hoci Historický ústav SAV vznikol už roku 1943, jeho faktický rozvoj na relevantné vedecké pracovisko nastal až po roku 1948.

5 Tento ústav vznikol roku 1953 ako výsledok reorganizácie Ústavu dejín SNP.

6 Napríklad František Bokes (bol pracovníkom SAVU aj MS): „*Doterajšia roztrieštenosť má byť odstránená a sústredenie uskutočnené v HÚ SAVU. Doterajšie rozdelenie s Maticou Slovenskou nebolo osožné, pretože sa trieštili nepočetné sily a finančné prostriedky. (...) Navrhované sústredenie historického výskumu v HÚ SAVU by zvýšilo produktivitu výskumu i jeho kvalitu.*“ In ÚA SAV, fond (ďalej f.) SAVU, kartón (ďalej k.) 4, Návrh organizácie historického výskumu na Slovensku.

Matica Slovenskej však bola skôr prejavom pomsty inštitúcii, novým režimom považovanej za centrum antikomunistického a ľudáckeho zmýšľania.⁷ Nálepku ideologického rozhodovania nesú aj organizačné úpravy na Univerzite Komenského⁸ v Bratislave. Za takýto typ zmeny treba považovať zavedenie nepružného sovietskeho modelu veľkých katedier. Keď sa však tento systém neosvedčil, nebránila štátna moc jeho postupnej reforme. Systém historického výskumu sa tak postupne ustaloval v podobe pomerne funkčného, aj keď nie bez výhrad prijímaného modelu.

Zmes racionálnych rozhodnutí a kádrovania prevládala od roku 1948 aj v personálnej politike inštitúcií zaoberajúcich sa dejinami. Čistky medzi historikmi na Slovensku neboli bezprostredne po komunistickom prevrate likvidačné. Obmedzovaní boli len historici, ktorí už predtým deklarovali s marxistickou historiografiou nesúhlas.⁹ Kádrovanie historikov sa komunistický režim začal vo väčšej miere venovať až začiatkom 50. rokov. Nový režim našiel na Slovensku len dvoch marxistických historikov Jaroslava Dubnického a Miloša Gosiorovského,¹⁰ ostatní sa k marxizmu deklaratívne prihlásili väčšinou z nevyhnutnosti, aby mohli ďalej pokračovať vo svojej práci. Stranícke orgány síce formálne kritizovali ideologické nedostatky u väčšiny historikov, reálne však skôr riešili problémy zúfalo nízkeho počtu schopných vedeckých pracovníkov. Režim si nemohol dovoliť masívne prepúšťanie, keďže „nevyhovujúcich“ pracovníkov nebolo kým nahradiť. Čistky sa tak dotkli len malého počtu historikov, aj to len na určitý čas, po ktorom sa spravidla vrátili k svojej pôvodnej práci.¹¹ Vo všeobecnosti štátna moc často kádrové výhrady prehliadala za podmienky, že historici vo svojich prácach prejavovali lojalitu k režimu a jeho ideológii.¹² Hlavné pracoviská historického výskumu tak museli oveľa viac úsilia venovať získavaniu mladých, perspektívnych pracovníkov.¹³ V personálnej politike tak existovali pomerne výrazné rozdiely medzi deklarovanými prísnymi kádrovými kritériami a reálnou situáciou, ktorá sa vyznačovala oveľa väčšou toleranciou. Ešte benevolentnejšie ako stranícke orgány v tomto ohľade postupovalo vedenie Historického ústavu a predsedníctvo akadémie.¹⁴ Režim bol nakoniec nútený akceptovať reálnu situáciu v slovenskej (nielen) historickej vede a namiesto čistiek sa snažil významné osobnosti vedeckého života pritiahnúť k marxizmu skôr na základe presvedčania. To však nič nemenilo na skutočnosti, že nadvláda štátnej moci nad vedeckými inštitúciami

7 Na zasadnutí Predsedníctva ÚV KSS sa vyslovene konštatovalo, že Matica nebude úplne zrušená len kvôli svojej tradícii. Napriek svojim chybám, omylom a politicky nevyhovujúcemu členstvu. SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, k. 800, Protokol zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS 3. 11. 1950.

8 Do roku 1954 Slovenskej univerzity.

9 Šlo hlavne o Daniela Rapanta, aj ten však napriek zákazu prednáškovej činnosti mohol ďalej (s obmedzeniami) vedecky pracovať. Roku 1950 bol uväznený Belo Polla a už roku 1947 Vendelín Jankovič.

10 Miloš Gosiorovský bol autodidakta bez adekvátneho vzdelania a Jaroslav Dubnický bol pôvodne historik umenia.

11 To sa týkalo napr. Vojtecha Ondroucha alebo Františka Bokesa.

12 To bol prípad napr. Petra Ratkoša, ktorý bol v 50. rokoch kádrovo vedený ako klerikál a bývalý člen Hlinkovej gardy.

13 Tak na Historický ústav SAV prišli Ján Tibenský a Ján Dekan z Matice Slovenskej a Ľudovít Holotík z Vysokej školy politických a hospodárskych vied v Prahe.

14 Existuje viacero príkladov, keď v prospech ohrozených pracovníkov intervenoval riaditeľ ústavu Ľudovít Holotík, jeden z najprominentnejších, ale aj najdogmatickejších marxistických historikov tohto obdobia.

bola vždy absolútna a aktuálna situácia závisela len od toho, do akej miery a s akým úmyslom bola táto moc využívaná. V plnej miere to potvrdila situácia po roku 1968, keď pri čistkách medzi historikmi už režim na rozdiel od situácie v 50. rokoch nemal problém s nahrádzaním „nevychovujúcich“ pracovníkov.

Prvotným predpokladom vzniku marxistického národného príbehu po roku 1948 bola dôkladná ideologizácia historickej vedy, ktorá mala byť postavená výhradne na základoch marxizmu-leninizmu v ich stalinistickom chápaní. V súvislosti s presadzovaním marxizmu do historiografie v prvej polovici 50. rokov treba pripomenúť, že často išlo len „hru na marxizmus“, respektíve o marxizmus prispôbený chápaniu a aktuálnym potrebám komunistického režimu. Stranícki ideológovia, ktorí mali za úlohu marxizmus do historickej vedy implementovať, mali o ňom vo väčšine prípadov len veľmi povrchné znalosti v podobe zmesi základných fráz a poučiek, vlastných predstáv a aktuálnych straníckych politických cieľov. Najmä v 50. rokoch aj historikom stačilo ovládať niekoľko stalinistických poučiek a rýchlo sa prispôbovať aktuálnym mocenským a ideologickým zvratom.

Proces vzniku marxistickej historickej vedy však napriek tomu prebiehal relatívne pomaly. Keď roku 1949 predniesol Jaroslav Dubnický na Historickom ústave SAVU prednášku *Historický materializmus ako metóda historického výskumu*, ukázalo sa že väčšina prítomných historikov s touto metódou buď nesúhlasila, alebo nevedela ako by mala byť reálne aplikovaná v historickej práci.¹⁵ Prielom v ideologizácii slovenskej historiografie nastal až keď sa o túto otázku vážnejšie začali zaujímať stranícke orgány v rámci procesu zvýšeného záujmu o vedu a výskum. Spoločenské vedy mali slúžiť komunistickej propagande a presadzovaniu marxistickej ideológie doma aj v zahraničí. Takéto úlohy však mohli plniť iba vedci, ktorí sa k marxizmu nielen formálne hlásili, ale boli ho schopní aj aplikovať v historickej práci.

Roku 1950 hlavný a záväzný smer historickej vedy na Slovensku načrtnol IX. zjazd KSS (24. – 27. mája 1950). Prejav generálneho tajomníka ÚV KSS Štefana Bašťovanského kritizujúci dovtedajší vývoj historického výskumu bol distribuovaný na všetky pracoviská historickej vedy¹⁶ a stal sa povinným návodom na ich činnosť: „*Slovenská historická veda zaostáva za socializačným vývojom slovenského života a nenapomáha budovateľskému úsiliu robotníckej triedy. (...) Od našej historickej vedy očakávame rozpracovanie jednotlivých dôležitých období našich národných dejín, najmä so zreteľom na boj a zápas nášho ľudu, na boje pokrokových tried našej národnej minulosti, a to na podklade metódy historického materializmu. (...) Historická veda sa teda musí vyvíjať v súvislosti s konkrétnymi úlohami nášho hospodárskeho a verejného života.*“¹⁷ História

15 Napr. Branislavovi Varsikovi nebolo jasné ako sa má prakticky vedecký materializmus aplikovať na slovenské dejiny, Belo Polla po prednáške oponoval, že historický výskum musí vychádzať z faktov a nie z ideí. Podobný názor zastával aj administratívny riaditeľ Historického ústavu Teodor Lamoš.

16 ÚA SAV, f. SAVU, k. 13, K IX. zjazdu KSS – referát s. Bašťovanského, Hlavné smernice kultúrnej politiky na Slovensku. Tento dokument však obsahuje aj pasáže, ktoré sa v oficiálnom protokole zo zjazdu nenachádzajú. Pozri: Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska v Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950. Bratislava : Ústredný výbor KSS, 1950.

17 ÚA SAV, f. SAVU, k. 13, K IX. zjazdu KSS – referát s. Bašťovanského, Hlavné smernice kultúrnej politiky na Slovensku. Tento text sa v zápise prejavu Štefana Bašťovanského v Protokole IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska nachádza v skrátenej podobe.

tak mala byť propagandistickou vedou pružne reagujúcou na aktuálne ideologické požiadavky stranického vedenia. To súčasne znamenalo, že historici sa mali začať selektívne venovať obdobiám a udalostiam, ktoré komunisti považovali za kľúčové.

Štefan Bašťovanský tiež načrtnol, ako by mal vyzerat' ďalší vývoj: „*Veda musí byť oprostená od nánosu cudzích nepriateľských ideológií a prvkov: od formalizmu, dekadencie, kozmopolitizmu, klerikalizmu a buržoázneho nacionalizmu, od ideovej bezzásadovosti, estétskeho hračkárstva atď. (...) Sme toho náhľadu, že naši vedeckí pracovníci by mali smelšie čerpať z bohatých studní našich národných dejín ako doteraz. Treba celú slovenskú vedu postaviť na pevný základ marxizmu-leninizmu, udomáčniť v nej bez výhrad metódu dialektického a historického materializmu (...)*“¹⁸ Tento prejav prikazujúci „bez výhrad“ postaviť vedu na bázu marxizmu-leninizmu ukončil všetky prípadné diskusie o jeho aplikácii v historickej vede. Stalinistický dogmatizmus, nepripúšťal ani náznak odchýlky od „kánonu“ schváleného stranickými ideológmi. Vývoj slovenskej historickej vedy v 50. rokoch zásadne ovplyvnila najmä kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu. Tento problém, ktorý vznikol ako zmes mocenského boja v strane a aplikácie stalinistickej teórie¹⁹ zostrojúceho sa triedneho boja, zásadne a dlhodobo ovplyvňoval aj konštruovanie slovenského marxistického národného príbehu.

Vedenie SAVU Bašťovanského referát okamžite vyhlásilo za generálnu líniu vedeckého výskumu. IX. zjazd tak môžeme považovať za oficiálny začiatok obdobia dogmatického stalinizmu v slovenskej historickej vede. Reakciou na jeho výsledky bolo zvýšenie záujmu o ideologickú úroveň pracovníkov. Nasledovala povinná kritika a sebakritika historikov – najmä priznanie si ideologických nedostatkov „z hľadiska marxizmu-leninizmu a budovateľského úsilia republiky“. Pri tejto príležitosti na Historickom ústave (6. júla 1950) predniesol Jaroslav Dubnický svoju predstavu marxistickej historickej vedy: „*Dnes naša spoločnosť potrebuje len vedu vysoko ideologickú. Dejepis musí mať súvislosť s praxou triedneho boja a historik musí strániť triednemu boju proletariátu. Objektivistická metóda v histórii je maskovaná forma buržoáznej stranickosti.*“²⁰ Na Historickom ústave to bola vlastne prvá jasná definícia marxistickej historiografie, tak ako bola chápaná v období 50. rokov. Vysvetľovala jej požiadavky a pomenovala jej odlišnosť od pozitivistickej metódy, ktorú zároveň zavrhl ako ideologicky nesprávnu.

Na začiatku 50. rokov tak boli jasne definované teoretické východiská marxistickej historiografie. Ich reálna aplikácia však v slovenskom prostredí stále nefungovala. Roku 1951 bol Historický ústav nútený zrušiť projekt stručného marxistického prehľadu slovenských dejín, ktorý bol prijatý ako záväzok k IX. zjazdu KSC roku 1949.²¹ Príprava

18 Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska v Bratislave dňa 24. – 27. mája 1950. Bratislava 1950, s. 220.

19 Podľa Stalinovej teórie o zostrovaní triedneho boja bolo treba aj po nastolení diktatúry proletariátu bojovať za „ochranu a rozvinutie socialistického vlastníctva a zasiahnutie jeho škodcov“. Bolo teda nutné pokračovať v hľadaní a odhaľovaní tzv. vnútorných nepriateľov.

20 ÚA SAV, f. SAVU, k. 2, Zápisnica o zasadnutí všetkých pracovníkov SAVU 6. 7. 1950.

21 Členovia prípravnej komisie v zložení Jaroslav Dubnický (vedúci projektu), Miloš Gosiorovský, Ján Dekan a Ján Tibenský mali vypracovať osnovu práce ešte roku 1949 a celé dielo malo byť vydané už 1. januára 1951.

tohto diela mala pre stranické orgány veľký ideologický význam.²² Pre potreby prehľadu mali byť marxisticky reinterpretované fakty zo starších syntéz a monografií, aby nebol potrebný časovo náročný archívny výskum. Predpokladané zásadné prednosti marxistickej historickej vedy mali umožniť rýchle dokončenie tohto projektu. Jozef Štolc, prednosta vedeckých ústavov SAVU, napísal Ladislavovi Novomeskému: „*Vec nemožno posudzovať z hľadiska buržoáznej historiografie, ktorá tvrdí, že dnes ešte nemožno napísať slovenské dejiny (t. j. z objektivistického hľadiska), že vraj sú nevyhnutné najprv monografické práce.*“²³ Celý pôvodný plán sa však ukázal ako nereálny. Staršia historiografia sa nevenovala témam, ktoré tá marxistická považovala za kľúčové,²⁴ navyše marxistické dejiny si vyžadovali aj novú periodizáciu. To všetko boli problémy, ktoré bolo treba najprv vyriešiť. V slovenskej historickej vede sa tak prejavila vznikajúca nekompatibilita medzi reálnymi možnosťami a plánmi, ktoré Historickému ústavu vnucovali stranické orgány, ale aj prehnané „horliví“ historici-marxisti typu Jaroslava Dubnického.

Dubnický ako predseda ústavu z neúspechov nevyvodil žiadne nové závery. Naopak forma plánu na rok 1951 naznačuje, že bol písaný skôr pre stranických predstaviteľov a jeho hlavnou úlohou bolo ukázať ako iniciatívne ústav prebral požiadavky IX. zjazdu. Plán bol orientovaný na aktuálne požiadavky komunistickej moci²⁵ a sľuboval splniť to, čo strana od marxistickej historiografie požadovala. Tieto sľuby však ostali len v rovine všeobecných deklarácií. Napriek tomu, že neúspech pri vypracúvaní marxistického prehľadu slovenských dejín poukázal na nepostrádateľnosť analýzy prameňov, plán na rok 1951 zavrhol dlhodobý projekt výskumu archívov.²⁶

Zásadné zmeny v práci Historického ústavu nastali v polovici roku 1951, keď bol za administratívneho riaditeľa vymenovaný Ľudovít Holotík,²⁷ ktorý začal s koncepčnou premenou tejto inštitúcie na hlavné pracovisko slovenskej marxistickej historickej vedy. Neplnenie plánu práce si v polovici roku 1951 vyžiadalo krízovú schôdzu. Hovorilo sa na nej o predkladaní nesplniteľných cieľov: „*Navrhovatelia chápali riešenie aktuálnych historických problémov, nedostatočne však premysleli ich poradie a realizovanie.*“²⁸ To bola výčitka mierená priamo na predsedu ústavu Jaroslava Dubnického. Výsledkom porady bolo vypracovanie nového plánu, ktorý už niesol organizačný rukopis Ľudovíta Holotíka. Plán vytýčil dva základné smery ďalšieho vývoja. V prvom rade požadoval rýchly a kolektívny vedecký rast, čo v praxi znamenalo pravidelné odborné školenia, vedecké aj ideologické. Bez znalosti historického materializmu totiž nebolo možné tvoriť marxistický národný príbeh. Spolu s nárastom kvality pracovníkov sa malo začať pracovať na slovenskej časti príručky o československých dejinách. V rámci ideologického školenia

22 Kniha mala byť využitá v prvom rade ako učebnica a príručka pre učiteľov dejepisu.

23 ÚA SAV, f. SAVU, k. 12, Obežník všetkým vedeckým ústavom.

24 Išlo najmä o triedne boje, hospodárske dejiny, dejiny proletariátu a komunistickej strany.

25 Vypracovať dejiny KSČ, dejiny revolúcií, skúmať vývoj kapitalizmu v priemysle a roľnícku otázku.

26 Oficiálnym dôvodom bolo, že archívny výskum „(...) nepamätal na ideologické prehlbovanie a aplikáciu marxizmu-leninizmu v tvorivej historickej práci a bol zábranou pre dôsledné rozvinutie nových kolektívnych foriem historickej práce, podloženej teóriou historického materializmu“. In ÚA SAV, fond SAVU, k. 14, Zhodnotenie roku 1950.

27 Na ústave pracoval už od začiatku roku 1951 ako asistent.

28 ÚA SAV, f. SAVU, k. 13, Nový plán na obdobie 1. 9. – 31. 12. 1951.

musel plán silne akcentovať aj aktuálne ideologické kampane – najmä aktuálny boj proti buržoáznemu nacionalizmu.²⁹

Pre analýzu vývoja slovenskej marxistickej historiografie je začiatok 50. rokov dôležitý ako obdobie, keď sa rámcovo zadefinovali hlavné úlohy slovenskej historickej vedy. Nosné témy nového národného príbehu však nevyšli priamo z historickej obce, ale boli sem implementované z prostredia komunistickej strany. Historici tak boli nútení si ich rýchlo osvojiť a na ich základe a pod stálou straníckou kontrolou začať formovať požadovanú novú verziu národných dejín. V prvých rokoch komunistickej totality bola zo strany straníckych orgánov (často viac ako nový výskum) akcentovaná revízia kľúčových udalostí (česko)slovenských dejín podľa ideologických potrieb nového režimu. To bol napríklad prípad dejín vzniku a fungovania prvej Československej republiky. Obráz demokratického štátu, ktorý vznikol z vôle západných mocností na základe činnosti ľudí ako boli Tomáš Garrigue Masaryk, Milan Rastislav Štefánik alebo Edvard Beneš a bojov československých légii proti boľševikom, bol pre komunistickú vládu moc absolútne neprijateľný. Nová koncepcia, postavená na statiach hlavných komunistických ideológov, zdôrazňovala pri vzniku republiky zásadný vplyv ruskej Októbrovej revolúcie a „boja pracujúcich“. Súčasne malo prebehnúť tzv. „demýtizovanie“ najznámejších postáv minulosti, zdôraznenie významnej úlohy komunistov počas trvania Československa a poukázanie na utláčateľský postoj režimu k proletariátu. Ďalším objektom prehodnocovania sa stalo Slovenské národné povstanie označené za heroické obdobie komunistov, od ktorého sa odvíjal ich nárok na moc v štáte. Aj v tomto prípade hrali hlavnú úlohu práce vedúcich komunistických funkcionárov. Zásadnou revíziu prešlo aj hodnotenie revolučných rokov 1848 – 1849. Revolúcia sa z obdobia národnej slávy zmenila na obdobie zlyhania a „kontrarevolučného“ boja proti pokrokovej maďarskej revolúcii. Významnú úlohu v marxistickej historiografii mal aj boj proti „klerikalizmu“. Nakoniec tu bola špecificky slovenská nevyhnutnosť podporovať boj proti buržoáznemu nacionalizmu, čo sa malo diať hlavne zdôrazňovaním bratského vzťahu českého a slovenského národa počas celého trvania ich dejín.

Tieto úlohy však často predstavovali len základné schémy a formy vytvorené v straníckych orgánoch, ktoré zatiaľ neboli vyplnené výsledkami práce historikov. V snahe čo najrýchlejšie vyškoliť svojich pracovníkov v teórii marxizmu-leninizmu totiž Historický ústav vedome v značnej miere rezignoval na vedeckú prácu.³⁰ Jediným zaznamenaním hodným dielom tohto obdobia je monografia Miloša Gosiorovského *Príspevok k dejinám slovenského robotníckeho hnutia* (1951) – prvá slovenská marxistická historická práca. Hoci po vydaní bola označená za priekopnícku, v skutočnosti je fakticky kompilátom českých a maďarských prác.³¹ Je tiež príznačné, že prvá marxistická monografia

29 Mal byť vydaný zborník, do ktorého historici museli prispieť štúdiou na túto tému.

30 Už na začiatku roku 1951 Jaroslav Dubnický vyhlásil: „Kvôli ideovo-politickému preorientovávaniu je v dejepisectve kritický stav“. ÚA SAV, f. SAVU, k. 13, Pracovný plán na rok 1951.

31 Historik Ján Mlynárik tvrdí, že Gosiorovský doslovne opísal stať slovenského sociálneho demokrata Jána Pociska z *Dejín sociálnej demokracie na Slovensku*. MLYNÁRIK, Ján. Rozdvojené dejepisectvo. In *Slovenské rozhľady*, 1995, roč. 2, č. 5 (príloha).

vyšla z pera autodidaktu, zatiaľ čo erudovaní historici museli absolvovať ideologické a vedecké školenia, aby mohli svoje práce publikovať.³²

Rozsiahle predstavenie plánov a úloh marxistickej historiografie na Slovensku podal riaditeľ Historického ústavu Ľudovít Holotík³³ na ustanovujúcej schôdzi sekcie spoločenských vied pri príležitosti vzniku SAV roku 1953.³⁴ Z pohľadu marxistickej historiografie národný príbeh pred rokom 1948 slúžil triednym záujmom buržoázie³⁵ a podporoval jej vládnuce postavenie.³⁶ Nová marxistická historická veda mala podporovať boj pracujúcich tried za spravodlivú, komunistickú spoločnosť. Keďže dejiny slovenského ľudu mali byť podané z hľadiska „víťazného“ marxizmu-leninizmu, národný príbeh musel byť zbavený „buržoázneho falšovania minulosti“. Slovenská historiografia, dôsledne využívajúca metódy historického materializmu, mala odhaliť zákonitosti spoločenského vývoja v podmienkach slovenských dejín. Najväčšia pozornosť sa mala venovať dejinám triednych bojov slovenského ľudu, ktoré mali v plnej miere ukázať zákonitosť cesty robotníckej triedy k víťazstvu.

Aby sa historici nezačali odchyľovať od základných marxistických postulátov roku 1953 sa zaviedlo ešte prísnejšie stranícke riadenie historickej vedy. Akadémia musela svoj plán práce každý rok predložiť ÚV KSS na preskúmanie (z odbornej aj ideologickej stránky) – definitívne ho schvaľovalo predsedníctvo ÚV KSS. Definovanou úlohou spoločenských vied bolo „(...) *napomáhať rozbiťaniu nepriateľských ideológií a rozširovanie novej socialistickej, marxisticko-leninskej ideológie*“,³⁷ čo vlastne stavalo históriu do pozície propagandistickej vedy. Stranícke orgány zdôrazňovali potrebu vytvárania realistických a splniteľných plánov – v tomto ohľade vládna moc namiesto vzletných fráz požadovala racionálne formulované dokumenty, založené na reálnych možnostiach. Priority výskumu však stanovovali najvyššie stranícke orgány. V prvej polovici 50. rokov mali najvyššiu prioritu témy, zdôrazňujúce úzku previazanosť českých a slovenských dejín. Je nepochybné, že tieto požiadavky úzko súviseli s bojom proti buržoáznemu nacionalizmu a s ním spájanému slovenskému nacionalizmu a ľudáctvu. Správa o situácii v spoločenských vedách na Slovensku³⁸ vypracovaná IV. oddelením ÚV KSS (pre školstvo a vedu) konštatovala: „*Naliehavo potrebujeme vedecké práce, ktoré by objas-*

32 Miloš Gosiorovský sa v tej dobe vymykal prostrediu profesionálnych historikov. Na univerzite aj na Historickom ústave pracoval len externe, jeho hlavnou náplňou práce bola funkcia v Ústrednom výbore KSS.

33 Po vzniku SAV bola zrušená funkcia predsedov a ústavy viedli riaditelia. Ľudovít Holotík tak formálne viedol Historický ústav až od roku 1953.

34 Ako jeden z kandidátov na predsedu SAV bol pôvodne navrhnutý Miloš Gosiorovský, Ľudovít Holotík bol hlavným kandidátom na miesto tajomníka. Voči Gosiorovskému však už v priebehu roka vznikli kádrové výhrady, pre ktoré bol odvolaný zo všetkých straníckych funkcií a Holotík bol nakoniec odmietnutý pre neskúsenosť a nedostatočné vedecké výsledky.

35 Na základe triedneho náhľadu na spoločnosť, ktorý tvrdil, že celá veda slúži aktuálnej vládnucej triede na upevnenie jej postavenia.

36 HOLOTÍK, Ľudovít. Nová etapa v rozvoji slovenskej historickej vedy. In *Slovenská akadémia vied, jej uzákonenie a ustanovenie*. Bratislava : SAV, 1953, s. 146-149.

37 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, k. 854, Smernice na zostavovanie plánov.

38 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, k. 865, Pripomienky IV. odd. ÚV KSS o situácii v spoločenských vedách.

nilí z marxistického hľadiska bratské vzťahy českého a slovenského ľudu. Treba osvetliť vplyv a význam husitského hnutia v boji slovenského ľudu proti útlaku, spojitosť českého obrodeneckého hnutia so slovenským, revolučné roky v polovici 19. storočia, význam českého robotníckeho hnutia pre rozvoj slovenského robotníckeho hnutia, význam vzniku ČSR pre rozvoj slovenského národa.³⁹ Táto naliehavá požiadavka sa opakovala aj roku 1955: „Ústrednou témou niektorých pracovísk I. sekcie bude teoretické rozpracovanie otázok bratského spolunažívania Čechov a Slovákov. (...) Osobitná pozornosť bude venovaná boju proti nepriateľským ideológiám – buržoáznemu nacionalizmu a ľudáctvu.“⁴⁰ Zdá sa, že cieľom historickej vedy malo byť vytvorenie novej verzie československých dejín, v ktorej by slovenský národný príbeh bol síce do určitej miery autonómny, ale nie úplne samostatný. Výhodou zapracovania slovenských dejín do línie českých bola, okrem potlačania „špecifik“ slovenského národného vývoja aj skutočnosť, že v českej historiografii sa už na začiatku 50. rokov vytvorila marxistická línia dejín,⁴¹ ktorá na Slovensku zatiaľ chýbala.

V kampani za „objasnenie bratských zväzkov Čechov a Slovákov“ sa veľká pozornosť sústredila na obdobie husitského hnutia, ktoré sa malo stať dokladom revolučnej tradície Čechov a Slovákov. Aby tradícia husitizmu mohla byť skutočne československá, bolo potrebné nájsť jej vplyv aj medzi slovenským obyvateľstvom. Problém vplyvu husitizmu na Slovensku bol v slovenskej historiografii aktuálny už od jej vzniku.⁴² Zatiaľ čo posledné práce slovenských historikov spreď roka 1948⁴³ vplyv husitov skôr minimalizovali, komunistickí ideológovia potrebovali obraz husitizmu ako hnutia, ktoré bolo silné aj v slovenskom prostredí. Tejtó problematiky sa ujal Peter Ratkoš a prvú štúdiu o nej publikoval roku 1953.⁴⁴ Husitské hnutie prezentoval ako integrálnu súčasť slovenských dejín, a to v dvoch prepojených rovinách. Jednak tu bola stará čechoslovakistická predstava husitského hnutia ako spoločnej historickej tradície Čechov a Slovákov. Druhú rovinu tvorila protifeudálna, proticirkevná a protokomunistická ideológia pripisovaná husitskému hnutiu, ktorá bola podľa Petra Ratkoša rozšírená aj na Slovensku.

Na poli najnovších dejín sa veľká pozornosť venovala Slovenskému národnému povstaniu.⁴⁵ Boj proti buržoáznemu nacionalizmu a jeho nositeľom si vyžiadala vypracovanie novej koncepcie, v ktorej mala byť činnosť kompromitovaného vedenia KSS minimalizovaná a zásluhy malo prebrať moskovské vedenie KSČ. Súčasne mali byť z cieľov povstania vypustené všetky slovenské národnostné požiadavky, naopak mal byť

39 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, k. 865, Pripomienky IV. odd. ÚV KSS o situácii v spoločenských vedách.

40 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, k. 910, Perspektívny plán rozvoja vedeckých pracovísk SAV v rokoch 1956 – 1960.

41 Od husitskej doby, národného obrodenia, robotníckeho hnutia a vzniku ČSR ako dôsledku októbrovej revolúcie v Rusku po nastolenie komunistického režimu po roku 1948.

42 Týmto problémom sa zaoberal už Matej Bel.

43 Išlo najmä o syntézy slovenských dejín od Františka Hrušovského, Františka Bokesa a čiastočne aj štúdie Branislava Varsika.

44 RATKOŠ, Peter. Husitské revolučné hnutie a Slovensko. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 1, s. 26-41.

45 Téma SNP má v rokoch 1953 – 1955 jednoznačne najväčšie zastúpenie v *Historickom časopise*, či už vo forme štúdií, diskusií a záznamov z konferencií.

zdôraznený jeho československý charakter ako boja za jednotnú republiku. V striktné marxistickej interpretácii sa povstanie interpretovalo ako klasické vyvrcholenie triedneho boja, kde boj proti fašizmu splýval s bojom proletariátu proti buržoázii. SNP tak mohlo byť prezentované ako začiatok tzv. ľudovodemokratickej revolúcie. V týchto intenciách vyzval predseda SAV Ondrej Pavlík koncom roka 1953 (3. 11.) predsedníctvo KSS na zvolanie konferencie o SNP:⁴⁶ „*Po odhalení buržoázných nacionalistov a Slánskeho bandy neboli udalosti povstania náležite preskúmané a zhodnotené. Chýba teoretické zhodnotenie, periodizácia bojov, hodnotenie činnosti KSCĽ a ZSSR.*“⁴⁷ Cieľom konferencie bolo vytvorenie straníckej interpretácie povstania, ktorá sa mala použiť v plánovaných syntetických prácach. Ideologicky prijateľný obraz SNP sa ustálil až roku 1955 a predstavovali ho najmä štúdie Bohuslava Gracu a Miroslava Kropiláka.⁴⁸ Okrem už spomínanej vedúcej úlohy moskovského vedenia KSCĽ, sa zdôraznila hlavná úloha partizánskeho hnutia a marginalizovala sa činnosť armády. Armádni dôstojníci spolu s nekomunistickými zložkami povstania a tzv. buržoáznymi nacionalistami boli označení za zradcov. Na druhej strane slovenskí historici predsa len museli odmietnuť niektoré tvrdenia, vychádzajúce zo striktného uplatňovania vtedajších ideologických náhľadov. V snahe vyhnúť sa čo i len náznaku „slovenského nacionalizmu“ sa opis SNP menil do takej miery, že na konferencii roku 1953 boli historici nútení pripomenúť, že „*SNP nesmie byť prezentované ako anacionalistické*“ a „*hlavnú úlohu bojov predsa len niesol slovenský ľud*“.⁴⁹ Podobne sa prejavila aj skutočnosť, že oficiálna interpretácia identifikovala v SNP množstvo „zradcov“ a niektoré monografie tak povstanie opisovali ako „dejinu zrady“, čo tiež medzi slovenskými historikmi vyvolávalo nesúhlasné reakcie.⁵⁰

Slovenská historiografia na začiatku 50. rokov musela reagovať aj na radikálne prehodnocovanie názorov na vznik prvej ČSR a na úlohu Masaryka, Štefánika a Beneša v tomto procese. Tento trend nezačal okamžite roku 1948, najmä Masaryk bol spočiatku považovaný za „pokrokovú“ osobnosť československých dejín.⁵¹ Obrat nastal až roku 1951, keď ÚV KSCĽ za základ ideovej práce vyhlásil boj proti „buržoáznym legendám o vzniku ČSR“ a z Masaryka, Beneša a Štefánika sa stali „agenti západného imperializmu“ vykonávajúci „protiľudovú a protinárodnú politiku“. Česká marxistická historiografia sa zamerala najmä na dehonestáciu Masaryka a Beneša.⁵² Štefánik bol „prenechaný“ slovenským historikom. Túto úlohu na seba zobral Ľudovít Holotík, ktorý roku 1952

46 Treba zdôrazniť, že organizátorom ani iniciátorom nebol Historický ústav.

47 SNA, f. Predsedníctvo ÚV KSS, k. 850, Návrh na usporiadanie vedeckej konferencie o SNP.

48 GRACA, Bohuslav. Slovenské národné povstanie roku 1944. In *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 3-38 alebo KROPILÁK, Miroslav. Národnooslobodzovací boj na Slovensku roku 1945. In *Historický časopis*, 1955, roč. 3, č. 3, s. 305-325.

49 KROPILÁK, Miroslav. Vedecká konferencia o slovenskom národnom povstaní. (Bratislava, 8. – 9. 12. 1953). In *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 105-120.

50 GRACA, Bohuslav. Doležal, Jiří. Slovenské národní povstání. Praha, Státní nakladatelství politické literatury 1954 (recenzia). In *Historický časopis*, 1955, roč. 3, č. 3, s. 233-237.

51 Témy o previazanosti vzniku ČSR s ruskou Októbrovou revolúciou (VOSR) sa však v komunistickom prostredí presadzovali od 40. rokov.

52 Napr. Václav Král *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční protisovětské politice*, Jiří Hájek *Wilsonovská legenda v dějinách ČSR*.

publikoval článok *K Štefánikovskej legende*.⁵³ Štúdiá dovtedajšiu interpretáciu Štefánikovskej činnosti hodnotila ako „buržoáznu legendu“ a jeho samého označila za „agenta francúzskeho imperializmu“. Podobný cieľ mali aj ďalšie Holotíkove štúdiá o pôsobení francúzskej a talianskej vojenskej misie v Československu po roku 1918, publikované v *Historickom časopise*.⁵⁴

V podobnom duchu sa niesla aj konferencia *Za odhalenie legiend o Masarykovi, Benešovi a Štefánikovi*, ktorá sa roku 1953 (20. mája) uskutočnila z podnetu Filozofickej fakulty Slovenskej Univerzity. Úlohou konferencie mala byť „skutočne vedecká a objektívna“⁵⁵ revízia dezorientačnej a demobilizujúcej protiludovej legendy⁵⁶ na základe metodologických predpokladov a smerníc Klementa Gottwalda, Václava Kopeckého a Zdeňka Nejedlého.⁵⁷ Dopredu známym výsledkom bolo vyhlásenie, že „(...) oslobodenecká buržoázna legenda je falošný obraz charakteru prvej svetovej imperialistickej vojny (...) Táto legenda je protisovietska, ale aj protinárodná a protiludová, jej úlohou je dezorientovať a ideologicky odzbrojiť pracujúci ľud, ktorý je skutočným tvorcom histórie.“⁵⁸

Zásadnými zmenami prešlo po sérii diskusií aj hodnotenie slovenskej účasti na revolúcii rokov 1848 – 1849. Ako som už spomenul po roku 1948 sa príbeh revolúcie z obdobia národnej slávy zmenil na obdobie zlyhania a „kontrarevolučného“ boja proti pokrokovej maďarskej revolúcii. Nové hodnotenie týchto udalostí bolo postavené na článku Karola Marxa⁵⁹. Ten označil správanie sa slovanských národov za kontrarevolučné a toľto, v 50. rokoch nepochybniteľnému stanovisku, sa muselo prispôbiť i hodnotenie konania štúrovcov. Pozitívne hodnotenie slovenských výprav rokov 1848 – 1849 znamenalo v marxizme neprípustné nadradovanie národnostných problémov problémom ekonomickým,⁶⁰ za ktoré podľa marxistov bojovala maďarská revolúcia. Tento jednoznačný súd komunistických ideológov, rozdelil vedeckú obec na dva tábory. „Dogmatici“ ako boli napr. Vladimír Matula⁶¹ a Ľudovít Holotík tvrdili, že „jediným kritériom hodnotenia môže tu byť Marxovo kritérium európskej buržoáznej revolúcie“.⁶²

Na druhej strane tu bola skupina (napr. Karol Golán a Július Mésároš), ktorá síce otvorene nespochybovala oficiálny marxistický výklad (v 50. rokoch to ani nebolo mož-

53 HOLOTÍK, Ľudovít. K štefánikovskej legende. In *Historický sborník SAVU*, 1952, roč. 10, s. 256-275.

54 HOLOTÍK, Ľudovít. Úloha talianskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku roku 1919. Časť 1 a 2. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 4, s. 561-594 a *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 37-70.

55 Jednalo sa samozrejme o objektivitu historika bezvýhradne uplatňujúceho triedny postoj založený na marxizme-leninizme.

56 PÍSCH, Mikuláš (ed.). Za odhalenie legiend o Masarykovi, Benešovi a Štefánikovi. (Vedecká diskusia 20. 5. 1953 v Bratislave). In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 3, s. 521-537.

57 PÍSCH, ref. 56.

58 PÍSCH, ref. 56.

59 V novinách *Neue Rheinische Zeitung* z januára 1849.

60 To bola aj hlavná výhrada voči prácam Daniela Rapanta o revolúcii rokov 1848 – 1849.

61 Vladimír Matula v štúdiu z roku 1954 podal obsiahlu kritiku Rapantovej práce o revolúcii 1848 – 1849 z pohľadu marxistickej metodológie. Pozri: MATULA, Vladimír. K niektorým otázkam slovenského národného hnutia štyridsiatych rokov 19. storočia. In *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 3, s. 375-406.

62 TIBENSKÝ, Ján. Konferencia slovenských historikov o tézach slovenských dejín. In *Historický časopis*, 1955, roč. 3, č. 2, s. 299-303.

né), snažila sa ho však zmierniť. Karol Goláň poukazoval na skutočnosť, že národnostná otázka v Uhorsku bola riešiteľná a požiadavka národnostnej rovnoprávnosti nebola v rozpore s európskou revolúciou. Goláň tiež tvrdil, že Štúrova „kontrarevolučná“ činnosť sa zbytočne zveličuje a je hlavne v záujme slovenskej historiografie zdôrazniť pozitívne stránky národného obrodenia. Tieto umiernené názory sa však v 50. rokoch ignorovali.⁶³

Dogmatizmus v hodnotení tohoto obdobia vyniká najmä v porovnaní s prácami sovietskych historikov. Roku 1951 vydala SAVU zborník prekladov ruských článkov o problematike účinkovania slovanských národov v rokoch 1848 – 1849.⁶⁴ Zaujímavé je, že tieto články činnosť štúrovcov v revolúcii hodnotili oveľa pozitívnejšie ako to v tomto období robila slovenská historiografia. Sovietski historici síce konanie slovanských národov označili za „kontrarevolučné“, ale za príčinu tohto postoja celkom jasne označili „šovinistickú národnostnú politiku nemeckých a maďarských revolucionárov“,⁶⁵ ktorá vohnala slovanské národy priamo do náručia Viedne. Ďalším prípadom, poukazujúcim na väčší „marxistický radikalizmus“ slovenskej historiografie, je skutočnosť, že zatiaľ čo v „oficiálnom“ hodnotení slovenskej historiografie sa štúrovske povstanie označuje paušálne za „kontrarevolučné“, sovietski historici za reakčnú činnosť označili iba boj Slovákov v rámci rakúskej armády roku 1849. Sovieti teda Štúra v tomto období hodnotili jednoznačne pozitívnejšie ako slovenskí „dogmatickí“ historici.

Jedným z najdôležitejších predpokladov na vytvorenie marxistického národného príbehu bola nová periodizácia dejín. V období priprav marxistických syntéz bola kľúčová nielen z vedeckého, ale aj z politického hľadiska, ako to zdôraznil Ľudovít Holotík na konferencii o periodizácii slovenských dejín v Libliciach (19. – 20. decembra 1952):⁶⁶ „(...) *stanovenie aspoň hlavných vývojových etáp, ktoré by odrzkadľovali všeobecné zákonitosti spoločenského vývinu, poznané klasikmi marxizmu-leninizmu i v dejinách Slovenska a slovenského ľudu, je neodlučiteľne spojené s bojom za vedeckú, marxisticko-leninskú slovenskú historickú vedu.*“⁶⁷ Marxistická historiografia odmietla pojmy pravek, starovek, stredovek a novovek ako prázdne konštrukcie „buržoáznej“ historiografie, ktorá podľa marxistov nepochopila základné spoločenské formácie, „ (...) *ktoré hlboko odrážajú a vysvetľujú spoločenské vzťahy, ich príčiny a charakter.*“⁶⁸ Napriek tomu, že marxistická periodizácia sa opierala hlavne o zmeny ekonomických pomerov, ktoré mali podmieňovať dejinný vývoj, Ľudovít Holotík zdôraznil, že „(...) *za hlavné periodizačné princípy nemožno považovať jednoznačne javy ekonomické, aj keď sú*

63 Je zaujímavé, že Jaroslav Dubnický, ktorý mal na starosti toto obdobie v pripravovaných syntetických prácach, sa do diskusie nezapojil.

64 HOLOTÍK, Ľudovít (ed.). *Revolučné dedičstvo rokov 1848 – 1849*. Bratislava : SAVU, 1951.

65 UDAICOV, Ivan Ivanovič. Slované národy Rakúskej ríše v revolučnom hnutí r. 1848 vo výskumoch sovietskych historikov. In HOLOTÍK, Ľudovít (ed.). *Revolučné dedičstvo rokov 1848 – 1849*. Bratislava : SAVU, 1951, s. 74-86.

66 HOLOTÍK, Ľudovít. K periodizácii slovenských dejín v období feudalizmu a kapitalizmu. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 1, s. 42-73.

67 HOLOTÍK, ref. 66.

68 HOLOTÍK, ref. 66.

v *historickom procese v dôsledkoch rozhodujúcim činiteľom*“.⁶⁹ Toto konštatovanie možno považovať za „ospravedlnenie“ skutočnosti, že v marxistickej periodizácii slovenských dejín bolo pomerne málo ekonomických medzníkov, a že odlišnosti od zaužívanej periodizácie spreď roku 1948 neboli príliš výrazné. Špecifikom slovenskej periodizácie a jedným z prostriedkov dokresľovania česko-slovenskej dejinnej príbuznosti bola nevyhnutnosť prihliadať na českú periodizáciu aj keď Ľudovít Holotík konštatoval, že česká a slovenská periodizácia nemôže byť úplne totožná,⁷⁰ pretože „(...) *periodizácia má za úlohu odzrkadľovať i špecifický proces vývoja toho ktorého národa*“.⁷¹

V marxistickom národnom príbehu sa už od začiatku považovali za kľúčové roky 1848 (prechod od feudalizmu ku kapitalizmu) a 1945 (prechod k ľudovodemokratickému zriadeniu, tzv. národná a demokratická revolúcia). Neistý bol začiatok epochy feudalizmu⁷² a periodizácia dejinných procesov vnútri jednotlivých spoločenských formácií. Za mimoriadne významný medzník v slovenskom národnom príbehu bol stále považovaný rozpad Veľkej Moravy a „*nedobrovoľné podrobenie slovenského územia kočovnými maďarskými kmeňmi*“.⁷³ Marxistická historiografia tu oprášila tézy o tisícročnom utrpení slovenského národa a Holotík píše, že „*dejiny Slovenska až do roku 1918 sú dejiny porobeného národa*“.⁷⁴ Marxistickí historici si pod pojmom slovenský národ zväčša predstavovali len plebejské zložky obyvateľstva a z národa vyčlenili privilegované vrstvy. V niektorých prípadoch sa ale termín národ stále používal aj vo význame súhrnu obyvateľstva určitého územia, hovoriaceho spoločným jazykom, čo môže spôsobovať ťažkosti pri hodnotení čo a koho pojem národ v jednotlivých prípadoch reprezentuje.

Na periodizáciu stredovekého obdobia slovenských dejín sa vo veľkej miere využila maďarská marxistická periodizácia uhorských dejín.⁷⁵ Prvým špecificky slovenským medzníkom⁷⁶ po páde Veľkej Moravy bolo až husitské obdobie. Postavenie významných udalostí nadobudli aj rozsiahlejšie ľudové tzv. protifeudálne povstania. Keďže Dôžovo povstanie sa slovenského územia dotklo len okrajovo, skutočným predelom v slovenskom národnom príbehu bolo až banícke povstanie v rokoch 1525 – 1526.⁷⁷ Časový úsek medzi rokmi 1526 – 1848 bol označený za vývojové obdobie tzv. druhého nevoľníctva, v ktorom sa Slováci stali v habsburskej monarchii „*ešte krutejšie utláčaným národom, ktorý podliehal tlaku zo strany uhorských feudálov i cisárskych úradníkov a žoldnierov*“.⁷⁸ Z tejto formulácie je už pomerne jasné, že národ tu predstavuje nepriviligované

69 HOLOTÍK, ref. 66.

70 To, ako veľmi bola v skutočnosti rozdielna ukázal o šesť rokov *Přehled československých dějin*.

71 HOLOTÍK, ref. 66.

72 Hlavnou otázkou bolo, či možno Veľkú Moravu považovať za protofeudálny štát.

73 HOLOTÍK, ref. 66.

74 HOLOTÍK, ref. 66.

75 Ľudovít Holotík to zdôvodňoval nedostatočnou preskúmanosťou tohto obdobia zo strany slovenskej historickej vedy.

76 Vo význame, že sa nevzťahovalo na územie celého Uhorska.

77 Jeho interpretácie v marxistickom duchu sa ujal Peter Ratkoš. Pozri: RATKOŠ, Peter. Predohra banického povstania v našich bankských mestách v rokoch 1525 – 1526. In *Historický časopis*, 1953, roč. 1, č. 3, s. 353–406.

78 HOLOTÍK, ref. 66.

obyvateľstvo a myslí sa hlavne ekonomický útlak. Úpadkové obdobie feudalizmu (do roku 1848) bolo charakterizované postupným rozvojom kapitalistických vzťahov, ktoré spôsobili vznik tzv. „národno-buržoázneho“ hnutia. To sa však v očiach marxistickej historiografie zdiskreditovalo prednostným zameraním na národnostné a kultúrne otázky a nie na problematiku zrušenia feudalizmu. Z toho potom vyplynula relativizácia významu štúrovského hnutia v 40. rokoch 19. storočia, a naopak, vyzdvihnutie významu východoslovenského roľníckeho povstania z roku 1831: „(...) *cesta k r. 1848 nevedie od začiatkov uvedomelejšieho vystúpenia tzv. štúrovcov, ale od roku r. 1831, od východoslovenského roľníckeho povstania*“.⁷⁹ Toto povstanie malo byť predzvesťou k rozhodujúcej fáze triedneho boja, t. j. maďarskej revolúcii rokov 1848 – 1849. Naopak, štúrovské hnutie podľa marxistickej historiografie udalosti roku 1848 nepochopilo a proti „pokrokovkej maďarskej buržoáznej revolúcii“ sa postavilo na stranu „reakčnej“ Viedne. Hlavný význam roku 1848 bol v jeho označení za predel medzi feudalizmom a kapitalizmom v Rakúskej monarchii. Z pohľadu marxistickej historiografie „(...) *triedny antagonizmus sa pretvára na rozpor medzi kapitalistami a námezdne pracujúcimi*“.⁸⁰ Dôležitým medzníkom národného príbehu ostal aj rok 1867. Okrem jeho tradičného významu ako začiatku najväčšieho národného útlaku po vyrovnaní, symbolizoval pre marxistickú historiografiu aj začiatok obdobia kedy sa slovenská buržoázia definitívne obrátila proti robotníckemu hnutiu ako hlavnému nepriateľovi.

Jedným z najvýznamnejších medzníkov slovenských dejín ostal samozrejme vznik Československej republiky, ktorý bol upravený podľa požiadaviek komunistických ideológov. Bola tak vytvorená konštrukcia, podľa ktorej prvá republika vznikla na základe revolučného hnutia českého a slovenského ľudu, inšpirovaného Októbrovou revolúciou v Rusku. Nasledujúcim medzníkom bola fašistická éra slovenských dejín, za začiatok ktorej sa považovalo vyhlásenie slovenskej autonómie roku 1938: „(...) *tzv. slovenská autonómia na čele s ľudáckofašistickými predstaviteľmi je fašistickým útvarom*“.⁸¹ Za začiatok ľudovodemokratického obdobia marxistická historiografia označila SNP a oslobodenie Československa sovietskymi vojskami.⁸²

Po (aspoň rámcovom) ustanovení⁸³ záväzných foriem interpretácie a hodnotenia jednotlivých udalostí slovenského národného príbehu vyšli roku 1955 ako príloha k *Historickému časopisu tézy k dejinám Slovenska*,⁸⁴ ako výsledok spolupráce všetkých pracovníkov historickej vedy na Slovensku. Podľa zodpovedného redaktora Ľudovíta Holotíka: „(Tézy) *sú prvým pokusom o prehodnotenie našich dejín na nových metodologických základoch a na základe zhrnutia starších poznatkov a poznatkov nových (...) najmä o rozvoji výrobných síl, výrobných vzťahov, o dejinách triednych bojov, dejinách robotníckeho*

79 HOLOTÍK, ref. 66.

80 HOLOTÍK, ref. 66.

81 HOLOTÍK, ref. 66.

82 Ani v tomto prípade sa historici neodvolávali na výsledky výskumu, ale na názory straníckych funkcionárov, konkrétne na prejav Viliama Širokého, ktorý vyhlásil SNP za začiatok éry socialistickej výstavby.

83 Nedá sa tu hovoriť o diskusiách, pretože záväzné a nespochybniteľné pokyny dostávala slovenská historická veda priamo zo straníckeho centra.

84 Po diskusii sa mali stať základným podkladom k tvorbe syntézy dejín Slovenska.

hnutia a komunistickej strany“.⁸⁵ Predmet dejín Slovenska nachádzali v rozvoji výrobných síl, výrobných vzťahov, v dejinách pracujúceho ľudu⁸⁶ a v dejinách triedneho boja. Deklarovanou hlavnou úlohou marxistického národného príbehu malo byť dokladovanie zákonitého vývoja slovenského ľudu od prvotnopospolnej spoločnosti cez feudalizmus, kapitalizmus až k ľudovodemokratickému zriadeniu.

V tézach nastalo niekoľko zmien oproti navrhovanej periodizácii z roku 1952. Najvýznamnejšou z nich bolo posunutie vzniku feudálnych vzťahov z 10. do 8. storočia.⁸⁷ Veľká Morava si aj v marxistickom národnom príbehu uchovala svoj „prvorepublikový“ význam prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov.⁸⁸ Zaujímavý je návrat k Bottovej téze o Veľkej Morave ako obrannom vale voči nemeckej rozpínavosti.⁸⁹ Triedny pohľad na dejiny sa presadil aj pri opise vzniku Uhorska. Podľa marxistického výkladu, po príchode Maďarov sa stotožnili triedne záujmy slovanských feudálov a náčelníkov maďarského kmeňového zväzu, čím vznikla trieda uhorských feudálov, ktorá si na nasledujúcich 10. storočí podmanila slovenský ľud, ktorý k novému štátu pripúťali cirkevné inštitúcie. Tézy pomerne veľa miesta venujú Matúšovi Čákovi. Ako pozitívum sa hodnotí skutočnosť, že vytvoril podmienky na zväčšenie vplyvu slovenskej šľachty na jeho území. Zdá sa, že historici (v tomto prípade Alžbeta Gácsová) nie vždy dokázali šľachtu úplne vylúčiť zo slovenského národa.

Z pohľadu požiadaviek aké boli kladené v procese vytvárania marxistického národného príbehu neprekvapuje význam, ktorý bol pripisovaný husitizmu ako hnutiu. Charakterizovalo sa ako protifeudálne a podporujúce upevnenie vzťahov medzi českým a slovenským ľudom. Skutočnosť, že tvrdenia o husitami ovplyvnenom posilňovaní slovenskej národnosti a upevnení česko-slovenských kultúrnych vzťahov neboli podopreté konkrétnymi faktami, môže poukazovať na určitú bezradnosť pri potvrdzovaní očakávaných záverov relevantnými prameňmi.

V novom národnom príbehu mali veľmi významné postavenie ľudové vzbury a povstania. Špeciálne kapitoly sú preto venované udalostiam, ktoré historiografia pred rokom 1948 v podstate ignorovala – Dóžovmu povstaniu a najmä stredoslovenskému baníckemu povstaniu v rokoch 1525 – 1526, ktoré vniesla do národného príbehu marxistická historiografia ako jedno z najmohutnejších protifeudálnych hnutí slovenského ľudu.⁹⁰

-
- 85 HOLOTÍK, Ľudovít (ed.). Dejiny Slovenska (tézy). In *Historický časopis*, 1955, roč. 3, (príloha), s. 11.
- 86 Definitívne sa tak presadila predstava tzv. plebejského národa. Z národného príbehu mali byť vypustené dejiny privilegovaných vrstiev.
- 87 Dôvodom bola skutočnosť, že sovietski historici za ranofeudálny štát označili Kyjevskú Rus 9. storočia, čo bol štátny útvar podobný Veľkej Morave. Na základe tohto príkladu potom roku 1954 Peter Ratkoš vo svojej štúdií v *Historickom časopise* dokazoval, že aj Veľká Morava mala už črty feudálneho štátu, hoci tento svoj názor ešte podal ako hypotézu. Pozri: RATKOŠ, Peter. Počiatky feudalizmu na Slovensku (K problematike raného feudalizmu v našich krajinách). In *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 2, s. 252-279.
- 88 Keďže Česi boli súčasťou Veľkej Moravy len krátko a nedobrovoľne, za ich predchodcov boli vyhlásení Moravania.
- 89 V marxistickom triednom ponímaní dejín sa však nehovorí o Nemcoch, ale o východofranských feudáloch. Túto tézu možno považovať aj za vplyv českej historiografie, ktorá sa najmä v 50. rokoch vyhranovala silne protinemecky.
- 90 Jeho existencia bola dôležitým dokladom triedneho zápasu na našom území, čo znamenalo aj umelé zvyšovanie jeho významu v slovenských dejinách.

V národných dejinách boli všeobecne zvýraznené všetky ľudové pohyby v stredoveku a v rámci „proletárskeho internacionalizmu“ bola pri ich opise zdôrazňovaná aj spolupráca „ľudu“ rôznych národností. Najväčším prínosom slovenskej marxistickej historiografie k dejinám stredoveku však bola pozornosť zameraná na hospodárske a sociálne aspekty vývoja.⁹¹ Táto problematika je len v tézach spracovaná podrobnejšie a na väčšom priestore ako v akejkolvek inej predchádzajúcej slovenskej historickej práci, hoci na druhej strane je tu očividné jednostranné zaujatie životnými podmienkami nepriviligovaných vrstiev obyvateľstva.

Z opisu slovenského národného obrodovania sa v tézach vytratili tendencie k jeho podceňovaniu a prehnaná kritickosť v jeho hodnotení.⁹² Aj táto pozmenená interpretácia sa opierala hlavne o myšlienky klasikov marxizmu-leninizmu, pretože o pozitívnosti, alebo negatívosti historických javov stále rozhodovali najmä ich súdy. Slovenské národné hnutie je charakterizované ako jav „v podstate progresívny“,⁹³ pretože pomáhalo vytvárať tzv. buržoázny pojem národa, ktorý Lenin charakterizoval ako východisko boja proti feudálnym stavovským priehradám.⁹⁴ Na rozdiel od Holotíkovho návrhu periodizácie z roku 1952, sa cesta k revolúcii 1848 – 1849 odvíja už od štúrovského hnutia. Štúrov program bol označený za demokratickejší⁹⁵ a radikálnejší ako program Kossutov. Z dobového dogmatického hľadiska však Štúrovo rozhodnutie bojovať proti maďarskej revolúcii po boku Viedne a Ruska muselo byť hodnotené negatívne: „*Toto slovenské nacionálne hnutie (...) zohralo objektívne reakčnú úlohu a tým, že podriadilo vec európskej a uhorskej revolúcie obmedzenému nacionálnemu záujmu buržoázie, v skutočnosti škodilo aj záujmom samých Slovákov.*“⁹⁶ „Oslavný“ postoj k činnosti Slovákov v rokoch 1848 – 1849 sa považoval za nemarxistický: „(...) *apologetický postoj k slovenským výpravám (...) sa stal jedným z hlavných ideových bojov zdrojov slovenského buržoázneho nacionalizmu.*“⁹⁷

Dejiny po roku 1848 (t. j. po vzniku kapitalistického zriadenia) sa v marxistickom národnom príbehu zúžili na stručný opis politických dejín a následnú analýzu ekonomického a politického postavenia robotníkov a námedzných roľníkov. V národnom príbehu po roku 1867 marxistická historiografia v podstate z tvorby dejín vylúčila „slovenské buržoázne hnutie“ ako odtrhnuté od jadra národa.⁹⁸ Väčšinu priestoru dostalo formujúce sa robotnícke hnutie. Zdôraznený bol aj spoločný postup a kontakty medzi českou a slovenskou robotníckou triedou.⁹⁹ Vznik Československa bol zlúčený s ruskou Októb-

91 Keďže z pohľadu marxistickej historiografie práve ekonomické a hospodárske faktory predstavujú príčinu historických zmien.

92 Autorom tejto kapitoly bol Jaroslav Dubnický.

93 HOLOTÍK, ref. 85, s. 96.

94 HOLOTÍK, ref. 85, s. 96.

95 V marxistickom význame znamená demokratičnosť podporu revolúcii.

96 HOLOTÍK, ref. 85, s. 123.

97 HOLOTÍK, ref. 85, s. 123.

98 Ak sa však aj nejaké politické prúdy (napr. hlasisti) zaujímali o postavenie pracujúceho ľudu, boli označené za oportunistické a „maloburžoázne zamerané“.

99 Záujem ostatných zložiek spoločnosti o československú vzájomnosť sa hodnotil ako zištná snaha českej buržoázie preniknúť na Slovensko.

rovou revolúciou (VOSR) do jedného z najvýznamnejších medzníkov v národnom príbehu. Opis vzniku prvej republiky je jedným z vrcholov falšovania dejín marxistickou historiografiou 50. rokov. Hlavnou tézou marxistického konštruktú bolo tvrdenie: „(...) nositeľom a hybnou silou v národnooslobodzovacom boji bola česká a slovenská robotnícka trieda, ale v dôsledku zrady pravicových sociálnych demokratov dostala sa v novom štáte k moci česká a slovenská buržoázia“.¹⁰⁰ Z pohľadu marxistickej ideológie bola hlavným tvorcom dejín robotnícka trieda, a bolo neakceptovateľné, aby sa jedna z kľúčových udalostí československých dejín udiala bez jej rozhodujúceho vplyvu. Nový národný príbeh musel v prvom rade vyhovovať z ideologickej stránky, fakty boli druhoradé a v snahe o potvrdzovanie marxistických zákonov dejinného vývoja, ich bolo možné prekrúcať alebo úplne ignorovať.¹⁰¹

Tvrdenie, že „(...) Československá republika spojila dva bratské, jazykom i kultúrou najpríbuznejšie slovenské národy, ktorých celý historický vývoj spel k zjednoteniu v spoločnom štáte“,¹⁰² bolo v tézach takmer hneď devalvované vysoko pozitívnym hodnotením obsadenia časti Slovenska Maďarskou republikou rád. Idea komunistického štátu mala prednosť aj pred „neodvratným spojením bratských národov“. Opis vývoja po roku 1918 má už podobu propagačno-ideologického spisu o neúnavnom boji proletariátu na čele s komunistickou stranou proti všetkým ostatným zložkám spoločnosti. Najnovšie dejiny Slovenska boli radikálne obmedzené len na dejiny komunistickej strany a proletariátu, z ktorého sa neustále vydeľovali nové skupiny „zradcov“. Opis SNP ako medzníka prechodu k ľudovodemokratickému zriadeniu, pokračoval v už načrtnutej podobe odboja vedenom KSC (nie buržoáznym nacionalizmom „napáchnutej“ KSS). Je prekvapujúce, že práve v tézach chýbajú výpady voči buržoáznemu nacionalizmu a jeho nositeľom, hoci to malo byť jednou z hlavných úloh slovenskej historiografie.¹⁰³ Zdá sa, že aj v tomto prípade sa presadila tendencia neželané udalosti namiesto kritiky úplne ignorovať a vylúčiť z národného príbehu.

Tézy k dejinám Slovenska svojimi šablónovitým ekonomizmom, jednostranným, ideovo a metodologicky utilitárnym výkladom a hodnotením historického vývoja Slovenska verne odzrkadľujú dogmatizmus stalinistického obdobia. Treba však pripomenúť, že základnú podobu novému národnému príbehu neudávali historici, ale komunistickí ideológovia.¹⁰⁴ Úlohou historickej vedy bolo len potvrdzovanie (nie dokazovanie) pravdivosti nespochybniteľných dogiem. Obrovskú závislosť historikov od rozhodnutí stranických ideológov najlepšie dokumentuje citát zo štúdie Bohuslava Gracu (pracovníka a neskôr riaditeľa Ústavu dejín KSS): „Orientácnym bodom nám musia byť prejavy a články našich vedúcich stranických funkcionárov, v ktorých je vyjadrený názor stra-

100 HOLOTÍK, ref. 85, s. 191.

101 Z opisu vzniku Československa sa na dlhý čas úplne vytratila činnosť zahraničného odboja. Meno Milana Rastislava Štefánika sa v národnom príbehu neobjavuje vôbec, dokonca ani v negatívnom svetle.

102 HOLOTÍK, ref. 85, s. 192.

103 Na druhej strane sa opis SNP ani náznakom nezaobrá národnostnými požiadavkami, ktoré boli v jeho programe.

104 Prehnatý ekonomizmus pri opise najnovších dejín v tézach sa stal predmetom kritiky v historickej obci. Pozri: TIBENSKÝ, Ján. Konferencia slovenských historikov o tézach slovenských dejín. In *Historický časopis*, 1955, roč. 3, č. 2, s. 299-303.

ny.¹⁰⁵ Od historikov sa požadovalo „vytvorenie“ takej podoby národných dejín, ktorá by vyplňala dopredu dané schémy.¹⁰⁶ Špecifickým problémom bol boj proti buržoáznemu nacionalizmu, ktorý spôsoboval, že v 50. rokoch sa slovenský národný príbeh stal súčasťou (aj keď autonómnou) novej marxistickej formy československého príbehu. Národný príbeh, vytvorený v 50. rokoch, bol takmer bezo zmien prenesený aj do syntetických prác a udržal sa až do polovice 60. rokov, keď absencia priamej ideologickej kontroly a väčšia sloboda historického bádania spôsobili rozbitie základných konštrukcií stalinistickej verzie slovenského národného príbehu.

VERSUCH DER KONSTRUIERUNG EINER MARXISTISCHEN NATIONALEN GESCHICHTE IN DEN JAHREN 1948 – 1955

ADAM HUDEK

Der Antritt der kommunistischen Diktatur brachte für die Geschichtsforschung so grundsätzliche Veränderungen, dass das Jahr 1948 für die Geschichte der slowakischen Historiographie einen ihrer wichtigsten Meilensteine darstellt. Aber, obwohl das kommunistische Regime sich in der Tschechoslowakei relativ rasch etablierte, stieß die Durchsetzung des Marxismus-Leninismus in der slowakischen historischen Wissenschaft auf mehrere Probleme. Die Jahre 1948 – 1955 stellten für die slowakische Historiographie eine „Vorbereitungszeit“ dar, in deren Verlauf die Regierungsmacht ihre Vorstellungen von einer marxistischen nationalen Geschichte definierte. Bis 1955 war die neue institutionelle Basis der historischen Forschung in den Grundzügen fertiggestellt und die neue Generation der marxistischen Historiker trat an.

Die Studie analysiert die Problematik der Konstruierung einer nationalen marxistischen Geschichte auf zwei Ebenen. Ein Teil verdeutlicht die Beziehung zwischen der kommunistischen Regierungsmacht und der mit der historischen Forschung befassten Institutionen. Da die historische Wissenschaft der Politik und Ideologie der Regierungspartei vollkommen untergeordnet war, ist es notwendig, die Entwicklung der nationalen Geschichte in den 50er Jahren vor allem aus der Sicht der Bedürfnisse und Forderungen kommunistischer Ideologen zu untersuchen.

Der zweite Problemkreis umfasst Entwurf und Analyse der Gestalt der nationalen Geschichte während der ersten Regierungsjahre der kommunistischen Partei. Die Jahre 1948 – 1955 waren eine Zeit der Formung der marxistischen Sichtweise der wichtigsten Perioden der slowakischen Geschichte. Bis 1955 entstand so die Grundkonstruktion des marxistischen nationalen Geschichte, die anschließend in synthetischen Arbeiten verwendet wurde.

105 GRACA, Bohuslav. Slovenské národné povstanie roku 1944. In *Historický časopis*, 1954, roč. 2, č. 1, s. 3-38.

106 Napr. za prvej republiky zohrávala historická veda dôležitú úlohu vo vytváraní idey československého národa, v komunisticom režime nevyhnutnosť existencie spoločného štátu Čechov a Slovákov vysvetlili komunistickí ideológovia a úlohou historickej vedy bolo len opísať „zákonitosť“ vzniku štátneho zväzku slovenského národa s českým“.

ROZHLADY

ETNICKÉ A NÁBOŽENSKÉ POMERY SLOVENSKA V POLOVICI 19. STOROČIA POĎĽA GEOGRAFICKÉHO SLOVNÍKA UHORSKA OD ELEKA FÉNYESA Z ROKU 1851

JURAJ MAJO – DAGMAR KUSENDOVÁ

MAJO, Juraj – KUSENDOVÁ, Dagmar. The Ethnic and Religious Situation in Mid 19th Century Slovakia According to the Geographical Dictionary of the Kingdom of Hungary by Elek Fényes from 1851. *Historický časopis*, 2007, 55, 4, pp. 739-748, Bratislava.

The ethnic and religious structure of the inhabitants of the territory of present day Slovakia underwent various changes over the centuries, with the ethnic structure changing most substantially in the period from the second half of the 19th century to the end of the Second World War. The article analyses the ethnic and religious structure of the population in the mid 19th century, before the period of maximal Magyarization, which ended with the break up of Austria-Hungary. The data collected in the first half of the 19th century by the Hungarian statistician and researcher of national subjects Elek Fényes, was published in various works. In this article, we publish data from his Geographical Dictionary of the Kingdom of Hungary, published in 1851. Apart from data about the ethnic and religious character of communities, it includes supplementary information about their history, agriculture or location. The information about religious structure is the only numerical data on the population of almost every community and represents one of the oldest sources documenting the religious structure of the population on the village or community level in Hungary after the stabilization of religious conditions by the issuing of the Patent of Toleration in 1781.

Ethnic and religious situation. Slovakia. 19th century. Historical demography. E. Fényes.

Približne od začiatku 18. storočia, po uzavretí Satmárskeho mieru a po ústupe tureckých vojsk a skončení protihabsburských povstaní v stredovýchodnej Európe, sa začali uhorskí vzdelanci viac zaujímať o geografické pomery svojho štátu, jeho stolíc a obcí. Po ustálení najmä náboženských nepokojov sa totiž vynorila potreba poznávania zmenejných pomerov aj v štruktúrach obyvateľstva. Pravdepodobne najstarším známym pokusom o rekonštrukciu etnických pomerov predstavuje dielo Ignáca Acsádyho z roku 1896, ktorý na základe informácií z daňového súpisu roku 1715 a na základe priezvisk vypočítal, že na území Uhorska žilo na začiatku 18. storočia 2 582 598 osôb, z toho Maďarov bolo 1 161 208 a Slovákov spolu s Rusínmi 454 699.¹ Hoci išlo o nepresné údaje, dlho

1 MÉSÁROŠ, Július. Pramene a literatúra k vývoju národnostného zloženia obyvateľstva Uhorska v 18. a 19. storočí. *Zložitě hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava : Veda, 2004. s. 414-436.

sa považovali za vedecky podložené. Priekopníckym dielom v prínose poznatkov stolic Uhorska vrátane informácií o ich etnických pomeroch je dielo Mateja Bela – *Notície*.

Panovníčka Mária Terézia iniciovala roku 1773 vydanie lexikónu *Lexicon universorum regni Hungariae locorum populorum*, v ktorom sú okrem iných dôležitých informácií o obciach, uvedené aj ich etnické pomery, resp. aký jazyk sa v obci najviac používa.² V lexikóne sa teda uvádzajú iba kvalitatívne údaje. Podobný charakter má dielo bratislavského vzdelanca Jána Korabinského, ktorý roku 1786 vydal v Bratislave lexikón *Geografisch – Historisches und Produkten Lexicon von Ungarn*. Etnická charakteristika obce sa uvádza tiež iba na základe prevládajúceho jazyka používaného v obci a poskytuje aj ďalšie informácie o charaktere obcí. Korabinský týmto dielom začal novú éru v publikovaní lexikónov podobného charakteru v súvislosti so zvýšeným záujmom uhorskej vedy o poznanie ľudských, prírodných a ekonomických zdrojov svojej krajiny. Štatistické, prípadne vlastivedné lexikóny Uhorska a neskôr Rakúsko-Uhorska vydávali od tohto obdobia mnohí autori,³ ktorých diela obsahujú kvalitatívne alebo kvantitatívne údaje aj o etnických pomeroch.

Viacero diel v tejto oblasti vydal významný uhorský štatistik a vlastivedný bádateľ Elek Fényes (1807 – 1876). Jeho zrejme najrozsiahlejším dielom je štvorzväzkový geografický slovník obcí Uhorska *Magyarország geographiai szótára*.⁴ Okrem údajov o etnickej a náboženskej príslušnosti, obsahuje aj mnohé iné geografické charakteristiky v závislosti od množstva získaných údajov. Údaje o náboženskej príslušnosti patria medzi najstaršie zdroje o tejto štruktúre obyvateľstva, ktoré sú k dispozícii až na úrovni obcí. Slovník vyšiel roku 1851 v Pešti, avšak publikované údaje sú o niekoľko rokov staršie, pričom viaceré obce autor do slovníka nezahrnul – napríklad mnohé obce s prívlastkom Svätý, resp. v slovníku chýbajú údaje pre mesto Brezno.

Etnické pomery Uhorska uviedol autor, podobne ako jeho predchodca Korabinský kvalitatívne v najpoužívanejšom jazyku v obci. Fényesovým údajom sa však pripisuje pomerne veľká miera subjektivity.⁵ Jednotlivé etnické skupiny sú zoradené podľa zastúpenia.

Vzhľadom na kvalitatívny charakter údajov o etnicite, bola ich rekonštrukcia pomerne náročná. V procese rekonštrukcie týchto údajov do administratívnej štruktúry obcí roku 2001, ktoré sa medzičasom zlúčili, spojili, sme zachovali pravidlo, že prvá uvedená etnická charakteristika obce bola etnickou charakteristikou najväčšej pričlenenej obce. Zlučovaním obcí tak získalo viacero obcí rôznorodú etnickú charakteristiku. Z údajov sa vytvorila databáza v elektronickej podobe s možnosťou viacerých mapových výstupov. Väčšie možnosti spracovania, vzhľadom na ich číselný charakter, poskytujú údaje o náboženskej štruktúre obcí. Fényesove údaje o etnických a náboženských pomeroch obcí Slovenska sa podarilo zrekonštruovať pre 2 777 obcí v administratívnej štruktúre obcí

2 MÉSÁROŠ, ref.1, s. 416.

3 Napr. lexikón *Magyar Országának Leirása* od Andrása Vályiho z roku 1796 je podobne ako Fényesov lexikón prístupný online na webovej lokalite www.arcanum.hu/gesta.

4 FÉNYES, Elek. *Magyarország geographiai szótára melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik*. Pest : Nyomatott Kozma, 1851, 285 s. Dostupné aj na internete: <<http://www.arcanum.hu/gesta>>.

5 MÉSÁROŠ, ref. 1, s. 423.

roku 2001. Na základe údajov o počte obyvateľov uvedených pre väčšinu obcí, žilo na území Slovenska viac ako 2,3 milióna obyvateľov. Do tohto údaja sme však nezapočítali počty za tzv. pusty a iné, prevažne roztratené sídla,⁶ ktoré by sa v administratívnej štruktúre obcí roku 2001 ťažko identifikovali. Preto sú tu zahrnuté len tie obce a osady, ktoré uvádza vo svojom zozname obcí M. Majtán.⁷ Metodika kartografickej rekonštrukcie a následnej vizualizácie Fényesových údajov, ako aj problematika tvorby priestorovej databázy boli prezentované na konferencii Historické mapy roku 2005.⁸

Etnické pomery obcí Slovenska v polovici 19. storočia

Podľa Fényesových poznatkov sa v obciach Slovenska celkovo vyskytovalo sedem etnických skupín (Slováci, Maďari, Rusíni, Nemci, Chorváti, Židia a Poliaci). Najviac obcí je etnicky monolitných, avšak v niektorých obciach bolo zastúpených viacero etnických skupín. Najčastejšie išlo o dve, resp. ojedinele aj tri alebo štyri etnické skupiny.

Zo všetkých obcí bolo v slovníku označených 1 658 ako čisto slovenských, čo predstavuje 59,7 % obcí. Najkompaktnejšie sa slovenské obce vyskytovali na západe a severozápade krajiny. Slovenský charakter mali aj viaceré dnešné mestá Slovenska (napríklad Ružomberok, Jelšava, Piešťany, Prievidza, Senica, Stará Turá, Topoľčany, Námestovo, Trstená, Tvrdošín, Bytča, Ilava). Najčastejšie sa Slováci vyskytovali v obciach v kombinácii s Rusínmi – 48-krát (1,73 %) a Maďarmi – 41 obcí (1,47 %). Tieto obce sa nachádzali na rozhraní dominantného výskytu týchto dvoch skupín, teda Maďari na juhu Slovenska a Rusíni v východe Slovenska. Slovensko-rusínskymi obcami boli aj dnešné väčšie mestá na východe Slovenska – Stropkov, Michalovce a Humenné. Slovensko-maďarské obce boli najpočetnejšie v dnešnom Nitrianskom kraji, na juhu Banskobystrického kraja a v Košickom kraji. K štyridsaťjeden slovensko-maďarským obciam patrili aj dnešné mestá Sereď a Galanta. Kombinácia slovenského a nemeckého obyvateľstva, v počte 28 obcí, sa na území Slovenska nevyskytovala kompaktne. V mnohých prípadoch išlo o mestské sídla na západe Slovenska v oblasti Bratislavy (Pezinok, Modra, Svätý Jur, Bratislava–Rača), ale aj mestá Skalica, Malacky a obec Veľké Leváre. Na východe boli ako slovensko-nemecké označené mestá Prešov, Spišské Vlachy, Krompachy, Bardejov, ale aj banické mestá výrazne poznačené nemeckou kolonizáciou – Dobšiná a Gelnica. Na východe krajiny sa Slováci vyskytovali v kombinácii s Maďarmi a Rusínmi (4 obce), resp. s Rusínmi a Maďarmi (tiež 4 obce). Všetky obce patria do Košického kraja. Špecifickým bolo označenie mesta Nitra ako slovensko-maďarsko-židovského mesta. Je pravdepodobné, že pri tomto hodnotení, bola židovská komunita natoľko silná, že ju autor zaradil medzi národnosti, hoci sa židovská národnosť až do pádu Rakúsko-Uhorska ako etnická skupina samostatne nesledovala a židia boli považovaní iba za náboženskú skupinu. Židovský charakter mesta sa prejavil až pri rekonštrukcii do dneš-

6 Problematike typológie sídiel sa venoval slovenský geograf M. Lukniš. LUKNIŠ, M.: Rozloženie a hustota sídiel v SSR. In *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica* Nr. 26. Bratislava : SPN, 1987, s. 3-25.

7 MAJTÁN, M.: *Názvy obcí Slovenskej republiky. (Vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava : Veda, 1998, 600 s.

8 MAJO, Juraj - KUSENOVÁ, Dagmar. Mapy národnostnej a náboženskej štruktúry obyvateľstva Slovenska podľa Geografického lexikónu Uhorska (1851). In *Historické mapy. Zborník z vedeckej konferencie*. Bratislava : Kartografická spoločnosť SR a Geografický ústav SAV, 2005, s. 98-101.

nej administratívnej štruktúry. V polovici 19. storočia totiž v blízkosti mesta existovala významná 1 500 členná komunita Židov v Párovciach. Dnes je táto obec integrálnou súčasťou Nitry, preto sa aj židovský charakter mesta prejavil až po rekonštrukcii. Podobnú charakteristiku, aj keď v kombinácii slovensko-nemecko-židovskej malo aj ďalšie mesto Nové Mesto nad Váhom. Ako slovensko-nemecko-maďarské boli označené aj niektoré významné mestá Slovenska – Levoča, Košice, Trnava a Banská Bystrica. Do kombinácie s prevládajúcim slovenským obyvateľstvom vstúpili v jedinom prípade aj Poliaci. V obci Mníšek nad Popradom sa okrem Slovákov a Poliakov vyskytovali aj Nemci.

Druhou najčastejšie sa vyskytujúcou etnickou skupinou pri charakteristike obcí boli Maďari. Ako monolitná etnická skupina sa vyskytovali v 450 obciach výlučne na juhu Slovenska, tvoriac súvislý pás obcí od západu smerom na východ. Z dnešných miest označených za maďarské, možno spomenúť Šahy, Šaľu, Komárno, Kolárovo, ale aj Senec, resp. Moldavu nad Bodvou. Zmiešané maďarsko-slovenské či slovensko-maďarské obyvateľstvo bolo najmä (štyridsaťšesť obcí) na kontaktných zónach oboch etnických skupín. Mapové zobrazenie týchto údajov naznačuje etnické rozhranie na juhu stredného Slovenska ako pomerne ostré, kým na juhu západného Slovenska túto ostrosť zmierňuje slovenský výbežok siahajúci až do oblasti Nových Zámok.⁹ Najväčšími maďarsko-slovenskými sídlami boli dnešné mestá Levice, Vrábľa a Hurbanovo. Na východe Slovenska sa vyskytuje kombinácia 30 maďarsko-rusínskych obcí. Sú to všetko vidiecke obce ležiace prevažne v dnešnom Trebišovskom okrese. Juhovýchodné Slovensko sa vyznačovalo najväčším počtom etnicky zmiešaných obcí. Napríklad v okrese Sobrance bola takmer polovica obcí prevažne rusínsko-slovenská, podobne ako aj obce v okrese Trebišov, kde mierne prevažovali rusínsko-maďarské obce nad rusínsko-slovenskými. Etnicky zmiešaná bola najmä severozápadná časť tohto okresu.

Nemecko-maďarská, resp. maďarsko-nemecká etnická charakteristika obce sa na území Slovenska vyskytovala vo vidieckych obciach pomerne zriedkavo, vzhľadom na to, že nemecké obyvateľstvo súvisle obývalo územia ležiace skôr na slovenskom etnickom území. Výnimku tvorí kontakt nemeckého a maďarského obyvateľstva na juhu západného Slovenska v blízkosti Bratislavy a kontakt maďarského obyvateľstva na juhu východného Slovenska s nemeckým obyvateľstvom obývajúcim banícke oblasti. Dve významné mestá Slovenska (Nové Zámky a Rimavská Sobota) boli spolu s obcou Bernolákovo označené za maďarsko-slovensko-nemecké a mesto Rožňava bolo označené ako maďarsko-nemecko-slovenská. Podobný etnický charakter mali aj obce Mojmírovce a Peder v okrese Košice-okolie. Tri obce označil Fényes za nemecko-maďarské (Sládkovičovo, Šamorín a Gbelce). Výnimočnú a zaujímavú pozíciu má v tejto trojici miest postavenie obce Gbelce, kde Nemci tvorili málopočetnú enklávu, ktorá sa na konci 19. storočia úplne pomadžarčila, kým napr. v Sládkovičove Nemci odolali asimilácii, a to až do konca druhej svetovej vojny.¹⁰

9 V opise priebehu slovensko-maďarského etnického rozhrania vychádzali aj z údajov Eleka Fényesa autori A. Petrov a B. Varsík Pozri: PETROV, A.: *Príspevky k historickej demografii Slovenska v XVIII – XIX. století*. Praha : Česká akademie věd a umění, 1928, 327 s. a VARSÍK, B.: *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*. Bratislava : Slovenská učená spoločnosť, 1940, 88 s. + 2 mp.

10 LISZKA, J.: *Národopis Maďarov na Slovensku*. Komárno; Dunajská Streda : Lilium Aurum, 2003, s. 112.

Tabuľka:

Etnická charakteristika obcí Slovenska podľa Geografického slovníka Uhorska od Eleka Fényesa z roku 1851

Etnická charakteristika	Počet obcí (podľa štruktúry v 2001)	Etnická charakteristika	Počet obcí (podľa štruktúry v 2001)
<i>slovenská</i>	1658	maďarsko-nemecko-slovenská	3 (Mojmírovce, Rožňava a Peder)
slovensko-rusínska	48	<i>rusínska</i>	287
slovensko-maďarská	41	rusínsko-slovenská	45
slovensko-maďarsko-rusínska	4	rusínsko-maďarská	5
slovensko-rusínsko-maďarská	4	rusínsko-nemecká	1 (Jarabina)
slovensko-maďarsko-nemecko-židovská	1 (Nitra)	rusínsko-slovensko-maďarská	6
slovensko - nemecká	28	rusínsko-nemecko-slovenská	1 (Javorina)
slovensko-nemecko-židovská	1 (Nové Mesto nad Váhom)	rusínsko – maďarsko - slovenská	1 (Zemplínsky Branč)
slovensko-nemecko-maďarská	6	<i>nemecká</i>	44
slovensko-poľsko-nemecká	1 (Mníšek nad Popradom)	nemecko-slovenská	14
<i>maďarská</i>	450	nemecko-rusínska	1 (Ihľany)
maďarsko-slovenská	46	nemecko-maďarská	1 (Most pri Bratislave, Medzev)
maďarsko-rusínska	30	nemecko-chorvátska	1 (Rusovce)
maďarsko-nemecká	3 (Šamorín, Gbelce a Sládkovičovo)	nemecko-maďarsko-slovenská	1 (Kežmarok)
maďarsko-slovensko-nemecká	3 (Bernolákovo, Rimavská Sobota, Nové Zámky)	nemecko-slovensko-maďarská	1 (Bratislava)
maďarsko – slovensko - rusínska	2 (Sady nad Torysou, Vysoká nad Uhom)	<i>chorvátska</i>	2 (Jarovce, Čuňovo)
maďarsko – rusínsko - slovenská	3 (Pavlovce nad Uhom, Lastovce, Zemplínske Kopčany)		

Rusíni mali svoje dominantné postavenie v 287 obciach výlučne na východe Slovenska. Najzápadnejšie sa Rusíni ako prevládajúca skupina obyvateľstva vyskytovali v troch obciach na Horehroní – Šumiac, Telgárt a Vernár. K rusínskym sídlam patrilo aj mesto Medzilaborce. Rusínsko-slovenských obcí bolo 45, rusínsko-maďarských 5 a jed-

na obec bola rusínsko-nemecká (Jarabina v Prešovskom kraji). Na juhu východného Slovenska sa vyskytovala aj početná kombinácia rusínskeho obyvateľstva so slovenským a maďarským obyvateľstvom (6 obcí).

Fényes označil 44 obcí za čisto nemecké. Ich výskyt je evidentný v oblasti Bratislavy v jej dnešných mestských častiach – Devín, Petržalka a Prievoz, ďalej v oblasti Hornej Nitry a Kremnice, kde sa k nim takmer vôbec nepridáva žiadna iná národnosť a zostávajú prísne homogénne, podobne ako oblasť obcí na východe – Smolník, Štós, Švedlár a niektoré obce v oblasti pod Vysokými Tatrami – Mlynica, mestá Poprad, Spišská Nová Ves, Slovenská Ves, Stráne pod Tatrami a ďalšie. Nemecké obyvateľstvo sa v obciach početnejšie vyskytovalo ešte spolu so Slovákmi (14 obcí, medzi ktorými sú napr. Handlová, Kremnica, Spišské Podhradie, Stará Ľubovňa) a ďalej s Maďarmi – 2 obce (Most pri Bratislave a Medzev). Obec Ihľany bola nemecko-rusínska a Bratislava-Rusovce zasa nemecko-chorvátska, pričom z ostatných etnických skupín dosiahli dominantné postavenie práve Chorváti. Ich výskyt sa viazal výlučne na dve etnicky homogénne zadunajské obce – Bratislava-Jarovce a Bratislava-Čunovo. Chorvátsky charakter týchto obcí sa zachoval prakticky až do dnešných čias.

Náboženské pomery obcí Slovensku v polovici 19. storočia

Väčšiu výpovednú hodnotu majú vo *Fényesovom slovníku* zrejme údaje o religióznej štruktúre obyvateľstva. Keďže zdrojom týchto údajov sú cirkevné schematizmy a súpisy, miera subjektivity je znížená, ale na druhej strane nie sú k dispozícii pre každú obec, tak ako údaje o etnických pomeroch. Dôležitejším faktom je, že ide zrejme o jeden z najstarších zdrojov o religióznej štruktúre obyvateľstva, ktorý máme k dispozícii od vydania Tolerančného patentu roku 1781, keď sa religiózne pomery stabilizovali a prakticky až do dnešných čias sa priestorové rozmiestnenie jednotlivých vierovyznaní výraznejšie nemenilo.

Najpočetnejším náboženským vierovyznaním na dnešnom území Slovenska podľa našich výpočtov bola rímsko-katolícka cirkev s približným podielom 65 %. Väčšinovým vierovyznaním bola v približne 60 % obciach v dnešnej administratívnej štruktúre, pričom takmer tri štvrtiny týchto obcí označil Fényes za čisto slovenské. Väčšinové zastúpenie rímskokatolíkov malo aj okolo 62 % obcí s maďarskou etnickou charakteristikou. Rímskokatolícka cirkev bola väčšinová v 28 nemeckých obciach z celkového počtu 44 obcí a prevládali aj v oboch chorvátskych obciach Jarovce a Čunovo, ako i v 5 rusínskych obciach. Výskyt príslušníkov rímskokatolíckej cirkvi Fényes nezaznamenal v približne 64 obciach (asi 2 %).

Druhou najpočetnejšou cirkvou na území Slovenska bola evanjelická cirkev augsburškého vyznania s podielom okolo 17 %. Väčšinové zastúpenie mala táto cirkev v 16 % obcí. Evanjelici a. v. tvorili zrejme etnicky najhomogénnejšie obyvateľstvo, keďže až takmer 90 % obcí s luteránskou väčšinou bolo označených za slovenské. Maďarské evanjelické obce, v celkovom počte 12 obcí, sa vyskytovali prevažne na juhu Gemera a nemecké evanjelické obce, v počte 16 obcí, prevažovali v podtatranskej oblasti Spiša. Nadpolovičné zastúpenie evanjelikov mali aj vtedajšie významné mestá Slovenska – Banská Bystrica, Rožňava a Kežmarok. Tieto tri mestá mali aj pestrú etnickú štruktúru zloženú z nemeckého, maďarského ako aj slovenského obyvateľstva. Evanjelické

obyvateľstvo sa podľa Fényesových štatistík nevyskytovalo vo viac ako polovici obcí dnešného Slovenska.

Gréckokatolícka cirkev sa ako tretie najpočetnejšie vierovyznanie vyskytovalo na území Slovenska prevažne vo východnej časti, pričom celkový podiel príslušníkov tejto cirkvi dosahoval v polovici 19. storočia približne 8,5 %. Príslušníci gréckokatolíckej cirkvi tvorili väčšinu v približne 12 % všetkých obcí v dnešnej administratívnej štruktúre. Až 80 % týchto obcí Fényes charakterizoval ako čisto rusínske a 13 s prevahou gréckokatolíckeho obyvateľstva malo slovenský charakter. Regionálny charakter výskytu gréckokatolíkov sa prejavil aj v tom, že sa príslušníci tejto cirkvi nevyskytovali vo viac ako troch štvrtinách obcí dnešného Slovenska.

Regionálny charakter mala aj štvrtá najpočetnejšia cirkev na území Slovenska – Reformovaná kresťanská cirkev s podielom bežná 6 %. Väčšinové zastúpenie mali kalvíni len v asi 4 % obcí, pričom takmer 90 % z nich malo maďarskú etnickú charakteristiku. Iba šesť kalvínskych obcí na východe Slovenska bolo čisto slovenských. Kalvínsku väčšinu malo tiež mesto Rimavská Sobota. Regionálny charakter tejto cirkvi podčiarkuje aj to, že sa nevyskytovala vo viac ako 80 % obcí, čo je o niečo viac ako v prípade gréckokatolíckej cirkvi.

Židovské obyvateľstvo s približne 3 % podielom tvorilo na území Slovenska piatu najpočetnejšiu náboženskú skupinu, avšak priestorovo bola po rímskokatolíckej cirkvi druhá najrozšírenejšia. Židia sa, podobne ako evanjelici a. v., nevyskytovali približne v 47 % obcí. Ďalšou charakteristikou rozloženia židovského obyvateľstva na území Slovenska bolo, že v žiadnej obci nedosahovali nadpolovičné zastúpenie. Rovnaké, polovičné zastúpenie mali židia a rímskokatolíci iba v obci Záhorská Ves. Na druhej strane, len v jednej obci boli židia najpočetnejšou, aj keď nie prevažujúcou náboženskou skupinou, a to v obci Huncovce v podtatranskej oblasti. Približne rovnaké zastúpenie ako židia mali v tejto obci aj rímskokatolíci a evanjelici a. v. Vzhľadom na priestorové rozloženie sa židia vyskytovali v obciach so zastúpením každej etnickej charakteristiky.

Posledným náboženským vierovyznaním sú zrejme pravoslávni (označovaní ako óhity). V tomto období sa na území Slovenska vyskytovali iba minimálne v približnom počte 200 veriacich. Najviac sa sústreďovali do miest, pričom najviac – 60 ich Fényes udáva v Komárne, kde už vtedy existovala komunita pravoslávnych veriacich pochádzajúcich zo Srbska.

Záver

Údaje, ktoré pomerne podrobne zozbieral Elek Fényes v spomínanom slovníku, ako aj v ďalších štatistických dielach, poskytujú zaujímavé informácie o etnických a náboženských pomeroch obcí nachádzajúcich sa na dnešnom území Slovenska na prelome storočí, keď počet tzv. štatistických Maďarov vrcholil. Hoci Fényesove údaje o etnicite považujú niektorí historici z mnohých pohľadov za subjektívne, predstavujú významný prínos do poznávania etnického obrazu a etnickej histórie Slovenska v období, keď ju uhorská štatistika v sčítaniach nesledovala, ale sa stala predmetom vedeckého bádania niektorých predstaviteľov vtedajšej uhorskej inteligencie. Zdanlivo nekonvenčným spôsobom zrejme pôsobí rekonštrukcia týchto údajov do dnešnej administratívnej štruktúry obcí. Táto metóda však nie je nová. Pomerne rozsiahlo a odborne sa jej venoval už

Emil Mazúr.¹¹ Hoci približuje etnické a náboženské pomery obcí a miest vo vtedy neexistujúcej štruktúre obcí a pod vplyvom územných zmien obcí vytvára často nereálne kombinácie etnických skupín, metóda rekonštrukcie údajov do aktuálnej administratívnej štruktúry predstavuje proces, ktorý výrazne zjednodušuje ich časové a priestorové porovnanie prostredníctvom harmonizácie údajov podľa zadaného kľúča. Proces digitalizácie do elektronickej databázovej formy zároveň poskytuje nespočetné množstvo najmä mapových, ale aj štatisticko-analytických výstupov.

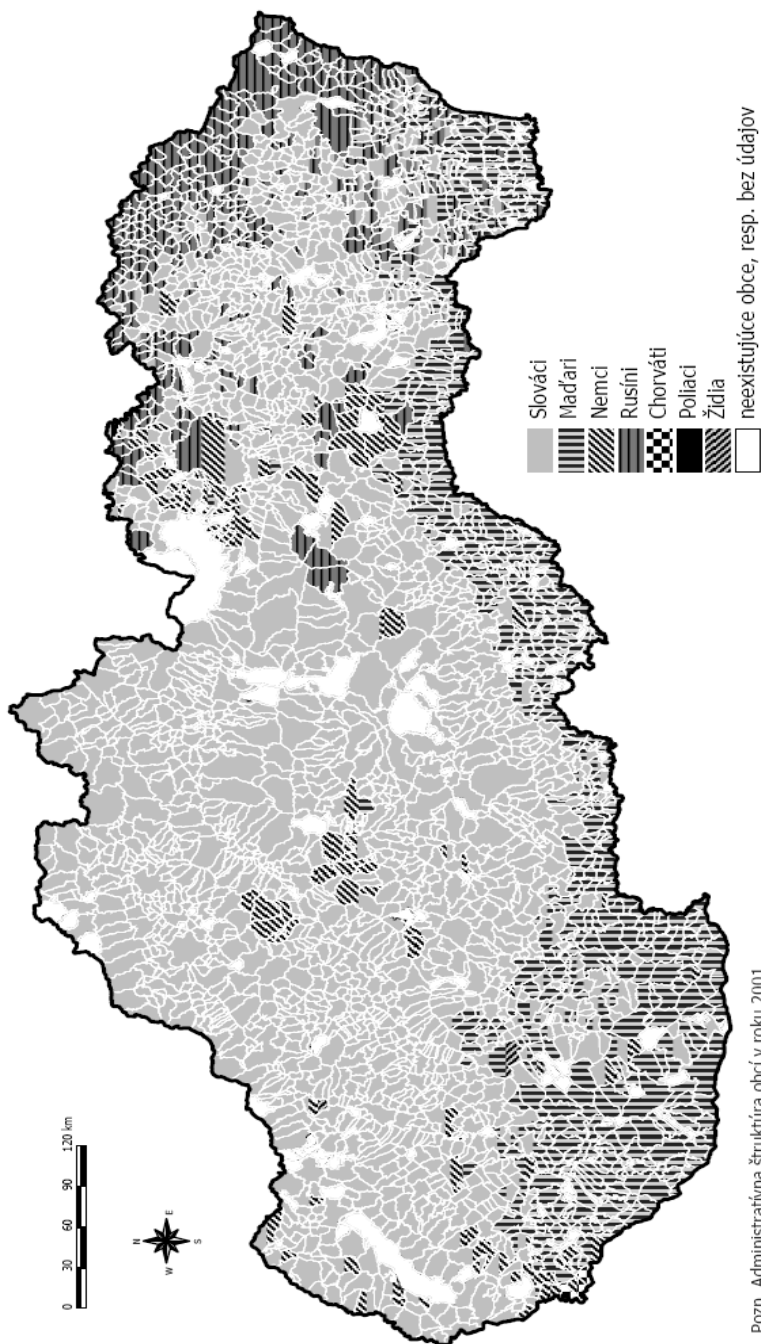
* Tento článok je jedným z výstupov riešenia grantového projektu Univerzity Komenského č. 130/2007 *Etnický a religiózny obraz Slovenska v jeho dejinách*.

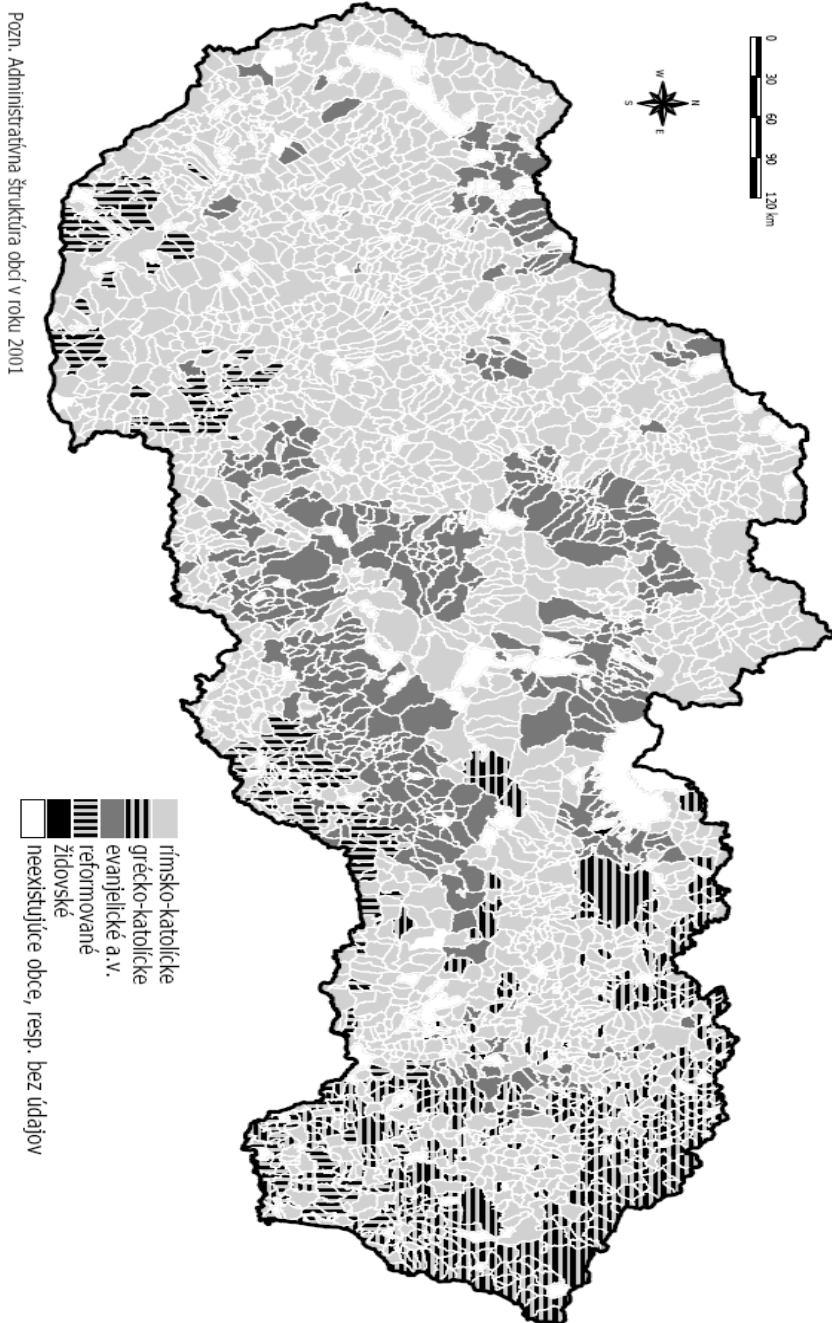
Prílohy:

Obrázok 1: Etnická štruktúra obyvateľstva obcí Slovenska – podľa slovníka *Magyarország geographiai szótára* z roku 1851

Obrázok 2: Náboženská štruktúra obyvateľstva obcí Slovenska – podľa slovníka *Magyarország geographiai szótára* z roku 1851

11 Pozri: MAZÚR, E.: *Národnostné zloženie. Slovensko – ľud I*. Bratislava : Obzor, 1974, s. 440 - 451.

CESTA BONACCORSA¹ PITTIHO DO UHORSKA ROKU 1376

MARTIN ŠTEFÁNIK

ŠTEFÁNIK, Martin. The Journey of Bonaccorso Pitti to the Kingdom of Hungary in 1376. *Historický časopis*, 2007, 55, 4, pp. 749-758, Bratislava. The chronicle of the Florentine merchant and traveller Bonaccorso Pitti (born 1354 – died after 1430) belongs to the group of so-called *Diarii*, which mostly have a personal or family character. Their aim was preserve a record of the deeds and achievements of a particular member of a family, not only for reasons of national pride, but to secure the future political influence of the family in the changing political conditions of Renaissance Florence. As a member of an important merchant family, Pitti often travelled in his youth to learn business skills. He travelled to Hungary in 1376, met various Florentines in Budapest, became seriously ill and was fortunately healed. He visited the home of the count of the Budapest Mint Bartolomeo di Guido Baldi from Florence and won some money by gambling. He spent the money on a horse and returned home to Florence via Venice. This episode of his life is a useful part of his chronicle. Among other things, it provides data about the routes by which Italian merchants travelled to Hungary. Florence. Kingdom of Hungary. Middle Ages. Chronicles. Trade. Coins. Travel.

Medzi pozoruhodné svedectvá vymykajúce sa z obvyklej kronikárskej spisby zo 14. storočia, na ktorú sme navyknutí pri čítaní domácich uhorských kroník, sú dobové diela vzdelaných talianskych kupcov a cestovateľov – vlastne svojím spôsobom „najautentickejších“ predstaviteľov nového humanistického myslenia, ktorí neopisovali hrdinské a idealizované činy panovníkov a vojvodcov, ale vnímali realitu cez svoje každodenné skúsenosti. Talianski obchodníci neboli zruční len v písaní zmienek a účtovných kníh. Nezriedka sa prejavili aj ako talentovaní autori literárnych diel so životopisnými prvkami. Renesančná Florencia zanechala z obdobia 14. – 16. storočia vyše stovky takýchto spomienok či „pamätihodností“ (*ricordanze*). Je to omoho viac ako v iných súdobých talianskych mestách vrátane obchodných veľmocí ako Janov alebo Benátky, kde prevládali skôr príručky pre cestujúcich kupcov s cenovými reláciami a obchodnými praktikami v cudzích krajinách. Pôvod toskánskych „denníkov“ (*Diarii*), ako sa tieto literárne útvary niekedy nazývajú, treba nepochybne hľadať v tajných účtovných knihách (*libri segreti*), kam sa zapisovali všetky obchodno-ekonomické záležitosti: príjmy a výdavky,

1 V príspevku používam formu krstného mena Bonaccorso podľa novej edície Vittore Brancu z roku 1986, o ktorú sa opieram pri prepise a preklade kroniky. Bonaccorso Pitti: Ricordi. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori: ricordi nella Firenze tra medioevo e rinascimento*. Milano 1986, s. 343-503. V literatúre (vrátane mojich vlastných prác) možno nájsť aj rovnocennú formu Buonaccorso. BRUCKER, Gene A.: *Two memoirs of renaissance Florence. The Diaries of Buonaccorso Pitti and Gregorio Dati*. New York 1967. HUSZTI, D.: Mercanti italiani in Ungheria nel Medioevo. In *Corvina*, 1940/XVIII, nuova serie, s. 32-35. Okrem Brancovej edície je k dispozícii ešte edícia zo začiatku 20. storočia od Alberta Bacchi della Lega, ktorá sa od Brancovej líši v nepodstatných detailoch (zdvojené hlásky, delenie viet bodkočiarkami). BACCHI DELLA LEGA, A.: *Cronica di Buonaccorso Pitti con annotazioni*. Collezione di Opere inedite o rare. Bologna 1905.

rôzne transakcie, záznamy o kúpach a predajoch, prenájmoch, investíciách a testamentoch. Postupne si začali zaznamenávať aj iné údaje: politické udalosti, morové epidémie, povodne či rôzne významné udalosti v ich osobnom živote ako narodenie detí, úmrtia v rodine, svadby, stavba domu a pod., ktoré tak či onak ovplyvnili ich život a obchod. Najvýstižnejšie vyjadrenie dosiahli takéto súkromno-obchodné záznamy toskánskych kupcov a podnikateľov v slávnej datiniovskej invokácii „V mene Boha a zisku“ (*Cho 'l nome di Dio e di ghuadangno*) spopularizované prácami Iris Origo a vedecky spracovanými Federigom Melisom.² Pred rokom 1350 boli takéto diela zriedkavé, zostavovali ich predstavitelia po sebe nasledujúcich generácií: Soderiniovcí, Antellovcí, Corsiniovcí. Od druhej polovice 14. storočia sa vyskytujú častejšie: v rokoch 1360 – 1370 ako denník Foligna di Conte de' Medici, okolo roku 1380 denník Paola Sassetiho či tzv. „Domáca kronika“ Donata Vellutiho (*La cronica domestica di Messer Donato Velluti*) s podrobnosťami, ktoré sa už značne odchyľujú od pôvodných „tajných účtovných kníh“, a ktorá odráža intelektuálny a kultúrny vzostup Florencie a jej vedúcich vrstiev. Významným dôvodom ich písania je posilnenie postavenia rodiny a poučenie pre nasledujúce generácie, čomu sa vyhnúť a čo využiť. Na rozdiel od súdobých florentských kroník bratov Villaniovcov, ktorí si kladú za cieľ osláviť Florentskú republiku ako takú a zachovať pamätihodné udalosti pre celú spoločnosť, denníky a domáce kroniky stále ostávajú určené najmä potomkom vlastnej rodiny.³ Prvoradým cieľom týchto diel bolo, aby sa v pohnutých časoch a meniacich sa politických pomeroch ranorenesančnej Florencie legitimizovalo postavenie toho-ktorého rodu a zabezpečilo sa jeho právo na politický vplyv. Roku 1358 bol vo Florencii schválený zákon o vylúčení z politického života a verejných úradov všetkých, ktorí nepatrili ku guelfskej frakcii. Aj neskoršie politické udalosti, ako povstanie textilných robotníkov (*Tumulto dei Ciompi*) roku 1378, následná vláda nižších cechov, znovunastolenie vlády oligarchie roku 1382 a guelfská reforma roku 1413 len potvrdzovali, aké bolo potrebné mať takpovediac „poruke“ doklady a svedectvá o politickej minulosti a zásluhách rodu, ktoré ich oprávňovali podieľať sa na vláde (a z toho vyplývajúcich ekonomických výhod) a umožnilo im vyhnúť sa politickému prenasledovaniu od tých, ktorí boli momentálne pri moci.⁴

Aj v prípade kupca, diplomata, spisovateľa a cestovateľa, kozmopolitu, žijúceho na prelome 14. a 15. storočia, Bonaccorsa Pittiho ide o spomienky osobno-rodinného charakteru určené predovšetkým nasledujúcim generáciám Pittiovcov. On sám označuje za nedbávanie alebo ničenie rodinných dokumentov za veľký hriech. Kroniku písal v čase, keď bolo ich postavenie ohrozené konkurenciou z rodu Ricasoliovcov a svoje dielo určil pre nasledovníkov ako pomoc a poučenie.⁵

2 ORIGO, Iris. *Il mercante di Prato*. Sesto S. Giovanni 1958, s. XVII. MELIS, Federigo. *Aspetti della vita economica medievale* (Studi nell'archivio Datini di Prato), vol. 1, Siena 1962. MELIS, Federigo. *Documenti per la storia economica dei secoli XIII – XVI*. Istituto internazionale di Storia economica „F. Datini“ Prato, Pubblicazioni – serie I, Documenti. Firenze 1972.

3 BRUCKER, ref. 1, s. 9-12. BRANCA, Vittore. Introduzione. In *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. XIV–XV, XVII.

4 BRANCA, Vittore. Introduzione. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. XIX. Antichi regimi: Repubblica. In *Archivio di Stato di Firenze, Guida generale degli archivi di stato italiani*, vol. II, s. 40. CAPPONI, G.: *Storia della Repubblica di Firenze*. Firenze 1875, tomo I, s. 250-253, 327-372.

5 Bonaccorso Pitti: Ricordi. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 350-351, 448-449.

Bonaccorso Pitti pochádzal zo starej a známej florentskej rodiny, ktorá zbohatla obchodom s vlnou a viacerí jej členovia sa podieľali na vedení Florentskej republiky ako volení členovia vládnych orgánov. Narodil sa 25. apríla 1354 a ako bolo v tom čase zvykom v kupeckých rodinách, precestoval viaceré cudzie krajiny, aby si osvojil zručnosti, nadobudol skúsenosti a na vlastnej koži vyskúšal nástrahy i radosti života obchodníka. Po rokoch dobrodružných ciest v zahraničí (okrem Uhorska pôsobil najmä vo Francúzsku, Savojsku a Nizozemsku), kde sa venoval obchodu a profesionálnej hazardnej hre, sa vrátil do Florencie a usadil sa tam ako obchodník so súknom. Po konsolidácii svojich majetkových pomerov investoval do nehnuteľností a štátnych cenných papierov. Aj naďalej však podnikal dlhé zahraničné cesty nielen ako obchodník, ale už aj ako diplomat na zahraničných dvoroch v službách Florentskej republiky (Francúzsko, Nemecko, Rím, Neapol). Roku 1391 sa oženil s Francescou z rodu Albizziovcov, s ktorou mal 13 detí. Jeho prvorodený syn Luca dal neskôr postaviť veľkolepú renesančnú stavbu so záhradami, ktorá prešla do vlastníctva Mediciovcov a v 19. storočí aj sídlom talianskeho kráľa, keď Florencia bola načas hlavným mestom Talianska. Palác dodnes stojí na pravom brehu Arna ako svedectvo niekdajšieho bohatstva Pittiovcov. Ako člen významnej patricijskej rodiny sa Bonaccorso Pitti zúčastňoval aj politického života v krajine: v mladosti, roku 1378 sa podieľal na nepokojoch počas povstania *ciompov* ako ich protivník, v rokoch 1378 – 1379 na sprisahaniach proti populistickej vláde nižších cechov, roku 1404 bol členom rady ôsmich Priorov – riadiacej zložky vlády florentského štátu, spravoval niektoré mestečká (Valdinievole) podriadené Florentskej republike, roku 1417 a 1422 bol zvolený do úradu *gonfaloniere della giustizia*. Zomrel niekedy po roku 1430.⁶

Prirodzene, Pittiho najviac zaujímali obchodné súvislosti a záležitosti, ktoré prinášali alebo mohli priniesť zisk. Uhorsko v druhej polovici 14. storočia bolo krajinou, ktorá sľubovala nevídané možnosti, zbohatnutie a rýchly zisk, jednoducho zlatá legenda, ktorá sa objavuje aj v románovom svete Giovanniho Gherardiho z Prata v jeho diele *Paradiso degli Alberti*, písanom začiatkom 15. storočia.⁷

Bonaccorso Pitti bol typickým predstaviteľom „cestujúceho“ toskánskeho kupca.⁸ Časti jeho kroniky opisujúce roky mladosti sú príznačne nazvané *L'andare per lo mondo* – Potulky svetom a *Andare per lo mondo a cercare la ventura* – Potulky po svete za dobrodružstvom. Svoje cesty začal roku 1374 ako 20-ročný v Mekke obchodníkov a kupcov – Benátkach, do ktorých sa aj neskôr vracal, pretože boli najvýznamnejším obchodným

6 BRUCKER, ref. 1, s. 13-18. BRANCA, Vittore. Introduzione. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. XX–XXI, LV (pozn. 9), LVI, LX–LXII, LXIV–LXV. Bonaccorso Pitti: Ricordi. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 343-361, 370-374, 394, 404-405, 436-437, 478. *Antichi regimi*, ref. 4, s. 40. AA.VV.: *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, Istituto Giovanni Treccani, vol. XXVII, Roma 1935, s. 448 (heslo Pitti, Buonaccorso).

7 ŠTEFÁNIK, Martin. Benátky ako obchodný protivník Uhorska za dynastie Anjouovcov. In *Historický časopis*, 2003, 51, s. 237-238.

8 Dénes Huszti opísal štyri „typy“ talianskych kupcov pôsobiacich v zahraničí. Bonaccorso patril k prvému a najpôvodnejšiemu typu „kupca-dobrodruha“. Ďalšími typmi, s ktorými sa stretávame aj v jeho kronike, sú zástupcovia – faktori florentských firiem (v kronike reprezentovaní Michele Maruccim), ďalej veľkopodnikatelia – finančníci investujúci v zahraničí a napokon obchodníci vstupujúci do služieb cudzích panovníkov ako prenajímatelia štátnych úradov, najčastejšie v oblasti finančnej správy krajiny (v kronike Bartolomeo di Guido Baldi). HUSZTI, ref. 1, s. 32-35.

centrom vtedajšieho sveta. Nasledujúci rok cestoval spolu so svojim spoločníkom Matteom po stredomorských mestách a obchodných centrách – Janov, Pavia, Nice, Avignon. Ako 22-ročný sa dostal do Uhorska, kde sa v Budíne stretol s viacerými Florentánmi, neskôr vážne ochorel, ale šťastne sa vyliečil, vyhral peniaze v hazardnej hre a napokon sa cez Benátky vrátil domov, do rodnej Florencie. Táto epizóda jeho života je obsahom reprodukovanej časti jeho kroniky:

* * *

Roku 1375, keď som bol mladý a bez peňazí,⁹ a túžil som túlať sa po svete za šťastím, sprevádzal som kupca Mattea de lo Scielto Tinghi, ktorý bol veľkým hráčom a dobrodúhom. Šli sme do Janova a potom do Nice a Avignonu; počas vianočných sviatkov nás pápežské úrady zatkli a uväznili.¹⁰ Vo väzení sme strávili osem dní. Počas vypočúvania nás obvinili, že sme pracovali ako špióni pre Florentskú republiku a ukázali nám list Matteovho brata z Florencie, v ktorom mu písal, že mesto Bologna sa vzbúrilo proti pápežovi na návod a s pomocou Florencie. Po dôkladnom vypočúvaní však prišiel súd k záveru, že sme v tej veci nevinní. Jednako však nástojili na zložení kaucie vo výške 3 000 zlatých florénov¹¹ ako záruky, že neopustíme mesto bez povolenia pápežských úradov. Matteo našiel za nás ručiteľov a tak sme sa šťastne dostali z väzenia. Matteo dospel k rozumnému záveru, že je pre nás nebezpečné ostávať v Avignone kvôli vojne, ktorá zúrila medzi našou Republikou a pápežským štátom.¹² Rozhodli sme sa teda radšej odísť s tým, že ak by naši ručiteľia boli nútení zaplatiť kauciu, neskôr im ju vrátíme. Čo najrýchlejšie sme sa vrátili do Florencie a tu sme sa prostredníctvom listov dozvedeli, že pápež nechal uväzniť všetkých Florentánov a dal zhabať ich knihy¹³ a tovary. Podobné správy prichádzali zo všetkých častí západnej Európy, kde sa v dôsledku nariadení pápeža Gregora¹⁴ proti Florentánom diali podobné veci. Napriek tomu, naša Republika

-
- 9 Brucker, resp. prekladateľka do angličtiny Julia Martines interpretuje výraz *senza alcuno avviamento* ako neskúsený, Vittore Branca ako „v ekonomických ťažkostiach“. BRUCKER, ref. 1, s. 24. BRANCA, Vittore. *Introduzione*. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. LVIII.
 - 10 V texte sa spomína väznica pápežského úradníka s funkciou *maliscalco*, v danom kontexte zrejme hodnotár so súdnymi kompetenciami.
 - 11 Šlo o značnú sumu, v prepočte vyše 1 kg zlata, ktorá ilustruje bohatstvo vtedajších talianskych obchodníkov. Florentská zlatá minca bola čo do obsahu zlata prakticky identická s uhorskou zlatou mincou – florénom (3, 519 oproti 3,52 g obsahu zlata), ibaže uhorský florén bol kvôli menej dokonalej technike výroby ťažší asi o tri stotiny gramu (3,55851 hrubej váhy oproti 3,52133 váhy florentskej zlatej mince). Uhorský florén bol vyrábaný zo zlata s rýdzosťou 23 karátov a 9 grénov, kým florentská minca pozostávala prakticky z rýdzeho 24-karátového zlata, resp. 23 karátov a 11 grénov. HUSZÁR, L.: *Der Beginn der Goldgulden-und Groschenprägung in Ungarn*. In *Numismatický sborník*, (1971-72), 12, s. 179. HÖMAN, B.: *La circolazione delle monete d'oro in Ungheria dal X al XIV secolo e la crisi europea dell'oro nel secolo XIV*. In *Rivista italiana di numismatica e scienze affini*, anno XXXV (1922), seconda serie – vol. V, s. 120 (pozn. 1).
 - 12 Vojna v rokoch 1375 – 1378 ľudovo zvaná „vojna ôsmich svätých“, pretože vo Florencii bola vytvorená komisia ôsmich členov, ktorí boli poverení rozhodovať v tejto záležitosti. Bonaccorso Pitti: *Ricordi*. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 365 (pozn. 5). CAPPONI, ref. 4, s. 282-301.
 - 13 Autor tu zrejme mieni obchodné a účtovné knihy.
 - 14 Pápež Gregor XI., ktorý onedlho nato (1377) na naliehanie sv. Kataríny zo Sieny preniesol pápežské sídlo z Avignonu späť do Ríma.

pokračovala v prenasledovaní skazených kňazov, ktorých som predtým aj potom vždy videl v zlom svetle.

Nasledujúci rok¹⁵ sa Matteo rozhodol cestovať do Nemecka¹⁶ a chcel, aby som šiel s ním; poslal ma dopredu a prikázal mi, aby som ho čakal v Padove alebo v Benátkach s tým, že za mnou príde o mesiac. Šiel som sa teda poobzerať do Padovy, Vicenzy a Verony, potom som sa zasa vrátil do Padovy, odkiaľ som pokračoval do Benátok. Tam za mnou prišiel Matteo a kúpil šafrán v hodnote tisíc dukátov.¹⁷ Po mori sme sa plavili do Senju v Slavónsku,¹⁸ odtiaľ sme pokračovali po súši do Záhrebu a ďalej do Budína, kde Matteo predal šafrán a zarobil na tom tisíc dukátov. Ja som dostal silnú horúčku a opuchli mi žľazy na slabinách. Matteo ma nechal v Budíne, v dome Michele Marucchio. Michelemu nechal 12 dukátov, ktoré mi mal odovzdať až vyzdraviem, aby som sa mohol vrátiť do Florencie. To, čo minie na moju liečbu, mu prisľúbil vrátiť pri návrate. Odišiel si svojou cestou a ja som ostal trpieť, pretože sa o mňa zle starali. Mojm lôžkom bolo vreco so slamou v suchej teplej kutici, nikdy ma neprišiel pozrieť lekár a v celom dome nebola žiadna žena; žil tam iba sluha, ktorý varil a obsluhoval spomenutého Micheleho a ďalších dvoch kupcov, ktorí uňho bývali. Ocitol som sa takmer na prahu smrti. Po šiestich týždňoch, ktoré som strávil na slamníku s veľkým uterákom namiesto plachty, zahalený hrubou chlpatou prikrývkou a mojím vlastným umasteným kožušinovým kabátom, sa v noci na sv. Martina vo veľkej sále susediacej s mojou kúticou objavila partia Nemcov s pišťalkami, ktorí chceli oslavovať a tancovať. Niektori z nich nazreli dnu a keď ma tam zbadali, vošli dovnútra, nasilu mi obliekli môj kožušinový kabát a odtiahli ma do sály so slovami: „Buď sa uzdravíš, alebo zomrieš a nebudeš sa viac trápiť“; celú hodinu ma napriek mojím úpenlivým prosbám i bedákaniu ťahali po celej sále, až kým som sa nezrútil od vyčerpania. Potom ma znovu uložili na môj slamník, prikryli ma svojimi podšitými kabátmi a vrátili sa piť a tancovať po celú noc. Ja som sa pod toľkými vrstvami nahádzaného oblečenia začal dusiť a silno potiť. Ráno všetci vošli do mojej kutice, poobliekali sa, nasilu obliekli aj mňa a prinútili ma s nimi piť, v čom som im ochotne vyhovel.

Keď odišli, ešte asi hodinu som odpočíval, a potom som sa vybral do domu Bartolomea di Guido Baldi z Florencie,¹⁹ ktorý bol kráľovským mincovým grófom v Budíne.

15 Rok 1376.

16 Výraz *Prussia* u Pittiho označoval Nemecko, ako vyplýva z neskorších častí kroniky, kde opisuje svoje itinérare. Bonaccorso Pitti: *Ricordi*. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 366 (pozn. 2), s. 487.

17 Benátsky dukát mal váhu 3,56 g a 99,7 % obsahu zlata, razili ho od roku 1284 a hodnotou bol rovnocenný florentskému florénu. LANE, F. C.: *Storia di Venezia*. Torino 1991, s. 177-179. LUZZATTO, G. *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*. Venezia 1961, s. 95.

18 V skutočnosti cestovatelia dorazili na dalmátske pobrežie: súčasníci totiž označovali Slavónskom celú slovansky hovoriacu časť Uhorského kráľovstva, čiže približne dnešné Chorvátsko.

19 Mimoriadne cenný údaj o pôsobení tohto komorského grófa je v slovenskej i maďarskej literatúre známy zo sekundárneho prameňa – Davidsohnových *Dejín Florencie*, v ktorých sa sám autor odvoláva na Pittiho kroniku. Od Davidsohna potom prevzali tento údaj renomovaní maďarskí numizmatici bez toho, aby pracovali s pôvodným prameňom. DAVIDSOHN, R.: *Geschichte von Florenz IV/2: Die Frühzeit der florentinische Kultur. Gewerbe, Zünfte, Welthandel und Bankwesen*. Berlin 1925, s. 312. HORVÁTH, T. – HUSZAR, L.: Kamaragrófok a középkorban. In *Numizmatikai közlöny LIV-LV (1955-56)*, s. 26. HUSZAR, L.: *A budai pénzverés története a középkorban*, Budapest várostörténeti monográfiái XX. Budapest 1958, s. 122.

Zvítali sme sa a on ma pozval k sebe na obed; po obede sme začali hrať. Hral som len so zvyškom svojich peňazí – 55 benátskymi soldinmi a podarilo sa mi vyhrať 4 florény;²⁰ vtedy prišli Židia a Nemci, ktorí hrávali s Bartolomeom. Hral som s nimi aj ja a v ten deň som si odniesol domov výhru 20 zlatých florénov. Na druhý deň som sa tam vrátil a vyhral asi 40 zlatých florénov, a tak to šlo deň za dňom ďalších 15 dní, kým som so spomenutými počiatočnými 55 soldinmi napokon vyhral približne 1 200 florénov. Michele Marucci ma sústavne prosil, aby som už s hraním prestal a vravel mi: „Kúp za svoje peniaze kone a vráť sa do Florencie, v týchto dňoch budem cestovať tým smerom aj ja a odprepadám ťa až po Senj“. Držal som sa jeho rady, kúpil som šesť dobrých koní a najal som si páža a štyroch sluhov. Dorazili sme do Senju, kde mi Michele predal päť svojich koní. Prenajal som si nákladnú plachetnicu,²¹ na ktorú som naložil kone. Kvôli búrkam a nepriaznivému vetru som do Benátok horko-ťažko dorazil po 24 dňoch; pri vylodení si jeden z najlepších koní zmrzačil plece. Pokračoval som v ceste do Padovy a ďalšieho koňa som tam daroval Giorgiovi Bagnesimu, ktorý mal za ženu našu drahú sesternicu Monnu Caterinu (dcéru Nicolu Malegonelleho), čo spolu žili v Padove. Ďalej som už cestoval cez Modenu, pretože Bolončania boli stále na vojnovej nohe.²² V horách pri Modene sa zranil ďalší dobrý kôň, tak som ho nechal v Potremoli. Vrátil som sa s ôsmimi koňmi, z ktorých som šesť predal²³ a všetky peniaze, ktoré som takto získal, som prehral. Po približne šiestich mesiacoch mi kvôli rôznym stratám, výdavkom na šatstvo a iným výdajom nakoniec neostalo viac ako asi sto florénov a dva kone.

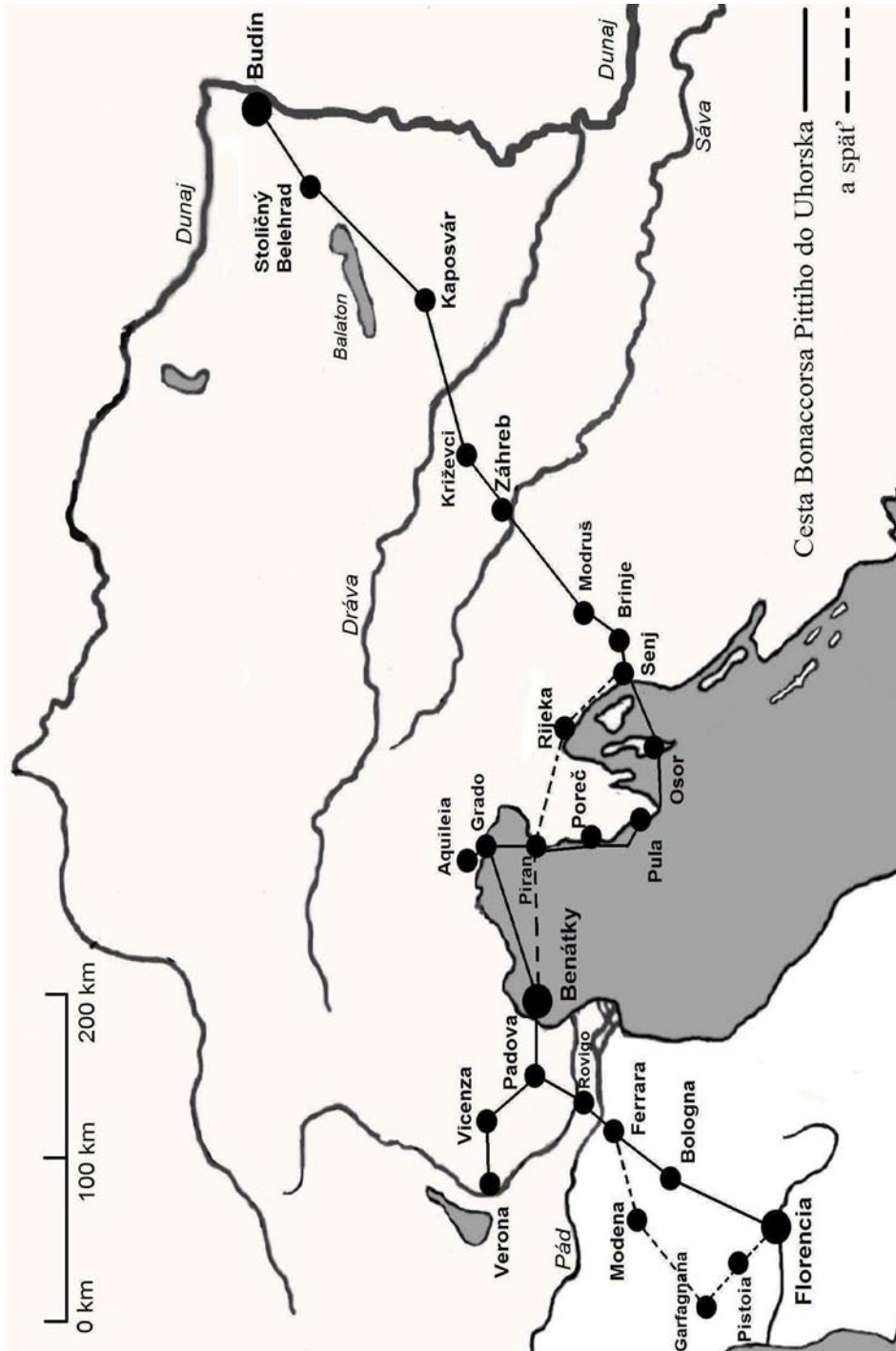
V jednej z posledných častí svojich spomienok nazvaných „Záznamy o všetkých cestách“ (*Ricordo di tutti i viaggi*) Bonaccorso hrdo vymenúva stovky miest a lokalít, ktoré počas svojho dobrodružného života navštívil. Detailnejšie sa dá zistiť jeho itinerár po Uhorsku, ktorý je v rozprávejacej časti opísaný len prostredníctvom hlavných zastávok. Zároveň je tento itinerár autentickým svedectvom o trase, po ktorej cestovali talianski kupci pri obchodných cestách do Uhorska.

20 Nie je potrebné na tomto mieste detailne rozoberať vzájomný pomer hodnoty rôznych strieborných a zlatých mincí benátskej, florentskej či uhorskej proveniencie (samotná ich prítomnosť v krajine však dostatočne ilustruje obchodné spojenia tej doby); na ilustráciu však možno uviesť, že podľa momentálnych kurzov vyhral Bonaccorso hodnotu takmer šesťnásobne vyššiu ako bol jeho začiatočný „kapitál“.

21 V origináli: *barca marsiliana*. *Marsiliana* alebo *marciliana* bola nákladná loď poháňaná plachtami. Výraz má neistú etymológiu. *Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*, 11. edizione. Milano 1988, s. 1 107. Niektorí autori (Brucker) ju vysvetľujú ako marseillskú loď. BRUCKER, ref. 1, s. 27.

22 Vojna ôsmich svätých, pozri pozn. 12.

23 Aj neskôr obchodoval Pitti s koňmi. Roku 1395 predal burgundskému vojvodovi 3 kone za 600 zlatých frankov, ktoré pôvodne kúpil vo Florencii za 260 florénov, ako poznamenáva vo svojej kronike. Okrem toho obchodoval aj s anglickou vlnou a burgundským vínom. Bonaccorso Pitti: *Ricordi*. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 393, 397.

Záznamy o všetkých cestách

Tu vymenujem všetky cesty a miesta kde som bol, a na ktoré si pamätám; cestovať som začal ako osemnásťročný,²⁴ ako som už predtým spomenul.

...Potom som šiel do Bologne, Ferrary, Roviga a Padovy, ďalej do Vicenzy a Verony; vrátil som sa do Padovy a šiel do Benátok a späť do Padovy. Opäť som sa vrátil do Benátok, po mori som cestoval do Grada a Aquileie, vrátil som sa do Grada; potom som cestoval do Poreču,²⁵ Puly, Osoru²⁶ a ďalej do Senju v Slavónsku,²⁷ ďalej do Brinje, Modruše²⁸ a potom do Záhrebu, do Križevci, Kaposváru, Stoličného Belehradu a Budína, prešiel som po zamrznutom Dunaji v hornatej oblasti; vrátil som sa do Senju; potom cez Rijeku a istrijský Piran²⁹ som cestoval do Benátok, Padovy, Ferrary, Modeny a cez Garfagnanu až k Pistoii a do Florencie.

Taliansky text prameňa:

Nel 1375 essendo io giovane e senza alcuno avviamento e desiderando d'andare per lo mondo a cercare la ventura, m'accompagnai con Matteo de lo Scielto Tingi, il quale era mercatante e grande giuocatore. Andammo a Gienova, e poi andammo a Niza e a Vignone; e sendo là per le feste di Natale, fummo presi e messi nella prigione del maliscalco del Papa. E stati otto dì, fummo esaminati, dicendo che noi eravamo spie del Comune di Firenze, e fu mostrata una lettera a Matteo che uno suo fratello da Firenze gl'avea scritto, per la quale gli significava come Bologna s'era ribellata dal Papa a petizione e aiuto de' Fiorentini; e dopo molte domande e nostre risposte, conoscendo chiaro la corte che noi di ciò eravamo innocenti, nondimanco vollono sodamento da noi di fiorini 3.000, che noi non ci partiremmo di Vignone senza la licenzia del maliscalco del Papa. Matteo trovò chi per noi sodò; e usciti di prigione, Matteo come savio considerò che noi portavamo grande pericolo a starvi per cagione della gran guerra che il nostro Comune faceva di qua alle terre della Chiesa, diliberò di partirsi e con animo di soddisfare i mercatanti che per noi aveano sodato, se costretti fossono a quello pagamento. Partimmoci e tornammo quanto il più tosto potemmo a Firenze, e poco stati qui, ci furono lettere da Vignone, come il Papa avea fatti mettere in prigione tutti i Fiorentini e fattili rubare e tolto loro i libri e tutte le loro mercantie; e simile per tutte le parti di ponente furono presi

24 Podľa rozprávacej časti spomienok roku 1374, čiže ako dvadsaťročný. Bonaccorso Pitti: Ricordi. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 362.

25 Prístav na západnom pobreží Istrie (Chorvátsko). Bolo prvou (resp. poslednou) zastávkou na všetkých obchodných cestách z a do Benátok. Čakávali v ňom benátski kormidelníci, aby bezpečne previezli lode na poslednom úseku dlhom niekoľko desiatok kilometrov pred vstupom na lagúnu pri návrate do Benátok a späť kvôli sústavne sa meniacim vodným trasám pomedzi presúvajúcej sa pieskovéj masy na lagúne. LANE, ref. 17, s. 22-23.

26 Mesto Osor v južnej časti chorvátskeho ostrova Cres patriaceho ku kvarnerskému súostroviu na severnom Jadrane.

27 Ref. 18.

28 Brinje asi 15 km východne od Senju, Modruš ďalej asi 20 km severovýchodným smerom od Brinje.

29 Slovinský prístav na severozápadnom výbežku Istrijského polostrova.

e disfatti per lo processo e sentenza che papa Ghirigoro diede contro a tutti i Fiorentini. Né già per ciò il nostro Comune si ritrasse di non fare più la guerra a' malvagi chierici ch'erano per quello tempo, i quali mai né prima né poi vidi buoni.

L'anno seguente il detto Matteo diliberò d'andare in Prussia e ch'io andassi con lui; mandommi innanzi e imposemi ch'io l'aspettasse a Padova o a Vinegia e che verrebbe a trovarmi dalla mia partita a uno mese. Andai a Padova e a Vicenza e a Verona per vedere, e poi tornai a Padova, e di là andai a Vinegia. Venne Matteo e comperò zafferano per mille ducati. Andamone per mare insino a Signa in Ischiavonia, e poi per terra a Isagabria e a Buda, e vendé il detto zafferano e guadagnonne mille ducati. E perché io ero forte malato di febbre e di due anghuinaie grosse, Mattei mi lasciò a Buda solo in casa Michele Marucci e lasciò a Michele 12 ducati i quali mi desse s'io campassi, per tornarmene a Firenze; e che quello spendesse per mia malattia, gli renderebbe alla tornata. Andò a suo cammino e io rimasi e feci grande stento per l'esser male governato. Il mio letto era uno saccone di paglia in una stufa secca, e mai medico non mi vicitò e in quella casa non era femmina; solo uno fante v'era che cocea e servia il detto Michele e due suoi osti mercatanti. Stetti in fine di morte. E stato ben sei settimane in quella stufa, avvenne che la notte di san Martino per fare festa una brigata di tedeschi vennono con pifferi a danzare in una grande sala dinnanzi a quella stufa dov'io ero in sul saccone con una bandinella da panni in scambio di lenzuolo, e addosso una carpita e una mia unta pilliccia. Alcuni de'detti misono il capo dentro e vedendomi entrarono e a forza mi misono la pilliccia e tirarommi nella sala dicendomi: «O tu guarirai o tu morrai e non farai più stento»; e in effetto essi mi tirarono per quella sala per ispazio d'una ora, e prieghi o lamento ch'io facesse non mi voleavo lasciare, se non che per istrachezza caddi. Allora mi rimisono in sul saccone, e misonmi tutte loro cioppe foderate addosso e tornarono a danzare; e tutta quella notte stettono a danzare e a bere. Io termenai e sudai forte sotto quelli panni. La mattina entrarono tutti nella stufa e rivestironsi e anche a forza mi rivestirono e fecionmi bere con esso loro, il quale bere feci volentieri. Partironsi, e io mi riposai forse una ora, e poi andai fuori a casa Bartolomeo di Guido Baldi da Firenze, il quale era maestro della moneta di Buda per lo Re. Videmi volentieri e ritennemi a desinare e dopo desinare cominciammo a giocare a tavole; vinsili fiorini quattro con 55 soldini viniziani che in tutto m'erano restati; e in quello stante giunsono parecchi giudei e altri tedeschi, che erano usati di venire spesse volte a giocare col detto Bartolomeo. Cominciarono a giocare e io con loro, e infine per quello di io ne portai a casa fiorini 20 d'oro di vincita. L'altro dì vi ritornai e vinsi circa a fiorini 40 d'oro, e così seguitò ogni dì bene 15 dì, che io mi ritrovai avere vinto co'detti 55 soldini fiorini 1200 o circa. E avendo il detto Michele Marucci continovo agl'orecchi a pregarmi ch'io non giocassi più, dicendo: «Compera parecchi cavalli e vattene a Firenze e io ti farò compagnia insino a Signa, ché mi partirò di questi pochi dì per andare là», e in effetto io m'attenni al suo consiglio e comperai sei buoni cavalli e tolsi uno paggetto e 4 famigli. Giugnemmo a Signa, dove il detto Michele mi vendé cinque de'suoi cavalli. Noleggiai una barca marsiliana e caricai i detti cavalli: penai a giungere a Vinegia per fortuna e venti contrari 24 dì; e scaricando i cavalli se ne spallò uno de'migliori. Andamene a Padova, donane uno a Giorgio Bagnesi che avea per moglie monna Caterina di Nicolò Malegonelle nostra sirocchia cugina, che stavano a Padova. Partimi e venendo a Fi-

renze feci la via da Modona per cagione della guerra che aveano i Bolognesi; e nelle montagne di Modona mi si guastò uno buono cavallo; lascialo a Potriemoli. Condussimi qui con 8 cavalli, de'quali vende' sei, e tutti i danari ch'io n'ebbi giucaì e perde'. E in effetto in circa sei mesi tra perdite e spese di vestire e altre spese a me non rimase oltre a circa di fiorini cento e due cavalli.³⁰

Ricordo di tutti i viaggi

Qui appresso farò ricordo di tutti i viaggi e luoghi ch'io sono stato, de'quali io mi ricordo; e cominciai sendo della età d'anni 18, come addietro è fatta menzione.

...E poi n'andai a Bologna, a Ferrara, a Ruico e a Padova, e poi a Vicienza e poi a Verona; e tornai a Padova e andane a Vinegia e tornai a Padova. Tornai a Vinegia, entrai in mare, andai a Grado e poi a Aquilea, e tornai a Grado; e poi andai a Parenzo e poi a Puola e a Ossero e poi a Signa in Ischiavonia, a Brigno, a Modruscia e poi a Isagabria, a Crigi, a Capronza, a Alba reale e a Buda, passai il Danubio alpestro in sul ghiaccio, e tornamene a Signa; e poi Porto di Nieme e a Pirano in Cavo d'Istria, e poi a Vinegia, a Padova, a Ferrara, a Modona e per lo Frignano insino a Pistoia e a Firenze.³¹

30 Bonaccorso Pitti: Ricordi. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 365-368.

31 Bonaccorso Pitti: Ricordi. In BRANCA, Vittore. *Mercanti scrittori*, ref. 1, s. 478-479.

RECENZIE

KEPARTOVÁ, Jana (ed.). *ANTIKA? ZAJDĚTE DO KINA, PŘEČTĚTE ROMÁN...* Praha 2006, 210 strán. (Knihovna Dějin a současnosti).

Do roku 1989 mali dejiny staroveku v Československu trochu zvláštne postavenie. Neboli až pod takým prísny m cenzorským dohľadom, boli viac menej trpené. Po ideologickej stránke sa marxistická teória triedneho boja nemusela až tak zdôrazňovať, stačilo ak mal Spartacus pozitívne hodnotenie a robotnícka trieda sa mohla na neho odvolávať. Obsah sa len zriedkavo prehodnocoval, aj to len minimálne. Všetky tieto okolnosti spôsobovali, že aj žiaci zo stredných škôl pri príchode na vysoké školy prejavovali viac ako 50 percentný záujem práve o toto obdobie.

Po roku 1989 sa situácia radikálne zmenila. Najmä moderné dejiny 19. a 20. storočia sa zbavili prísnych cenzorských obmedzení, uvoľnili sa možnosti publikovania, ale predovšetkým výskum dovtedy tabuizovaných tém. Dejiny staroveku sa stali opäť trpenými, ale teraz s negatívnymi dôsledkami: záujem o ne začal klesať tak, ako sa zvyšoval záujem o iné obdobia. Na druhú stranu tieto zmeny mali aj pozitívny dopad. Odborníci z dejín staroveku (či už orientálneho alebo antického) museli hľadať nové prostriedky, ako si vydobýť pozornosť čitateľov alebo záujemcov o dejiny.

Pedagogická fakulta Karlovej univerzity preto už takmer pätnásť rokov organizuje tzv. Letnú školu klasických štúdií. Má vyhradený termín začiatkom júla, takže záujemcovia si môžu vyhradiť časť dovolenky práve na účasť na zaujímavých podujatiach, na ktorých vystupujú odborníci z vied o antickom staroveku z rozličných vedeckých a pedagogických inštitúcií Českej republiky.

Roku 2005 bolo náplňou letnej školy spojenie obrazu antiky v rozličných médiách a pohľadu odborníkov na jeho spracovanie. Vznikla tak zaujímavá kombinácia filmových, scénických a obrazových prezentácií, konfrontovaných s antickými textami a slovami odborníkov. Výsledkom je aj táto recenzovaná publikácia.

Záujemcu o antické motívy v súčasnosti ohurujú americké veľkofilmy, ktoré si za námet berú významné historické osobnosti alebo udalosti z antických dejín. Divák s úžasom sleduje výsledky klasického filmového spracovania, kombinovaného s počítačovými animáciami, priestorový zvuk obklopuje diváka do všetkých strán. Až po opustení moderných multiplexov, v pokoji doma si môže porovnávať dramatické scény z filmov s tým, čo o antike pozná, čo o nej čítal alebo o čom sa učil v škole. A časť divákov aj začne rozmýšľať: čo je pravdy na obraze, ktorý mu ponúkli americkí filmári o Alexandrovi Veľkom alebo Tróji, o Gladiátorovi alebo Attilovi, o Pompejoch, ktoré zanikli v ohurujúcich filmových efektoch?

A práve pre rozmýšľajúcich divákov bola určená aj spomenutá letná škola klasických štúdií. Záujemcovia sa stretli s odborníkmi, ktorí im pomáhali v tom, aby si utriedili svoje poznatky, aby pochopili prípadnú manipuláciu filmárov s divákmi, alebo len prosté omyly, ktorých sa dopustili scenáristi alebo režiséri.

Zaangažovaní odborníci svoje poznatky pretavili aj do podoby esejí alebo odborných príspevkov k jednotlivým filmom. Karla Vymětalová sa s frekventantmi kurzu venovala filmu *Trója*, Jan Souček filmu *Alexander Velký*, Pompejam a ich zničeniu sa venovala Jana Keparťová, Robert Skopec prežíval so zájmami opätovne dobrodružné príbehy hrdinu filmu *Gladiátor*, Jarmila Bednaříková sa preniesla do obdobia hunskeho panovníka Attilu.

Všetko sú to odborníci, ktorí sa rozumejú problematike. Veď Jana Keparťová sa už dlhé roky venuje latinskej epigrafike a Pompejam (strávila aj určitý čas na výskumoch v meste, ktoré roku 79 n. l. zničil výbuch sopky Vezuv), Jarmilu Bednaříkovú poznajú aj slovenskí čitatelia z dvoch rozsiahlych monografií venovaných sťahovaniu národov.

Postup pedagógov, ktorí pôsobili na letnej škole, bol pri písaní eseji či odborných článkov približne rovnaký: v úvodnej časti priblížili konkrétne historické obdobie, do ktorého bol vsadený dej filmu, potom sa zaoberali rozborom filmu a napokon poukázali na prípadné omyly a chyby, ktoré sa vyskytli vo filme. Práve pri tretej časti bola najviac potrebná účasť odborníkov, ktorí záujemcom vysvetlili zrejmé, ale aj menej zrejme chyby a omyly vo filme či scenári. Inak sa po každom uvedení nejakého historického veľkofilmu objavujú aj na internete komentáre divákov, ktorí odhaľujú tieto chyby a zabávajú sa na nich možno ešte viac ako na samotnom filme. Na inom mieste sme napísali, že pokiaľ americkí filmári siahajú po tématike z amerických dejín, sú schopní dodržiavať aj najmenšie detaily v historickej vernosti, ale ak opustia oblasť amerických dejín a začnú sa venovať napr. antickým dejinám, ich filmy sa priam premnožia chybami a omylmi. Tak sa potom stretávame s tým, že Herkules pestuje kukuricu pri svojom dome (seriál *Herkules*), po boku rímskeho veliteľa sa preháňa nemecký ovčiak (film *Gladiátor*), macedónskeho kráľa Filipa II. nezavraždili pri jeho svadbe, ale pri svadbe jeho dcéry Kleopatry (*Alexander Veľký*) a tak ďalej a tak ďalej.

Ako sme uviedli, niektoré omyly sú zrejmejšie, niektoré skrytejšie. Tu sa dostávame k jednému problému, ktorý je spoločný tak českému záujemcovi o antiku ako aj slovenskému. Ak je uvádzaný „na západe“ nejaký historický veľkofilm, v kníhkupectvách sa okamžite, dokonca niekedy aj s predstihom, objavujú publikácie, ktoré záujemcom približujú danú osobnosť alebo udalosť. Tak napríklad keď sa v kinách objavil film *Alexander Veľký*, v rakúskych kníhkupectvách sa objavilo okamžite aspoň päť veľmi kvalitných historických diel, ktoré sa zaoberali jeho postavou, udalosťami, ktoré sa k nemu viazali alebo približovali obdobie jeho pôsobenia. Takisto si nemecký záujemca mohol prečítať historické pramene k jeho epoche – či už Arriánovo dielo alebo Plutarchov súbor životopisov slávnych Grékov a Rimanov, v ktorých sa nachádza aj životopis Alexandra Veľkého. U nás (teda v českých alebo slovenských kníhkupectvách) sa neobjavilo ani jedno historické dielo (okrem preloženého historického románu), preklad Arriánovho opisu Alexandrovej výpravy vyšiel naposledy pred viac ako dvadsiatimi rokmi.

Podobná situácia bola napríklad vtedy, keď si Collin Farrel zahral gréckeho hrdinu Achillea vo veľkofilme *Trója*: nemecký čitateľ mal okamžite k dispozícii vedecké i populárne práce, ktoré sa venovali dejinám maloázijského mesta alebo mykénskemu obdobiu.

Svojské chápanie neamerických dejín americkými filmármi však môže mať aj vážne následky a môže viesť aj k prípadným politickým konfliktom. Príkladom môže byť vášnivá reakcia gréckych politikov na pokus zobrazit' macedónskeho hrdinu Alexandra ako možného gaya. Nehľadiac na to, že Američania nesprávne pochopili niektoré historické vzťahy v Alexandrovom okolí, tento prípad poukazuje na necitlivé správanie sa jednej z veľmocí voči iným kultúram. Pritom to nie je ojedinelý príklad ako o tom svedčí reakcia iránskych politických predstaviteľov voči najnovšiemu stvárneniu starovekých Peržanov v najnovšom filme „300“.

Typologicky blízke sú k uvedeným esejam aj príspevky ďalších dvoch autorov. Libor Kysučan sa venoval obrazu cisára Juliana, ktorého kresťanský autori nazvali Apostata (Odpadlík) pre jeho postoj ku kresťanstvu, a Daniela Čadková priblížila záujemcom antiku na českých divadelných scénach. Kysučanov príspevok je zaujímavým dokladom kontinuity záujmu o osobu neskoroantického filozofa a vládcu v českej odbornej verejnosti, pretože sa mu venovali už viacerí autori (napr. profesor Ferdinand Stiebitz a profesor Josef Česka). Príspevok Daniely Čadkovej má jednu „chybičku krásy“. Čitateľ je odkázaný na autorkino slovné majstrovstvo, akým približuje niečo, čo treba vidieť na vlastné oči. Ide o podanie toho, ako sa antické drámy alebo námety z antiky objavili na českých divadelných scénach v posledných rokoch. A slovami opísať dramatické situácie a majstrovstvo hercov možno len veľmi ťažko, napriek majstrovstvu autorky eseje. Proste antické drámy, v akejkolvek podobe, dramaturgii či inscenácii, treba vidieť na vlastné oči a potom sa snažiť porovnávať videné s čítaným.

Posledné dva príspevky majú rozličný charakter. Ivana Koucká sa snaží slovné priblížiť dve preložené diela, ktoré sa komiksovou formou snažia podať výklad gréckych a rímskych dejín. Tu budeme porovnávať neporovnateľné. Na jednej strane je sympatické, že sa českému (a prípadne aj slovenskému) čitateľovi dostávajú do rúk preklady diel, ktoré sú však často svojou koncepciou i odlišným ponímaním antických dejín trochu vzdialené nášmu vnímaniu toho istého. Na druhej strane je politika našich viacerých vydavateľstiev macošská voči našim autorom. Veď niektoré diela, ktoré sa prekladajú do češtiny alebo slovenčiny z angličtiny, nemčiny či francúzštiny by boli schopní napísať aj naši autori, a vo viacerých prípadoch mám dojem, že aj na vyššej úrovni.

Napokon posledným príspevkom recenzovaného zborníka je pokus didakticky spracovať učivo z antických dejín a ukázať, ako by sa dalo priblížiť žiakom zábavnejšou formou. Tomáš Mikeska sa snaží priblížiť niektoré formy zábavného vyučovania. Osobne mám dojem, že v tomto prípade je autor niekde asi pozadu. Spomína síce fenomén počítačov a počítačových výukových programov, ale ako ukážky zábavného vyučovania uvádza primitívne vyplňovačky roháčikov a jednoduchých krížoviek, doplnovačiek a ďalších jednoduchých foriem.

Aj v našich slovenských pomeroch sa často stretávame s tvrdeniami, že učivo musí byť primerané veku žiakov a preto sa obmedzuje rozsahovo i obsahovo, akoby sa zabúdalo, že naši žiaci 5. a 6. triedy sú mentálne oveľa ďalej. Sami žiaci vyvracajú tvrdenia, že sú rozumovo schopní zvládnuť len určité (často veľmi obmedzené) množstvo učiva a preto musia byť učebnice stručné, nepreplnené faktografiou, pojmi, rokmi.

Keď však vidíme 10 – 12 ročné deti sedieť hodiny pri počítačoch a zvládať jednu úroveň hry za druhou, s množstvom cudzojazyčných príkazov a údajov, s potrebou reagovať na každú chvíľu sa meniacu situáciu, pochopíme, že ich vedomostná i akákoľvek iná úroveň je odlišná od predstáv niektorých našich odborníkov. Problém je totiž len v tom, ako atraktívne dokážeme podať deťom určitý materiál, ktorý si musia osvojiť.

A v tomto prípade existujú aj veľmi náročné počítačové hry (*Civilisation*, *Caesar* a mnohé iné), ktoré sa dokážu zahrať aj 10 – 12 ročné deti a ktoré by im pri primeranom odbornom vedení dokázali dať oveľa viac ako čokoľvek iné. Lenže problém je v tom, že naše školy tieto hry nemajú (alebo nie aspoň legálne), že ich naši učitelia neovládajú a teda nemôžu s nimi pracovať pri výučbe.

Záver recenzovanej práce tvoria ukážky (v českom preklade) prameňov predovšetkým k filmom. Uvedené sú jednak preklady z diel historikov a filozofov, ale aj básnikov či nápisy. Samozrejme, že tento súbor nie je príliš rozsiahly, ale zároveň ukazuje na snahu organizátorov letných škôl poskytnúť záujemcom možnosť rozšíriť si svoje poznanie aj aktívnou prácou s dobovými dokumentmi. V poznámkovom aparáte čitateľa dostávajú aj určitú sumu odbornej literatúry, po ktorej môžu siahnúť a s ktorou môžu pracovať aj po skončení letného sústredenia.

Recenzovaná práca ukazuje, že je možné aj iným spôsobom, než ako bol doteraz zaužívaný, predkladať čitateľom poznanie minulosti. Nejde len o to, predložiť mu hotové fakty, vhodne upravený materiál, ale dať čitateľovi, ktorý má o to záujem, aj návod ako pracovať, prípadne ako dospieť k vlastným poznatkom, vlastným hodnoteniam.

Pavol Valachovič

DIE MINISTERRATSPROTOKOLLE ÖSTERREICHS UND DER ÖSTERREICHISCH-UNGARISCHEN MONARCHIE 1848 – 1918. 1. Serie: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867. II. Abteilung: Das Ministerium Schwarzenberg, Bd. 1, bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka. Wien 2002. *Bd. 2, 3*, bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka und Anatol Schmied-Kowarzik. Wien 2005, 2006; *IV. Abteilung: Das Ministerium Rechberg, Bd.1*, bearbeitet und eingeleitet von Stefan Malfèr. Wien 2003.

Posledné štyri zväzky ojedinelého projektu edície dokumentov – protokolov zo zasadnutí Ministerskej rady Rakúska a Rakúsko-Uhorskej monarchie, ktoré vyšli v rokoch 2002 – 2006 ešte pod hlavičkou dnes už neexistujúceho Rakúskeho ústavu pre východnú a juhovýchodnú Európu (*herausgegeben von Österreichischen Ost- und Südosteuropa-Institut*) sú k dispozícii bádateľskej verejnosti. Prvý, úvodný zväzok edície z pera Helmuta Rumplera, ktorý objasňuje celý projekt, miesto Ministerskej rady, či skôr ministerských rád, pretože ich charakter i ich postavenie sa menili, vyšiel ešte roku 1970. Vydané zväzky sú teda výsledkom takmer štyridsaťročnej práce rôznych editorov, práce, ktorú ako svoj špičkový projekt spracovával práve Rakúsky ústav pre východnú a juhovýchodnú Európu. Projekt vznikol na základe spolupráce ústavu a Maďarskej akadémie vied a je rozdelený do dvoch sérií. Sériu do vyrovnania spracovával rakúsky ústav a po vyrovnaní Historický ústav Maďarskej akadémie vied. Z druhej série vyšli doteraz tri zväzky, prvá séria sa už môže preukázať 21 zväzkami. Ostávajú ešte tri zväzky – posledné obdobia vlády Schwarzenberga, Buola-Schaunesteina a Rechberga a bádatelia budú mať k dispozícii kompletne protokoly zo zasadnutí Rakúskej ministerskej rady od revolúcie 1848 až do vyrovnania. Je treba kvitovať, že sa v Rakúsku našli prostriedky na pokračovanie a ukončenie projektu aj napriek tomu, že ústav, ktorý na projekte pôvodne pracoval, už neexistuje.

Protokoly zo zasadnutí Ministerskej rady sú zaujímavým a dôležitým materiálom, ktorý dokumentuje okrem iného aj to, akú úlohu hrala Ministerská rada v dejinách revolučného, ale hlavne porevolučného obdobia. Možno sa tu stretnúť s dramatickými diskusiami, ale aj so strohým byrokratickým jazykom. Veľa záležalo, samozrejme, od doby, ale aj od osobností, ktoré na čele Ministerskej rady stáli. Ministerská rada ešte ťažko môže byť pomenovaná vládou v modernom slova zmysle. Panovník mal stále možnosť radu, ktorá sa mu vymkla spod kontroly vymeniť, jej šéfa nahradiť iným, vhodnejším kandidátom. Na druhej strane však, napriek tejto základnej danosti, v určitých dobách zohrala Ministerská rada úlohu akéhosi protihráča panovníkovi, úlohu inštitúcie, ktorú aj panovník, hlavne v krízových dobách, potreboval.

Táto rozdielna pozícia Ministerskej rady je viditeľná aj pri porovnaní posledných štyroch vydaných zväzkov. Zatiaľ čo knieža Felix Schwarzenberg predstavoval aj pre mladého panovníka autoritu, ktorú musel rešpektovať a Schwarzenbergova vláda hrala do určitej miery úlohu akejsi konštitučnej protiváhy proti korune, dokumenty za vlády grófa Johanna Bernharda Rechberga už svedčia o tom, že Ministerská rada sa stala pomerne poslušným nástrojom Františka Jozefa a na jej rokovaní sa objavovali poväčšine iba druhoradé otázky aj keď po odstránení Alexandra Bacha a páde neoabsolutizmu bol práve v dôsledku zahraničnopolitického oslabenia monarchie priestor pre určitú protiváhu voči dvoru. Treba si však uvedomiť, že medzi Schwarzenbergom a Rechbergom boli roky 1852 – 1859, keď na čele Ministerskej rady bol nevýrazný gróf Carl Ferdinand Buol-Schauenstein a rozhodovacia právomoc bola v rukách panovníka a Alexandra Bacha.

Najväčší rozdiel medzi dokumentami z doby Schwarzenbergovej a Rechbergovej je predovšetkým v tom, že Schwarzenberg nastoľoval na rokovanie Ministerskej rady veľmi často zásadné zahraničnopolitické otázky. Veľký priestor sa tu venoval prerokovávaní tzv. nemeckej otázky, v ktorej Schwarzenberg presadzoval svoju koncepciu silného rakúskeho vplyvu v nemeckom priestore. Protihráčom mu bolo Prusko a jazýčkom na váhach stredonemecké štáty. Po

Schwarzenbergovej smrti sa zahraničná politika a aj nemecká otázka z rokovania Ministerskej rady vytratili. O tom svedčí nielen prvý zväzok z obdobia Rechbergovej vlády, ale aj päť vydaných zväzkov z čias Buola-Schauensteina. Pritom treba uviesť, že zahraničný rezort patrilo formálne k dominantným rezortom v Ministerskej rade, ktorý bol od Schwarzenbergových čias spravidla obsadzovaný šéfom vlády. Pravda, po Schwarzenbergovi už ani jeden z nich nebol schopný dať zahraničnej politike svoju koncepciu a v tejto oblasti sa čoraz viac presadzoval samotný František Jozef.

Tri zväzky z obdobia vlády Felixa Schwarzenberga (štvrtý je rozpracovaný) dokumentujú prechod od revolučného obdobia, cez porevolučné, ešte stále reformné a k ústave smerujúce obdobie, až po začiatky neoabsolutizmu, ktorý ale ešte nijako neznamenal koniec reformného úsilia, iba jeho transformáciu na umiernené reformy „zhora“. Stále to bolo hektické obdobie, ktoré plne zodpovedalo naturelu Schwarzenberga. Ministerská rada pod jeho vedením zasadala takmer denne a prerokovávala celý rad bodov rôznej dôležitosti. Neboli to iba body tzv. vysokej politickej dôležitosti, ale aj rôzne osobné a finančné otázky, udeľovanie rádov a šľachtických titulov a celý rad otázok každodenného života. Hektika nepoľavila ani v období máj – september 1850, ktorému je venovaný 3. zväzok II. oddielu, aj keď tu sa už frekvencia zasadnutí zmenila na obdeň, čo však bolo aj tak dosť vzhľadom na to, že sa jednalo prakticky o letné obdobie. Práve tretí zväzok schwarzenbergovskej série ukazuje na postupný prechod k systému, ktorý dostal neskôr meno neoabsolutizmus a ktorý je spätý s menom mimoriadne aktívneho bývalého liberála a teraz ministra vnútra Alexandra Bacha.

Svojím historickým obsahom nesporne chudobnejší zväzok venovaný obdobiu Rechbergovej vlády od 19. mája 1859 do začiatku marca 1860 predstavuje tiež zaujímavý dokument doby. Pre historika, ktorý pozná realitu a aj medzinárodné pozadie doby je zaujímavé sledovať ako sa všetko toto odráža, či neodráža v rokovaniach Ministerskej rady.

Všetky zväzky sú dôkladne edované, spracované, opatrené predslovom Stefana Malfèra a rozsiahlym nielen editorským, ale doslova historickým úvodom zostavovateľov (Thomas Kletečka, Anatol Schmied-Kowarzik, Stefan Malfèr; na druhom a treťom zväzku II. dielu autorsky spolupracoval Andreas Gottsmann). Úvody k zväzkom predstavujú hodnotné analytické historické štúdie k obdobiu, na ktoré sa protokoly vzťahujú. Ku každému zväzku je pripojená dôkladne spracovaná bibliografia, zoznam skratiek, slovník zastaralých termínov, zoznam členov Ministerskej rady, chronologický prehľad protokolov a rozsiahly register.

Posledné štyri publikované zväzky Protokolov rakúskej ministerskej rady, ktoré toto rozsiahle dielo priblížili k úspešnému ukončeniu celého projektu sú základným pramenným dielom, ktoré takto sprístupňuje bádateľskej verejnosti doteraz iba v archíve sa nachádzajúce dokumenty.

Dušan Kováč

BOBRÍK, Miroslav. *NEMECKÁ MENŠINA NA SLOVENSKU A JEJ TELOVÝCHOVNÉ A ŠPORTOVÉ AKTIVITY V ROKOCH 1918 – 1945*. Slovenská technická univerzita v Bratislave 2005, 155 s.

Dejiny nemeckej menšiny na Slovensku sa v poslednom období stali predmetom intenzívnejšieho záujmu ako tomu bolo v minulosti. Záujem historikov sa však sústreďuje väčšinou na politické dejiny, resp. na poslednú fázu dejín nemeckej menšiny na Slovensku – na vysídlenie. Spoločenský život slovenských Nemcov nie je ani predmetom intenzívnejšieho záujmu zahraničnej karpa-

tonemeckej literatúry. Zmieňujú sa o ňom predovšetkým autobiografické žánre a to zväčša iba na okraji iných spomienok. Treba preto privítať prácu slovenského telovýchovného historika Miroslava Bobrika, ktorý spracoval v syntetickej forme dejiny telovýchovných a športových aktivít nemeckej menšiny na Slovensku v pomerne širokom časovom rámci, od vzniku ČSR až do konca druhej svetovej vojny.

Monografia M. Bobrika je dielom skutočne syntetickým, ktoré sumarizuje výsledky dlhoročného autorovho výskumu na pomerne malom priestore. Základom monografie sú autorove predchádzajúce štúdie uverejňované v *Historickom časopise* už od roku 1988. Dá sa teda povedať, že publikovaná práca je výsledkom viac ako dvadsaťročného systematického výskumu.

Veľkou prednosťou Bobrikovej práce je, že telovýchovné a športové aktivity vidí vo všetkých širokých historických a spoločenských súvislostiach. Aj keď píše o detailoch športového života, či o telovýchovných, často regionálnych aktivitách, vidí vždy celok – teda nielen postavenie a činnosť samotnej nemeckej menšiny, ale aj všetky politické súvislosti v rámci dejín predmníchovskej republiky, či neskôr Slovenského štátu. Telovýchova a šport tak prestávajú byť aktivitami „pre seba“ a „osebe“, ale stávajú sa v historickom diele tým, čím v skutočnosti vždy boli: súčasťou spoločenských pohybov. Toto platí o telovýchovných a športových aktivitách vo všeobecnosti, ale v prípade nemeckej menšiny na Slovensku to treba ešte zdôrazniť. Súviselo to s celkovým historickým vývojom slovenských Nemcov a s jeho dobovými i regionálnymi zvláštnosťami.

Autor uvádza čitateľa do historických súvislostí už v úvodnej kapitole, kde na pomerne malej ploche, ale hutne a výstižne charakterizuje vývoj slovenskej menšiny na Slovensku do roku 1918 a následne hlavne v prevratnom období rokov 1918 – 1919. Tento úvod je nevyhnutný pre pochopenie postavenia slovenských Nemcov a ich zástoja v nasledujúcich rokoch. Slovenskí Nemci totiž ako skupina s nejakou im vlastnou kolektívnou identitou pred rokom 1919 neexistovali. Bolo tomu tak preto, že pre to neexistovali ani objektívne podmienky v historikom Uhorsku, ale minimálne boli aj subjektívne aktivity na tomto poli. A ak boli, tak potom mali regionálny charakter. A celá veľká skupina slovenských Nemcov na strednom Slovensku v tzv. Hauerlande žila prevažne v chudobných obciach bez regionálneho vedomia, ktoré už existovalo u Nemcov spišských, či bratislavských. Z toho vyplývali aj problémy, ktoré mala elita slovenských Nemcov s organizovaním samostatného menšinového spoločenského života po vzniku Československej republiky. Vytváranie spoločného menšinového povedomia, ktoré by bolo späté s územím Slovenska narážalo od samého začiatku na mnohé prekážky. Jednak na prekážky politického charakteru – na pokusy maďarskej iredenty udržať si vplyv medzi slovenskými Nemcami, ale aj na prekážky vzájomnej komunikácie, ktoré boli späté s tradičnou izolovanosťou, ale aj s konfesionálnymi a kultúrnymi rozdielmi. Pokus o konštituovanie karpatonemeckej identity nebol až do konca prvej republiky úspešný a ukončil sa vlastne až mimo územia Slovenska po násilnom vysídlení po druhej svetovej vojne v podmienkach „novej vlasti“ – Spolkovej republiky Nemecko.

V týchto historických súvislostiach hralo dôležitú úlohu telovýchovné a športové hnutie. M. Bobrik veľmi plasticky ukazuje, ako sa práve cez Nemecký kultúrny zväz (*Deutscher Kulturverband*) a Nemecký telocvičný spolok (*Deutscher Turnverein*) robila na Slovensku nemecká národná agitácia s cieľom zjednocovania slovenských Nemcov na národno-etnickom princípe. Významnú úlohu pri tom hrali Nemci z českých krajín, medzi ktorými sa napokon presadila tzv. sudetonemecká identita. Autor ukazuje na dramatický priebeh týchto aktivít na telovýchovnom poli, kde sa stretávali tiež rozdielne koncepcie. Mnohí sudetonemeckí aktivisti, ktorí prichádzali na Slovensko, sa tu stretávali nielen s nepochopením, ale často aj s odporom domáceho obyvateľstva. Najvýraznejšie sa to prejavilo v oblasti Spiša. Na Slovensko importované zjednocovacie hnutie, ktoré používalo aj telovýchovné organizácie ako svoj účinný nástroj narážalo totiž na Slovensku nielen na odpor zo strany maďarskej politiky, ale tiež aj na domáce prekážky. Nemci v Bratislave, ale najmä opäť na Spiši, mali svoje tradície a svoje telovýchovné a športové kluby, ktoré si

udržiavali v regióne svoje pozície a neboli vždy ochotné podriaadiť sa celoštátnym, v českých krajinách udomácneným organizáciám. Napríklad *Karpathenverein* patril už v 19. storočí k významným telovýchovným organizáciám.

Na tomto historickom pozadí podáva autor, v niektorých prípadoch veľmi detailne, praktickú každodennú činnosť rôznych telovýchovných, športových a turistických organizácií v chronologicko-historickom výklade. Výklad sprevádza bohatými štatistikami. V týchto kapitolách využil dlhoročný archívny výskum v slovenských archívoch, ale aj dobovú tlač. Faktograficky je táto časť monografie mimoriadne cenná. Každý budúci bádateľ tu má nazhromaždené množstvo faktov o športových aktivitách slovenských Nemcov. Chronologický predel stanovil autor, v súlade s celkovou politickou situáciou, do roku 1929. Práve v počiatočných činnosti Karpatonemeckej strany vidí autor fázu prechodu od národnostnej k nacionálno-sociálnej orientácii nielen v politike, ale aj v telovýchovnom hnutí. Aj keď tento prechod nenastal hneď a jednoznačne, vytvorili sa tu predpoklady, ktoré spolu s narastajúcim tlakom z hitlerovského Nemecka, sprostredkované cez sudetonemecké organizácie, viedli k instrumentalizácii aj telovýchovných a športových organizácií v prospech presadzovania krajne nacionalistickej ideológie.

Veľmi cenný a objavný je exkurz venovaný MUDr. Michaelovi Guhrovi, ktorý autor zaradil do tretej kapitoly nazvanej *Nemecké telovýchovné organizácie a spolky na Slovensku v rokoch 1918 – 1928 a ich úloha v národnostne-emancipačnom procese*. Názov kapitoly demonštruje, že práve do roku 1928 bol proces organizovania telovýchovného hnutia orientovaný na národnú agitáciu a národnú emancipáciu slovenských Nemcov, čo v princípe nebolo v príkrom rozpore ani s tradičnou orientáciou nemeckej spoločnosti na Slovensku. Práve do tohto pohybu zaradil autor aj aktivity Michaela Guhra, ktorému pripisuje „svetový význam“. Práve tento exkurz môže byť pre čitateľov objavením skutočne zabudnutej osobnosti, ktorá sa zaslúžila nielen o rozvoj Vysokých Tatier, špeciálne Tatranskej Polianky, o ich využitie pre klimatickú liečbu, ale tiež aj o rozvoj turistiky a zimných športov vo Vysokých Tatrách.

Samostatnú kapitolu venoval M. Bobřík nemeckým robotníckym telovýchovným organizáciám a spolkom na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. Bolo to pomerne rozsiahle a významné hnutie, ktoré sa dokázalo v určitých fázach vývoja emancipovať od národných a nacionalistických organizácií a zasiahlo významne, hlavne v regiónoch s tradičnou ľavicovou orientáciou, aj do spoločenského života.

Pomerne stručná, aj keď faktograficky bohatá, je kapitola o období rokov 1939 – 1945. Bolo samozrejmé, že telovýchovné a športové hnutie sa v tomto období nemohlo vyhnúť glajchšaltácii, ale predpoklady k nej sa vytvárali už v predchádzajúcom období. Azda tu, v tomto období, sú ešte určité miesta, ktoré by mohol odkryť budúci výskum.

Bobříkova kniha je postavená na veľmi dôkladnej znalosti pôvodného pramenného materiálu, obsahuje aj zoznam všetkej základnej literatúry. Každému záujemcovi tak poskytuje možnosť ďalšieho štúdia. Za zmienku stojí aj miestami originálna, zrejme zo súkromných zdrojov získaná obrazová dokumentácia. Bohatstvom dokumentačného materiálu, faktografickou precíznosťou, ale aj koncepciou položenou na permanentnej konfrontácii tzv. mikro a makrohistórie, predstavuje Bobříkova kniha cenný príspevok do poznania slovenských dejín prvej polovice 20. storočia.

Dušan Kováč

ŠTAIGL, Jan – ŠTEFANSKÝ, Michal. *VOJENSKÉ DEJINY SLOVENSKA. VI. ZVÄZOK (1945 – 1968)*. Bratislava : Magnet Press Slovakia v spolupráci s Vojenským historickým ústavom Bratislava, 2007, 351 s.

Vojenský historický ústav v Bratislave doposiaľ vydal v rámci široko koncipovaného projektu štyri zväzky *Vojenských dejín Slovenska*, pokrývajúce problematiku od najstarších čias do jari 1939. Nasledovať by mal V. zväzok (obdobie rokov 1939 – 1945), no ako autor úvodu recenzovanej práce pripomína, jeho dokončenie „*sa z objektívnych i subjektívnych dôvodov predžilo*“. VI. zväzok, časovo vymedzený skončením druhej svetovej vojny v lete 1945 a intervenciou vojsk piatich štátov Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968, respektíve jej vojenskopolitickými dôsledkami do októbra 1968, ho chronologicky „predbehol“. Túto skutočnosť bolo potrebné do určitej miery zohľadniť pri komponovaní úvodných častí, nakoľko čitatelia nemohli byť vopred oboznámení s udalosťami a procesmi, ktoré v čase vojny a najmä v jej záverečnej etape vytvárali východiská povojnového vývoja. Autori VI. zväzku, pracovníci Vojenského historického ústavu, sú skúsenými historikmi, ktorí sa príslušnej problematike venujú už dlhší čas. Rozhodujúci podiel na publikácii má Jan Štaigl; ním spracované časti predstavujú približne 90 % rozsahu celej práce.

VI. zväzok *Vojenských dejín Slovenska* prvý raz zahŕňa obdobie výlučne mierového vývoja slovenského národa a národností žijúcich na slovenskom teritóriu, pochopiteľne v tom zmysle, že Slovensko nebolo priamo vtiahnuté do vojnového alebo iného ozbrojeného konfliktu a nestalo sa dejiskom bojovej činnosti. Súčasne to však bolo obdobie studenej vojny, keď bipolárne rozdelený svet balansoval na okraji ozbrojeného konfliktu (niekde, hoci nie v Európe, ho aj prekročil), najskôr konvenčného a potom nukleárneho. Išlo o mocenský zápas medzi demokratickým spoločenstvom, sústredeným okolo Spojených štátov amerických a východným blokom pod hegemoniou Sovietskeho zväzu. Slovensko sa po vojne opäť etablovalo v rámci spoločnej československej štátnosti, pričom Československo sa dostalo do sféry mocenského vplyvu ZSSR, postupne pretváranej do sovietskeho bloku. Vojensko-bezpečnostné záujmy sovietskych satelitov, a Československo nebolo a nemohlo byť výnimkou, boli podriaďované hľadiskám vojenskej bezpečnosti a mocenským zámerom Moskvy. Utváranie a upevňovanie záujmovej sféry ZSSR a zabezpečovanie obranyschopnosti Československa sa premietalo do vývoja organizácie, dislokácie a charakteru vojenských jednotiek a zariadení na území Slovenska. Armáda vo vojenských dejinách Slovenska pochopiteľne dominuje, no nie je možné ich redukovať len na ňu. Autori preto venujú pozornosť aj ďalším otázkam, ktoré súviseli s prehľbovaním militarizácie československej spoločnosti v dôsledku meniacich sa medzinárodných a vnútropolitických podmienok a zmien vo vojenstve. Možno, že v úvode práce by bolo vhodné zdôvodniť, prečo je zaradená aj problematika napr. Vnútornej stráže alebo Pohraničnej stráže, až na výnimky riadenej Ministerstvom vnútra (v rokoch 1950 – 1953 Ministerstvom národnej bezpečnosti) alebo Ľudových milícií ako „straníckej armády“. Pritom nepochybujem, že do obsahu práce to patrí a potreba zaradenia je nepopierateľná, no čitateľ by sa so zdôvodnením mohol zoznámiť ešte skôr, ako sa s týmito otázkami stretne pri čítaní.

VI. zväzok je chronologicky rozčlenený do štyroch kapitol. Prvá začína koncom 2. svetovej vojny v lete 1945 a vyúsťuje do prevratu vo februári 1948. Medznikom medzi druhou a treťou kapitolou je vznik Varšavskej zmluvy v máji 1955. V závere tretej kapitoly sa autori zaoberajú vypracovaním a schválením nového branného systému Československa v polovici 60. rokov, vrátane uskutočnenia prvých opatrení na jeho realizáciu vo vzťahu k ozbrojeným zložkám a branným organizáciám. Štvrtá kapitola sa zaoberá vývojom od roku 1967, keď sa prehľbovala vnútropolitická kríza v Československu a končí sa vojenskou okupáciou Československa v auguste 1968, resp. prijatím zmluvy o „dočasnom“ pobyte sovietskych vojsk v októbri 1968. Prvé tri kapitoly sú

koncipované tak, že v ich úvodných častiach sú zhrnuté základné faktory a širšie súvislosti, ktoré určovali alebo sprevádzali vojenský vývoj na Slovensku. Potom nasleduje chronologické riešenie jednotlivých problémov a otázok; autor úvodu to charakterizuje ako formu „skladačky“. Iný charakter má štvrtá kapitola, ponímaná ako historický výklad vojensko-politických a vojenských otázok pokusu o spoločenskú reformu a jeho likvidáciu okupáciou „bratských“ vojsk v auguste 1968.

Predložená práca nemá ambíciu byť klasickou syntetickou prácou. Jej súčasťou sú pasáže syntetizujúceho charakteru, no doterajšia nedostatočná úroveň spracovania jednotlivých stránok vojenského diania na Slovensku si priam vynútila iný prístup, a to zaradenie viacerých analytických, chronologicky koncipovaných textov. Sú viac alebo menej popisné, no pre postihnutie problematiky nezastupiteľné. Niektoré vychádzajú z podkladových štúdií, ktoré sa doposiaľ podarilo spracovať (čitateľ si môže urobiť predstavu zo zoznamu literatúry, zborníkov, statí a iných prác), iné doposiaľ spracované neboli a sú publikované prvý raz. Je potrebné pripomenúť, že práca venovaná takej špecifickej problematike akou sú vojenské dejiny, si priam vyžaduje uvádzať čísla, miesta, názvy, technické údaje, dátumy atď., pretože bez nich by nedisponovala potrebnou výpovednou hodnotou. Publikácia síce nemá odkazový aparát, to však nie je jej slabinou, naviac v práci tohto druhu by jeho zaradenie nebolo zmysluplné. Už spomínaný zoznam literatúry a ďalších prác poskytuje dostatočný priestor na orientáciu a záujemcov spoľahlivo upozorní, kam sa môžu obrátiť. Je pritom pochopiteľné, že niektoré pasáže sú „čítavejšie“, iné „ťažké“ alebo „monotónne“, napr. keď ide o zbrojnú výrobu, dislokáciu, organizáciu atď. Navyše sa v práci používa špecifická vojenská terminológia (napr. „vyvedenie vojsk“ atď.) i typicky vojenský spôsob vyjadrovania, čo zrejme nie je pre všetkých čitateľov bežné a celkom zrozumiteľné.

Vydanie VI. zväzku *Vojenských dejín Slovenska* predstavuje výrazný počín, autorský i vydateľský. V ucelenej a reprezentatívnej podobe sa tu predstavujú texty, ktoré boli doposiaľ „roztrúsené“ v rôznych odborných časopisoch a zborníkoch, prípadne vôbec neboli k dispozícii. Je to práca prínosná, doslova priekopnícka, prekonávajúca to, čo bolo doteraz publikované, vrátane V. zväzku *Vojenských dejín Československa* (Praha 1989). Nie je to dané iba jeho ideologicky podmienenou rétorikou a časovým záberom do roku 1960, ale predovšetkým tým, že problematika jednotlivých stránok vojenského diania na Slovensku sa vtedy skúmala len v rámci alebo ako súčasť vojenských dejín spoločnej československej štátnosti. Autori pri koncipovaní VI. zväzku museli preštudovať množstvo dostupnej literatúry a statí, no predovšetkým vykonať rozsiahly základný archívny výskum. Pri pohľade na zoznam archívov, v ktorých študovali (s. 332) to nie je až tak zjavné, pretože uvádzajú len názvy archívov; keby uvádzali aj názvy fondov, z ktorých čerpali, vyzeral by takýto zoznam inak. Toto obrovské množstvo materiálov sa im podarilo spracovať a skoncipovať výsledný text. VI. zväzok *Vojenských dejín Slovenska* je určený odborníkom, ale aj širšej verejnosti, ktorá má o túto problematiku záujem. Z tohto hľadiska je dôležité, že bol, na rozdiel od prvých zväzkov projektu, zaradený do bežnej distribučnej siete. Cesta záujemcov k nemu je teda priamočarjšia a okruh tých, ktorí sa s ním môžu zoznámiť bude širší. O tom, že takýchto záujemcov bude viac, netreba pochybovať.

Koncepciu a štruktúru práce považujem za adekvátnu, viac-menej optimálnu, zodpovedajúcu problematike. Viem, že boli diskusie o tom, kde VI. zväzok ukončiť. Myslím si, že autor IV. kapitoly urobil dobre, keď sa priklonil k výslednej podobe, tzn. k okupácii Československa v auguste 1968 a podpisu dohody o „dočasnom“ pobyte sovietskych vojsk, a nešiel ďalej. Bude to výhodnejšie aj pre autorov nasledujúceho zväzku. Oceňujem koncepciu a štruktúru, pochopiteľne aj obsah práce, súčasne však považujem za potrebné pripomenúť, že každá práca tohto druhu, hoci kvalitná a prínosná (alebo práve preto), evokuje rôzne úvahy o tom, čo by sa malo urobiť alebo ako to urobiť. Navyše je to práca rozsiahla, obsahovo a dokumentačne mimoriadne bohatá, a ako sa hovorí, kde je veľa textu, vždy sa objaví nejaký problém. Pokiaľ sa vznesú určité pripo-

mienky, nejedná sa ani tak o kritiku, ako skôr o námet, na ktorý môžu existovať rôzne názory. Ako príklad možno uviesť problematiku prevratu vo februári 1948, čomu je venovaný v I. kapitole bod 9. Možno by bolo vhodnejšie vyčleniť „jesenné sprisahanie 1947“ ako samostatný bod (s. 89-92) a až potom dať samotný februárový prevrat. Priam žiaduce by sa podľa môjho názoru javilo upresnenie v IV. kapitole, bod 2: Politické a vojenské prípravy intervencie (január – 20. august 1968). Zďaleka tu totiž nejde len o prípravu intervencie, ale aj o to, čo by sa dalo nazvať (ako samostatný bod): Armáda a ďalšie ozbrojené zložky v pojanuárovom vývoji. Patríli by sem také otázky ako Šejnova aféra, diskusia v armáde, rehabilitácie, Memorandum, Akčný program, postoj Eudových milícií atď., hoci je evidentné, že aj ony „inšpirovali“ Moskvu k zásahu. Ako čiastkový problém sa javí určité prekryvanie problematiky v kapitole II, bod 1 a 3, čo má zrejme korene v tom, že ich koncipovali dvaja autori. Možno by bolo vhodnejšie, keby sa obsah bodu 1 niesol viac-menej v medzinárodnopolitickej rovine, a pokiaľ ide o vnútropolitické otázky, tak zostal v čo najobecnejšej podobe, a až bod 3 by sa podrobnejšie venoval vnútornej dimenzii. Neopakovala by sa napr. situácia KSČ v armáde, keď sa to spomína na s. 104, bod 1, a opäť v bode 3 (Armáda a totalitný politický systém), kam to patrí predovšetkým. To isté platí o vymenovaní A. Čepičku ministrom národnej obrany, ktoré sa opakuje, pričom konkrétny dátum sa uvádza až na s. 131.

Teraz ku konkrétnym problémom, hoci väčšinou ide len o detaily. Na fotografii na s. 90 nie je Viliam Široký, ale Július Ďuriš; Široký je až na nasledujúcej strane. Pri fotografii na s. 93 by malo byť uvedené, že išlo o obsadenie Sekretariátu Demokratickej strany (DS) a nie domu DS. Na s. 140 je zrejme technická chyba v údají o tom, ako sa premenúvalo Vojenské obranné spravodajstvo (spomína sa august 1950, potom apríl 1950, malo by to byť 1951). Na s. 140-141 sa pri perzekúciách veliteľského zboru armády uvádzajú aj Josef Trojan a Viliam Žingor. Píše sa síce, že to boli bývalí partizánski veliteľia, ale bežný čitateľ môže byť dezorientovaný, pretože nemusi vedieť, že mali prepožičané dôstojnícke hodnosti v Zbore národnej bezpečnosti, a nie v armáde. Akcia B neprebíhala len na jeseň 1952 (s. 147), ale až do začiatku jesene 1953. Na s. 209 sú nejasnosti v riadení Ludových milícií (LM) od 1. januára 1953. Autor uvádza, že vrchným veliteľom LM v ČSR bol predseda KSČ, no nespomína, že vrchným veliteľom LM na Slovensku bol predseda KSS (Viliam Široký), len konštatuje, že ich úlohy zabezpečoval „vrchný veliteľ pri ÚV KSS“. Od jesene 1953 mal byť celoštátnym veliteľom LM „tajomník ÚV KSČ poverený riadením straníckej práce“. Takýto tajomník však v systemizácii aparátu ÚV KSČ neexistoval, vždy tam boli tajomníci poverení straníckou prácou na tom ktorom úseku, napr. pre stranícke orgány, národné výbory, priemysel, poľnohospodárstvo, ideológiu a pod. Veliteľom LM v celoštátnom rámci bol 1. tajomník ÚV KSČ, na Slovensku 1. tajomník ÚV KSS, hoci práve tu existovalo špecifikum v tom, že roku 1953 to bol ešte tajomník ÚV KSS Pavol David a Karol Bacílek túto funkciu prevzal až začiatkom roka 1954. V Bratislave neexistoval Vojenský historický ústav (s. 313), ale Oddelenie vojenských dejín Slovenska ako organizačná zložka pražského VHÚ. Na s. 318 sa uvádza, že na jar 1970 bolo delegátom celoarmádnej konferencie KSČ v júli 1968 (600 osôb) pozastavené členstvo v KSČ, čo znamenalo prepustenie z armády. Týmto delegátom bolo skutočne pozastavené členstvo, záležitosť sa vyšetrovala, no nedá sa povedať, že by všetci boli vylúčení z KSČ a prepustení; prepustení boli len niektorí, mnohí to „politicky prežili“ a zostali naďalej v armáde. Opakuje sa cvičenie Šumava v lete 1968 (s. 310, opäť s. 319). Evidentná technická chyba je na s. 324, kde sa spomína zloženie maďarskej 8. motostreleckej divízie (6.14.33. 63 motostrelecký pluk). V tak exaktnej práci nie je žiaduce používať bulvarizujúce výrazy, napr. „politický náčelník“ (na tej istej strane); išlo o náčelníka politickej správy. Existovalo Vyššie delostrelecké učilište, nie Vojenské (s. 326).

Súčasťou VI. zväzku sú aj prílohy. Oživením je farebný prehľad hodnostných označení, vyznamenaní, medailí a označení funkcionárov Ludových milícií. Nepochybne pracné, no veľmi prínosné bolo zostavenie zoznamu generálov československej armády slovenskej národnosti v ro-

koch 1945 – 1968, ako aj prehľad vývoja historických a čestných názvov vojenských jednotiek, útvarov a zariadení v týchto rokoch. Výpovednú hodnotu VI. zväzku to výrazne posúva. Do textu práce sú zaradené prehľadné tabuľky, mapy, organizačné schémy a tiež dobové fotografie, ktoré autenticky približujú atmosféru „tých čias“. Viem, že získanie takýchto fotografií je náročné a nie vždy sa podarí celkom „pokryť“ konkrétne obdobie. Zrejme preto fotografie celkom časovo nezodpovedajú textu, do ktorého sú zaradené. Príkladom môže byť obdobie od roku 1967, kde sú zaradené fotografie z rokov 1962 – 1966. Vojenský výcvikový prostor Boletice (foto na s. 273) je v južných, nie v západných Čechách. K práci takého charakteru, ako je VI. zväzok *Vojenských dejín Slovenska*, by sa žiadalo zaradiť minimálne menný register, pretože mien je v texte viac ako dosť. Predpokladám, že dôvodom jeho nezaradenia je celková koncepcia projektu, nakoľko v predchádzajúcich zväzkoch menný ani miestny register nie je. Určité výhrady z hľadiska „komfortu čitateľa“ možno vzniesť voči vydavateľovi za použitie malého typu písma (hoci chápem ekonomické dôvody), no predovšetkým za malú výraznosť textu; porovnanie s prevažnou väčšinou publikácií skutočne vykazuje výrazný rozdiel.

VI. zväzok *Vojenských dejín Slovenska* si zaslúži ocenenie, autorom i Vojenskému historickému ústavu možno zablahoželať k dobre vykonanej práci. Zostáva len veriť, že sa podarí prekonať „objektívne i subjektívne dôvody“ predlžovania prípravy V. zväzku a že aj autori budúceho VII. zväzku *Vojenských dejín Slovenska (1968 – 1992)* naplnia v najbližšom čase očakávaní odbornej i širšej verejnosti.

Jan Pešek

GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA

VŠEOBECNÉ DEJINY

ERASMUS IN ZÜRICH. Ein verschwiegene Autorität. Herausgeber Christine Christ-von Wedel und Urs B. Leu. Zürich : Verlag Neu Zürcher Zeitung, 2007, 480 s.

Osobnosť významného európskeho humanistu a učenca Erazma Rotterdamského netreba nĕjako zvlášť a osobitne slovenskej odbornej verejnosti predstavovať. Patril medzi hlavných predstaviteľov európskej protoreformácie a jeho názory a myšlienky na prelome 15. a 16. storočia významnou mierou determinovali duchovné smerovanie Starého kontinentu. Zborník príspevkov švajčiarskych autorov si stanovil za cieľ zmapovať Erazmové kontakty a prepojenie s dôležitým centrom švajčiarskej reformácie – Zürichom. Jednotlivé príspevky sa zaoberajú niektorými aspektmi pôsobenia Erazmových názorov v kruhu züríšskych reformátorov – H. Zwingli, L. Jud, K. Pellikan, H. Bullinger a T. Bibliander. Erazmove práce, jeho preklady a komentáre k biblickým textom výrazne ovplyvnili aj názory popredného švajčiarskeho reformátora H. Bullingera a jeho náboženský prúd. Erasmus Rotterdamský významnou mierou ovplyvnil aj rozvoj vzdelanosti a školstva v danom meste. Prejavilo sa to predovšetkým v oblasti knižnej kultúry. Samozrejme, že jeho pedagogické metódy zanechali trvalé stopy aj v mestskom školstve. Netreba zabudnúť, že jeho chápanie vzdelanosti bolo určitým popudom aj pre jeho neskorších pedagogických pokračovateľov – R. Gwalther. Uvedený zborník je veľmi dobrou ukázkou ako sa dajú spracovať otázky počiatkovej fázy reformácie v konkrétnom regióne alebo meste. Na druhej strane je tu aj možnosť sledovať zložitú a rozmanitú ideovú stretnutie rozličných myšlienkových prúdov a náboženských snažení tohto obdobia, ktoré sa v určitej modifikovanej podobe

prejavili aj v ostatných mimošvajčiarskych regiónoch, napríklad aj v strednej Európe.

- Vič -

JAKOVLEV, Alexander, N. *A CENTURY OF VIOLENCE IN SOVIET RUSSIA.* Yale University 2002, 254 s.

Analýza viac ako sedemdesiatročných dejín sovietskeho Ruska či Sovietskeho zväzu a najmä tamojšieho režimu podnes ostáva predmetom výskumu nespočetných sovietskych, publicistov i širokej čitateľskej verejnosti. Skúmajú sa fakty a hľadajú vysvetlenia o podstate, metódach a následkoch najdlhšie trvajúceho totalitného politického systému v moderných dejinách ľudstva. Nie je to ľahká úloha pre aktívnych či pasívnych súčasníkov tohto režimu, ani pre jeho zahraničných pozorovateľov.

Jakovlevova kniha má v bohatej plejáde historickej literatúry o sovietskom režime asi špecifické postavenie, čo je vari najviac determinované osobnosťou jej autora. Jakovlev bol totiž dlhoročným a po funkcionárskom rebríčku stále stúpajúcim činiteľom v straníckych, resp. v diplomatických štruktúrach sovietskeho štátu. V prvej polovici osemdesiatych rokov minulého storočia sa stal nielen riaditeľom Ústavu pre medzinárodné ekonomické vzťahy, ale aj jedným z najbližších spolupracovníkov M. S. Gorbačova. Bol, a podnes je, označovaný za hlavného ideológa či otca „glasnosti“, za inšpirátora a organizátora netradičného prúdu v sovietskej politike – tzv. perestrojky. Roku 1987 sa stal členom politického byra Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, teda absolútnej špičky samovládnucej štátostany. Je paradoxné, že práve v tejto pozícii sa zavŕšil jeho proces poznávania a otvorenej kritiky podstaty sovietskeho režimu, postaveného na krutých násilnostiach voči vlastným občanom. K tomuto poznaniu ho priviedlo aj štúdium vyplývajúce z jeho ďalšej funkcie: Jakovlev totiž riadil aj komisiu pre skúmanie zločinov sovietskeho systému a jeho miliónových obetí. Dostal sa k prísne tajným, dôverným materiálom, ktoré boli a asi až podnes sú veľmi

ťažko prístupné bežným bádateľom. V tejto relevantnej pramennej základni vidím hlavný poznávací prínos anotovanej knihy, ktorá tematicky čiastočne nadväzuje, no tentokrát v akejsi konkrétnejšej a zároveň emotívnejšej forme, na jeho predchádzajúcu prácu *Osud marxizmu v Rusku*. Táto publikácia je svojím spôsobom (z hľadiska postavenia a dôverných znalostí i osobných skúseností autora) zrovnateľná so známou knihou juhoslovanského politika a disidenta Milovana Djilasa *Nová trieda*.

Vnútorňa štruktúra Jakovlevovej monografie nemá chronologický charakter. Jej výklad v skratke a s viacerými ilustratívnymi príkladmi rekonštruje dopady násilných represívnych, často doslovne vražedných akcií sovietskeho systému voči jednotlivým skupinám obyvateľstva. Je známe, že ich brutalita i kvantita najväčší stupeň dosiahli v Stalinovej ére, no Jakovlev presvedčivo dokazuje, že na začiatku teroru stáli už konkrétne Leninove inštrukcie. Napokon, v tomto trende sa pokračovalo aj za Chruščovovej a Brežnevovej vlády, hoci represie nemali taký krvavý a masový charakter, ako za prvých tridsaťpäť rokov sovietskeho štátu. Práca je rozdelená do jedenástich kapitol, v ktorých je opísaný teror na jednotlivých úsekoch verejného života sovietskeho štátu: voči roľníctvu, inteligencii, duchovenstvu, voči príslušníkom neruských národností, voči židovským obyvateľom i bývalým spojencom (menševikom, esserom, anarchistom), voči nešťastným občanom, ktorí boli v čase druhej svetovej vojny zajatí, resp. násilne odvečení na práce do nacistického Nemecka a následne vyhlásení za špiónov, resp. zradcov, voči robotníkom, ktorí sa odvážili hájiť svoje sociálne práva tradičnými prostriedkami atď. Medzi emotívne najpôsobivejšie kapitoly patrí opis tragických osudov detí z rodín „nepriateľov ľudu sovietskeho štátu“, ktoré sa stali nielen obeťou perzekúcií, ale aj priameho či nepriameho vraždenia. Široký záber na skúmanú problematiku nedovolil autorovi ísť do detailov. Jeho výklad je však logický a presvedčivý, lebo v ňom používa primeranú mieru zovšeobecnení, ktoré ilustruje viacerými konkrétnymi príkladmi. Okrem toho Jakovlev na podporu svojich

argumentov cituje dôležité dobové dokumenty pochádzajúce z pera najvyšších sovietskych vodcov, z uznesení centrálnych stranických a bezpečnostných orgánov. Kniha teda nemá charakter subjektívnych memoárov, ale vedeckej štúdie, čo dokazuje aj jej bohatý poznámkový aparát.

I. K.

VLASTĚ – OBŠČESTVO – REFORMY. CENTRALNAJA I JUGO-VOSTOČNAJA JEVROPA. Vtoraja polovina XX veka. Otv. red. E. G. Zadorožňuk. Moskva : Nauka, 2006, 442 s.

Kolektívna monografia venovaná Ju. S. Novopašinovi pri príležitosti jeho životného jubilea. Okrem úvodu a prílohy obsahuje sedem kapitol, ktoré analyzujú vývoj v jednotlivých krajinách sovietskeho bloku od nastolenia komunistického režimu až po jeho pád a postkomunistickú transformáciu na konci 80. a začiatku 90. rokov 20. storočia z hľadiska vzťahov medzi tromi fenoménmi: politickou mocou, spoločnosťou a reformami. Autorka prvej kapitoly V. V. Marjina sa zamýšľa nad charakterom politických režimov označovaných ako ľudová demokracia, ktoré vznikali v krajinách strednej a juhovýchodnej Európy na sklonku druhej svetovej vojny. Na základe rozboru teórie a konkrétnych politických reálií dospela k záveru, že šlo o prechodný typ politického systému, ktorý bol etapou na ceste k sovietskemu zriadeniu. Doba trvania tohto systému závisela od medzinárodných podmienok a vnútropolitckej situácie v každej krajine. V tejto súvislosti sa dotýka aj tzv. národných či osobitných ciest k socializmu, ktoré J. V. Stalin chápal pragmaticky ako taktický manéver.

V ďalších troch kapitolách sa analyzuje situácia z hľadiska vymedzenej témy v troch krajinách – v Bulharsku, Maďarsku a Poľsku. E. L. Valeva skúma v druhej kapitole transformačné procesy v Bulharsku v rokoch 1944 – 1990. Osobitnú pozornosť venuje otázke utvárania politického systému sovietskeho typu v rokoch 1948 – 1953 a ustanovenia osobnej moci

T. Živkova, „majstra intríg a kompromisov“, ktorý sa dostal k moci roku 1954 aj s príspevím N. S. Chruščova. Po XX. zjazde sovietskych komunistov roku 1956 sa jeho mocenská pozícia upevnila. Vládal až do novembra 1989. V závere kapitoly sa autorka zaoberá bulharským variantom „nežnej revolúcie“ v rokoch 1989 – 1990. B. J. Želicki v tretej kapitole skúma maďarské skúsenosti zo vzťahu revolúcie a reforiem. Rozbor začína hodnotením reformných pokusov I. Nagya v rokoch 1953 – 1955 a končí druhou maďarskou revolúciou počas komunistického režimu v roku 1989, ktorá odstránila komunistický monopol moci a zabezpečila prechod k parlamentnej demokracii a trhovému hospodárstvu. Autor v závere konštatuje, že všetky pokusy o reformu v Maďarsku skončili zákazom zvonku, polovičatosťou alebo úplne stroskotali, v dôsledku čoho vznikali vleklé krízy a dvakrát aj revolúcie, roku 1956 a roku 1989. Štvrtá kapitola (autorka O. N. Majorova) podrobuje analýze vzájomné vzťahy medzi politickou mocou a spoločnosťou v Poľsku v rokoch 1956 – 1989. Autorka sa pokúsila zistiť hlavné zdroje opakujúcich sa spoločensko-politických kríz, ich dôsledky a príčiny vzniku mohutného hnutia odporu v podobe Solidarity, ako aj jeho vplyv na diferenciačný proces v mocenskom establishmente.

Piata a šiesta kapitola majú spoločného menovateľa v tom, že ich autori sa pokúsili osvetliť problematiku vzťahov a súvislostí medzi politickou mocou, spoločnosťou a reformami na príklade riešenia nacionálnej otázky. E. G. Zadorožňuk v piatej kapitole hľadá odpoveď na otázku, prečo došlo k rozpadu, resp. rozdeleniu Československej republiky na dva samostatné štáty – Českú a Slovenskú republiku roku 1992. V tejto súvislosti retrospektívne skúma česko-slovenské vzťahy v štátoprávnej oblasti od vzniku Československa roku 1918. Predmetom výskumu K. N. Nikifirova v šiestej kapitole je juhoslovenský experiment so socializmom a riešením nacionálnej otázky v zložitých pomeroch na Balkáne. Aj tento model socializmu a štátoprávneho riešenia vzájomných vzťahov medzi národmi na federatívnom princípe skrachoval. Všetky tri socialistické fe-

derácie – v Sovietskom zväze, Južoslávií a v Československu – sa zrútili takmer súčasne s pádom komunistického režimu. Autorka poslednej kapitoly N. V. Korovicyna sa zaoberá sociokultúrnou dynamikou dvoch spoločenských transformácií – socialistickej a kapitalistickej, ktoré sa netýkali iba zmeny politického systému, ale aj civilizačných zmien, spôsobu života a duchovných hodnôt.

Publikácia je určená ruským čitateľom, predovšetkým historikom a politológom, no má čo povedať aj slovenským odborníkom. Už samotný uhol pohľadu na komunistické obdobie z pozície väzby a vzťahu medzi mocou spoločnosťou a reformami si zasluhuje pozornosť, ak tvrdenie o nereformovateľnosti komunizmu, ktoré sa rýchlo udomácnilo po jeho páde, nemá zostať iba frárou.

M. B.

1526 – 1848

NOVÁK, M. Veronika. *A POZSONYI JOGAKADÉMIA HALLGATÓSÁGA 1777 – 1848. Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 5.* Budapest 2007, 654 s.

Publikácia prinášajúca zoznam poslucháčov Kráľovskej akadémie v Bratislave je príkladnou edíciou pramenného materiálu: menoslov 13 372 študentov vyššej školy, akou bola Kráľovská akadémia, poukazuje na nový rozmer školského systému v Uhorsku od jeho zásadnej reformy v roku 1777 počas doby platnosti *Ratio educationis*, do roku 1848. Bratislavská (pôvodne Trnavská) akadémia ako typ školy medzi gymnáziom/lýceom a univerzitou poskytovala vzdelanie, vhodné pre postup na niektorú z univerzitných fakúlt, ale aj uplatnenie sa v praxi. Filozofická a právnická fakulta ponúkali spektrum prednášok, ktorých absolvovanie bolo dostatočné pre získanie miesta vo verejnej či súkromnej správe, súdnictve a pod. Ak vezmeme do úvahy, že podobných inštitúcií bolo v Uhorsku spolu päť, k nim prirátame počet študentov univerzity a poslucháčov na

zahraničných univerzitách, dostaneme pozoruhodný počet vzdelancov v rámci dvoch-troch generácií, ktorí formovali elitu uhorskej (a pochopiteľne, aj slovenskej) spoločnosti.

Nováková dôsledne zaznamenala všetky dostupné údaje, ktoré sa o študentoch uvádzali, a výsledky získané na ich základe predstavila vo forme prehľadných tabuliek: rozdelenie podľa jednotlivých študijných kurzov (filozofia/právo) a ročníkov, počet prvýkrát zapísaných študentov (pozn.: toto je relevantný údaj, hovoriaci o absolútnom čísle všetkých študujúcich), rozdelenie podľa miesta pôvodu, údaje o predošliých štúdiách poslucháčov, náboženská príslušnosť, „národnostné“ zloženie (v zmysle štátnej resp. zemskej príslušnosti). Napriek tomu, že nie všetky informácie sa uvádzali v celom časovom horizonte, ich interpretácia umožnila autorky niekoľko závažných konštatovaní. Celkom logicky sa potvrdilo, že väčšinu študentov tvorili poslucháči šľachtického pôvodu, pričom meštiansky pôvod bol od roku 1807 zaznamenaný u 20 – 25 % poslucháčov; otcovia študentov boli v drvivej väčšine príslušníci rôznych úradníckych povolání. Poslucháči pochádzali z okolitých stolíc – Bratislavskej, Nitrianskej a Trenčianskej, celkovo len asi 12 % všetkých študentov bolo pôvodom z územia mimo Uhorska. Konfesijná príslušnosť bola rôznorodá, prevažovalo katolícke vierovyznanie, po povolení štúdia nekatolíkom na Kráľovských akadémiách sa postupne začali objavovať medzi študentami aj protestanti (spolu vyše 10 %), pravoslávni (2,74 %) a židia (1,27 %). Grécko-katolícke vyznanie bolo zastúpené mizivým percentom (0,44 %), no ich priťahovala skôr akadémia vo Veľkom Varadíne.

V danej dobe sa nesledoval údaj, ktorý by dnes zaujímal mnohých čitateľov – národnostná (etnická) príslušnosť. Napriek tomu sa autorka pokúsila kombináciou dostupných údajov (meno, vyznanie, miesto pôvodu, spoločenské postavenie a zamestnanie otca, príp. navštevovanie kurzu maďarčiny) rekonštruovať aj túto charakteristiku študentstva: dospela k záveru, že prevažovali študenti maďarského pôvodu, nemeckú národnosť predpokladá u cca

15 – 20 %, slovenskú u 10 %, pod 10 % sa mohol pohybovať počet chorvátskych a srbských študentov.

Autorka ponúka precíznu, kvalitnú pramennú edíciu, ktorá navyše vychádza v mimoriadne cennej sérii súpisov študentov vyšších škôl v Uhorsku ako 5. zväzok. Treba len ľutovať, že pre Slovensko dôležité údaje o študentoch ďalších aj prestížnych škôl (košická Kráľovská akadémia, najvýznamnejšie gymnáziá, lýceá) stále zostávajú ukryté v archívoch.

Eva Kowalská

PO ROKU 1945

GONĚC, VI.: *ZA SJEDNOCENOU EVROPU. Z myšlenek a programů Huberta Ripky*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, 228 s.

V úvodnej časti prvej kapitoly tejto zaujímavej publikácie autor oboznamuje čitateľa s niektorými význačnými osobnosťami medzivojnového Československa, vpojenými do otázok európskej spolupráce a európskeho zjednocovania hlavne v hospodárskej, politickej a právnej oblasti. Osobitnú pozornosť venuje národohospodárom R. Hotowetzovi, V. Schusterovi a A. Baschovi, z politikov predovšetkým M. Hodžovi a z právnych teoretikov F. Weyrovi. Všíma si ich postoj k hospodárskemu a politickému „spoločovaniu“ európskych krajín tak v celoeurópskom rámci, ako i v regionálnom stredoeurópskom meradle, a na základe stručnej analýzy ich náhľadov a aktivít ukazuje, že Hubert Ripka, ktorý stojí v centre autorovej pozornosti, mal – pokiaľ išlo o jeho postoj k otázkam stredoeurópskej hospodárskej súčinnosti – na čo nadviazať už v 30. rokoch minulého storočia. V druhej časti prvej kapitoly autor sleduje, čo bolo impulzom Ripkovho záujmu o problematiku užšej stredoeurópskej kooperácie. S miernym zjednodušením sa dá povedať, že v praktickej rovine to v podstate bola schopnosť pochopiť nevyhnutné. V nadväznosti na úvahy vyššie uvedených činiteľov, ale i na myšlienky propagované

napríklad brnenským Stredoeurópskym ústavom, založeným roku 1929, Ripka dospel už začiatkom 30. rokov k presvedčeniu, že potreba hospodárskej súčinnosti stredoeurópskych krajín bola natoľko evidentná, že diskutovať sa dalo len o tom, „ako ju realizovať“, a nie o tom, „či ju realizovať“ (s. 28). On sám pokladal hospodársku spoluprácu stredoeurópskych štátov za východisko a predpoklad politického uvoľnenia v celej oblasti ležiacej medzi Nemeckom a sovietskym Ruskom. Nepovažoval ju za všeliak, videl v nej skôr nástroj, ktorý mohol perspektívne zmierniť vtedajšie animozity medzi podunajskými štátmi a vyústiť do „politického dorozumenia“. Postupne zhoršovanie medzinárodnej klímy v druhej polovici 30. rokov, vyúsťujúce v prípade ČSR do mníchovských udalostí, zdanlivo poprelo opodstatnenosť Ripkovej vízie, v skutočnosti ju však len odsunulo na neskorší čas.

Druhá kapitola je prehľadom Ripkových úvah o problematike európskej integrácie, ktoré sa zrodili v pomníchovskom období, keď menovaný žil, ako je známe, v exile vo Veľkej Británii. Na rozdiel od predmníchovských čias, keď akcentoval potrebu hospodárskej kooperácie v záujme odstránenia politických treníc podunajských štátov, po Mníchove sa potreba európskeho zjednotenia Ripkovi javila ako záležitosť vyplývajúca zo „zmenšovania sveta“, pokladal ju za dôsledok rýchleho technologického pokroku, za ekonomickú nevyhnutnosť vyplývajúcu z nutnosti efektívne organizovať nielen výrobu, ale i výmenu kultúrnych hodnôt (s. 40-41). Takúto kooperáciu, ktorá vyústi do „slobodnej federácie“ európskych národov, pokladal za nevyhnutnú, ak sa Európa mala zachrániť pred „sebadeštrukciou“. Kooperácia mala však byť dobrovoľná a národy, ktoré utvoria „federáciu“, mali byť vnútorne slobodné a vyznávať „humanitné ideály slobody, práva, rovnosti a spravodlivosti“. Ripka predpokladal, že federácia sa neutvorí zo dňa na deň, ale sformuje sa postupne z menších regionálnych celkov, z ktorých jeden by mohlo tvoriť zoskupenie podunajských štátov. V druhej kapitole nájde čitateľ i mnoho zaujímavých údajov o pripravovanej československo-poľskej konfederácii,

o Ripkových predstavách o tom, ktoré štáty by mali tvoriť stredoeurópsku podunajskú federáciu či konfederáciu, o jej vzťahov k veľmociam i o iných otázkach súvisiacich s vývojom na medzinárodnej scéne v rokoch druhej svetovej vojny. V druhej kapitole V. Gonč kriticky hodnotí niektoré názory Milana Hodžu obsiahnuté v jeho práci *Federácia v strednej Európe*. Domnievam sa, že ide o kritiku konštruktívnu, podnetnú, naznačujúcu viaceré otázky, ktoré treba v súvislosti s celkovým hodnotením Hodžových úvah o federácii v strednej Európe nevyhnutne vziať do úvahy. Za Hodžov najvýznamnejší myšlienkový prinos z vojnových čias pokladá V. Gonč v uvedenej konotácií to, že Hodža zreteľne vystihol „sovietske nebezpečenstvo“ pre strednú Európu (a eventuálne i pre jej federatívne či konfederatívne plány) už v čase, „keď i mnohí z najvýznamnejších predstaviteľov západných mocností podliehali ilúziám o ružových perspektívach spolupráce so Sovietskym zväzom“ (s. 58). K tomu by sa, pravda, žiadalo dodať, že takýmto ilúziám istý čas podliehali nielen západní politici a štátnici, ale i niektorí významní blízki spolupracovníci H. Ripku v londýnskom exile. Pasáž druhej kapitoly venovanú „pozitívnej konfrontácii s Milanom Hodžom a Antonínom Baschom“ pokladám za obzvlášť prínosnú.

V tretej kapitole sa autor zaoberá Ripkovým postojom k otázke európskej integrácie v období od konca druhej svetovej vojny do februára 1948. Konštatuje, že „poprední československí prointegračne zameraní politici si [v tom čase] nemohli dovoliť vystupovať z hľadísk, ktoré by [boli] dávali zámienuku k nevrlym reakciám východného suseda“ (s. 67). So skutočnosťou ukrytou za týmto lapidárnym, ale veľavravným konštatovaním možno sotva polemizovať. To isté platí o tvrdení, že Ripkom riadené ministerstvo zahraničného obchodu bolo najdôraznejším zástancom zapojenia Československa do Marshallovho plánu (s. 70). V tomto prípade však nie som si istý, či si USA naozaj (t. j. nielen verbálne) želali účasť ČSR na uvedenom projekte; domnievam sa, že nie. Na margo tretej kapitoly možno povedať, že sa v nej hovorí veľmi málo o Ripkových

integračných úvahách či predstavách medzi májom 1945 a februárom 1948. To však nie je výčitka, lebo inak to ani nemohlo byť, a – na druhej strane – kapitola obsahuje mnoho zaujímavých postrehov o niektorých charakteristických črtách vtedajšieho československého hospodárstva, vyplývajúcich z príslušnosti ČSR k sovietskej záujmovej sfére.

Štvrtá kapitola mapuje Ripkove pro-integračné úvahy a aktivity po jeho opätovnom odchode do exilu po februári 1948. Ripka bol už od jesene uvedeného roku stúpencom názoru, že zjednocovanie púhej západnej Európy neznamenalo skutočnú európsku integráciu, lebo bolo „vecne“ (t. j. hlavne priestorovo a surovinovo) nekompletné a politicky ohrozené veľmocenským statusom Sovietskeho zväzu. No hoci zjednocovanie nebolo v Ripkových očiach skutočnou európskou integráciou, malo svoj zmysel: bolo prínosom pre vzťahy medzi národmi západnej Európy, ale zároveň „kľúčovou nádejou“ pre budúcnosť strednej Európy. Veľmi zaujímavé – i keď miestami, zdá sa, vnútore rozporné – sú i Ripkove úvahy o vzťahu autonomizmu a „celistvosti štátu“, inšpirované skúsenosťou pomníchovského Československa. To isté platí o pasážach venovaných miestu ČSR v zjednocujúcej sa Európe a osobitne v strednej Európe.

V posledných troch kapitolách („exkurz“ nepočítajúc) výkladovej časti textu V. Goněc analyzuje Ripkov koncept „Federácie strednej Európy“ z februára 1953, problematiku „nemeckej otázky“ v korelácii so „stredoeurópskou otázkou“ a Ripkov plán a či koncept politiky „sebaoslobodenia“ Sovietskym zväzom „podmanených“ stredoeurópskych národov. V rámci takto vymedzenej problematiky oboznamuje čitateľa s mnohými s tým súvisiacimi otázkami týkajúcimi sa formovania „nadnárodných autorít“ v integrujúcej sa Európe smerujúcej ku „kultivovaniu ducha spolupráce“ a k transformácii nacionalizmu na „tolerantný patriotizmus“.

Anotovaná publikácia je faktograficky bohatou a koncepcne dobre štruktúrovanou štúdiou o „československom prínose“ do procesu formovania európskej integrácie. V krátkej

anotácii nemožno poukázať na všetky jej klady – konštatujeme preto iba, že v nejednom smere hovorí o veciach v slovenskom rámci takmer celkom neznámym. Kto sa hoci len okrajovo zaoberá otázkami európskej integrácie a pritom uvažuje i o teoretickom vklade niekdajších československých politikov do tejto tematiky, nemôže anotovanú publikáciu V. Goněca neviať do úvahy.

Pavol Petruf

MEDVECKÝ, M. (ed.). *POSLEDNÉ A PRVÉ SLOBODNÉ (?) VOLBY – 1946, 1990*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2006, 268 s.

Ústav pamäti národa (ÚPN) usporiadal roku 2006 odborný seminár, z ktorého vydal zborník, obsahujúci okrem editorovho predhovoru a úvodného slova prvého šéfa ÚPN Jána Langoša 14 príspevkov rôzneho rozsahu aj charakteru.

Ťažiskom knihy sú posledné slobodné voľby roku 1946, teda pred úplným uchopením moci komunistami, pričom otáznik za adjektívom „slobodné“ je celkom namieste. Už to, že v rámci takej politickej inštitúcie akou bol Národný front (NF) mohlo, vlastne smelo pôvodne pôsobiť len šesť politických strán (z nich jedna – KSS – bola v skutočnosti filiálkou KSČ) a založenie ďalších strán, ba aj ich politickú orientáciu a názov schvaľoval NF, bolo evidentným obmedzením politickej slobody. K ďalším obmedzeniam patrilo vylúčenie príslušníkov neslovanských národnostných menšín z volieb v dôsledku toho, že boli zbavení československého občianstva. Ale „kolektívny trest“ (slovami prezidenta Beneša) dopadol aj na príslušníkov medzivojnovej agrárnej strany, ktorá bola spolu s ďalšími pravicovými stranami zakázaná. Už bezprostredne po vojne nešlo teda o obnovenie štandardnej parlamentnej demokracie, ale o zavedenie „ľudovej demokracie“, nového režimu, ktorý pripravoval cestu ku komunistickému prevratu „suchou cestou“. A na tejto ceste sa ukázali (čiastočne) slobodné voľby v máji 1946 len historickou epizódou, aj

keď ich na Slovensku takmer triumfálne vyhrala Demokratická strana (DS).

Jednotlivé štúdie zborníka poukazujú na príčiny pomerne rýchleho konca ako-tak demokratických pomerov krátko po prvých povojnových ako-tak demokratických voľbách. R. Letz skúma príliš rýchlo – iste aj z časových dôvodov – dohodnutú spoluprácu pôvodných zakladateľov DS (z agrárnických a národnárskych kruhov) so zástupcami katolíkov (Ľudákov). Aj v dôsledku toho sa už krátko po voľbách začala prehľbovať vzájomná nedôvera medzi oboma křídami, čím sa oslabovala jednota, a najmä pripravenosť strany odolávať tlaku komunistov bezprostredne po voľbách. J. Rokoský názorne ukazuje, ako sa na voličskom dedičstve po zakázanej agrárnej strane chceli priživíť všetky vtedajšie strany, z nich ľudovci, národní socialisti aj sociálni demokrati boli bývalí koalíční partneri agrárnikov, aby nakoniec najväčší osov z tohto politického rozhodnutia mala v českých krajinách KSČ. M. Syrný stručne mapuje cestu DS k volebnému víťazstvu, jej regionálne volebné výsledky, aj to, ako sa víťazná strana na Slovensku ocitla v obrannej pozícii pod tlakom komunistov využívajúcich aj bezpečnostné orgány, ktoré ovládli hneď po vojne.

Skľučujúci obraz o stave nekomunistickej slovenskej aj českej politickej elity na jeseň 1947 a vo februári 1948 ponúka štúdia P. Žáčka a jej príloha s dokumentmi o agentovi bezpečnosti V-101. Bol ním porevolučný ruský emigrant V. Vilinskij, vysoký úradník na ministerstve dopravy, ktorému šéfoval demokrat I. Pietor. Správy – akokoľvek poznačené subjektívnym pohľadom a osobnými záujmami agenta – dokumentujú politickú aj morálnu slabosť, často až bezradnosť vtedajších vedúcich funkcionárov DS, ale aj ďalších nekomunistickej strán. Informácie zrejme veľmi dobre poslúžili Gottwaldovi a ďalším vedúcim komunistickým funkcionárom v politickom zápase s DS na jeseň 1947 a v rozhodujúcich chvíľach boja o moc nad celým Československom vo februári 1948.

Ďalšie príspevky v zborníku dokresľujú kolorit krátkej historickej epizódy, ktorá vyús-

tila do vyše štyridsaťročnej diktatúry komunistickej strany. M. Šmigel na základe dokumentov načrtáva značne odlišný, priaznivejší obraz pôsobenia oddielov UPA (banderovcov) na severovýchodnom Slovensku v predvolebných mesiacoch 1946, než aký sa tradoval doposiaľ v našej historiografii a publicistike. R. Ragač píše o stave a najmä využívaní archívov Demokratickej strany ŠtB po februári 1948 proti porazeným politickým protivníkom a M. Medvecký editoval zaujímavé spomienky sudkyne a odbojárky Z. Fenclovej, týkajúce sa odboja aj povojnových 40. rokov. Osobné spomienky I. Kružíliaka, E. Dohnanca a J. Faboka dopĺňajú obraz obdobia od SNP až po február 1948.

Názov publikácie je však z hľadiska kvantitatívneho aj kvalitatívneho v značnom nepomere s jej obsahom, pretože prvým slobodným voľbám v júni 1990 pripadla necelá desatina textu s tromi príspevkami od P. Húsku, M. Holáka a M. Mikloviča. Ich príspevky prinášajú v zásade známe a len čiastkové informácie o tomto vskutku slobodnom volebnom zápase po vyše štyroch desaťročiach, ako aj o politických stranách, ktoré sa na ňom zúčastnili a ktoré sa v rôznej miere podieľali na ďalšom politickom vývine Slovenska v obnovenej parlamentnej demokracii.

M. Z

REGIONÁLNE DEJINY – ZBORNÍKY

ACTA HISTORICA DANUBIENSIA 1. Ročenka Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Jána Selyeho v Komárne. Ed. Attila Simon, 2007, 95 s.

Prvé číslo ročenky *Acta Historica Danubiensia* predstavuje vedeckú prácu pracovníkov Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Jána Selyeho a zároveň aj redakčnej rady tohto periodika. V úvodnom článku predstavil vedúci katedry Attila Simon plány a ciele inštitúcie, pričom zdôraznil špecifickosť výchovy maďarských

pedagógov na Slovensku. Upozornil, že nie je ich cieľom spolupodieľať sa na vytváraní akéhosi uzavretého spoločenstva. Práve naopak. Na úrovni magisterského štúdia majú v pláne ponúknuť poslucháčom prednášky aj v iných jazykoch (predovšetkým v slovenskom a v anglickom jazyku).

Prvá vedecká štúdia ročenky je venovaná cirkevným zákonom sv. Štefana. Jej autor Vincent Múcska upozorňuje na to, že uhorské cirkevné zákony z obdobia sv. Štefana boli ovplyvnené podobnými zahraničnými zbierkami. Prichádza k záveru, že pravdepodobne najviac boli ovplyvnené príručkou Burcharda z Wormsu. János J. Varga sa venuje osídľovacej a náboženskej politike viedenského dvora smerom k Uhorsku na prelome 17. a 18. storočia. Tá je úzko spätá s menom biskupa, neskôr arcibiskupa, Leopolda Kollonicha. István Soós sa vo svojej štúdií venuje prejavom uhorského povedomia (*hungarus*) v 18. storočí na začiatku 19. storočia. Sústredil sa najmä na inteligenciu pochádzajúcu zo severných stolíc krajiny. Poukazuje, že pre ňu bola vlastná okrem viacjazyčnosti aj silná lojalita k štátu. Neskôr však toto „uhorské povedomie“ ustúpilo jazykovo/etnicky motivovaným snaženiam. Poukazuje napríklad na rozdielne vnímanie pojmov „Uhor“ – „Maďar“ predstaviteľmi slovenskej inteligencie, aj na postupné ideologické vzdľaňovanie zapríčinené striktnjším rozdeľovaním na Maďarov a Slovákov. Zostavovateľ zborníka Attila Simon doň pripel okrem úvodníka aj štúdiou venovanou pokusom Jánosa Lelleya viesť aktivistickú politiku v rámci ČSR. Simon priblížil politickú organizovanosť Maďarov na Slovensku a upozornil, že najnovšie výskumy sa do veľkej miery orientujú na negativistickú politiku maďarských elit. Naproti tomu, on rekonštruje maďarský aktivizmus. Upozorňuje, že na vzni-

ku politického aktivizmu mali svoj podiel kruhy blízke československej vláde, pričom jednotlivým skupinám sa nepodarilo vytvoriť si širšiu základňu. Autor sa sústredil najmä na aktivity významného maďarského politika na Slovensku Jánosa Lelleya na konci dvadsiatych rokov 20. storočia. Problematike revízijských koncepcií maďarských elit sa venoval László Szarka. Upozornil, že integrálna revízia bola v Maďarsku považovaná za ďalekosiahly cieľ. V kontexte príprav prvej Viedenskej arbitráže sa však dostala do popredia koncepcia etnickej revízie. Autor analyzuje maďarské a československé stanoviská v tomto smere. K svojmu textu pripojil aj dva dokumenty z komárňanských rozhovorov konaných v októbri 1938. Posledná vedecká štúdia ročenky je venovaná vyučovaniu učiva povstania z roku 1956 v maďarských gymnáziách na Slovensku. Barnabás Vajda v prvej časti svojej štúdie uvádza informácie o vyučovaní tejto problematiky v učebných plánoch na Slovensku. Následne ponúka niekoľko návrhov, ako prostredníctvom práce s ľudovým humorom priblížiť túto problematiku žiakom.

Nasledujúca rubrika ročenky je pomenovaná archív. Nachádza sa v nej maďarský preklad memoranda Jánosa Lelleya z marca 1929. Ďalšia rubrika, nazvaná vizitka, má za cieľ predstavovať inštitúcie, pedagogické pracoviská, na ktorých sa venujú výučbe a výskumu v oblasti dejín. V rámci nej Vincent Múcska predstavil Katedry slovenských, všeobecných dejín a archívniectva Univerzity Komenského v Bratislave. Poslednou rubrikou sú rozhľady, v ktorých sa nachádza recenzia na knihu Viliama Kratochvíla a správa o konferenciách venovaných tematike povstania roku 1956.

M. Michela

KRONIKA

GENERÁLNE ZHROMAŽDENIE ICHS

V dňoch 17. – 18. septembra 2007 sa v Pekingu konalo Generálne zhromaždenie (GZ) Medzinárodného komitétu historických vied (*International Committee of Historical Sciences / Comité International des Sciences Historiques*). Na programe rokovania boli otázky fungovania Byra ICHS (výkonný orgán ICHS volený každých 5 rokov na svetovom kongrese historikov), národných komitétov, pridružených organizácií a interných komisií (v súčasnosti má ICHS 53 národných komitétov, 28 medzinárodných pridružených organizácií a 12 interných komisií). Zo správ generálneho sekretára a pokladníka ICHS, ako aj z obsiahlej rozpravy, vyplynuli dve hlavné otázky, ktorými sa organizácia už dlhší čas zaoberá – problém financovania činnosti ICHS a rozšírenia medzinárodného komitétu o ďalších členov. Viaceré návrhy na zmenu súčasného stavu, vyplývajúce z diskusie, boli nakoniec zamietnuté a GZ sa uznieslo zachovať platnú formu a výšku platenia členského príspevku a nerozširovať ICHS o rôzne odborné organizácie, či univerzity.

Hlavná pozornosť sa na GZ venovala príprave 21. svetového kongresu historikov, ktorý sa bude konať 22. – 28. augusta 2010 v Amsterdame. Holandský národný komitét informoval delegátov o stave organizačných príprav kongresu, jeho finančnom zabezpečení a o tom, že sa pripravuje internetová stránka kongresu. V ďalšej časti rokovania o budúcom kongrese sa diskutovali a schvaľovali jeho Hlavné témy, Špeciálne témy, témy Okrúhlych stolov a Spoločných zasadnutí. Slovenský národný komitét historikov sa stal jedným z organizátorov desiatej témy Spoločných zasadnutí. Okrem tém, ktoré budú tvoriť program kongresu, sa v Amsterdame budú na troch osobitných zasadnutiach pertraktovať otázky, ktoré Byro ICHS pokladá za aktuálne.

SNKH sa závermi Generálneho zhromaždenia ICHS zaoberal na svojom októbrovom zasadnutí. Dospel k záveru, že slovenská historická obec by mala témam, ale aj možnostiam priamej účasti na kongrese venovať zvýšenú pozornosť. Osobitne mladšia generácia historikov by mala využiť príležitosť, že sa kongres koná v Európe a hľadať rôzne zdroje, ktoré by jej umožnili cestu do Amsterdamu.

Komitét vyjadril zámer opäť iniciovať a pripraviť na vydanie v angličtine zborník príspevkov slovenských historikov na kongresové témy. Preto si týmto dovoľuje vyzvať členov slovenskej historickej obce, aby svoj záujem prezentovať výsledky svojho výskumu formou štúdií v takomto zborníku oznámili vedeniu SNKH do 30. apríla 2008, a to na jednu z nasledovných e-mailových adries: predseda SNKH D. Kováč kovac@up.upsav.sk ; podpredseda SNKH R. Holec RH1918@yahoo.com ; tajomníčka SNKH E. Ivaničková histivan@savba.sk.

Edita Ivaničková

ZOZNAM TÉM AMSTERDAMSKÉHO KONGRESU (22. – 28. AUGUSTA 2010)

HLAVNÉ TÉMY / THÈMES MAJEURS / MAJOR THEMES

- La chute des empires / The Fall of Empires
- La ville produit culturel / The City as Culture
- Religion et pouvoir / Religion and Power

ŠPECIÁLNE TÉMY / THÈMES SPÉCIALISÉS / SPECIALISED THEMES

- Biographie et microhistoire / Biography and Microhistory
- Conquêtes et démographie / Conquests and Demography
- À qui appartient l'histoire ? Les sources hier et aujourd'hui / Who Owns History? Sources Past and Present
- Les empires coloniaux en Afrique, des espaces d'hybridité culturelle / Colonial Empires in Africa and Cultural Hybridity
- Le voyage en question / The Changing Culture of Travel
- Émigrants et immigrants / Emigrants and Immigrants
- Les formes de travail, libre et non-libre, à l'époque contemporaine / Free and Unfree Labour in Modern Times
- Le livre dans une perspective transculturelle / The Book in a Trans-cultural Perspective
- La construction des nations dans le monde islamique au XXe siècle / Nation-building in the 20th Century Islamic World
- Société de consommation et changement économique / Consumer Society and Economic Change
- «*Nous sommes ce que nous mangeons et ce que nous portons*». Nourriture et vêtements dans l'histoire / "*We are what we eat and what we wear*". Food and Clothing in History
- Histoire sociale du crédit / Social History of Credit
- Identité nationale et mémoire hégémonique / National Identity and Hegemonic Memory
- Frontières, confins et limites / Frontiers and Boundaries
- Histoire et droits humains / History and Human Rights
- La violence sexuelle : récits, cultures et représentations / Sexual Violence : History, Cultures and Representations
- Républiques nouvelles : construction de nations en Amérique latine au XIXe siècle / New Republics : Nation-building in 19th Century Latin America
- Études supérieures dans le monde de l'Islam, du judaïsme et de la chrétienté / Higher Learning in Islam, Judaism and Christianity
- Religion et société dans l'Asie du Sud et du Sud-Est pré-moderne / Religion and Society in Premodern South and South East Asia
- Vers une histoire mondiale? Les politiques sociales dans le monde / Towards a World History? Social Policies and Politics in a Globalised World

OKRÚHLA STOLY / TABLES RONDES / ROUND TABLES

- L'esclavage : un état de la question / Slavery : The State of the Question
- Histoire et éthique / History and Ethics
- La tolérance avant le XVIIIe siècle / Tolerance Before the 18th Century
- Les mémoires contrastées de la colonisation / Conflicting Memories of Colonization
- Astronomie et astrologie dans l'Antiquité et au Moyen-Âge / Astronomy and Astrology in Antiquity and the Middle Ages
- Imago Mundi, cartographier le monde / Imago Mundi : Mapping the World
- Une approche globale de l'histoire est-elle possible? / Is There a Global Approach to History?
- Les émotions, facteur historique : sentiments et perceptions dans le monde antique / Emotions as Historical Factor : Perceptions and Feelings in the Ancient World
- Les droits des morts / The Rights of the Dead
- La sphère publique : les usages d'un concept / The Public Sphere : the Uses of a Concept
- Violence urbaine, banale et extraordinaire / Urban Violence, Casual and Extraordinary

- Diversités ethniques, échanges et identité culturelle dans les sociétés ancienne et médiévale / Ethnic Diversity, Cultural Exchanges and Identity in Ancient and Medieval Societies
- La rencontre des cultures orales et écrites / The Confrontation of Oral and Written Cultures
- Représentations féminines de l'identité collective / Female Iconic Representations of Collective Identity
- Les femmes et la culture savante / Women and Learned Culture

SPOLOČNÉ ZASADNUTIA / SÉANCES CONJOINTES / JOINT SESSIONS

- Genre et éducation / Gender and Education
Organismes: International Standing Conference for the History of Education / Commission internationale pour l'histoire des Universités
- La ville, centre du savoir et de la communication / City, Knowledge and Communication
Organismes: Commission internationale pour l'histoire des villes / Comité national de Belgique
- L'humanisme dans l'histoire / Humanism in History
Organismes: International Commission for the History and Theory of Historiography / Verband der Historiker und Historikerinnen Deutschlands
- Histoire politique de l'historiographie / Political History of Historiography
Organismes: Société suisse d'histoire / Giunta Centrale per gli Studi Storici
- Images, médias et histoire / Images, Mass Media and History
Organismes: International Commission for the History and Theory of Historiography / Japan National Committee / International Standing Conference for the History of Education / Commission Internationale pour l'histoire des universités / Société internationale pour la didactique de l'histoire
- Histoires nationales et mondialisation de l'histoire / National Histories and the Globalization of History
Organismes: International Standing Conference for the History of Education / Commission Internationale pour l'histoire des universités / Société internationale pour la didactique de l'histoire
- Les petits pays comme modèles d'innovation politique / Small Countries as Models for Innovative Politics
Organismes: Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap / Amsterdam Congress Organizing Committee
- Le sport et les relations internationales : historiographie et nouveaux défis / International Relations in Sport : Historiographical Trends and New Challenges
Organismes: Commission internationale pour l'histoire des relations internationales / Société internationale d'histoire de l'éducation physique et du sport
- Le concept d'espace dans l'histoire contemporaine / The Concept of Space in Modern History
Organismes: International Standing Conference for the History of Education / Société internationale pour la didactique de l'histoire
- Commerce et civilisation de l'Antiquité à nos jours / Trade and Civilization from Ancient Times to Present
Organismes: Comité national des historiens de la république tchèque / Comité national des historiens de la république slovaque / Korean National Committee / Roumanian National Committee of Historians

OSOBITNÉ ZASADNUTIA / SÉANCES SPÉCIALES / SPECIAL SESSIONS

1. Le projet d'une histoire de l'UNESCO / The History of UNESCO Project
2. Éthique, recherche historique et législation / Ethics, Historical Research and Law
3. La modernisation de la Chine, de l'Inde et du Japon : une étude comparée / The Modernization of China, India and Japan : a Comparative Study

MILAN HODŽA A AGRÁRNE HNUTIE

V druhej polovici júna sa v Martine a jeho okolí konali už tradičné *Dni Milana Hodžu* ako spomienka na jednu z najvýznamnejších postáv slovenskej politiky 1. polovice 20. storočia a prvého Slováka vo funkcii česko-slovenského premiéra. V ich rámci, ako sa už tiež stalo každoročným zvykom, sa 22. júna 2007 uskutočnila v priestoroch Slovenskej národnej knižnice v Martine medzinárodná vedecká konferencia. Tentoraz bola jej témou úloha Milana Hodžu v slovenskom, česko-slovenskom, ale aj európskom agrárnom hnutí. Podujatie, ktoré sa konalo pod záštitou predsedu vlády Slovenskej republiky Roberta Fica usporiadali spoločne Ústav politických vied SAV, Historický ústav SAV, Slovenská národná knižnica a rada národnej kultúry v Martine.

Rokovanie otvoril úvodným referátom M. Pekník, ktorý priblížil prínos M. Hodžu pre slovenskú politiku vo svetle výskumu po roku 1989. Kľúčovou úlohou M. Hodžu počas formovania slovenského agrarizmu pred rokom 1918 sa zaoberal vo svojom príspevku R. Holec. Následne odznel referát N. Krajčovičovej približujúci vývoj a realizáciu jeho koncepcie agrárnej demokracie. M. Hanula sa vo svojom vystúpení zameril na pozíciu M. Hodžu v agrárnej strane v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Snahou prvého muža agrárnej strany na Slovensku o zlepšenie hospodárskej situácie vidieckeho obyvateľstva sa zaoberala A. Bartlová. Hodžovým názorom na vzťah pozemkovej reformy a ruralizácie sa venoval z pohľadu architekta I. Thurzo. Jeho koncepciu administratívnej autonómie a jej realizáciu v praxi priblížila poslucháčom vo svojom príspevku X. Šuchová. Úlohu M. Hodžu pri získaní ľudovej strany pre spoluprácu s pravicovou vládou koalíciu na konci dvadsiatych rokov, ako aj rozpad tohto partnerstva, analyzoval M. Zemko.

Popoludňajší blok referátov otvorila J. Roguľová, ktorá sa zamerala na vzťah agrárnej strany a Slovenskej národnej strany ako aj na Hodžove pokusy o ovplyvňovanie vnútorného vývoja v SNS v tridsiatych rokoch 20. storočia. Nástupom M. Hodžu do funkcie československého premiéra sa zaoberal J. Harna z Historického ústavu AV ČR v Prahe. Hodžovu funkciu a využívanie jeho mena v predvolebnej kampani agrárnej strany priblížila L. Osyková. J. Kiss porovnal Hodžovu koncepciu agrárnej demokracie s ideológiou národnického hnutia v Maďarsku v tridsiatych rokoch 20. storočia. Spomienkami na M. Hodžu po roku 1945 sa vo svojom referáte zaoberal V. Čelko z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v Prahe. Hodžovým zásluhám o vznik a úspešnú činnosť Československej akadémie zemeďelskej sa venoval V. Goněc z Masarykovej univerzity v Brne.

Každý blok referátov ukončila zaujímavá diskusia. Organizátori plánujú príspevky, ktoré na konferencii odzneli, vydať v podobe zborníka. V tradícii *Dní Milana Hodžu* sú odhodlaní pokračovať aj v nasledujúcom roku.

M. Hanula

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE SLOVENSKEJ DEJINY

MGR. ĽUBOŠ KAČÍREK: NOVÁ ŠKOLA SLOVENSÁ A JEJ SNAHY O MODERNIZÁCIU SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI

Obhajoba sa konala 27. júna 2007.

Školiteľ: PhDr. Milan Podrimavský, CSc.

Oponenti: prof. PhDr. Roman Holec, CSc., prof. PhDr. Michal Otčenáš, CSc., doc. PhDr. Dušan Škvarna, PhD.

Školiace pracovisko: Historický ústav SAV.

Témou dizertačnej práce je priblíženie vývoja politického prúdu, ktorý sa po rakúsko-uhorskom vyrovnaní usiloval získať rovnoprávne postavenie Slovákov v monarchii spoluprácou s maďarskými politickými elitami. Svoj politický program ukotvil do uhorského štátoprávneho rámca, opierajúc sa o liberalizmus, z ktorého vychádzala uhorská ústava z roku 1848. Novej škole sa podarilo rozšíriť organizačnú bázu národného hnutia a originálnymi názormi v duchu dobového liberalizmu prispieť k hľadaniu nových politických prostriedkov a metód na dosiahnutie národnej rovnoprávnosti. Zásadným rozdielom medzi Novou a Starou školou slovenskou bol rozdielny pohľad na vnímanie Memoranda, základného slovenského politického programu, najmä bod týkajúci sa Okolia. Nová škola sa usilovala nahradiť bod o Okolí požadovaním uhorského „národného federalizmu“, pod čím chápali vyhlásenie zákona o rovnoprávnosti všetkých národností v Uhorsku bez zdôrazňovania územného princípu. Primárnym cieľom politického programu Novej školy počas celej jej existencie bola národná rovnoprávnosť. Menila sa len taktika a politické prostriedky, ktoré záviseli podľa aktuálnej politickej situácie ako tento cieľ dosiahnuť. Táto meniacia sa politická stratégia však negatívne pôsobila na ukotvenie sa Novej školy v rámci slovenskej spoločnosti.

Od počiatku sa Nová škola usilovala získať dominantné postavenie v slovenskej spoločnosti nastolovaním nových tém. Napojením na maďarskú politickú elitu sa usilovala založiť nové slovenské gymnáziá a prispieť k menovaniu Slovákov do úradov. Neúspech tejto politiky ju priviedol k prijatiu nového národohospodárskeho programu v decembri 1870 zameraného na sociálnu a národnú emancipáciu najnižších vrstiev spoločnosti – roľníctva a robotníctva a rozvoj ľudového peňažníctva. V tejto oblasti, spolu s akcentovaním rozvoja elementárneho školstva, vidíme najväčší prínos Novej školy. Na základe sociálneho pôvodu stúpcov Novej školy môžeme konštatovať, že to bola prevažne intelektuálna a podnikateľská strana. Najsilnejšie zastúpenie mala Nová škola v meštianskych kruhoch, najmä v Pešťbudíne. Z identifikovaných vyše 450 stúpcov Novej školy dve tretiny žili v mestách a jedna tretina na vidieku. Jej prívržencami boli najmä kňazi, učitelia, úradníci, obchodníci a publicisti. Likvidácia národných inštitúcií uhorskou vládou na prelome rokov 1874/75 prispela k zániku Novej školy.

Dizertačná práca chronologicky približuje vývoj tohto politického prúdu od jeho utvárania na začiatku šesťdesiatych rokov 19. storočia až po jej zánik v roku 1875. Jej cieľom na základe rozsiahleho heuristického výskumu archívnych prameňov, analýzy dobovej tlače a relevantnej odbornej literatúry bolo podrobne v komplexnej podobe analyzovať politickú, národohospodársku a kultúrnu činnosť tohto politického prúdu v kontexte s politickým vývojom Uhorska a monarchie s poukázaním na vývoj iných potláčaných národov monarchie.

MGR. PETRA RYBÁŘOVÁ: POLITICKÝ ANTISEMITIZMUS V UHORSKU V 80. ROKOCH 19. STOROČIA

Obhajoba sa konala 23. októbra 2007.

Školiteľ: PhDr. Elena Mannová, CSc.

Oponenti: prof. PhDr. Roman Holec, CSc., PhDr. Ivan Kamenec, CSc., PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Školiace pracovisko: Historický ústav SAV.

Dizertačná práca sa venuje problému politického antisemitizmu, ktorý sa v uhorských podmienkach etabloval a prvý raz inštitucionalizoval prostredníctvom Krajinskej antisemitskej strany (*Országos Antiszemita Párt*) v osemdesiatych rokoch 19. storočia. Práca sleduje terminologickú, teoretickú a historickú rovinu skúmaného fenoménu. Prináša základný prehľad doterajších výsledkov výskumu sociálnych vied a jednotlivých teoretických prístupov a venuje sa tiež dobovému využitiu pojmu antisemitizmus v nemeckom a uhorskom kontexte. Zohľadňuje fakt, že antisemitizmus predstavuje závažný konceptuálny a metodologický problém, čo sa prejavilo v množstve teórií, škôl a metodologických postupov.

Ťažiskom práce je analýza metód a stratégií Antisemitskej strany, pomocou ktorých sa snažila osloviť a získať voličov a presadiť sa v parlamente. Prvoradým cieľom antisemitov bolo presvedčiť verejnosť o naliehavosti „židovskej otázky“, ktorú navrhovali vyriešiť výlučne zákonnou, legálnou cestou. Diskriminačné požiadavky a podivné argumentácie, zdôvodňujúce oprávnenosť boja proti údajnej židovskej moci, antisemiti formulovali do jedného, vnútorne nekompaktného myšlienkového rámca, ktorý možno označiť ako ideológia nacionálneho antisemitizmu. Jej základným postulátom je vzájomné prepojenie antisemitských predsudkov a stereotypov s ideológiou nacionalizmu. Práca sa venuje takisto komplikovanému problému emancipácie a asimilácie židovských obyvateľov. Prejavy politického antisemitizmu ako i „hospodárskeho“ a „kresťanského“ antisemitizmu sú analyzované jednak v celouhorskom meradle a zvlášť na príklade dnešného západného Slovenska – bývalej Bratislavskej a Nitrianskej župy. Významná časť práce za pomoci archívneho materiálu a dobovej, najmä maďarskej a nemeckej lokálnej tlače, rekonštruje priebeh parlamentných volieb z rokov 1884 a 1887. Skúma predovšetkým agitáciu Antisemitskej strany a správanie sa jej jednotlivých aktérov. Taktiež sa venuje problému protizidovských nepokojov v rokoch 1882 a 1883 – opisuje ich atmosféru a priebeh v konkrétnych lokalitách uvedeného regiónu a skúma ich možné príčiny. Úvahy nad kolektívnym násilím, vychádzajúce z hypotéz o spontánných, jednostranných akciách, iniciovaných zdola, rezumujú konkrétne výsledky bádania a zároveň uzatvárajú celú dizertačnú prácu.

MGR. MATEJ HANULA: AGRÁRNA STRANA NA SLOVENSKU V ROKOCH 1919 – 1929

Obhajoba sa konala 24. októbra 2007.

Školiteľ: PhDr. Bohumila Ferenčuhová, CSc.

Oponenti: PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., prom. hist. Natália Krajčovičová, CSc., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Školiace pracovisko: Historický ústav SAV.

Dizertačná práca prináša základný pohľad na činnosť slovenskej časti jednej z najvplyvnejších politických strán medzivojnového Československa a jej popredných predstaviteľov v prvom desaťročí po vzniku ČSR. Keďže politické strany vznikajú, vyvíjajú činnosť s cieľom získať politickú moc a čo najdlhšie si ju udržať, sleduje práca štyri základné oblasti činnosti agrárnej strany v skúmanom období. Prvou je vytýčenie programových zásad a ich premeny s postupujúcim politickým vývojom v republike. Ďalšou skúmanou oblasťou je vymedzovanie sa strany voči ostatným politickým subjektom, hľadanie spojencov, či naopak, určenie najväčších oponentov. Treťou oblasťou je propagácia strany, teda prostriedky, ktoré využívala na presvedčenie obyvateľstva Slovenska o správnosti svojho programu a ich úspešnosť v zápase o voliča. Práca sa zároveň zaoberá premenami organizačnej štruktúry strany na Slovensku a efektívnosťou jej fungovania. Poslednou sledovanou oblasťou je úspešnosť pri presadzovaní programových zásad v praxi.

Týmto problémom sa práca venuje v piatich kapitolách. Prvá stručne načrtáva základné východiská agrárnej politickej ideológie a formovaniu agrárneho politického hnutia na Slovensku pred rokom 1918. Druhá kapitola sa sústreďuje na počiatky agrárnej strany na Slovensku v rokoch 1919 – 1922. Toto obdobie sa zavŕšilo zlúčením s českými agrárnikmi do celoštátnej strany. Tretia kapitola sa zaoberá vývojom od zjednotenia agrárneho politického hnutia v ČSR po parlamentné voľby roku 1925. Sleduje pôsobenie slovenských agrárnikov v celoštátnej strane ako aj ich snahy o presadzovanie špecifických slovenských požiadaviek v rôznych oblastiach verejného života. Štvrtá kapitola chronologicky nadväzuje a venuje sa vývoju strany v období medzi parlamentnými voľbami v rokoch 1925 a 1929. Okrem pôsobenia slovenských agrárnikov vo vláдах a na pôde parlamentu sa venuje aj pozícii M. Hodžu v československej politike a vo vedení agrárnej strany, ako aj straníckymi frakciami na Slovensku. Záverečná piata kapitola dotvára obraz o činnosti strany a prináša stručný prehľad pridružených straníckych organizácií a inštitúcií pod jej vplyvom, ktoré na Slovensku v sledovanom období pomáhali rozširovať jej vplyv. Práca sa zaoberá vývinom strany do roku 1929, ktorý jej jedným zo základných medzníkov vo vývoji 1. ČSR a býva často označovaný ako koniec jej zlatej éry.

Na základe analýzy prameňov zo slovenských a českých archívov ako aj dobovej tlače sa autor sa pokúša odpovedať na otázku, prečo sa strana, ktorá mala ambíciu osloviť všetkých roľníckych obyvateľov Slovenska, teda takmer dve tretiny populácie, nestala v sledovanom období najpodporovanejšou stranou na Slovensku. Príčinu vidí v silnej úlohe náboženstva na slovenskom vidieku v medzivojnovom období, kde ostávali najväčšími autoritami stále kňazi. Ich väčšinu sa na svoju stranu podarilo napriek snahe agrárnikov získať ľudovej strane. Volebné výsledky zo Slovenska však agrárnej strany pomohli získať pozíciu prvej strany republiky.

Štúdium dejín agrárnej strany na Slovensku má význam nielen z hľadiska výskumu politických dejín Slovenska v prvej polovici 20. storočia. Zároveň sa pri ňom otvárajú témy a nové podnety pre štúdium hospodárskych a sociálnych dejín, dejín česko-slovenských a slovensko-maďarských vzťahov, ako aj dejín každodennosti na slovenskom vidieku.

SLOVENSKÁ HISTORIOGRAFIA 2005 VÝBEROVÁ BIBLIOGRAFIA¹

Zostavila **Alžbeta Sedliaková**

Slovenská historiografia je výberová bibliografia historických prác a čiastočne prác z príbuzných vedných odborov vydaných roku 2005. Bibliografia vychádza od roku 1998 (spravidla vždy v štvrtom čísle *Historického časopisu*). Od roku 2000 je snaha do bibliografie zahrnúť aj práce vychádzajúce v zahraničí. Ďakujem za spoluprácu všetkým, ktorí upozornili na menej známe práce.

Členenie bibliografie: vlastná bibliografia, zoznam skratiek, zoznam excerpovaných časopisov a periodických zborníkov, registre (autorský, geografický, biografický).

I. VŠEOBECNÁ ČASŤ

TEORETICKÉ A METODOLOGICKÉ ZÁKLADY HISTÓRIE

Historiografia, metodológia

0001

Belej, Milan: Obyvateľstvo miest Šariša a Zemplína v prvej polovici 20. storočia. (Projekt a základné pramene k pripravovanému výskumu.) In: *Annales historici Prešovensis. Anno 2005*, s. 241-247.

0002

Bystrický, Jozef: Niekoľko poznámok k najnovšej historiografii Karpatsko-duklianskej operácie. In: *Moderní dějiny* 13, 2005, s. 309-332.

1 Bibliografia vznikla v rámci riešenia grantového projektu VEGA v Historickom ústave SAV č. 2-6200-26 *Slovacika v zahraničí. Bibliografia slovenskej historiografie*. [Mfn 34.551].

0003

Havrila, Marek: Slavistické bádania v slovenskej historiografii v rokoch 1945-1968. In: *SIPř* 91, 2005, č. 1, s. 45-61.

0004

Havrila, Marek: Slovenská exilová historiografia v rokoch 1945-1968. In: *Historický zborník* 15, 2005, č. 2, s. 78-89.

0005

Kamenec, Ivan: Holokaust na Slovensku, jeho reflexie v literatúre a spoločnosti. In: *Tereziánske listy* 33, 2005, s. 82-89.

0006

Kirschbaum, Stanislav J.: K otázkam slovenskej historiografie po roku 1945. In: *Historický zborník* 15, 2005, č. 2, s. 71-77.

0007

Kowalská, Eva: Kázeň ako zdroj informácií pre sociálne a politické dejiny? K možnostiam interpretácie kázňovej tvorby luteránskych exulantov z Uhorska. In: *Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického*. Br., Vyd. UK 2005, s. 118-129.

0008

Lipka, Martin: O potrebe syntézy dejín slovenskej historiografie. (S osobitným zreteľom na obdobie rokov 1945-1989.) In: *Historický zborník* 15, 2005, č. 2, s. 90-99.

0009

Marci, Ľudovít: K niektorým aspektom vývoja historiografie a historického myslenia od čias renesancie po súčasnosť. In: *Studia historica Nitriensia* 12, 2005, s. 159-176.

0010

Nacionalizmus v súčasných dejinách strednej Evropy: od mobilizácie k identite. *Stredoevropské studie v sociálnych viedach*. [Ed.]: Hlavičková, Zora - Maslowski, Nicolas. Praha, CES 2005. 118 s.

[Z obsahu]: Rychlík, Jan: Česká a slovenská historiografie v období komunizmu v Československu, s. 62-72; Könözszyová,

- Lucia: Príprava na arizačný proces vo forme nariadení o vládných dôverníkoch v podnikoch ako prejav hospodárskeho antisemitizmu. Židovská komunita v Nitre, s. 79-87.
- 0011
Oslanský, František: Samuel Timon a jeho kritický prístup k dejinám Uhorského kráľovstva v stredoveku. In: HČ 53, 2005, č. 4, s. 633-642.
- 0012
Pacindová, Laura: Stav hagiografických a ikonografických prameňov a literatúry k téme zaoberajúcej sa kultom svätej Alžbety Uhorskej. In: Acta historica Neosolientia 8, 2005, s. 177-181.
- 0013
Podrimavský, Milan: Politické pôsobenie Eudovíta Košuta z hľadiska slovenskej historiografie na konci 19. a začiatku 20. storočia. In: Annales historici Prešovien-sis. Anno 2005, s. 118-128.
- 0014
Pók, Attila: História v transformačnom procese Maďarska. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 111-122.
- 0015
Sachnovskij Jevhenij: Pod rúškom vedec-kého mesiášstva: Korene scientizmu (nie-len) v sovietskej historiografii. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 279-302.
- 0016
Smergl'ová, Lucie: Orálna história a jej interdisciplinárne využitie. In: Soudobé dějiny 12, 2005, č. 2, s. 391-393.
- 0017
Šmigel', Michal: K niektorým udalostiam na severovýchodnom Slovensku v rokoch 1945-1949 (východiská a perspektívy výskumu). In: Annales historici Prešovien-sis. Anno 2005, s. 261-276.
- 0018
Vladár, Jozef: Hľadanie súvislostí dejinného vývoja. In: Studia historica Nitriensia 12, 2005, s. 247-261, fot., obr.
- 0019
Zudová-lešková, Zlatica: Karpatsko-duklianska operácia v povedomí československej a českej spoločnosti po roku 1989. In: Moderní dějiny 13, 2005, s. 361-367.
Pozri tiež č.: 21, 22, 61, 167, 181, 184, 233, 279, 294, 317, 318, 336, 367, 393, 444.
- Mýty, stereotypy, symboly**
- 0020
Miháliková, Silvia: Sviatky na Slovensku ako súčasť politických rituálov. In: HČ 53, 2005, č. 2, s. 339-353.
- 0021
Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia 7.12.2004. [Ed.]: Simon, Attila. Šamorín - Dunajská Streda, Fórum inštitút pre výskum menšín - Lilium Aurum 2005. 93 s.
[Z obsahu]: Zelenák, Peter: Kontroverzné roviny slovensko-maďarských vzťahov v 20. storočí, s. 13-22; Szarka, László: Multikulturalita a asimilácia v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia, s. 23-38; Kratochvíl, Viliam: K možnostiam oslabovania predsudkov a stereotypov v tvorbe učebníc dejepisu, s.39-50; Zemko, Milan: Slovensko-maďarské konfrontácie - skutočnosť či fikcia, s. 51-57.
- 0022
Mýty naše slovenské. [Zost.]: Krekovič, Eduard - Mannová, Elena - Krekovičová, Eva. Br., AEP - HÚ SAV - Ústav etnológie SAV - Sociologický ústav SAV 2005. 246 s.
[Z obsahu]: Mannová, Elena: Mýty nie sú slovenským špecifikom, s. 7-18; Krekovič, Eduard: Kto sme a odkedy sme tu, s. 19-23; Steinhübel, Ján: Odkedy môžeme hovoriť o Slovensku a Slovákoch, s. 24-29; Turčan, Vladimír: Pribina a Svätopluk - slovenskí

veľmoži, s. 30-35; Turčan, Vladimír: Cyril a Metod - trvalé dedičstvo, s.36-41; Vörös, László: Mýtus „národa“, s. 42-50; Lipták, Ľubomír: Symboly národa a symboly štátu, s. 51-61; Krupa, Viktor -Ondrejovič, Slavomír: Jazykové mýty, s. 62-70; Findor, Andrej: Tisícročná poroba, s. 71-76; Krivý, Vladimír - Mannová, Elena: Mýtus obete, s. 77-85; Krekovičová, Eva: Mýtus plebejského národa, s. 86-93; Hlôšková, Hana: Národný hrdina Juraj Jánošík, s. 94-103; Macho, Peter: s. 94-103, s. 104-110; Kodajová, Daniela: Politický testament Ludovíta Štúra, s. 111-119; Kiliánová, Gabriela: Komu patrí Devín, s. 120-133; Zajonc, Juraj: Prečo je Nitra staroslávne mesto, s. 134-149; Kučma, Ivan: Mýtus stredú: Martin ako centrum slovenskosti, s. 150-162; Macho, Peter: Milan Rastislav Štefánik - bohatier a mučeník, s. 163-173; Kováč, Dušan: Andrej Hlinka - bojovník za slovenský štát, s. 174-180; Kamenec, Ivan: Slovenská republika 1939-1945 a jej mýty, s. 180-189; Kamenec, Ivan: Jozef Tiso - tvorca štátu a martýr, s. 190-198; Kamenec, Ivan: Dvojsečnosť mýtov o Slovenskom národnom povstaní, s. 199-206; Barnovský, Michal: Gustáv Husák - realita a mýty, s. 207-223; Zavačká, Marína: V čom sme to vlastne žili? Mýty budovania komunizmu, s. 224-238; Lipták, Ľubomír: Koniec mýtov na Slovensku, s. 239-241; Pozri tiež č.: 259.

Historici

0023

Bartalská, Ľubica: Historik Ján Sirácky (1925-1998). In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 199-201, fot.

0024

Bobák, Ján: Cirkevný historik Ján Slávik (1855-1934). In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 164-168, fot.

0025

Bobák, Ján: Historik Ľubomír Lipták (1930-2003). In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 194-196, fot.

0026

Danilák, Michal: Historické práce A. Duchnoviča. In: Naukový zbirnyk 23, 2005, s. 67-72.

0027

Kamenec, Ivan: Profesor Samuel Cambel (1928-2004). In: HČ 53, 2005, č. 3, s. 615-616.

0028

Lipták, Ľubomír: Les relations entre les Slovaques et les Tchèques. Notes historiques. In: La nouvelle Alternative 20, juin 2005, č. 65, s. 157-164, fot.

0030

Lukačka, Ján: Za profesorom PhDr. Alexandrom Avenariusom, CSc. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 215-216.

0031

Marsina, Richard: Historik František Kazi (Kazy) (1695-1759). In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 187-188.

0032

Marsina, Richard: Historik Samuel Timon (1675-1736). In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 173-175, obr.

0033

Marsina, Richard: Historik Štefan Kaprinai (1714-1785). In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 189-191.

0034

Mrva, Ivan: Historik Anton Špiesz (1930-1993). In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 169-170, fot.

0035

Mulík, Peter: Historik Andrej Kavuljak (1885-1952). In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 155-157, fot.

0036

Mulík, Peter: Tvorca koncepcie slovenských dejín František Víťazoslav Sasinek

(1830-1914). In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 161-163, fot.

0037

Noskovič, Karol: Nekrológ o Jánovi Milanovi Dubovskom. In: Pamäť národa 2005, č. 2, s. 94.

0038

Nováková, Veronika: Zomrel PhDr. Ján Milan Dubovský. In: SIArchiv 40, 2005, č. 2, s. 193-196.

0039

Samuel, Rudolf: Historik, archivár Peter Štibraný (1910-1958). In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 171-172, fot.

0040

Šimončič, Jozef: Za Jánom Milanom Dubovským. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 185-186, fot.

0041

Urbanovský, Milan: Ján Milan Dubovský 1933-2005. In: HČ 53, 2005, č. 4, s. 427.

0042

Žifčák, František: Spišský historik Samuel Weber (1835-1908). In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 205-207, fot.

Pozri tiež č.: 11, 45, 66-66, 73, 76, 315, 329, 462

ORGANIZÁCIA HISTORICKEJ PRÁCE

Archívniectvo

0043

Babička, Václav: Slovenské archivnictví v letech 1919-1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. In: SIArchiv 40, 2005, č. 2, s. 3-37.

0044

Bukovszky, Ladislav: Archív Ústavu pamäti národa. In: Pamäť národa 2005, č. 1, s. 58-63.

0045

Kočíová, Eva: Pôsobenie Vendelína Jankoviča v rokoch 1939-1947. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 37-42, fot.

0046

Malovcová, Božena: Za Františkom Vicianom. In: SIArchiv 40, 2005, č. 2, s. 196.

0047

Päťdesiat rokov Slovenského národného archívu. Br., MV SR - Slovenský národný archív 2005. 148 s.

Pozri tiež č.: 37, 39, 110, 419.

Knihovníctvo

0048

Frimmová, Eva: Pálfiovská knižnica. In: Modrá krv, tlačiarenská čerň. [Zost.]: Komorová, Klára. Martin, Slovenská národná knižnica [2005], s. 129-132, obr.

0049

Kujovičová, Michaela: Fuggerovské knihy a ostrihomska kapitula v Trnave. In: Kniha 2005, 2005, s. 277-282, obr.

0050

Saktorová, Helena: Knižnica Andreja Toltta. In: Kniha 2005, 2005, s. 322-330.

Pozri tiež č.: 245.

Múzejníctvo

0051

Dudášová, Linda: Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu a jej predvolebná propagácia na zbierkových predmetoch SNM-Historického múzea. In: ZbSNM 99-História 45, 2005, s. 131-159, obr.

0052

Prelovská, Daniela: K problematike dokumentácie robotníckeho hnutia v 60-tych rokoch 20. storočia na stránkach časopisu Múzeum. In: Studia historica Nitriensia 12, 2005, s. 219-230.

0053

Zummerová, Júlia: Kežmarský rodák Oszkár Szelényi. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 249-259.

Vedecké inštitúcie

0054

Čičaj, Viliam: Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied za rok 2004. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 208-210.

0055

Podrimavský, Milan: Činnosť Historického ústavu SAV za rok 2004. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 211-215.

Kongresy a konferencie

0056

Kartous, Peter: 20. medzinárodný kongres historických vied v Sydney. In: SlArchiv 40, 2005, č. 2, s. 189-191.

0057

Kováč, Dušan: 20. medzinárodný kongres historických vied. In: HČ 53, 2005, č. 3, s. 613-614.

Pozri tiež č.: 130, 387.

Vyučovanie dejepisu

0058

Bartlová, Alena - Letz, Róbert: Dejepis. Národné dejiny. Pre 3. ročník gymnázií. [Br.], SPN [2005]. 191 s.

0059

Čapek, Vratislav: Některé mezinárodní projekty a koncepce dějepisu ve škole. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 217-229.

0060

Gracová, Blažena: Historie ženy na stránkách současných českých dějepisných učebnic. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 243-256.

0061

Kratochvíl, Viliam: Učebnice dejepisu ako špecifický typ historickej literatúry. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 231-235.

0062

Príklady vyučovania o zločinoch v národnom socializme. Aplikované princípy výučby a učenia sa. = Unterrichtsbeispiele zu den Verbrechen im Nationalsozialismus. Ausgewählte Prinzipien des Lehrens und Lernens. [Zost.]: Hagemann, Ulrich - Kayser, Jörg - Scheller, Henrik. Berlin, Culltus e. v. Bildung-Urteil-Kompetenz 2005. 57 s. slov. a 71 s. nem.

[Z obsahu]: Nižňanský, Eduard: Holokaust na Slovensku, s. 6-9 v slov. jazyku a s. 7-11 z opačnej strany knihy v nem. jazyku.

0063

Suchoňski, Adam: Przesłocac Slowacjii w polskich Podrecznikach do nauczania historii. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 237-242.

Pozri tiež č.: 21, 184, 248.

Pamiatková starostlivosť

0064

Botek, Andrej: Kostol a kláštor kapucínov v Bratislave. In: Bratislava 17, 2005, s. 65-94, fot.

0065

Obuchová, Viera: Technické pamiatky v Mlynskej doline alebo mlyny na potoku Vydrica. In: Bratislava 17, 2005, s. 45-64, fot.

0066

Orosová, Martina: Slovenský monumentológ PhDr. Vendelín Jankovič, CSc. (27.7.1915, Cífer - 2.11.1997, Báhoň). In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 17-22, fot.

0067

Slivka, Michal: Reminiscencia na PhDr. Vendelína Jankoviča. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 10-11.

0068

Škulavík, Peter: Spomienka na spolupracovníka Alexandra Avenaria počas jeho pôsobenia v pamiatkových inštitúciách

v rokoch 1972-1984. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 13-15, fot.

0069

Uličný, Marek: Teologický pohľad na nástenné maľby v presbytériu kostola sv. Jakuba v Levoči. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 153-171, obr.

Pozri tiež č.: 45, 73, 116, 124, 225, 444.

Bibliografia

0070

Bibliografia článkov zo slovenských novín a časopisov 1918-1945. Národopis na Slovensku 1918-1939. [Sprac.]: Sumková, E. - Nepelová, T. - Bohatová, I. - Kostihová, V. Martin, Slovenská národná knižnica 2005. 382 s.

0071

Hausner, Gábor: Vojenská spisba v ranonovovekom Uhorsku. In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 67-82.

0072

Klein, Bohuš: Výberová bibliografia k dejinám a kultúre karpatských Nemcov na Slovensku po roku 1945. In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 100-108.

0073

Mojžišová, Halina: Vendelín Jankovič - personálna bibliografia 1937-1997. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 23-36.

0074

Slovenská historiografia 2003. Výberová bibliografia. [Zost.]: Sedliaková, Alžbeta. In: HČ 53, 2005, č. 4, s. 768-809.

0075

Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. Výberová bibliografia publikovaných prác v rokoch 2000-2004. [Zost.]: Šeďová, Božena. In: Vojenská história 9, 2005, č. 3, s. 133-159.

0076

Snopková, Blanka: Prof. PhDr. et Dr. h. c. Július Alberty, CSc. - výberová personálna

bibliografia. In: Acta historica Neosolientia 8, 2005, s. 7-32, fot.

Pozri tiež č.: 45, 66, 67, 181, 329, 391, 452, 462.

Slovníková literatúra

0077

Encyclopaedia Beliana. Slovenská všeobecná encyklopédia v 12. zväzkoch. Štvrtý zväzok. Eh-Gala. Br., Encyklopedický ústav SAV 2005. 698 s.

Pozri tiež č.: 388.

POMOCNÉ VEDY HISTORICKÉ

0078

Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Zborník. [Zost.]: Ragačová, Júlia. [Aut.]: kol. Br., MV SR - odbor archívov a registratúr 2005. 255 s.

0079

Ďuriška, Zdenko: Laučekovci a Martin. In: BiografŠt 31, 2005, s. 119-134, tab.

0080

Ďuriška, Zdenko: Z histórie rodu Holéci-ovcov. In: BiografŠt 31, 2005, s. 135-183, tab.

0081

Federmayer, Frederik: Genealogický pohľad na prešporských mestských notárov druhej polovice 16. storočia. In: ZbFFU-Kom-Historica 46, 2005, s. 99-132, fot.

0082

Genealogicko-heraldický hlas. 15, 2005, č. 1, 80 s.; č. 2, 72 s.

0083

Graus, Igor: K niektorým aktuálnym problémom faleristiky. In: SlArchiv 40, 2005, č. 1, s. 103-124.

0084

Heraldický register Slovenskej republiky. Zv. 4. [Zost.]: Kartous, Peter - Vrteľ, Ladislav. Br. - Martin, MV SR - MS 2005. 295 s., reg.

0085

Keresteš, Peter: Najstarší kongregačný protokol Nitrianskej stolice a jej správa v rokoch 1572-1607. In: *SlArchiv* 40, 2005, č. 1, s. 31-48.

0086

Marsina, Richard: Najstaršie mestské privilegium Banskej Štiavnice. In: *SlArchiv* 40, 2005, č. 2, s. 39-48.

0087

Roháč, Juraj: Kráľovské dekréty v Uhorskej diplomatike. In: *ZbFFUKom-Historica* 46, 2005, s. 89-97.

0088

Sokolovský, Leon: Vyšná Pokoradz a jej pečate do roku 1918. In: *Acta historica Neosoliensia* 8, 2005, s. 39-47.

0089

Vrteľ, Ladislav: Orol v heraldike. (Príspevok k terminológii blazonu.) In: *SlArchiv* 40, 2005, č. 2, s. 76-98, obr.

0090

Vrteľ, Ladislav: Ruža a ľalia v heraldike. In: *SlArchiv* 40, 2005, č. 1, s. 77-101, obr.

0091

Zubko, Peter: Slávenie sviatkov gréckokatolíckmi na území spoločnom s rímskokatolíckmi podľa relácií z roku 1749. In: *Slavica Slovaca* 40, 2005, č. 1, s. 22-33.

Pozri tiež č.: 13, 20, 117, 121, 123, 128, 188, 203, 425, 443, 471.

PRÍBUZNÉ VEDNÉ ODBORY

PRAMENE (knihy)

0092

Bačíková, Lucia: Podľa nasleduj ma! Zo spomienok tajne vysvätených kňazov 1950:1989. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2005. 335 s., reg. mený.

0093

Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése. Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez. Zv. 1. 1526-1532. [Zost.]: Erdé-

lyi, Gabriella. Bp., Balassi Bálint Intézet - Magyar Országos Levéltár - Szechenyi Könyvtár 2005. 455 s.

0094

Holokaust na Slovensku. Zv. 6. Deportácie roku 1942. [Ed.]: Nižňanský, Eduard. Br., Nadácia Milana Šimečku 2005. 646 s., reg. menný, miestny.

0095

Holokaust na Slovensku. Zv. 7. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority (náčrt problému). [Ed.]: Nižňanský, Eduard. Br., Nadácia Milana Šimečku - FF UK 2005. 120 s. Reg. menný, miestny.

0096

Listy Jána Francisciho. Zv. 2. [Pripr.]: Eliáš, Michal. Martin, MS 2005.

0097

Matunák, Michal: Krupinský krajinský snem v novembri a decembri 1605. Vydané pri príležitosti 400. výročia zasadania uhorského snemu v Krupine. [Ed.]: Lukáč, Miroslav. Krupina, Mesto Krupina 2005. 39 s., fot.

príl.

0098

Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945-1953 v dokumentoch. Zv. 1. [Ed.]: Gabzdilová-Olejníková, Soňa - Olejník, Milan - Šutaj, Štefan. Prešov, Universum 2005. 259 s.

0099

Rusíni a Ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989 - 1995). Výber z dokumentov. Zv. 1. [Zost.]: Gajdoš, Marián - Konečný, Stanislav. Prešov, Universum 2005. 209 s.

0100

Situačné hlásenia okresných náčelníkov. Január - august 1944. Zost.: Lacko, Martin. Trnava, FF Univerzity sv. Cyrila a Metoda 2005. 270 s.

0101

Turci v Uhorsku. [časť 1.] Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen od tragickej bitky pri Moháči až do Bratislavského snemu. [Aut.]: Bada, Michal - Čičaj, Viliam - Duchoň, Michal - Frimmová, Eva - Graus, Igor - Kamenický, Miroslav - Kohútová, Mária - Mačuha, Maroš - Mrva, Ivan - Skladaná, Jana - Szeghyová, Blanka. Br., Literárne informačné centrum 2005. 365 s., obraz. príl., reg. menný, miestny.

0102

Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty. Zv. 3. Rokovania. (3. november 1938 - 4. apríl 1939.) [Zost.]: Deák, Ladislav. Martin - Br., MS v spolupráci so Slovenským historickým ústavom MS a Archívom MZV SR 2005. 454 s., reg. menný. Contens documents.

0103

We Saw the Holocaust. [Aut.]: kol. Br., Milan Šimečka Foundation 2005. 134 s.

0104

Z prameňov k dejinám 1. Slovenskej republiky 1939 - 1945. 1. diel. Situačné hlásenia okresných náčelníkov. Január - august 1944. [Zost.]: Lacko, Martin. Trnava, FF Univerzity sv. Cyrila a Metoda 2005. 270 s.

Pozri tiež č.: 162, 410, 420.

PRAMENE (v periodikách a zborníkoch)

0105

Baráthová, Nora: Ernest Bethlenfalvy a jeho spomienky. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 260-266, fot.

0106

Drug, Štefan: Niekoľko pohľadov do korešpondencie Jozefa Ambruša. In: BiografŠt 31, 2005, s. 20-27.

0107

Friedl, Jiří - Šrámek, Pavel: Pokus o česko-slovensko-polské vojenské sblíženie v břez-

nu 1938. In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 92-101.

0108

Gaucsík, István: Magyar ipartársulatok válogatott dokumentumai 1924-1938. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 1, s. 149-180.

0109

Gembický, Juraj: Zvony a zvonolejáři v archívnych prameňoch. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 229-245, obr.

0110

Kašiarová, Elena: Pramene k dejinám banníctva a spracovania kovov na Spiši v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 235-244, obr.

0111

Két levél. Illyés Gyula levele. Ladislav Novomeský levele. Dva listy. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 3, s. 73-92.

0112

Lacko, Martin: Dojmy Slovákov zo situácie v obsadenej časti ZSSR 1941-1942. (O jednom neznámom prameni.) In: SIPĽ 90, 2005, č. 4, s. 511-517.

0113

Lacko, Martin: O niektorých menej známych povstaleckých dokumentoch. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 317-324.

0114

Lacko, Martin: Spomienka učiteľa z poľského pohraničia. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 325-327.

0115

Lisková, Henrieta: Požiare, suchá, záplavy, epidémie, prírodné katastrofy, nebeské a atmosférické úkazy očami stredovekých kronikárov Levoče a Spiša. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 57-67.

0116

Mačuha, Maroš: Hrad Sklabiňa v archívnych prameňoch Révaiovcov. In: Monu-

mentorom tutela 16, 2005, s. 179-191, fot., obr.

0117

Mačuha, Maroš: Listy Matúša Ivanku, prefekta turčianskych majetkov rodu Révai, z rokov 1601-1625. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 93-110.

0118

Maňovčík, Augustín: Z korešpondencie Mila Urbana s Mikulášom Gacekom. In: BiografŠt 31, 2005, s. 97-118.

0119

Mrva, Ivan: Slovenská listina grófa Juraja Erdődyho pre obyvateľov obce Hradište pod Vrátnom. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 311-315.

0120

Nemeš, Jaroslav: Testament levočského farára Mollera z roku 1558 a problém jeho konfesionality. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 63-71.

0121

Oslnský, František: Notársky rotulus Jána z Gostyňa zo začiatku 14. storočia a Slovensko. In: SlArchiv 40, 2005, č. 1, s. 3-21, fot.

0122

Petruf, Pavol - Segeš, Dušan: Memorandum Karola Sidora a slovenská otázka z júna 1943. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 123-150.

0123

Pramene. In: Archivum Sala 2, 2005, s. 125-157.

0124

Rábik, Vladimír: Mestské hradby vo svetle stredovekých písomných prameňov. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 207-218, fot.

0125

Ragač, Radoslav: Maliar Jakub Khien starší v písomných prameňoch banskobystrickej proveniencie. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 247-256.

0126

Schvarc, Michal: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1.-14.7.1941. In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 102-108.

0127

Štibraná, Ingrid: Osudy pálfyovských zbierok červenokamenskej línie vo svetle archívnych dokumentov. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 219-227.

0128

Tandlich, Tomáš: Židia stredovekej Bratislavy v listinných prameňoch uhorských panovníkov. In: SlArchiv 40, 2005, č. 1, s. 23-30.

0129

Žáček, Pavel: KGB na ceste ke komunizmu. In: Pamäť národa 2005, č. 1, s. 42-57. Pozri tiež č.: 85, 140.

Geografia a kartografia

0130

Historické mapy. Zborník. [Zost.]: Pravda, Ján. [Aut.] kol. Br., Kartografická spoločnosť SR 2005. 255 s.

Pozri tiež č.: 382.

Onomastika a toponomastika

0131

Pišút, Peter: O pôvode názvov dunajských ostrovov Alberwerd a Rudten Leber. In: Bratislava 17, 2005, s. 31-43, fot., obr., mp.

Archeológia

0132

Bobák, Ján: Archeológ a národopisec Lubor Niederle (1865-1944). (K 140. výročiu narodenia.) In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 158-160, fot.

0133

Ján Lichardus 1939-2004. Biografia, bibliografia, spomienky. Nitra, Archeologický ústav SAV 2005. 105 s.

0134

Lamiová-Schmiedlová, Mária: Archeológ Stanislav Šiška (1935-2001). (K nedožitým 70. narodeninám.) In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 202-204, fot.

0135

Plachá, Veronika: Archeológ Josef Zavadil (1855-1936). (K 150. výročiu narodenia.) In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 178-180, fot.

Pozri tiež č.: 18, 184.

II. CHRONOLOGICKÁ ČASŤ

DEJINY SLOVENSKA

PRÁCE PRESAHUJÚCE VYMEDZENIA CHRONOLOGICKÝCH OBDOBÍ

Politika a vojensťvo

0136

Ferko, Milan: Kráľovská pomsta a iné politické vraždy a záhadné úmrtia v našich dejinách. Br., Ofprint 2005. 187 s.

Pozri tiež č.: 169, 259, 329.

0137

Dangl, Vojtech: Bitky a bojiská v našich dejinách. Od Samovej ríše po vznik stálej armády. [Br.], Perfekt [2005]. 243 s., reg.

Pozri tiež č.: 58, 74.

Židovská problematika

0138

Mlynárik, Ján: Dějiny Židů na Slovensku. P., Academia 2005. 358 s., bibliografia, reg. menný.

Spoločnosť, spolky

0139

Bernátová, Viera: Právo a bezprávie v živote Barbory Rakovskej. In: Archivum Sala 2, 2005, s. 83-94.

0140

Kujbusné Mecsei, Éva: Práva žien v mesztečku Nyíregyháza v zrkadle testamentov. In: Archivum Sala 2, 2005, s. 95-109.

Pozri tiež č.: 127.

Mestá, obce, regióny

0141

Bielik, Miroslav a kol.: Kľakovská dolina. Martin, Matica slovenská 2005. 139 s.

0142

Brezno v premenách času. [Zost.]: Štulrajterová, Anna - Weiss, Ján. Banská Bystrica, Štúdio Harmony pre Mesto Brezno 2005. 255 s.

0143

Đurčo, Marek - Mikula, Anton: Obec Dubodiel. Dejiny od najstarších čias po súčasnosť. Zvolen, Technická univerzita 2005. 375 s.

0144

Encyklopédia miest a obcí Slovenska. [Zost.]: Šülle, Peter ml. [Aut.]: kol. Lučenec, Vyd. PS - Line 2005. 960 s., reg. obcí, zoznam miestnych častí obcí, použitá literatúra.

0145

Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. [Szerkesztete]: Czoch, Gábor - Kocsis, Aranka - Tóth, Árpád. Pozsony [Br.], Kalligram 2005. 486 s., obr. príł.

0146

Gerát, Rudolf - Ščuryová, Mária - Velička, Jaroslav: Čadca. Čadca, Mesto Čadca 2005. 343 s.

- 0147
História obce Široké 1320-2005. [Aut.]: Neupauer, František - Bartoš, Stanislav - Hajdučinová, Helena. Široké, Obecný úrad 2005. 31 s.
- 0148
Choma, Branislav: Z dejín obce Liptovského Hrádku a okolia. Br., LUFEMA 2005. 134 s.
- 0149
Ignác, Peter: Meno tejto cesty je Okamih... Od minulosti po súčasnosť. Obec Dubová. 1355-2005. Dubová, Obecný úrad 2005. 75 s.
- 0150
Jurkovič, Emil: Dejiny kráľovského mesta Banská Bystrica. [Ed.]: Patráš, Vladimír. Banská Bystrica, Pribicer 2005.
- 0151
Kumlik, Emil: Bratislava - Pozsony - Pressburg. 1907. Ilustrovaný sprievodca. Br., Albert Marenčin vo vyd. Prístrojová technika 2005. 142 s.
- 0152
Martuliak, Pavol: Banská Bystrica - kolíska vzdelanosti. Sedemstopäťdesiat rokov banskobystrického školstva. Banská Bystrica, TRIAN 2005. 317 s., literatúra, obraz. príl.
- 0153
Maňugová, Soňa - Kurjaková, Eva - Trnka, Róbert: Zákamenné. Monografia. Zákamenné, Obec 2005. 363 s., reg.
- 0154
Mi hagyta ránk a századok? Šamorín, WANTED design 2005. 250 s.
- 0155
Michnovič, Imrich: Vranov nad Topľou v 20. storočí. (Časť 2. 1948-2000.) Mesto Vranov nad Topľou 2005. 349 s.
- 0156
Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice. Zv. 1. [Ed.]: Nagy, Imrich - Graus, Igor. [Aut.]: kol. Banská Bystrica, Katedra histórie FHV UMB - Štátna vedecká knižnica 2005.
- 0157
Murcko, Michal - Pavelčíková, Monika - Števík, Miroslav: Sulín. Sulín, Obecný úrad 2005. 100 s.
- 0158
Palenčár, J. - Tokár, J. - Šidelský, P.: Vyšný Slavkov. Prešov, 2005. 176 s.
- 0159
Presinszky, Lajos: Somorja és Tejfalu múvelődéstörténete. Šamorín, Albert Marenčin - Vydavateľstvo PT 2005. 166 s.
- 0160
Presinszky, Lajos - Varga, Lajos - Kertészová, Oľga: Mit Haytak ránk a századok? Fejezetek Vajka történelemből. = Kapitoly z dejín obce Vojka nad Dunajom. Šamorín, WANTED Design 2005. 249 s. maď. textu, 48 s. slov. textu.
- 0161
Sebedražie 1245-2005. [Zost.]: Remiášová, Marta. Martin, Neografia 2005. 141 s.
- 0162
Sympóziu o Tatrách. Dokumenty, vyhlásenia nezávislých inštitúcií, alternatívne návrhy a pohľad historikov. [Zost.]: Körnerová, Vlasta - Jozefčeková, Klaudia - Pavlík, Ján - Ďurinová, Ingrid. Liptovský Hrádok, A-projekt n.o. 2005. 108 s.
- 0163
Szabó, Ivan - Švihran, Ladislav: Vzácne návštevy Bratislavy. Poprad, Nakladateľstvo Región 2005. 235 s., pramene a lit.
- 0164
Trubíni, Jozef - Trubíni, Luboš: Nová Ves nad Žitavou. Nová Ves nad Žitavou, bez vyd. 2005. 115 s.
- 0165
Vateha, Marko: Stropkov. Metamorfózy a veci neznáme. Svidník, Tlačiareň svidnícka 2005. 150 s.

0166

Vérce, Miklós: Štúrovo na pohľadniciach 1895-2005. Štúrovo, VADAŠ 2005. 145 s. Pozri tiež č.: 22, 264, 271.

Národy a národnosti

0167

Kim s a Slovácy? Historia, kultura, tozsamošac. [Red.]: Purchala, Jacek - Vášáryová, Magda. Kraków, Miedzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie 2005. 219 s. [Z obsahu]: Kováč, Dušan: Slovácka tozsamošac w procesiehistorycznym, s. 57-65; Zemko, Milan: Europa Środkowa a Slovácka- terażniejszošac i przyszłošac w cieniu przeszłošci, s. 125-133; Dvořák, Pavel: Koniec wodza, s. 169-186.

0168

Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti - vzťahy a konflikty. [Zost.]: Šutaj, Štefan. [Aut.]: kol. Prešov, Universum 2005. 306 s

0169

Verešš, Marián: Slovensko. Formovanie sa územia a národa. Br., UK Bratislava 2005. 176 s., príl. map. Pozri tiež č.: 145, 329.

Hospodárstvo

0170

Zborník prednášok zo seminára Z histórie medenorodného baníctva v banskobystričkom regióne 23. - 24. 6. 2005 Špania Dolina. [Ed.]: Kladivík, Eugen. Banská Bystrica, KB press pre SBM v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu 2005. 204 s.

Veda, technika a kultúra

0171

Kapellerová, Alica - Kovács, László: Stoppäťdesiat rokov bratislavskej detskej nemocnice. Br., SAP, spol. s r. o. 2005. 200 s., zoznam obrázkov, zoznam tabuliek.

0172

Minárik, Jozef: Pestrý obraz Trnavy v staršom slovenskom písomníctve (stredovek - renesancia - barok - klasicizmus). In: Kniha 2005, 2005, s. 32-59.

0173

Petrík, Ján: Spišskonovoveské kúpele. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 272-275.

0174

Radváni, Hadrián: Kapitulská a Arcibiskupská knihtlačiareň v Trnave. In: Kniha 2005, 2005, s. 61-80.

Pozri tiež č.: 152, 294, 382, 450.

DOBA RÍMSKA

0175

Kovács, Péter - Kuzmová, Klára: Roman Sarcophagi from Krásna Hôrka (Slovakia). In: SlArch 53, 2005, č. 1, s. 123-131, fot., obr.

0176

Nešporová, Tamara: Poznámky k súčasnému stavu rímskeho nápisu v Trenčíne. In: ZbSNM 99-Archeológia 15, 2005, s. 55-62.

0177

Schmidtová, Jaroslava: Antickí bohovia a hrdinovia v Gerulate. In: Bratislava 17, 2005, s. 19-30, obr., fot. Pozri tiež č.: 451.

ODPRÍCHODU SLOVANOV DO ROKU 1301

0178

Đurica, Milan S[tanislav]: Stredoveké korene slovenskej štátnosti. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 113-118.

0179

Zábojník, Jozef: K interpretácii hrobových príloh z pohrebísk obdobia avarského kaganátu na Slovensku. In: Študijné zvesti AÚ SAV 37, 2005, s. 29-49.

Pozri tiež č.: 123, 167, 208, 210.

VEĽKÁ MORAVA

0180

Hanuliak, Milan: Pohrebný inventár z veľkomoravských hrobov a jeho schopnosť priblížiť sociálny status jedincov. Abstrakt. In: Študijné zvesti AÚ SAV 37, 2005, s. 55.

0181

Kijevtől Kalocsáig. [Ed.]: Petrovics, István. Bp., METEM 2005.

[Z obsahu]: Boba, Imre: „Morviana“ egy Közép-Európa születéséről írott sztrák tanulmányban. Szűkópróba, s. 167-173; Eggers, Martin: A „Nagymorva Birodalom“ képe Boba Imre Moravia's History Reconsidered című munkájának megjelenéséig, s. 175-199; Bowlus, Charles Richard: Gondolatok Boba Imre Moravia történetéről valott nézeteikapsán, s. 201-218; H. Tóth, Imre: Mosaburg és vidéke Cirill és Metód idején, s. 261-267; Petrovics, István: Boba Imre és a Nagymoravia-kérdés, s. 273-282, mp.; Boba Imre (University of Washington, Seattle, W. A.) műveinek bibliográfiája, s. 301-307.

0182

Marinčák, Šimon: Slovanská liturgia - liturgické dedičstvo byzantskej misie z 9. storočia? In: Slavica Slovaca 40, 2005, č. 1, s. 34-62.

Pozri tiež č.: 22.

OBDOBIE 906 – 1301

0183

Bugan, Bystrík: Biskup Bystrík v slovenských dejinách. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 13-24.

0184

Dvořák, Pavel: Stopy dávnej minulosti. Zv. 4. Slovensko v uhorskom kráľovstve. Budmerice, Vyd. Rak 2005. 240 s., reg. výberový.

0185

Fiala, Andrej: Taliani medzi hosťami pri Kráľovskom potoku na Spiši. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 151-160, obr.

0186

Chmeľová, Jana: Uhorsko a križiacke výpravy od konca 11. storočia do druhého desaťročia 13. storočia. In: ZbFFUKom-Historica 46, 2005, s. 15-58.

0187

Ivanič, Peter: Komunikácie na Pohroní v období stredoveku. In: HČ 53, 2005, č. 4, s. 617-632.

0188

Kerec, Darja: Balogovci - predkovia významného rodu Sėčiovcov. In: HČ 53, 2005, č. 3, s. 429-442.

0189

Lukačka, Ján: Hungary's Political Culture under the Arpád Dynasty, s. 87-100. In: Political Culture in Central Europe (10th - 20th Century). Part 1. Middle Ages and Early Modern Era. Prague, 2005, s. 87-100.

0190

Lysý, Miroslav: Nemecké výboje proti Uhorsku v 11. storočí. In: Vojenská história 9, 2005, č. 2, s. 22-44.

0191

Ruttkey, Alexander T. - Mosný, Peter: Vzťah medzi Slovenskou Lupčou a Banskou Bystricou z hľadiska genézy stredovekých miest. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 49-55.

0192

Števík, Miroslav: Z dejín osídlenia a verejnej správy Spiša. Stará Ľubovňa, Ľubovnianske múzeum 2005. 63 s.

0193

Štulrajterová, Katarína: Antiklerikálna politika palatína Dionýza a jej dopad na Spišskú cirkev. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 7-34.

Pozri tiež č.: 12, 86, 124, 196, 197, 202, 203, 233.

OBDOBIE 1301 – 1526

0194

Z Bardejova do Prešporku. Spoločnosť, súdnicstvo a vzdelanosť v mestách v 13. - 17. storočí. [Eds.]: Csukovits, Enikő - Lengyelová, Tünde. [Aut.]: kol. Prešov - Bratislava, FF Prešovská univerzita - HÚ SAV 2005. 308 s.

Pozri tiež č.: 167, 458.

Politika a vojenstvo

0195

Hollý, Karol: Kňazná Salomea a uhorsko-poľské vzťahy v rokoch 1214-1241. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 3-27.

0196

Lisková, Henrieta: Obraz politiky panovníckeho dvora na vývoji mesta Banská Bystrica do konce 15. storočia. In: Annales historici Prešovensis. Anno 2005, s. 99-110.

0197

Segeš, Vladimír: Prešporský pitaval. Zločin a trest v stredovekej Bratislave. Br., Perfekt 2005. 220 s., pramene a literatúra, výberový menný a miestny reg.

0198

Eliáš, Štefan: Zápoľskí a Moháč 1526. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 245-248.

0199

Jurok, Jiří: Čestí husité a katolíctví kondotieri z Moravy na Slovensku v 15. stolytí (období husitství). In: Vojenská história 9, 2005, č. 3, s. 3-25.

0201

Kučera, Matúš: Otázky husitstva a husitizmu. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 27-49.

Pozri tiež č.: 78, 123, 192, 210, 233.

Cirkev a náboženstvo

0202

Skalská, Monika: Zaniknuté stredoveké kostoly a patrocíniá v juhozápadnom Gemeri. In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 23-30.

Pozri tiež č.: 207, 213, 226, 233.

Spoločnosť

0203

Đurková, Mária: Radvanskovci z Radvane. Najstaršie dejiny rodu. In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 13-22, tab.

0204

Chalupecký, Ivan: Zápoľskí a Spiš do roku 1526. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 37-52.

0205

Neumann, Tibor: Választott nemesi esküdtetek Nyitra megyében. (Az 1486. évi 8. tc. végrehajtása) In: Századok 139, 2005, č. 2, 261-289.

0206

Sroka, Stanisław A.: Sobášna politika Hedvivy Zápoľskej. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 55-61.

Pozri tiež č.: 93, 188, 233.

Regióny, mestá

0207

Domenová, Marcela: Prešov na prelome stredoveku a novoveku. Príspevok k dejinám duchovnej a hmotnej kultúry. In: Monumentorum tutela 16, 2005, s. 283-293, fot., tab.

Pozri tiež č.: 191, 194, 196, 233.

Osídlenie

0208

Hanuliak, Milan - Varsik, Vladimír: Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach. In: SIArch 53, 2005, č. 1, s. 133-164, obr., tab., grafy.

0209

Rábik, Vladimír: Osídlenie a národnostný ráz makovického panstva v stredoveku. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 26-54, mp. tab.

0210

Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša. (Stredoveký Spiš.) [Zost.]: Števík, Miroslav. Stará Ľubovňa, Ľubovnianske múzeum 2005. 63 s.

Národy a národnosti

0211

Rábik, Vladimír: Rusíni a valašské obyvatelstvo na východnom Slovensku v stredoveku. In: HČ 53, 2005, č. 2, s. 217-242.

Hospodárstvo

0212

Koóšová, Petra: Kontakty medzi Talianskom a územím dnešného Slovenska v oblasti sklárskej produkcie na prelomu stredoveku a novoveku. In: Archaeologia historica 30/05 2005, s. 497-506. Pozri tiež č.: 115, 187.

Veda, kultúra

0213

Ševčíková, Zuzana - Obuchová, Viera: Niektoré nové poznatky k dvorcom cisterciotov v Bratislave. In: ZbFFUKom-Historica 46, 2005, s. 65-88, fot. Pozri tiež č.: 115, 207.

OBDOBIE 1526 – 1780

Politika a vojenstvo

0214

Duchoň, Jozef: František II. Rákoczi a jeho Košice. Košice, Vyd. Interart - Ing. Viľiam Jalakša 2005. 135 s.

0215

Lengyelová, Tünde: Procesy s bosorkami v Nitrianskej a Bratislavskej stolici v 16. - 18. storočí. In: Archivum Sala 2, 2005, s. 30-49.

0216

Márkusné Vörös, Hajnalka: Proces s galejníkmi z roku 1674 v spisoch Vespriemskej kapituly. In: Archivum Sala 2, 2005, s. 65-72.

0217

Ochránková, Alena: Mravnostná kriminalita v Trnave v 18. storočí. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 95-110.

0218

Politický zrod novovekej strednej Európy. 500. výročie narodenia Ferdinanda I. zakladateľa habsburskej monarchie. [Zost.]: Baďurík, Jozef - Sládek, Kamil. [Aut.]: kol. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2005. 201 s.

0219

Povstanie Františka Rákocziho 1703-1711 (v novšom priblížení). Rákoczi-szabadságharc 1703-1711 (újabb megközelítésben). [Ed.]: Kónya, Peter. Prešov, FF Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 363 s.

0220

Strešňák, Gábor: Vraždy novorodencov v Bratislavskej stolici v 17. - 19. storočí. In: Archivum Sala 2, 2005, s. 50-64.

0221

Graus, Igor: Hradní kapitáni a puškárski majstri v službách mesta Banskej Bystrice v 16. storočí. In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 60-66.

0222

Kowalská, Eva: Ozbrojená moc v procese rekatolizácie (náčrt problematiky). In: Vojenská história 9, 2005, č. 2, s. 45-54. Pozri tiež č.: 71, 78, 81, 85, 97, 226, 233, 483.

Cirkev, náboženstvo

0223

Czenthe, Miklós: Die Reformation in Oberungarn bei den Zipser Sachsen. [Hg.]: Leppin, Volker - Wien, Ulrich A. In: Konfessionsbildung und Konfessionskultur in Siebenbürgen in der Frühen Neuzeit. Franz Steiner Verlag 2005, s. 153-163.

0224

Malovcová, Božena: Spišskopodhradská synoda a jej význam pre vývoj evanjelickej cirkevnej správy na Spiši. In: SIArchiv 40, 2005, č. 2, s. 50-61, obr.

0225

Pötzl-Malíková, Mária: Ku vzniku prvého morového stĺpa v Banskej Štiavnici a jeho významu v cirkevnom živote mesta. In: Ars 38, 2005, č. 2, s. 160-171, fot.

0226

Sambucus. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky. [Zodp. red.]: Škoviera, Daniel. Trnava, Trnavská univerzita 2005. 260 s.

[Z obsahu]: Juríková, Erika: Pôsobenie Rehole kazateľov a panien svätého Dominika v Trnave podľa Notície Mateja Bela v konfrontácii s historickou skutočnosťou, s. 101-121, príloha: Belius, M.: Notitia Hungariae novae historico-geographica. Pars II., tomus II. Viedeň, 1735, s. 31-34; Zborovjan, Martin: Cholerová epidémia a sociálne nepokoje roku 1831 v latinskej kronike gréckokatolíckej farnosti Slanské Nové Mesto, s. 169-183; Šimončič, Jozef: Peter Pázmaň a Slováci v Trnave, s. 185-193, príloha: Fundácia Petra Pázmaňa obohoslužbách pre Slovákov v trnavskom františkánskom kostole; Dzurňáková, Zuzana: Emblémy v edukačno-vzdelávacej činnosti trnavských jezuitov, s. 195-205; Dobrotková, Marta: František II. Rákoci a bitka pri Trnave roku 1704, s. 207-219, príloha: Manifestum principis Ráczy (1703).

0227

Tomeček, Oto: Náboženské pomery v drevorubačských uhliarskych osadách v chotári Banskej Bystrice do polovice 19. stor. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 69-77.

Pozri tiež č.: 7, 120, 202, 207, 213, 216, 222, 232, 243, 245, 249.

Spoločnosť

0228

Dikáciová, Diana: Inventár cenností grófký Eufrozíny Balassovej z roku 1630. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 305-309.

0229

Duchoň, Michal: „Maličký statek, který mi Pan Buh propustil“. Dom a domácnosť malokarpatských mešťanov v 17. storočí vo svetle testamentov a pozostalostných inventárov. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 51-78.

0230

Holčík, Štefan: Korunovačné slávnosti - Bratislava. 1563-1830. Br., Ikar 2005. 95 s., reg. menný.

0231

sedlák, Peter: Rollovci na východnom Slovensku. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 73-95.

0232

Tomová, Ivana: Duchovný život trnavského mešťana na základe analýzy testamentov z 1. polovice 18. storočia. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 79-93.

Pozri tiež č.: 93, 119, 204, 233, 234.

Regióny, mestá

0233

Bártfától Pozsonyig. Városok a 13-17. században. [Ed.]: Csukovits, Enikő - Lengyel, Tünde. Bp., MTA Történettudományi Intézete 2005. 402 s.

0234

Idóvel paloták... [Zost.]: G. Etényi, Nóra - Horn, Ildikó. Bp., Balassi Kiadó 2005.

[Z obsahu]: Lengyel, Tünde: Thurzó György nádor biccesei udvara, s. 127-143; S. Lauter, Éva: Pozsony városa új szerepben, s.144-171, fot.; Kalmár, János: Királyné-koronázás Pozsonyban 1714-ben, s. 215-231.

0235

Juríková, Erika: Matej Bel a Trnava. In: Kniha 2005, 2005, s. 317-321.

Pozri tiež č.: 194, 207.

Národy a národnosti

0236

Udvari, Ištvan: Rusyns'ki čoloviči imena komitatu Šaroš za časiv Miriji Tereziji. In: Studia Slavica 50 2005, č. 3-4, s. 393-399, tab.

Hospodárstvo

0237

Francová, Zuzana: Bratislavský hodinár Johann Georg Werndle (1738-1825). In: Bratislava 17, 2005, s. 137-139, fot.

0238

Graus, Igor: Zápas Banskej Bystrice s turzovsko-fuggerovským mediarskym podnikom o banské a troskové odvaly. In: HČ 53, 2005, č. 2, s. 243-253.

0239

Petrik, Jozef: Vývoj metalurgie železa na Spiši. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 113-138, obr.

Pozri tiež č.: 115, 117, 212.

Veda, kultúra, technika

0240

Baďurík, Jozef: Miesto trnavskej univerzity (1635-1777) v rozvíjaní vzdelania a kultúry na Slovensku. In: SAS 34, 2005, s. 331-346.

0241

Čičaj, Viliam: Das französische Buch und der mitteleuropäische Leser in der Periode der Neuzeit. In: Est-quest: Transferts et réceptions dans le monde du livre en Europe (17e - 20e siècles). Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2005, s. 143-150.

0242

Duchoň, Michal: Príspevok ku knižnej kultúre obyvateľov Modry a Svätého Jura v 17. storočí. In: Kniha 2005, 2005, s. 8-12.

0243

Frimmová, Eva: Založenie jezuitského kolégia a kňazského seminára v Trnave v 16. storočí. In: Kniha 2005, 2005, s. 14-30.

0244

Kordoš, Jozef: Historický epos o vzniku Trnavy Tynavia nascens (Štefan Čiba, 1706) In: Kniha 2005, 2005, s. 108-114.

0245

Libri prohibiti. La censure dans l'espace habsbourgeois 1650-1850. [Ed.]: Ducreux, Marie Elizabeth - Svatoš, Martin. Leipzig, Leipziger Universitätsverlag 2005. 244 s.

[Z obsahu]: Čičaj, Viliam: Les bibliothèques privées en milieu urbain et la censure du 16e siècle au 18e siècle dans les régions de la Slovaquie actuelle, s. 117-128; Kowalská, Eva: Die evangelischen Geistlichen als Zensoren und Distributoren von Büchern: Der Fall Michael Institoris Mossotzy (1731-1803), s. 141-150.

0246

Nevrlý, Mikuláš - Čomaj, Ján: Šachová Bratislava. Br., Albert Marenčin vyd. PT 2005. 165 s., reg. menný.

0247

Pšenák, Jozef: Jan Amos Komenský tvorca školských divadelných hier. In: ZbFFU-Kom-Paedagogica 17, 2005, s. 127-138.

0248

Sipekiová, Nicol: François Antoine Pomey (1618-1673) - pedagóg a autor učebníc. In: Kniha 2005, 2005, s. 183-186.

0249

Žibritová, Gabriela: Mediálna vojna v poslednej štvrtine 17. storočia. (Kurtzer und wahrhaffter Berichts-Auszug,... Trnava 1675 a jeho európsky ohlas.) In: Kniha 2005, 2005, s. 208-220.

Pozri tiež č.: 7, 49, 50, 71, 109, 115, 125, 207, 213, 226.

OBDOBIE 1780 – 1918

0250

Sojková, Zdenka: Knižka o životě Ludovíta Štúra. P., Slovensko-český klub 2005.

Politika a vojenstvo

0251

Chovanec, Jaroslav - Červeňanský, František: Názory Ludovíta Štúra na štát a právo. Br., Vydavateľstvo Procom 2005.

0252

Jurčišinová, Nadežda: Angažovanosť Andreja Halašu v národnom živote Slovákov (príspevok k životu a dielu). In: Annales historici Prešovensis. Anno 2005, s. 129-141.

0253

Lajčiak, Ladislav: Štefan Záhorský a jeho doba (28. 4. 1817 - 23. 2. 1863). In: BiografŠt 31, 2005, s. 184-194.

0254

Liptáková, Helena: Štátne zastupiteľstvo na Spiši v rokoch 1850-1861. In: SlArchiv 40, 2005, č. 2, s. 63-74.

0255

Matula, Vladimír: Ludovít Štúr a začiatky formovania generácie mladých synov Slovenska. In: HČ 53, 2005, č. 4, s. 643-658.

0256

Milan Rastislav Štefánik 1880-1919. Zborník. [Ed.]: Čelko, Vojtech. P., Slovenský literárny klub v ČR 2005.

0257

Milan Rastislav Štefánik, T. G. Masaryk a vznik Česko-slovenska. [Ed.]: Cigánková, Vlasta. Brezová pod Bradlom, Mesto Brezová pod Bradlom 2005.

[Z obsahu]: Chovančíková, Irena: 125. výročie narodenia Milana Rastislava Štefánika, s. 13-17; Čaplovič, Miloslav: Reflexie odkazu generála M. R. Štefánika v českej a slovenskej spoločnosti (1919-1939), s. 17-28; Ferenčuhová, Bohumila: M. R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska, s. 29-42; Husár, Jozef: Starostlivosť M. R. Štefánika o Slovákov a Slovensko, s. 43-58; Kováč, Dušan: T. G. Masaryk, M. R. Štefánik a idea česko-slovenského štátu.

0258

Petheó, Attila: Az 1849. augusztus 3-i komáromi kotörés története. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 2, s. 45-61.

0259

Political Culture in Central Europe (10th - 20th Century). Part 2. 19th and 20 Centuries. [Ed.]: Hułas, Magdalena - Pánek, Jaroslav. [In Cooperation with]: Baron, Roman. Warsaw, Institute of History Polish Academy of Sciences Warsaw - Institute of History Academy of Sciences of 2005. 363 s.

[Z obsahu]: Kováč, Dušan: Nationalism and Political Culture in Austria-Hungary in the Period of Dualism, s. 71-88; Kamenec, Ivan: Political Culture in Slovakia after 1918: the Ideal and the Reality, s. 113-120; Zavacká, Marína: Political Culture. Reflected in Communist Myths, s. 351-364.

0260

Škvarna, Dušan: Ľudovít Košut očami slovenských patriotov v 2. tretine 19. storočia. In: *Annales historici Prešovensis*. Anno 2005, s. 111-117.

0261

Štilla, Miloš: Martin Čulen a slovenská politika v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 19. storočia. In: *HČ 53*, 2005, č. 1, s. 29-43.

0262

Tajták, Ladislav: Separatistické a dezintegrčné tendencie na Slovensku v 19. a 20. storočí. In: *Acta historica Neosoliensia* 8, 2005, s. 113-118.

0263

Varga, Ladislav: Hviezdzny generál. Tajomstvá života a smrti Milana Rastislava Štefánika. Žilina, Knižné centrum 2005. 147 s.

0264

Hradský, Juraj: Napoleon a Bratislava. 1805, 1809. Br., Albert Marenčin vyd. PT 2005. 134 s., literatúra.
Pozri tiež č.: 21, 22, 266, 270, 276, 288, 294, 315, 318, 323, 331, 462.

Cirkev, náboženstvo

0265

Caban, Peter: Banskštiavnická diecéza a boj proti alkoholizmu v spolkoch striezlivosti. Banská Bystrica - Badín, Kňazský seminár Františka Xaverského 2005. 142 s.

0266

Daniš, Vladimír: K činnosti duchovenstva, svetskej katolíckej a evanjelickej inteligencie pri vzniku slovenského katolíckeho politického hnutia. In: *Studia historica Nitriensia* 12, 2005, s. 69-83.

0267

Martin Kollár 13.10.1853 - 26. 1.1919 poslanec uhorského snemu, správca Spolku sv. Vojtecha, redaktor a vydavateľ Katolíckych novín. Zborník. [Zost.]: Čechová,

Františka. [Aut.]: kol. Trnava, FF Univerzity sv. Cyrila a Metoda 2005. 148 s.
Pozri tiež č.: 227, 253, 292.

Židovská problematika

0268

Poláčková, Zuzana: A nemzetközi nem állami intézmények és zsidó szervezetek szerepe az első világháború utáni kisebbségvédelem kialakulásában. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7, 2005, č. 3, s. 4-13.

0269

Rybářová, Petra: Prejavy politického antisemitizmu v Nitrianskej župe v osemdesiatych rokoch 19. storočia. In: *HČ 53*, 2005, č. 3, s. 443-465.

0270

Sas, Andor: A pozsonyi zsidóság 18. és 19. századi jog- és gazdaságtörténetéhez. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7, 2005, č. 4, s. 269-284.

Regióny, mestá

0271

Benyovszky, Karl: Železná studnička. Br., Albert Marenčin - vyd. PT 2005. 92 s.
[Z obsahu]: Benyovszky, Karl: Železná studnička, s. 15-68; Ortvay, Tivadar: Mlynská dolina (Mühlthal, Malomvölgyi út), s.69-91.
Pozri tiež č.: 275.

Spolky

0272

Caban, Peter: Banskobystrická diecéza a boj proti alkoholizmu v spolkoch triezvosti. Banská Bystrica, Kňazský seminár sv. Františka Xaverského 2005. 141 s.

0273

Hradská, Katarína: Slobodomurárske lóže v Bratislave. Br., Albert Marenčin vyd. PT - vyd. Ivan Štefánik 2005. 158 s., literatúra, reg. slobodomurárskych lóží.

0274

Pekařová, Katarína: Podiel osobností trnavského regiónu na činnosti Bratislavského prírodovedného spolku do roku 1918. In: Kniha 2005, 2005, s. 269-276. Pozri tiež č.: 265.

Národy a národnosti

0275

Hanák, Jozef: Slováci v Prešporoku. 1825-1918. Br., Albert Marenčin - vyd. PT 2005. 148 s., fot. príl.

0276

Kováč, Dušan: Nacionalizmus a politická kultúra v Rakúsko-Uhorsku v období dualizmu. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 45-56.

0277

Pelčáková, Dagmar: Česko-slovenská anketa v časopise Prúdy z roku 1914 (1919) a otázka vzájomnosti. In: HČ 53, 2005, č. 3, s. 505-522.

Pozri tiež č.: 21, 255, 261.

Hospodárstvo

0278

Besedič, Martin: Americký obchod Tatra banky s firmou Petra Víťazoslava Rovnianka. In: ZbSNM 99-História 45, 2005, s. 101-128, obr.

0279

Derfiňák, Patrik: Dejiny bankovníctva a finančníctva na území šarišského regiónu na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia. In: Annales historici Prešoviensis. Anno 2005, s. 251-255.

0280

Derfiňák, Patrik: Začiatky pôsobenia úvernej (slovenskej) banky v rokoch 1879-1918. In: Annales historici Prešoviensis. Anno 2005, s. 142-168, tab.

0281

Jančura, Marián: Dôsledky útlmu rudného baníctva na Spiši. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 141-151.

0282

Kaľavský, Michal: Debnárstvo na Slovensku po zrušení cechov. In: ZbSNM 99-História 45, 2005, s. 85-98, tab. Pozri tiež č.: 237, 239, 270.

Veda, technika, kultúra

0283

Cintulová, Erika: Gustav Adolf Weisz. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 267-271, fot.

0284

Dobrotková, Marta: Bernolákovci Ján Zbrankovič (1754-1829) a Štefan Nemečkai (1792-1884) a ich prínos ku knižnej kultúre Trnavy a okolia. In: Kniha 2005, 2005, s. 133-138.

0285

Fircáková, Kamila: Martin Branislav Tamaškovič a jeho aktivity v oblasti knižnej kultúry. In: Kniha 2005, 2005, s. 191-200.

0286

Fried, István: Eine vergessene Studie Ján Kollárs. Chronologisch-historische Nachricht über die Ruinen von Salavár und die ersten Anfänge des Christenthums in Pannonien (Ungarn jenseits der Donau). In: Studia Slavica 50, 2005, č. 1-2, s. 81-84.

0287

Kiss, László: Zariadenia proti šíreniu epidémie na území Slovenska počas prvej svetovej vojny. In: Vojenská história 9, 2005, č. 1, s. 87-93.

0288

Kmeť, Miroslav: Slovenské dolnozemske enklávy v reflexii Štúrových politických novín. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 87-101.

0289

Kováč, Dušan - Králiková, Eva - Pauer, Marián: Voyage a travers le monde en images vu par l'objectif de Milan Rastislav Štefánik. Martin, Osveta 2005.

0290

Magdolenová, Amna: Slovenská kultúra v rokoch 1849-1918. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 119-127.

0291

Pekár, Martin: Mníchovský pobyt publicistu a prekladateľa Jána Cádru (1905-1914). In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 103-110.

0292

Politics and Culture in the Age of Joseph II. [Ed.]: Szabo, Franz A. J. - Szántay, Antal - Tóth, István György. Budapest, Institut of History Hungarian Academy of Sciences 2005. 264 s.

[Z obsahu]: Kowalská, Eva: Gottfried van Swieten and the Protestants: the Case of the Mixed Schools, s. 165-173.

0293

Sojtková, Zdenka: Literárny historik Jaroslav Vlček o nedoceneném Ľudovítovi Štúrovi. In: SIL 52, 2005, č. 1, s. 46-56.

0294

The Weight of History in Central European Societies of the 20th Century. Central European Studies in Social Sciences. [Ed.]: Hlavičková, Zora - Maslowski, Nicolas. Praha, CES 2005. 187 s.

[Z obsahu]: Michela, Miroslav: The Question of Slovakia in Hungarian Politics 1920-1927, s. 125-131; Maxwell, Alexander: The „Literary Dialect“ in Slovak Nationalist Thought, s. 132-145; Vörös, László: Some Remarks on Theoretical Approaches in Collective Identification Research in History, s. 163-173.

Pozri tiež č.: 26, 36, 53, 96, 277, 461, 462.

OBDOBIE 1918 – 1993

Politika

0295

Bartlová, Alena: Katolícky zjazd - súčasť predvolebnej agitácie Hlinkovej sloven-

skej ľudovej strany pred parlamentnými voľbami v roku 1935. Andros Probabilis. Sborník prací přátel a spolupracovníků historika Prof.PhDr. Miloše Trapla, CSc., k jeho 70. narodeninám. Matice moravská v Brně - Univerzita Palackého v Olomouci 2005, s. 177-186.

0296

Bartošek, František: Cenzúra ako väzenie ducha (časopis Slovenská jednota). In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 128-146, obr.

0297

Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Sv. 5. [Zost.]: Kárník, Zdeněk - Kopeček, Michal. P., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR - Dokořán 2005. 383 s.

[Z obsahu]: Benko, Juraj: Obraz sovietskeho Ruska a jeho funkcia v slovenskom ľavicovom diskurze, s. 42-65; Fremal, Karol: KSČ vo svetle výsledkov parlamentných volieb v rokoch 1925, 1929 a 1935 na Slovensku, s. 127-152; Londáková, Elena: Vývoj ženskej otázky na Slovensku po roku 1945, s. 194-221.

0298

Čanády, Bruno: Trianon - právne a historické aspekty. In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 31-48.

0299

Čaplovič, Dušan: K otázke počiatkov doby neslobody v slovenských dejinách 20. storočia. In: Pamäť národa 2005, č. 1, s. 4-7.

0300

Dulovič, Erik: Realizácia štátnej politiky županov Košickej župy v rokoch 1923-1928. In: HČ 53, 2005, č. 4, s. 659-695.

0301

Feriancová, Alena: Československo-francúzska zmluva z januára 1924 a „odhalenie“ jej tajného dodatku v nemeckých novinách. In: Studia historica Nitriensia 12, 2005, s. 85-105.

0302

Fremal, Karol: Slovenské národné povstanie a Sovietsky zväz. In: *Acta historica Neosoliensia* 8, 2005, s. 275-278.

0303

Gabzdilová, Soňa - Olejník, Milan: Od pozitívizmu k negativizmu - Karpatonemecská strana v období predmníchovskej ČSR. In: *HČ* 53, 2005, č. 3, s. 467-485.

0304

Godeša, Bojan: Jozef Tiso a Anton Korošec - vzťahy medzi Slovákami a Slovincami. In: *HČ* 53, 2005, č. 2, s. 365-379.

0305

Harbuľová, Ľubica: Ruský diplomat Georgij Nikolajevič Garin-Michajlovskij a jeho pôsobenie na Slovensku. In: *HČ* 53, 2005, č. 2, s. 355-364.

0306

Hetényi, Martin: Ilegálne prechody štátnej hranice v nitrianskom úseku v rokoch 1938-1945. In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 2 s. 55-70, tab.

0307

Chrena, Ondrej: Územnoprávne členenie Slovenska v rokoch 1939-1945. In: *SlArchiv* 40, 2005, č. 1, s. 51-76.

0308

Janas, Karol: Boj o župné sídla na Slovensku (1939-1940). In: *Historické rozhľady* 2, 2005, s. 175-184.

0309

Janas, Karol: Niekoľko poznámok k vzniku a existencii táborov perzekučného a internačného charakteru v rokoch 1938-1944 v Bratislave a okolí. In: *Bratislava* 17, 2005, s. 105-109.

0310

Jogfosztó jogszabályok csehszlovákiában 1944-1948. [Eds.]: Szarka, László - Tóth, Á. Komárom, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet - Kecskés László Társaság 2005. 313 s.

0311

Joó, András: Tiso elnök és egy magyar országgűlési képviselő politikai természetű magánbeszélgetése 1943 tavaszán. In: *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7, 2005, č. 2, s. 171-183.

0312

Kárpáty, Vojtech: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938-1945. In: *Pamäť národa* 2005, č. 4, s. 6-15, fot.

0313

Kregar, Tone: Slovaški politični tisk o Slovencih med obema vojnama. In: *Zgodovinski časopis* 59, 2005, č. 1-2, s. 69-98.

0314

Leikert, Jozef a kol.: Kultúrno-politický profil Vavra Šrobára. Nitra, Kulturologická spoločnosť 2005. 244 s., fot. príl.

0315

Lukáč, Pavol: Milan Hodža v zápase o budúcnosť strednej Európy v rokoch 1939-1944. [Ed.]: Šebesta, Štefan. [Vedecký red.]: Petruf, Pavol. Br., Ústav politických vied SAV - Veda 2005. 350 s., bibliografia, reg. menný, vecný.

0316

Majeriková, Milica: Poľský záujem o Spiš v rokoch 1918-1925. In: *Z minulosti Spiša* 13, 2005, s. 173-197, tab.

0317

Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. Zv. I. [Ed.]: Profantová, Zuzana. Br., Ústav etnológie SAV - Ústav pamäti národa 2005. 283 s.

[Z obsahu]: Zavacká, Marina: Oficiálna realita a privátna skutočnosť, s. 97-104; Sivoš, Jerguš: Sústredovací tábor v Novákoch v rokoch 1945-1949, s. 122-135; Vaněk, Miroslav: Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. Projekty Centra orální historie: Disent, univerzitní studenti a komunističtí funkcionáři v období tzv. norma-

- lizace - životopisná vyprávění, s. 196-205;
- Nosková, Jana: Brněnský disent a jeho pohled na „velké“ dějiny - rok 1968 a 1989, s. 227-241; Halla, Josef: Organizace bývalých politických vězňů: KlubK-231 v exilu (1985-1990). Sociální, dokumentační, politický a morální aspekt jednoho krajan-ského sdružení, s. 252-277.
- 0318
Malé dějiny velkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. Zv. 2. [Ed.]: Profantová, Zuzana. Br., Ústav etnológie SAV - Ústav pamäti národa 2005. 193 s.
[Z obsahu]: Krekovičová, Eva: Stereotypy a ich funkcia v jazyku politikov. (Na príklade Slovenska), s. 27-36; Macho, Peter: Národný hrdina a totalitný režim. Politická inštrumentalizácia - ideologická manipulácia - reakcie verejnosti - formovanie občianskej opozície (na príklade M. R. Štefánika). s. 97-111; Vanovičová, Zora: Obraz Jana Masaryka v ústnom podaní, s. 112-121; Malá, Zuzana: Mýtizácia osobnosti Milana Rastislava Štefánika z hľadiska koncepcie mýtu Mircea Eliadeho, s. 122-134; Letavajová, Silvia: Orálna história a výskum cudzincov na Slovensku. (Úskalia a výhody), s. 169-177.
- 0319
Michela, Miroslav: A Rothermere-Akció visszhangja Csehszlovákiában 1927-1928-ban. In: Századok 139, 2005, č. 6, s. 1497-1514.
- 0320
Michnovič, Imrich: Michalovce v čase vzniku prvej Československej republiky. In: Annales historici Prešovienis. Anno 2005, s. 169-178.
- 0321
Nolč, Jiří: Čeští a slovenští prezidenti. B., CP Books 2005. 114 s., reg., obraz. příl. 0322
- Pekár, Martin: Hlinkova slovenská ľudová strana a jej činnosť v šarišsko-zemplinskej župe v rokoch 1939-1945. In: Annales historici Prešovienis. Anno 2005, s. 196-214, tab.
- 0323
Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. 1. díl. Období 1861-1938. [Aut.]: Malíř, Jiří - Marek, Pavel a kol. B., Nakladatelství Doplněk 2005. 1021 s.
[Z obsahu]: Podřimavský, Milan: Slovenská národná strana, s.511-531; Roguľová, Jaroslava: Slovenská národná strana, s. 821-832; Bartlová, Alena: Hlinkova slovenská ľudová strana, s. 833-860; Pöss, Ondrej: Politické strany karpatských Nemcov, s. 913-924; Marek, Pavel: Politické strany maďarské menšiny, s. 925-942.
- 0324
Segeš, Dušan: Vojensko-politické aktivity Karola Sidora od 14. marca do 1. septembra 1939 na pozadí slovensko-poľských vzťahov. In: Vojenská história 9, 2005, č. 1, s. 3-21.
- 0325
Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov. Zv. 4. [Eds.]: Šmigel', Michal - Mičko, Peter. B. Bystrica, 2005. 479 s.
- 0326
Slovensko v procese európskej integrácie. [Zost.]: Sládek, Kamil - Zelenák, Peter. Br. - Prešov, Vyd. Michala Vaška 2005. 105 s.
[Z obsahu]: Ferenčuhová, Bohumila: Československá zahraničná politika a európske integračné plány v medzivojnovom období, s.18-29; Sikora, Stanislav: Federácia ako predpoklad vymedzenia sa Slovenska v európskom priestore, s. 30-36; Hlavová, Viera: Cesta k samostatnosti (november 89 - december 92), s. 37-47; Lалуha, Ivan: Alexander Dubček a jeho vízia spoločné-

- ho európskeho domu, s. 48-52; Michálek, Slavomír: Názory a predstavy slovenského demokratického exilu počas druhej svetovej vojny, s. 98-105.
- 0327
Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy. [Ed.]: Poláčková, Zuzana. [Aut.]: kol. Br., Ústav politických vied SAV - Veda 2005. 496 s.
- 0328
Sokolovič, Peter: Národný výbor v Trnave a jeho vzťahy k Hlinkovej garde v roku 1938. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 157-174.
- 0329
Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú... Br., Veda 2005. 399 s.
[Z obsahu]: Kmeť, Norbert: Slovo na úvod; s. 7-16; Rychlík, Jan: Makedonská otázka v české a slovenské politice 20. storočia, s.17-28; Jelínek, Yeshayahu Andrej: Prevrat v rokoch 1918-1919 a Židia (poznámky a úvahy), s. 29-43; Hronský, Marián: K pôsobeniu talianskej vojenskej misie na Slovensku (december 1918 - máj 1919), s. 44-74; Poláčková, Zuzana: Úloha medzinárodných nešťatných inštitúcií a židovských organizácií pri koncipovaní dodatkov na ochranu menšín, zakotvených v mierových zmluvách po prvej svetovej vojne, s. 75-85; Renner, Hans: Holandsko, Československo a mníchovská kríza, s. 86-95; Kopčok, Andrej: Vojvodinsko-slovenské inšpirácie historika Jozefa Jablonického, s. 96-103; Zudová-Lešková, Zlatica: K osudu Miroslava Bedřicha Švandu (a kapitola československej vojenskej spravodajskej služby na Slovensku), s.104-112; Larmola, Heikki: Štrukturálny realizmus, geopolitika a nemecko-ruská dilema z pohľadu dvoch malých európskych mocností: bývalého povojnového Československa a Fínska, s. 113-142; Mlynárik, Ján: Slovenský nadrealizmus v metamorfózach stalinizmu, s. 143-182; Čelko, Vojtech: Začiatky emigrácie Jozefa Lettricha vo svetle korešpondencie s jeho osobným tajomníkom Mirom Haviarom, s.135-142; Boros, Ferenc: Rok 1968 a kádárovská politika, s. 228-246; Marušiak, Juraj: Maďarská revolúcia 1956 a Slovensko, s. 183-227; Prečan, Vilém: Milan Šimečka o živote a dejinách. Útržky korešpondencie a tri literárni texty z doby bezčasí (1979-1985), s. 247-276; Kopsová, Raisa: Recepčia Jozefa Jablonického v disidentskom spoločenstve, s. 277-282; Tischler, János: Maďarsko a poľská kríza v roku 1980-1981, s. 283-300; Paczkowski, Andrzej: Opozícia v Poľsku v rokoch 1986-1989 a pád komunistického systému, s. 301-328; Křen, Jan: Sociálnepolitické paradoxy sovietského bloku, s. 329-332; Benčík, Antonín: Autohavárie na 88. kilometru, s. 333-344; Pekník, Miroslav: K profilu slovensko-českých vzťahov, s. 345-368, tab.; Kmeť, Norbert: K rozdeleniu Československa, s. 369-377; Bakoš, Vladimír: K problému vyrovnávania sa s (komunistickou) minulosťou, s. 378-386; Výberová bibliografia Jozefa Jablonického, [Vypracovali]: Kmeť, Norbert - Kubíková, Dagmar, s. 387-390.
- 0330
Stolarik, Mark M.: In Step with the Times: A Slovak Perspective. In: Austrian History Yearbook 36, 2005, s. 198-207.
- 0331
Storočie propagandy. Slovensko v osídľaných ideológiách. [Zost.]: Bystrický, Valerián - Roguľová, Jaroslava. [Aut.]: kol. Br., AEP 2005. 234 s., fot. obr.
- 0332
Syrný, Marek: K problematike Hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 137-143.

0333

Száráz, Peter: Poskytovanie azylu španielskym utečencom na československom vyslanectve v Madride a v Československu v rokoch 1936-1937. In: HČ 53, 2005, č. 2, s. 255-281.

0334

Szarka, László: A soknemzetiségű csehszlovák nemzetállam születése 1919-ben. Érvek, viták az 1919. évi párizsi békekonferencián. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 3, s. 109-120.

0335

Tišliar, Pavol: Okresná správa na Slovensku počas I. ČSR. In: ZbFFUKom-Historica 46, 2005, s. 147-184.

0336

Tönsmeyer, Tatjana: Der Zweite Weltkrieg: Erfahrung und Erinnerung. [Hrsg.]: Flacke, Monika. In: Mythen der Nationen. [Berlin], Deutsches Historisches Museum 2005, s. 799-816.

0337

Tóth, Endre: A csehszlovák diplomácia és Habsburg Károly első restaurációs kísérlete Magyarországon (1921. március 26 - április 5.). Časť 1.-2. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 2, s. 3-26, č. 3, s. 15-25.

0338

Vnuk, František: Parlamentné voľby a voľba prezidenta Č-SR v roku 1935 v správach britských diplomatov. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 55-74.

0339

Zemko, Milan: Tradície slovenskej politiky: demokracia, autoritárstvo, totalitarizmus. In: Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989-2004. Br., UK 2005, s. 31-44.

Pozri tiež č.: 20, 22, 51, 100, 102, 104, 107, 112, 113, 122, 167, 257, 259, 262, 263, 294, 317, 329, 344, 345, 347, 357, 362, 369, 378, 397, 401, 412, 444, 462.

Vojenstvo

0340

Baka, Igor: Slovensko vo vojne proti Poľsku v roku 1939. In: Vojenská história 9, 2005, č. 3, s. 26-46.

0341

Dikáczová, Diana: Boje o Nové Zámky v rokoch 1918-1919. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 111-143, tab.

0342

Chorvát, Peter: Československé stále opevnenia na Slovensku v zornom poli dobovej maďarskej vojenskej publicistiky. In: Vojenská história 9, 2005, č. 1, s. 94-102.

0343

Chorvát, Peter: Generál Branislav Manica (1894-1980). In: Vojenská história 9, 2005, č. 3, s. 82-98.

0344

Karpatsko-duklianska operácia - plány, reality, výsledky (1944-2004). Zborník. [Ed.]: Čaplovič, Miloslav - Stanová, Mária. [Aut.] kol. Br., Vojenský historický ústav 2005. 281 s.

0345

Kárpáty, Vojtech: Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy 1944-1945 (organizácia a aktivity). In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 44-58.

0346

Lacko, Martin: Generál s legendou na začiatku kariéry (Pavol Marcely a jeho pád do zajatia v januári 1943 na Kaukaze). In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 16-29.

0347

Lacko, Martin: Pôsobenie a osud partizánskeho oddielu "Bohdan Chmeľnický". In: Vojenská história 9, 2005, č. 2, s. 72-91, tab.

0348

Lacko, Martin: Slovenskí vojaci a sovietsky raj. (Dotyky Slovákov s komunizmom v lete 1941). In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 185-198.

0349

Lacko, Martin: Sovietske vojnové zločiny na západnej Ukrajine v lete 1941 a ich vplyv na bojovú morálku slovenského vojska. In: *Politické vedy* 8, 2005, č. 2, s. 63-90.

0350

Mičianik, Pavel: Slovenská Rýchla brigáda a bitka pri Lipovci. In: *Historické rozhľady* 2, 2005, s. 199-248.

0351

Mičianik, Pavel: Slovensko vo vojne proti Poľsku. In: *Politické vedy* 8, 2005, č. 2, s. 23-62.

0352

Olejko, Andrzej: Bojová činnosť 56. pozorovacej eskadry armády Karpaty na Slovensku v obrannej vojne roku 1939. In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 1, s. s. 23-40.

0353

Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť. 1918-2005. = The Armed Forces of the Slovak Republic. The Past and Presence. 1918-2005. [Aut.]: Bystrický, Jozef - Čaplovič, Miloslav - Purdek, Imrich - Štaigl, Jan. Br., Magnet Press Slovakia s. r. o. 2005. 208 s.

0354

Pecina, Jozef: Poľné delostrelectvo rýchlej divízie 1941-1942 (od Kyjeva po Mius). In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 1, s. 56-72.

0355

Pejs, Oldřich: Vojenští duchovní v čs. samostatné obrněné brigádě ve Velké Británii (1943-1945). In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 4, s. 30-43, tab.

0356

Pekár, Martin: Přípravy Slovenska na vojnu proti ZSSR a ich vplyv na pomery v Šarišsko-zemplínskej župe. In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 1, s. 103-109.

0357

Schvarc, Michal: Organizácia spravodajskej činnosti nemeckej bezpečnostnej služby (Sicherheitsdienst - SD) na Slovensku od roku 1939 do vypuknutia SNP. In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 1, s. 41-55.

0358

Syrný, Marek: "Banderovci" a slovenská spoločnosť v rokoch 1945-1947. In: *Acta historica Neosoliensia* 8, 2005, s. 153-161.

0359

Šumichrast, Peter: Letovy Š-328 v slovenských vzdušných zbraniach 1939-1944. In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 3, s. 65-81.

0360

Uhrín, Marián: Protivníci 2. slovenskej partizánskej brigády gen. M. R. Štefánika. In: *Acta historica Neosoliensia* 8, 2005, s. 127-136.

0361

Vaculík, Jaroslav: Volynští Češi v 1. československém armádním sboru v SSSR. In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 1, s. 74-85.

0362

Vaněk, Oldřich: Orgány riadenia spravodajských, partizánskych a špeciálnych výsadekových skupín na území bývalého Československa. In: *Vojenská história* 9, 2005, č. 3, s. 105-129, fot.

Pozri tiež č.: 2, 19, 75, 107, 126, 329, 488.

Cirkev, náboženstvo

0363

Hetényi, Martin: Promaďarské duchovenstvo a náboženské pomery na pozadí vzťahu štátneho aparátu a maďarskej menšiny na Slovensku 1938-1945. In: *Studia historica Nitriensia* 12, 2005, s. 109-146, tab.

Pozri tiež č.: 267, 355.

Židovská problematika

0364

Hlavinka, Ján: Osudy slovenských Židov v rokoch 1939-1945. In: Pamäť národa 2005, č. 4, s. 45.

0365

Hlavinka, Ján: Vlaky nádeje. Prípad organizovanej záchrany pred deportáciami. In: Pamäť národa 2005, č. 4, s. 16-25, fot.

0366

Hradská, Katarína: Slovenskí židia v Terezíne. In: Terezínske listy 33, 2005, s. 74-80.

0367

Národnostná politika na Slovensku po roku 1989. [Zost.]: Šutaj, Štefan. Prešov, Vyd. Universum 2005. 227 s.

[Z obsahu]: Ferenčuhová, Bohumila: Rada Európy a menšinová politika Slovenskej republiky v rokoch 2000-2005, s. 5-21; Pekár, Martin: Základné východiská menšinovej politiky na Slovensku od roku 1918 po súčasnosť, s. 56-67; Nižňanský, Eduard: Typológia vzťahov majoritného obyvateľstva a židovskej minority v období holokaustu, s.191-205; Hradská, Katarína: Popieranie holokaustu - tzv. osvienčimská lož na Slovensku po roku 1989, s. 206-210.

0368

Vrabcová, Eva: Pracovný tábor Židov v Seredi (1941-1945). In: Archivum Sala 2, 2005, s. 110-124.

Pozri tiež č.: 5, 10, 62, 94, 95, 103, 268, 329, 383.

Osídlenie, migrácia

0369

Schvarc, Michal: Evakuácia nemeckého obyvateľstva z územia Slovenskej republiky v rokoch 1944-1945. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 76-93.

Národy a národnosti

0370

Eiler, Ferenc: "Kisebségi külpolitikai". Csehszlovákiai magyar részvétel az Európai Nemzetiségi Kongresszus tevékenységében 1925-1938. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 3, s. 123-139.

0371

Irmanová, Eva: Maďarská menšina na Slovensku. [Časť 1.] In: SIPř 91, 2005, č. 2, s. 247-266.

0372

Lužica, René: Vylúčenie Cigánov/Rómov v Slovenskej republike (1939-1945). In: Pamäť národa 2005, č. 2, s. 6-12.

0373

Nečas, Ctibor: Slovenští Romové v letech 1939-1945. In: SPFFBU(C) 53, 2004, [vyd. 2005], Řada C hist s. 153-178.

0374

Pešek, Jiří - Becher, Peter - Coudenhovekalergi, Barbara - Ivaničková, Edita - Radvanovský, Zdeněk: Druhý panel: "Rozchod a exodus - mytologie a sebereflexe". In: Tolerance místo intolerance = Toleranz gegen Intoleranz. 26.-28.3.2004. Ústí nad Labem, Muzeum města 2005, s. 46-73.

Pozri tiež č.: 21, 168, 277, 310, 327, 334, 363, 369, 462.

Hospodárstvo

0375

Gaucsík, István: Gazdasági szerveztetés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei. Časť 1. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 2, s. 27-44.

0376

Gaucsík, István: Gazdasági szerveztetés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei. Časť 2. In: Fórum Társa-

- dalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 3, s. 27-53.
0377
Hallon, Ľudovít: Úloha Milana Hodžu v komerčnom bankovníctve Slovenska v rokoch 1918-1938. In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 57-70.
0378
Hudečková, Viera: Regionalizmus a oblasť Šariša v 30. rokoch 20. storočia. In: Annales historici Prešovensis. Anno 2005, s. 179-195.
0379
Mičko, Peter: Žilinská továreň na celulózu, úč. spol. Žilina v rokoch 1939-1945. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 119-126.
0380
Sabol, Miroslav: Elektrifikácia Slovenska v rokoch 1938-1943 a vznik celoštátneho elektrárenského podniku. In: HČ 53, 2005, č. 2, s. 327-338.
Pozri tiež č.: 51, 108, 279, 281, 282.
- Veda, kultúra, technika**
0381
Hurčík, Stanislav: Príspevok k dejinám vzniku prvej vysokej školy technickej na Slovensku (1918-1938). In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 145-156.
0382
Chrastina, Peter: Historická geografia na Slovensku: minulosť, súčasnosť a perspektívy. In: Historická geografie 33, 2005, s. 420-432.
0383
Jónasová, Anna: Samuel Neufeld a jeho galantská tlačiareň 1890-1949. Galanta, L. Struhár 2005. 192 s.
0384
Macho, Peter: Milan Rastislav Štefánik a Andrej Hlinka v básnických a komemoratívnych textoch. Historická osobnosť ako národný symbol a jeho štylizácia. In: SAS 34, 2005, s. 367-395.
0385
Mintalová, Zora - Telgársky, Bohdan: Červený kríž na Slovensku v rokoch 1939-1947. Martin, Vyd. MS v spolupráci s Červeným krížom 2005. 173 s., reg. menný, miestny.
0386
Popély, Gyula: Búcsú a főiskoáktól. A felsőoktatás a felvidéki magyarság (1918-1945). A fiatal magyar értelmiség útkeresése. Br., Madách - Posonium 2005. 222 s., reg. menný.
0387
Seminár o exilových spisovateľoch. In: BiografŠt 31, 2005, s. 47-76.
0388
Slavkovský, Peter: Korene slovenskej vedy a Nobelova cena za fyziológiu alebo medicínu (1901-2003). Br., SAP 2005. 164 s., abecedný zoznam laureátov.
0389
Sociálne dimenzie zdravia a zdravotníctva. Zborník. [Ed.]: Matulník, Jozef - Minichová, Margita. Trnava, Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV 2005. 243 s.
[Z obsahu]: Bárťlová, Sylva: Dúsledky spoločenských zmien na vývoj péče o nemocné v letech 1945-1950, s. 108-117; Falisová, Anna: Starostlivosť o hendikepované osoby v minulosti. (So zameraním na medzivojnové obdobie), s. 118-128.
0390
Sulaček, Jozef: Biele plášte. Tragické osudy židovských lekárov na Slovensku v období druhej svetovej vojny. Časť 1. Br., SNM - Múzeum židovskej kultúry 2005. 179 s.
0391
Uhlířová, Jana: Spomienka na vynikajúceho botanika a vzácneho človeka Pavla Sillingera. In: ZbSNM-Prírodné vedy 51, 2005, s. 111-118, fot. príl.

0392

Z histórie školstva v okrese Veľký Krtíš. [Zv. 1.] [Zost.]: Kamasová, Marta. Veľký Krtíš, Miestny odbor MS 2005. 50 s.

0393

Zmätlo, Peter: Kultúrny a spoločenský život na Spiši v medzivojnovom období. Br., Vyd. Chronos 2005. 540 s., bibliografia, príl. obraz., reg. menný.

Pozri tiež č.: 43, 53, 70, 106, 114, 294, 296, 313.

OBDOBIE 1945 – 1993

0394

Čechija i Slovákija v 20 veke. Očerki istorii v dvuch knigach. Kniga 2. = Czech Lands and Slovakia in the 20th Century. Essays of history. In two books. Book 2. [Red.]: Zadorožňuk, Je. G. - Marjina, Valentina Vladimirovna - Serapionova, E. P. Moskva, Nauka 2005. 556 s.

Politika

0395

Boľševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek 4. [Sest.]: Kárník, Zdeněk - Kopeček, Michal. P., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakl. Dokořán 2005. 279 s.

[Z obsahu]: Pešek, Jan: Komunistická strana Slovenska - územná organizácia Komunistickej strany Československa na Slovensku (1848-1989), s. 113-144.

0396

Bukovszky, Ladislav: Bezpečnostný odbor ŠtB pri MV SSR a jeho pozícia v rámci mocenskej štruktúry (1969-1970). In: Pamäť národa 2005, č. 4, s. 63-66.

0397

Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. [Uspořádali]: Kokošková, Zdeňka - Kocian, Ji-

ří - Kokoška, Stanislav. P., Národní archiv - Ústav pro důdobé dějiny AV ČR 2005. 419 s.

[Z obsahu]: Michálek, Slavomír: Krátky náčrt základných okruhov československo-amerických vzťahov po druhej svetovej vojne (1945-1948), s. 23-31; Barnovský, Michal: Politické strany na Slovensku a problém politického katolicizmu v rokoch 1945-1946, s. 69-78; Hlavová, Viera: Dr. Vavro Šrobár a začlenenie Slovenska do povojnového Československa, s. 85-92; Kmeť, Norbert: K ľudovej demokracii, s. 99-105; Syrný, Marek: Politická situácia na oslobodenom Slovensku do polovice roku 1945, s. 154-168; Žatkuliak, Jozef: Počiatkový vývoj národných výborov na Slovensku (1945-1948), s. 185-193; Gabzdilová, Soňa - Olejník, Ján: Rok 1945 - sklamanie, tragédie i nádeje karpatských Nemcov na Slovensku, s. 208-217; Šutaj, Štefan: Maďarská menšina v povojnovej politike Československa, s. 248-254.

0398

Doba, Tomáš: Politický proces s Alexandrom Hirnerom a spol. In: Historický zborník 15, 2005, č. 2, s. 50-67.

0399

Gašpírik, Ľubomír: Slovenská národná rada a Komunistická strana Slovenska v procese federalizácie Československa v roku 1968. In: ZbFFUKom-Historica 46, 2005, s. 201-213.

0400

Hal'ko, Jozef: Československá rozviedka a Vatikán. Druhý vatikánsky koncil. In: Pamäť národa 2005, č. 2, s. 13-19.

0402

Kaminski, Lukasz: Nedoručený odkaz. Správa Antonína Novotného z augusta 1968 o udalostiach Pražskej jari. In: Pamäť národa 2005, č. 3, s. 33-42.

0403

Košický, Patrik: "My prišli vas spasit'..." Obete augusta 1968. In: Pamäť národa 2005, č. 3, s. 62-64, fot.

0404

Marušiak, Juraj: A magyar kisebbség a normalizációs évek szlovákiai politikájának összefüggéseiben. Časť 2. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 2, s. 63-83.

0405

Medvecký, Matej: Bernard Nemček a spol. - prípad Európa. In: Pamäť národa 2005, č. 2, s. 75-80, fot.

0406

Michálek, Slavomír: Československo verzus William Nathan Oatis. In: HČ 53, 2005, č. 4, s. 697-717.

0407

Michálek, Slavomír: Prípad Oatis. Československý komunistický režim verzus dopisovateľ Associated Press. Br., Ústav pamäti národa 2005. 293 s., reg. menný, fot. príl.

0408

Moc verzus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme. Zborník. [Zost.]: Žáček, Pavel - Košický, Patrik - Guldanová, Eva. [Aut.]: kol. Br., Ústav pamäti národa 2005. 242 s.

0409

Palko, Vladimír: Bernard Jaško a spol. - odpor proti komunizmu v ZNB. In: Pamäť národa 2005, č. 4, s. 53-58.

0410

Pešek, Jan: Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja. Brno, [Kateřina Mikšová - Nakl. Prius] 2005. 177 s.

0411

Petranský, Ivan A.: Retribučné súdnicstvo na Slovensku po februári 1948. In: Historický zborník 15, 2005, č. 1, s. 94-108.

0412

Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004. Díl 2. Období 1938-2004. [Aut.]: Malíř, Jiří - Marek, Pavel a kol. In: B., Nakladatelství Doplněk 2005. s. 1030-1829.

[Z obsahu]: Barnovský, Michal: Politické strany na Slovensku, Pešek, Jan: Strana slobody, s. 1307-1318; Pešek, Jan: Stranaslovenskej obrody, s. 1319-1331; Žatkuliak, Jozef: Politické strany a hnutia na Slovensku po novembri 1989 až do rozpadu česko-slovenského štátu 1992, s. 1381-1411.

0413

Polťáková, Petra: Politický proces s Otakarem Vítkovským a spol. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 249-278.

0414

Ragač, Radoslav: Kolektívny portrét vedenia správy ŠtB v období normalizácie. (Univerzitné vzdelávanie a špičky ŠtB - nevyhnutosť alebo vôľa?) In: Pamäť národa 2005, č. 4, s. 67-68.

0415

Rusková, Mária: Propaganda a tlačová kampaň o "slovenskom nacionalizme a separatizme" v politike KSČ do roku 1960. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 145-151.

0416

Sivoš, Jerguš: Tábory nútenej práce na Slovensku v rokoch 1948-1953. In: Pamäť národa 2005, č. 1, s. 8-27.

0417

Sulaček, Jozef: Tragické osudy občanov odvlečených zo Spiša do stalinských gulagov v roku 1945. In: Z minulosti Spiša 13, 2005, s. 199-228.

0418

Zavacká, Marína: Kto žije za ostatným drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956-1962: teórie,

politické smernice a spoločenská prax. Br., Ústav politických vied SAV - Vyd. SAV 2005. 168 s., bibliografia.

0419

Žáček, Pavel: Agenturně-operativní svazky Státní bezpečnosti a jejich registrace, 1954-1957. In: Paměť národa 2005, č. 3, s. 6-17, fot., tab.

0420

Žáček, Pavel: Nástroj triedneho štátu. Organizácie ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953-1990. Br., Ústav pamäti národa 2005. 389 s.

0421

Žáček, Pavel: Pomsta Prahy - pokus o únos Ctírada a Josefa Mašinových. In: Paměť národa 2005, č. 4, s. 26-32, fot.

0422

Žáček, Pavel: Praha - Vídeň, Vídeň - Praha. Operativní korespondence nelegální rozvědky, 1989-1990. In: Paměť národa 2005, č. 4, s. 33-42, fot.

0423

Žáček, Pavel - Košický, Patrik: Štátna a Verejná bezpečnosť v ponovembrovej politike. In: Paměť národa 2005, č. 3, s. 43-53. Pozri tiež č.: 17, 20, 22, 52, 111, 129, 167, 259, 262, 310, 314, 317, 321, 326, 327, 329, 331, 332, 339, 369, 397, 437-437, 444, 480.

Vojenstvo

0424

Benická, Jaroslava: Vojenský výcvikový priestor Javorina. Násilné vysídľovanie v päťdesiatych rokoch 20. storočia. In: Paměť národa 2005, č. 3, s. 18-32, obr., fot.

0425

Purdek, Imrich: Vznik a vývoj vojenskej symboliky armády (ozbrojených síl) Slovenskej republiky. In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 109-130.

0426

Turza, Peter: Obrnený transportér OT-62. In: Vojenská história 9, 2005, č. 3, s. 99-104.

0427

Varinský, Vladimír: Biela légia a jej pôsobenie na Slovensku. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 279-286.

Pozri tiež č.: 343, 353, 446.

Cirkev

0428

Dubovský, Patrik: Akcia R (R1-R7) - likvidácia ženských kláštorov na Slovensku v rokoch 1950-1952. In: Paměť národa 2005, č. 3, s. 73-78, fot.

0429

Grochová, Gabriela: Právna úprava postavenia cirkví a náboženských spoločností v Československu v rokoch 1948-1989. In: Paměť národa 2005, č. 1, s. 28-41.

0430

Katuninec, Milan: Spolok svätého Vojtecha od konca druhej svetovej vojny po zmenu na "účelové zariadenie" (1945-1954). In: HČ 53, 2005, č. 2, s. 305-325.

0431

Petranský, Ivan A.: Pôdohospodárske majetky katolíckej cirkvi a pozemková reforma na Slovensku v rokoch 1945-1950. In: HČ 53, 2005, č. 3, s. 487-504.

0432

Šutaj, Štefan: Problémy vo vzťahu Československého štátu a protestantských cirkví po roku 1945 (menšinová politika a cirkvi). In: Annales historici Prešovienisis. Anno 2005, s. 215-237.

Pozri tiež č.: 92, 397, 400.

Židovská problematika

0433

Hlavinka, Ján: Židovská komunita pod kontrolou. Štátna bezpečnosť a židovské náboženské obce na východnom Sloven-

sku v prvej dekáde "normalizácie". In: Pamäť národa 2005, č. 2, s. 20-32, fot.

Migrácia, odsuny

0434

Šutaj, Štefan: Nútené presídlenie Maďarov do Čiech. Prešov, Universum 2005. 156 s., pramene a literatúra.

0435

Šmigel', Michal - Kruško, Š.: Opcia. Proces opcie a presídlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946. Prešov, 2005. 280 s.

Pozri tiež č.: 417, 424.

Národy a národnosti

0436

Irmanová, Eva: Maďarská menšina na Slovensku. Časť 2. In: SIPř 90, 2005, č. 3, s. 351-384.

0437

Irmanová, Eva: Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraničné politice Slovenska a Maďarska po roce 1989. Ústí nad Labem, Albis international nakl. Kristiny Kaiserové 2005. 316 s., obraz. príl., literatúra, reg. menný.

0438

K problémům menšin v Československu v letech 1945-1989. Sborník studií. [Aut.]: Nosková, Helena a kol. P., Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2005. 267 s. Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

[Z obsahu]: Gabzdilová, Soňa: Prejavy totalitarizmu vo vzdelávacom procese škôl s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku v rokoch 1948-1953, s. 113-126; Olejník, Milan: Situácia nemeckého obyvateľstva na Slovensku v prvých rokoch komunistickej diktatúry, s.127-138; Segľová, Lucia: Sviatkový kalendár socia-

listického gymnázia. Prípadová štúdia, s. 248-267.

0439

Marušiak, Juraj: A magyar kisebbség a normalizációs évek szlovákiai politikájának összefüggéseiben. (1. rész.) In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 1, s. 51-74.

0440

Vadkerty, Katalin: Németek és magyarok Pozsonyban 1945-1948 között. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 1, s. 39-49, tab.

Pozri tiež č.: 21, 72, 98, 99, 168, 310, 327, 367, 371, 374, 397, 432.

Hospodárstvo

0441

Cambel, Samuel: A päťdesiate roky na slovenskej dedine. Najťažšie roky kolektívizácie. Prešov, Universum 2005. 306 s.

0442

Chudják, František: Menová reforma v Československu roku 1945 (slovenské predstavy a požiadavky). In: HČ 53, 2005, č. 1, s. 71-91.

0443

Pecník, Marcel: Vývoj korunovej meny v Československu v rokoch 1945-1953. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 299-306.

Pozri tiež č.: 281, 431.

Veda, technika, kultúra

0444

Diktatur - Krieg - Vertreibung. Erinnerungskulturen in Tschechien, der Slowakei und Deutschland seit 1945. [Ed. von]: Cornelissen, Christoph - Holec, Roman - Pešek, Jiří. Essen, Klartext Verlag 2005. 500 s.

[Z obsahu]: Cornelissen, Christoph - Holec, Roman - Pešek, Jiří: Politisch-historische Erinnerung in Mittel- und Ostmittel-

europa seit 1945, s. 9-24; Kamenec, Ivan: Der Zeitraum des Zweiten Weltkrieges in der slowakischen Historiographie und Publizistik nach 1989, s. 69-82; Lipták, Lubomír: Denkmäler des Zweiten Weltkrieges in der Slowakei nach 1989, s. 237-249; Paštéková, Jelena: Die Reflexion moralischer Aspekte des Krieges im slowakischen Spielfilm, s. 295-308.

0445

Kiss, József: Ladislav Novomeský és a szlovák-magyar kapcsolatok. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 3, s. 55-71.

0446

Kmeť, Miroslav: Vecná a umelecká literatúra o problematike Ukrajinskej povstaleckej armády v Československu pred rokom 1990. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 163-176.

0447

Leikert, Jozef: Detstvo, mladosť a formovanie osobnosti Ladislava Mňačka. In: Časové reflexie. Nitra, FF Univerzity Konštantína Filozofa 2005, s. 97-124

0448

Rusko, Vladimír: K začiatkom stereofonického slovesného vysielania na Slovensku. In: Príspevky k dejinám rozhlasu 9, 2005, č. 1, s. 5-23, fot.

Pozri tiež č.: 3, 5, 6, 8, 10, 34, 106, 111, 114, 118, 294, 329, 382, 384, 385, 387-387, 392, 398, 438.

SVETOVÉ DEJINY

0449

Dlugoš, František: Koncily katolíckej cirkvi. Spišské Podhradie, Kňazský seminár J. Vojtaššáka 2005. 423 s.

0450

Dvadsiaty druhý zborník fyziky. MESDEF 2004. 11. Medzinárodný seminár z dejín fyziky 9.-11.9.2004, Brno. [Ed.]: Morovics,

Miroslav - Hympánová, Ingrid. Br., Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV 2005. 207 s.

Pozri tiež č.: 74, 189.

Starovek

0451

Bystrický, Peter: Mocenský zápas o neskorootantské Sirmium. In: Vojenská história 9, 2005, č. 2, s. 3-20, mp.

Stredovek

0452

Avenarius, Alexander: The Byzantine Struggle over the Icon. On the Problem of Eastern European Symbolism. [Hlavný ed.]: Mannová, Elena. [Ed.]: Zervan, Bratislava - Hurbanič, Ivan. Br., HÚ SAV v AEP 2005. 210 s., reg. menný, bibliografia osobná.

0453

Hurbanič, Martin: Byzantsko-slovanská oikumene. Spoločenstvo kultúry a viery. In: SIPř 91, 2005, č. 1, s. 1-11.

0454

Hurbanič, Martin: Otázka identity a identít v stredoveku s osobitým dôrazom na priesor juhovýchodnej Európy. In: Historické rozhľady 2, 2005, s. 17-26.

0455

Jegorov, V. L. - Zelenejev, Ju. A.: O jubileje nesuščestvujuščego goroda. In: ZbFFU-Kom-Historica 46, 2005, s. 60-63.

0456

Koder Johannes: Selektive Erinnerung bei Zeitzeugen: Berichte über die Eroberung Konstantinopels im Jahr 1204. In: Annales historici Prešovensis. Anno 2005, s. 80-98.

0457

Nagy, Imrich: Kontúry doby v Erasmovom Institutio principis Christiani. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 183-199.

0458

The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magic, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes. [Ed.]: Szeghyová, Blanka. [Aut.]: kol. Br., Pro Historia - HÚ SAV 2005. 255 s., obr.

0459

Rytierstvo element v živote stredovekého človeka. Sympóziu 5.-7. 11. 2004. [Zost.]: Meliš, Jozef. [Aut.]: kol Trnava, Trnavský historický spolok 2005. 149 s. Pozri tiež č.: 233.

Novovek

0460

Apfel, Viliam: Čas bez rozlúčky. Prvá svetová vojna a taliansky front na Piave 1915-1918. Martin, Vyd. MS 2005. 132 s., pramene a literatúra.

0461

Myška, Milan: Vyšší montanistická učiliště v Leoben (Štýrsko) a Příbrami (Čechy) a formování technické inteligence v Uhrách. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 79-85.

0462

Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848-1938. = Die Nationalitätenfrage in Mitteleuropa in den Jahren 1848-1938. [Zost.]: Švorc, Peter - Harbuľová, Ľubica - Schwarz, Karl. Prešov Universum 2005. 298 s., fot., tab., menný reg.

[Z Obsahu]: Danilák, Michal: Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848-1918, s. 15-24; Franková, Libuša: K premenám slovenského etnika na moderný národ (1780-1848), s. 28-42; Otčenáš, Michal: Slovenský revolučný program na jar 1848. K významu "Žjadosť slovenského Národu", s. 45-50; Stolarczyk, Marian: Praskie "Národní Nowiny" o poczatkach Wiosny Ludów w Galicji i Czechach, s. 52-71; Schwarz, Karl W.: Die Affaire Borbis. Theologische, kirchen-

und nationalpolitische Aspekte einer Disziplinarmassnahme in der Evangelischen Kirche (1870), s. 74-85; Mandryk, Ivan O.: Realizácia štátnej politiky maďarizácie v Uhorsku v 70.-80. rokoch 19. storočia, s. 87-97; Ivantyšynová, Tatiana: Medzi mýtom a realitou: rusofilstvo a národný vývin Slovákov, s. 99-106; Rokina, Galina: Ruský panslavizmus a slovenský nacionalizmus v dejinách ruskej a rakúsko-uhorskej monarchie v poslednej tretine 19. storočia, s. 108-117; Podrimavský, Milan: Politický rozmer slovenskej otázky na prelome 19. a 20. storočia, s. 119-128; Gonč, Vladimír: Jaké garanční mechanismy pro soužití národů a národností? Modely prostřední Evropu (a Evropu) ve 20. století, s. 130-143; Belej, Milan: Analýza etnickej štruktúry transatlantickej migrácie pred 1. svetovou vojnou na úrovni krajiny a regiónu, s. 145-158, tab.; Hrabovec, Emilia: Ťažká rozlúčka s "apoštolským kráľovstvom": Svätá stolica a Maďarsko 1918-1922, s. 161-181; Švorc, Peter: Voľby 1920, sčítanie obyvateľstva 1921 a krajinská hranica, s. 185-194, tab.; Ferenčuhová, Bohumila: Podkarpatská Rus v Spoločnosti národov (1925-1929), s. 198-215; Lichtej, Ihor: Národnostná otázka v činnosti spoločenských organizácií Podkarpatskej Rusi (1919-1939), s. 218-231; Bystrický, Valerián: Slovenská otázka v medzivojnovom Československu, s. 233-254; Harbuľová, Ľubica: Slovenská otázka v materiáloch Kominterny, s. 256-264; Danyljuk, Dmytro: Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku ako prameň z histórie Zakarpatska, s. 267-277; Výberová personálna bibliografia. Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Michala Daniláka, CSc. (za roky 199-2004), s. 286-288;

0463

Pírek, Michal: Grafika Matiaša Seuttera, dokument vojenskej histórie z prelomu 17.

a 18. storočia. In: ZbSNM 99-História 45, 2005, s. 5-26, obr.

0464

Sakka, Vassiliki: Piracy in Eastern Mediterranean in Late 16th Century. A Case Study: Life in the Ionian Island of Kythera. In: Studia historica Nitriensia 12, 2005, s. 179-202.

Pozri tiež č.: 218, 233, 259, 276.

1918 – súčasnosť

0465

Sorby, Karol R.: Arabský východ (1945-1958). Br., SAP 2005. 305 s., mapy, reg.

Pozri tiež č.: 75, 259, 327, 329, 344, 444, 462.

Jednotlivé štáty

Pozri tiež č.: 354.

Argentína

0466

Száráz, Peter: Nacionalistické konštanty buenosaireských Slovákov ako ich pred rokom 1938 prezentovali krajanské noviny "Slovenský ľud". In: ZbFFUKom-Historica 46, 2005, s. 186-199.

Austrália

Pozri tiež č.: 56, 57.

Bulharsko

Pozri tiež č.: 329.

Česká republika

0467

Burešová, Jana: Žena na prelomu 19. a 20. století. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 201-215.

0468

Koblížek, Vladimír: František Cyril Kampeľík a jeho názory na jazykové, politické a ekonomické otázky. In: Studia historica Nitriensia 12, 2005, s. 149-157.

0469

Papajík, David: Stavby a majetek na Moravě ve 14. - 16. století. In: HČ 53, 2005, č. 3, s. 545-558, tab.

0470

Profantová, Nad'a: Elita v zrcadle dětských pohřbů 9. a 10. století v Čechách. In: Študijné zvesti AÚ SAV 37, 2005, s. 63-78.

0471

Steinhübel, Ján: Malý príspevok k slavníkovskej otázke. In: Acta historica Neosoliensia 8, 2005, s. 257-273.

Pozri tiež č.: 10, 60, 327, 444, 462.

Fínsko

Pozri tiež č.: 329.

Francúzsko

Pozri tiež č.: 241, 301.

Holandsko

Pozri tiež č.: 329.

Bývalá Juhoslávia

0472

Kučerová, Květoslava: Slováci v Chorvátsku (od začiatkov osídľovania). Martin, MS 2005. 254 s.

Pozri tiež č.: 304, 313, 329.

Kanada

0473

Jakešová, Elena: Slovenskí vyst'ahovalci - civilní "zajatci" v Kanade (1915-1916). In: Vojenská história 9, 2005, č. 4, s. 83-91.

Maďarsko

0474

Janek, István: Aktivity Mihálye Károlyiho v letech 1945-1948, vztahující se k uspořádání československo-maďarského vztahu a k výměně obyvatelstva. In: SIPř 91, 2005, č. 2, s. 233-245.

0475

Szendiné Orvos, Erzsébet: Výkon súdnej právomoci v Debrecíne v 16. storočí. In: Archivum Sala 2, 2005, s. 73-82.

0476

Varagay, Szilvia: Magyar Hírmondó - az első magyar nyelvű időszaki lap. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 7, 2005, č. 2, s. 131-143.

Pozri tiež č.: 14, 21, 102, 140, 194, 233, 258, 288, 294, 306, 329, 337, 342, 462.

Nemecko

0477

P. Alfred Delph Sj 1907-1945. Zborník. [Ed.]: Šimončíč, Jozef. Trnava, Trnavská univerzita 2005. 177 s.

[Z obsahu]: Petruf, Pavol: Tretia ríša od júna 1944 do februára 1945, s. 11-23; Bleistein, Roman: Životopis Alfreda Delpa, s.25-42; Katuninec, Milan: Alfred Delp ako politológ, s. 81-90.

0478

Vilímek, Tomáš: Oběti hranic - hraniční systém NDR. In: Paměť národa 2005, č. 4, s. 76-79.

Pozri tiež č.: 126, 190, 245, 301, 329, 357, 369, 374, 408, 444, 463.

Poľsko

0479

Chorvát, Peter: Poľská armáda na prahu druhej svetovej vojny a jej obranné zoskupenia na hraniciach so Slovenskom. In: Vojenská história 9, 2005, č. 2, s. 102-115.

Pozri tiež č.: 63, 107, 121, 167, 195, 316, 324, 340, 351, 352, 462.

Rakúsko

Pozri tiež č.: 102, 461.

Rumunsko

0480

Otu, Petre: Romania and the Invasion of Czechoslovakia by the Warsaw Pact. In: Historical Yearbook 2, 2005, s. 29-38.

Španielsko

0481

Száraz, Peter: Bezpečnostná politika Španielska v prvých rokoch druhej svetovej vojny (1939-1943). In: Vojenská história 9, 2005, č. 3, s. 47-63.

Pozri tiež č.: 333.

Sýria

0482

Sorby, Karol: Sýria v centre blízkovýchodného mocenského zápasu (1955-1957). In: HČ 53, 2005, č. 3, s. 523-544.

Taliano

Pozri tiež č.: 185, 212, 329, 460

USA

0483

Kunec, Patrik: Sporný pobyt Mórica Beňovského v Spojených štátoch amerických v rokoch 1779-1780. In: Vojenská história 9, 2005, č. 2, s. 92-101.

Pozri tiež č.: 278, 326, 397, 406-406, 462.

Vatikán

Pozri tiež č.: 122, 400, 462.

Veľká Británia

Pozri tiež č.: 338, 355.

Spoločenstvo nezávislých štátov

0484

Babka, Lukáš: Federální služba bezpečnosti Ruské federace, její publikační činnost a postoj k veřejnosti. In: Paměť národa 2005, č. 3, s. 80-83.

0485

Boboková, Jarmila: Reformný plán M. Speranského z roku 1809. In: ZbFFUKom-Historica 46, 2005, s. 133-145.

0486

Daniš, Miroslav: Otroci a patriarchálne otroctvo na Rusi v období raného stredoveku. In: ZbFFUKom-Historica 46, 2005, s. 5-13.

0487

Novytskyj, Ivan: Hladomor 1932-1933. Najväčšia katastrofa Ukrajiny v 20. storočí. In: Pamäť národa 2005, č. 4, s. 69-73, fot.

0488

Slepcov, Igor: Obete Dukly vo svetle sporu o počte ľudských strát Červenej armády v druhej svetovej vojne. In: Vojenská história 9, 2005, č. 2, s. 116-123, tab. Pozri tiež č.: 15, 112, 129, 297, 305, 329, 346, 349, 361, 417, 435, 455, 462.

ZOZNAM SKRATIEK

I. Skratky excerptovaných periodík

AASt – Asian and African Studies
ArchHist – Archaeologia historica
BibliografZb – Bibliografický zborník
BiografŠt – Biografické štúdie
Bohemia – Bohemia Zeitschrift
HaV – Historie a vojenství
HadK – Hadtörténelmi Közlemények
HČ – Historický časopis
HistCarp – Historica Carpatica
HG – Historická geografie
Hnitra – Horná Nitra
HŠt – Historické štúdie
JazČ – Jazykovedný časopis
LitArch – Literárny archív
LML – Literárnomúzejný letopis
ÖOH – Österreichische Osthefte
SAS – Studia academica Slovaca
SE – Střední Evropa

SHS – Slovanské historické studie

SIArchiv – Slovenská archivistika

SIL – Slovenská literatúra

SINár – Slovenský národopis

SINum – Slovenská numizmatika

SIPř – Slovanský přehled

SISb – Slezský sborník

SIŠt – Slovanské štúdie

StHSI – Studia Historica Slovaca

StudCom et Hist – Studia Comeniana et Historica

TörtSz – Történelmi Szemle

VIZbPov – Vlastivedný zborník Považia

Z dejín vied – Z dejín vied a techniky na Slovensku

ZbBM – Zborník Banského múzea

ZbFFUKom – Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského

ZbOM – Zborník Oravského múzea

ZbSBM – Zborník Slovenského banského múzea

ZbSNM – Zborník Slovenského národného múzea

ZbTM – Zborník Tekovského múzea

II. Ostatné skratky

AEP – Academic Electronic Press
angl. – angličtina, anglický
AÚ – Archeologický ústav
aut. – autor, autorský
AV ČR – Akademie věd České republiky
a.s. – akciová spoločnosť
Bp. – Budapešť
Br. – Bratislava
B.m. – bez uvedenia miesta vydania
B.v. – bez uvedenia vydavateľstva
č. – číslo
ČR – Česká republika
ČSR – Československá republika
dopl. – doplnil, doplnené
dosl. – doslov
Ed. – edícia, editor, edične
FFUK – Filozofická fakulta Univerzity Komenského

FHV – Fakulta humanitných vied
fot. – fotografie, fotografický
franc. – francúzština, francúzsky
chorv. – chorvátsky
il. – ilustrovaný, ilustrácie
kol. – kolektív
maď. – maďarčina, maďarský
map. – mapové
ml. – mladší
MS – Matica slovenská
nap. – napísal
nem. – nemčina, nemecky
obr. – obrázky, obrázkový, obrazový
P. – Praha
pozn. – poznámky
prel. – preložil
preprac. – prepracované
príl. – prílohy
pripr. – pripravil
PVT – podnik výpočtovej techniky
red. – redaktor, redakcia
reg. – register
rés. – résumé
rus. – ruský
s. – strana
SAP – Slovak Academic Press
SAV – Slovenská akadémia vied
SHS – Slovenská historická spoločnosť
slov. – slovenčina, slovenský
SNM – Slovenské národné múzeum
SNP – Slovenské národné povstanie
SNR – Slovenská národná rada
SPN – Slovenské pedagogické nakladateľ-
stvo
spoluprac. – spolupracoval
sprac. – spracoval
SR – Slovenská republika
sv. – svätý
špan. – španielčina, španielsky
tur. – turecky, turečtina
tzv. – takzvaný
UMB – Univerzita Mateja Bela
upr. – upravil
úv. – úvod, úvodný

ved. – vedúci, vedenie, vedecký
vl. nákl. – vlastným nákladom
vyd. – vydanie, vydavateľstvo, vydané
vypr. – vypracoval
zodp. – zodpovedný
zost. – zostavil
zv. – zväzok
zvl. – zvláštne
UK – Univerzita Komenského
UKF – Univerzita Konštatína Filozofa
východoslov. – východoslovenský
vyd. – vydanie, vydavateľstvo

ZOZNAM EXCERPOVANÝCH PE- RIODÍK A ZBORNÍKOV

(Časopisy a zborníky, ktoré sa systema-
ticky excerpovali v Historickom ústave
SAV.)

I. Časopisy a periodické zborníky

Acta historica Neosoliensia (Banská Bys-
trica), 8, 2005.

Annales historici Prešoviensis (Prešov),
2005.

Archivum Sala (Šaľa), 2, 2005.

Asian and African Studies (Bratislava), 14,
2005.

Biografické štúdie (Martin), 31, 2005.

Bratislava. Ročenka Annales (Bratislava),
17, 2005.

Etnologické rozpravy (Bratislava), 12,
2005.

Filozofia (Bratislava), 60, 2005.

Fórum Társadalomtudományi Szemle (Ša-
morín), 7, 2005.

- Genealogicko-heraldický hlas (Martin), 15, 2005. Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV (Nitra), 37, 2005.
- Geografický časopis (Bratislava), 57, 2005. Vojenská história (Bratislava), 9, 2005.
- Historický časopis (Bratislava), 53, 2005. Z minulosti Spiša (Levoča), 13, 2005.
- Historické rozhľady (Trnava), 2, 2005. Zborník FFUK – Historica (Bratislava), 46, 2005.
- Historický zborník (Martin), 15, 2005. Zborník FFUK – Paedagogica (Bratislava), 17, 2005.
- Human Affairs (Bratislava), 15, 2005. Zborník SNM 99 - Archeológia 15 (Bratislava), 2005.
- Kniha (Martin), 2005. Zborník SNM 99 - História 45 (Bratislava), 2005.
- Monumentorum tutela (Bratislava), 16, 2005. Zborník SNM - Prírodné vedy (Bratislava), 51, 2005.
- Pamäť národa (Bratislava), 2005.
- Politické vedy (Banská Bystrica), 8, 2005.
- Slavica Slovaca (Bratislava), 40, 2005.
- Slovak review (Bratislava), 14, 2005.
- Slovenská archeológia (Bratislava), 53, 2005.
- Slovenská archivistika (Bratislava), 40, 2005.
- Slavica Slovaca (Bratislava), 40, 2005.
- Slovenská literatúra (Bratislava), 52, 2005.
- Slovenská reč (Bratislava), 70, 2005.
- Slovenský národopis (Bratislava), 53, 2005.
- Studia Academica Slovaca (Bratislava), 34, 2005.
- Studia historica Nitriensia (Nitra), 12, 2005.
- II. Neperiodické zborníky**
- Diplomatická produkcia v stredovekom meste. Zborník. [Zost.]: Ragačová, Júlia. Br., MV SR - odbor archívov a registratúr 2005. 255 s.
- Dvadsiaty druhý zborník fyziky. MESDEF 2004. 11. Medzinárodný seminár z dejín fyziky 9.-11.9.2004, Brno. [Ed.]: Moravics, Miroslav - Hympánová, Ingrid. Bratislava, Slovenská spoločnosť pre dejiny vied a techniky pri SAV 2005. 207 s.
- Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel. [Szerkesztete]: Czoch, Gábor - Kocsis, Aranka - Tóth, Árpád. Pozsony [Br.], Kalligram 2005. 486 s., obr. príl.
- Historické mapy. Zborník. [Zost.]: Pravda, Ján. Br., Kartografická spoločnosť SR 2005. 255 s.

- Ján Lichardus 1939-2004. Biografia, bibliografia, spomienky. Nitra, Archeologický ústav SAV 2005. 105 s.
- Karpatsko-duklianska operácia - plány, reality, výsledky (1944-2004). Zborník. [Ed.]: Čaplovič, Miloslav - Stanová, Mária. Br., Vojenský historický ústav 2005. 281 s.
- Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. Zv. 1. [Ed.]: Profantová, Zuzana. Br., Ústav etnológie SAV - Ústav pamäti národa 2005. 283 s.
- Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989. Zv. 2. [Ed.]: Profantová, Zuzana. Br., Ústav etnológie SAV - Ústav pamäti národa 2005. 193 s.
- Martin Kollár 13.10.1853 - 26. 1. 1919 poslanec uhorského snemu, správca Spolku sv. Vojtecha, redaktor a vydavateľ Katolíckych novín. Zborník. [Zost.]: Čechová, Františka. Trnava, FF Univerzity sv. Cyrila a Metoda 2005. 148 s.
- Mi hagyta k ránc a századok? Šamorín, WANTED design 2005. 250 s.
- Milan Rastislav Štefánik 1880-1919. Zborník. [Ed.]: Čelko, Vojtech. Praha, Slovenský literárny klub v ČR 2005.
- Milan Rastislav Štefánik, T.G. Masaryk a vznik Česko-slovenska. [Ed.]: Cigánková, Vlasta. Brezová pod Bradlom, Mesto Brezová pod Bradlom 2005.
- Moc verzus občan. Úloha represie a politického násillia v komunizme. Zborník. [Zost.]: Žáček, Pavel - Košícký, Patrik - Guldanová, Eva. Br., Ústav pamäti národa 2005. 242 s.
- Mýty a predsudky v dejinách. Historická konferencia 7.12.2004. [Ed.]: Simona, Attilla. Šamorín - Dunajská Streda, Fórum inštitút pre výskum menšín - Lilium Aurum 2005. 93 s.
- Mýty naše slovenské. [Zost.]: Krekovič, Eduard - Mannová, Elena - Krekovičová, Eva. Br., AEP - HÚ SAV - Ústav etnológie SAV - Sociologický ústav SAV 2005. 246 s.
- Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti - vzťahy a konflikty. [Zost.]: Šutaj, Štefan. Prešov, Universum 2005. 306 s.
- Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848-1938. = Die Nationalitätenfrage in Mitteleuropa in den Jahren 1848-1938. [Zost.]: Švorc, Peter - Harbul'ová, Ľubica - Schwarz, Karl. Prešov Universum 2005. 298 s., fot., tab., menný reg.
- Národnostná politika na Slovensku po roku 1989. [Zost.]: Šutaj, Štefan. Prešov, Vyd. Universum 2005. 227 s.
- Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945-1953 v dokumentoch. Zv. 1. [Ed.]: Gabzdilová-Olejníková, Soňa - Olejník, Milan - Šutaj, Štefan. Prešov, Universum 2005. 259 s.
- Ozbrojené sily Slovenskej republiky. História a súčasnosť. 1918-2005. = The Armed Forces of the Slovak Republic. The Past and Presence. 1918-2005. [Aut.]: Bystrický, Jozef - Čaplovič, Miloslav - Purdek, Imrich - Štaigl, Jan. Br., Magnet Press Slovakia s. r. o. 2005. 208 s.

- P. Alfred Delph Sj 1907-1945. Zborník. [Ed.]: Šimončíč, Jozef. Trnava, Trnavská univerzita 2005. 177 s.
- Politický zrod novovekej strednej Európy. 500. výročie narodenia Ferdinanda I. zakladateľa habsburskej monarchie. [Zost.]: Baďurík, Jozef - Sládek, Kamil. Prešov, Vyd. Michala Vaška 2005. 201 s.
- Povstanie Františka Rákocziho 1703-1711 (v novšom priblížení). Rákoczi-szabadságharc 1703-1711 (újabb megközelítésben). [Ed.]: Kónya, Peter. Prešov, FF Prešovskej univerzity v Prešove 2005. 363 s.
- The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magic, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes. [Ed.]: Szeghyová, Blanka. Br., Pro Historia - HÚ SAV 2005. 255 s., obr.
- Rytierstvo element v živote stredovekého človeka. Sympóziu 5. - 7. 11. 2004. [Zost.]: Meliš, Jozef. Trnava, Trnavský historický spolok 2005. 149 s.
- Sambucus. Práce z klasickej filológie, latinskej medievalistiky a neolatinistiky. [Zodp. red.]: Škoviera, Daniel. Trnava, Trnavská univerzita 2005. 260 s.
- Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov. Zv. 4. [Eds.]: Šmigel', Michal - Mičko, Peter. B. Bystrica, 2005. 479 s.
- Slovensko v procese európskej integrácie. [Zost.]: Sládek, Kamil - Zelenák, Peter. Br. - Prešov, Vyd. Michala Vaška 2005. 105 s.
- Slovensko-české vzťahy v kontexte strednej Európy. [Ed.]: Poláčková, Zuzana. Br., Ústav politických vied SAV - Veda 2005. 496 s.
- Sociálne dimenzie zdravia a zdravotníctva. Zborník. [Ed.]: Matulník, Jozef - Minichová, Margita. Trnava, Slovenská sociologická spoločnosť pri SAV 2005. 243 s.
- Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu. Pocta J. Jablonickému. [Ed.]: Kmeť, N. Br., Veda 2005. 399 s.
- Storočie propagandy. Slovensko v osidlach ideológií. [Zost.]: Bystrický, Valerián - Roguľová, Jaroslava. Br., AEP 2005. 234 s., fot. obr.
- Sympóziu o Tatrách. Dokumenty, vyhlásenia nezávislých inštitúcií, alternatívne návrhy a pohľad historikov. [Zost.]: Körnerová, Vlasta - Jozefčeková, Klaudia - Pavlík, Ján - Ďurinová, Ingrid. Liptovský Hrádok, A-projekt 2005. 108 s.
- Z Bardejova do Prešporoku. Spoločnosť, súdnictvo a vzdelanosť v mestách v 13. - 17. storočí. [Eds.]: Csukovits, Enikő - Lengyelová, Tünde. Prešov - Bratislava, FF Prešovská univerzita - HÚ SAV 2005. 308 s.
- Z dejín osídlenia a verejnej správy stredovekého Spiša. (Stredoveký Spiš.) [Zost.]: Števík, Miroslav. Stará Lubovňa, Lubovnianske múzeum 2005. 63 s.
- Z histórie školstva v okrese Veľký Krtíš. [Zv. 1.] [Zost.]: Kamasová, Marta. Veľký Krtíš, Miestny odbor MS 2005. 50 s.
- Zborník prednášok zo seminára Z histórie medenorudného baníctva v banskobystričkom regióne 23. - 24. 6. 2005 Špania Dolina. [Ed.]: Kladivík, Eugen. Banská Bystrica, KB press pre SBM v Banskej Štiavnici a obec Španiu Dolinu 2005. 204 s.

**AUTORSKÝ
REGISTER****A**

Adamová Gabriela, 144
 Aksamitowski Andrzej, 344
 Alberty Július, 156
 Andraschek-Holzer Ralph, 218
 Antalová Ingrid, 103
 Apfel Viliam, 460
 Arpáš Robert, 331
 Avenarius Alexander, 452
 Azud Ján, 327

B

Babička Vácslav, 43
 Babka Lukáš, 484
 Bačíková Lucia, 92
 Bada Michal, 101, 194, 233
 Baďurík Jozef, 218, 240
 Baka Igor, 331, 340, 344
 Bakoš Vladimír, 329
 Bálintová Emese, 458
 Bálintová Lenka, 331
 Baráthová Nora, 105
 Barnovský Michal, 22, 331, 397, 412
 Baron Roman, 259
 Barta János, 218
 Bartalská Ľubica, 23
 Bartl Július, 218
 Bartlová Alena, 58, 295, 323
 Bartlová Milena, 458
 Bárťlová Sylva, 389
 Bartoš Stanislav, 147
 Bartošek František, 296
 Becher Peter, 374
 Belej Milan, 1, 462
 Benčík Antonín, 329
 Benická Jaroslava, 424

Benko Juraj, 297, 331
 Benyovszky Karl, 271
 Bernátová Viera, 139
 Bertényi Iván, 218
 Besedič Martin, 278
 Bielik Miroslav, 141
 Bischofová Gabriela, 144
 Blazovich László, 194, 233
 Bleistein Roman, 477
 Bležek Petr, 408
 Boba Imre, 181
 Bobák Ján, 24, 25, 132
 Boboková Jarmila, 485
 Bodnárová Miloslava, 194, 233
 Bohatová Irena, 70
 Boros Ferenc, 329
 Botek Andrej, 64
 Bovan Marián, 156
 Bowlus Charles Richard, 181
 Brzica Daneš, 327
 Bugan Bystrík, 183
 Bukovszky Ladislav, 44, 396
 Burešová Jana, 467
 Bútorá Martin, 103
 Bystrický Jozef, 2, 344, 353
 Bystrický Peter, 451
 Bystrický Valerián, 331, 462

C
 Caban Peter, 265, 272
 Cambel Samuel, 441
 Cigánková Vlasta, 257
 Cintulová Erika, 283
 Cornelissen Christoph, 444
 Coudenhove-Kalergi Barbara, 374
 Cséfalvay František, 344

Csukovits Enikő, 194, 233
 Culka Dušan, 144
 Czenthe Miklós, 223
 Czoch Gábor, 145

Č
 Čanády Bruno, 298
 Čapek Vratislav, 59
 Čaplovič Dušan, 299
 Čaplovič Miloslav, 257, 331, 344, 353
 Čechová Františka, 267
 Čelko Mikuláš, 78
 Čelko Vojtech, 256, 329
 Černý Miroslav, 408
 Červeňanský František, 251
 Čičaj Viliam, 54, 101, 241, 245
 Čomaj Ján, 246

D

Dado Branislav, 459
 Dangl Vojtech, 137
 Danilák Michal, 26, 462
 Daniš Miroslav, 144, 486
 Daniš Vladimír, 266
 Danyljuk Dmytro, 462
 Deák Ladislav, 102
 Derfiňák Patrik, 279, 280
 Dikáčzová Diana, 228, 341
 Djurišič Danijela, 458
 Dluhoš František, 449
 Doba Tomáš, 398
 Dobrotková Marta, 226, 284
 Domenová Marcela, 207
 Drahošová Šarlota, 144
 Drenko Jozef, 144
 Drug Štefan, 106
 Dubas-Urwanowicz Ewa, 218
 Dubovský Patrik, 408, 428
 Ducreux Marie Elizabeth, 245

Dudášová Linda, 51, 331
 Dudeková Gabriela, 331
 Duchoň Jozef, 214
 Duchoň Michal, 78, 101, 229, 242
 Duin Pieter van, 327
 Duleba Alexander, 327
 Dulovič Erik, 144, 300
 Dvořák Pavel, 167, 184
 Dzurňáková Zuzana, 226

Ď
 Ďuranová Veronika, 459
 Ďurčo Marek, 143
 Ďurica Milan Stanislav, 178
 Ďurinová Ingrid, 162
 Ďuriška Zdenko, 79, 80
 Ďurková Mária, 156, 203

E
 Eggers Martin, 181
 Eiler Ferenc, 370
 Eliáš Michal, 96
 Eliáš Štefan, 198
 Erdélyi Gabriella, 93
 Ezrová Adriana, 144

F
 Falisová Anna, 389
 Federmayer Frederik, 81
 Ferenčuhová Bohumila, 168, 257, 326, 367, 462
 Feriancová Alena, 301
 Ferko Milan, 136
 Fiala Andrej, 185
 Findor Andrej, 22
 Fircáková Kamila, 285
 Flacke Monika, 336
 Francová Zuzana, 237
 Franková Libuša, 462
 Fremal Karol, 297, 302
 Fried István, 286
 Friedl Jiří, 107
 Frimmová Eva, 48, 101, 218, 243
 Fundárková Anna, 218

- Fusch Martina, 218
- G**
- Gabzdilová Soňa, 168, 303, 438
- Gabzdilová-Olejníková Soňa, 98
- Gajdoš Marián, 99
- Gašpierik Ľubomír, 399
- Gaucsik István, 108, 375, 376
- Gburová Marcela, 168
- Gembický Juraj, 109, 458
- Gerát Rudolf, 146
- Gniazdowski Mateusz, 327
- Godeša Bojan, 304
- Goněc Vladimír, 327, 462
- Gracová Blažena, 60
- Graus Igor, 78, 83, 101, 156, 194, 221, 233, 238, 459
- Grochová Gabriela, 429
- Guldanová Eva, 408
- Gutová Eva, 459
- H**
- H. Németh István, 194, 233
- H. Tóth Imre, 181
- Hagemann Ulrich, 62
- Hajdučinová Helena, 147
- Halász Iván, 327
- Haľko Jozef, 400
- Halla Josef, 317
- Hallon Ľudovít, 377
- Hanák Jozef, 275
- Hanakovič Štefan, 267
- Hanula Matej, 331
- Hanuliak Milan, 180, 208
- Harbuľová Ľubica, 305, 462
- Harčar Jozef, 144
- Hausner Gábor, 71
- Havrila Marek, 3, 4
- Hegli Vojtech, 144
- Hertel Maroš, 331
- Herucová Marta, 156
- Hetényi Martin, 306, 363
- Hlavičková Zora, 10, 294
- Hlavinka Ján, 364, 365, 433
- Hlavová Viera, 326, 397
- Hlôšková Hana, 22
- Holčík Štefan, 230
- Holec Roman, 444
- Hollý Karol, 195
- Holubová Markéta, 458
- Homišínová Mária, 168
- Horn Ildikó, 234
- Hospodár Vladimír, 344
- Hrabovec Emilia, 462
- Hradská Katarína, 168, 273, 366, 367
- Hradský Juraj, 264
- Hričovská Janka, 78
- Hrnčiarová Daniela, 78
- Hronský Marián, 329
- Huľas Magdalena, 259
- Hudec Rudolf, 78
- Hudečková Viera, 378
- Hurbanič Ivan, 452
- Hurbanič Martin, 453, 454
- Hurčík Stanislav, 267, 381
- Husák Vladimír, 156
- Husár Jozef, 257
- Huťka Miroslav, 459
- Hypánová Ingrid, 450
- CH**
- Chalupecký Ivan, 204
- Chmeľová Jana, 186
- Choma Branislav, 148
- Chorvát Peter, 342, 343, 479
- Chovančíková Irena, 257
- Chovanec Jaroslav, 251
- Chrastina Peter, 382
- Chrena Ondrej, 307
- Chudják František, 442
- I**
- Ignác Peter, 149
- Imanová Eva, 371, 436, 437
- Ivanič Peter, 187
- Ivaničková Edit, 374
- Ivantyšinová Tatiana, 462
- J**
- Jakešová Elena, 473
- Jakubčín Pavol, 459
- Janas Karol, 308, 309
- Jančura Marián, 281
- Janek István, 474
- Javor Martin, 156
- Javošová Erika, 78
- Jegorov V. L., 455
- Jelínek Yeshayahu Andrej, 329
- Jesenský Miloš, 458
- Jónasová Anna, 383
- Joó András, 311
- Jozefčeková Klaudia, 162
- Jurčišinová Nadežda, 252
- Juríková Erika, 226, 235
- Jurkovič Emil, 150
- Jurok Jiří, 199
- K**
- Kaľavský Michal, 282
- Kalmár János, 234
- Kamasová Marta, 392
- Kamenec Ivan, 5, 22, 27, 103, 168, 259, 331, 444
- Kamenický Miroslav, 101, 458
- Kamiński Łukasz, 402, 408
- Kapellerová Alica, 171
- Karasová Helena, 408
- Karlíková Jana, 45
- Kárník Zdeněk, 297, 395
- Kárpáty Vojtech, 312, 345
- Kartous Peter, 56, 84
- Kašiarová Elena, 110
- Katreba Zoltán, 331
- Katuninec Milan, 267, 430, 477
- Kaysner Jörg, 62
- Kerec Darja, 188
- Keresteš Peter, 85
- Kertészová Oľga, 160
- Kiliánová Gabriela, 22
- Kirschbaum Stanislav J., 6
- Kiss József, 445
- Kiss László, 156, 287
- Kladivík Eugen, 170
- Klecker Elisabeth, 218, 458
- Klein Bohuš, 72
- Klobucký Robert, 168
- Klubert Tomáš, 344
- Kmeť Miroslav, 288, 446
- Kmeť Norbert, 327, 329, 397, 408
- Kośmider Tomasz, 344
- Koblížek Vladimír, 468
- Kocian Jiří, 397
- Kocsis Aranka, 145
- Kočíová Eva, 45
- Kodajová Daniela, 22
- Koder Johannes, 456
- Kohútová Mária, 101, 218
- Kokoška Stanislav, 397
- Kokošková Zdeňka, 397
- Kollár Pavol, 344
- Kollmann Örs László, 233
- Konečný Stanislav, 99
- Könözyová Lucia, 10
- Kónya Peter, 156, 194, 218, 219, 233
- Košová Petra, 212, 459
- Kopček Andrej, 329
- Kopeček Michal, 297, 395
- Kopsová Raisa, 329
- Kordoš Jozef, 244
- Körnerová Vlasta, 162
- Kostelník Martin, 459
- Kostihová V., 70

- Košický Patrik, 403, 408, 423
 Kovács László, 171
 Kovács Péter, 175
 Kováč Dušan, 22, 57, 167, 257, 259, 276, 289
 Kowalská Eva, 7, 222, 245
 Kozmon Peter, 103
 Kozyckyj Andrij, 344
 Krajčovičová Natália, 327, 331
 Králiková Eva, 289
 Kratochvíl Viliam, 21, 61
 Kregar Tone, 313
 Krekovič Eduard, 22
 Krekovičová Eva, 22, 318
 Krchnáková Lucia, 78
 Krivý Vladimír, 22
 Krno S., 348
 Krupa Viktor, 22
 Kruško Š., 435
 Křen Jan, 329
 Kubiková Dagmar, 329
 Kubinyi András, 194, 233
 Kučera Matúš, 201
 Kučerová Květoslava, 472
 Kučma Ivan, 22
 Kujbusné Mecsei Éva, 140
 Kujovičová Michaela, 49
 Kumlik Emil, 151
 Kunec Patrik, 483
 Kurjaková Eva, 153
 Kušniráková Ingrid, 458
 Kuzmová Klára, 175
- L**
 Lacko Martin Oskar, 348
 Lacko Martin, 100, 104, 112-114, 346-349
 Lajčiak Ladislav, 253
 Lалуha Ivan, 326
- Lamiová-Schmiedlová Mária, 134
 Láng Benedek, 458
 Larmola Heikki, 329
 Leikert Jozef, 314, 447
 Lengyelová Tünde, 194, 215, 233, 234, 458
 Leppin Volker, 223
 Letavajová Silvia, 318
 Letz Róbert, 58
 Lichtej Ihor, 462
 Lipka Martin, 8
 Lipták Ľubomír, 22, 28, 444
 Liptáková Helena, 254
 Lisková Henrieta, 115, 156, 196
 Londáková Elena, 297, 331
 Lopatková Zuzana, 267
 Lukács Olga, 458
 Lukáč Miroslav, 97
 Lukáč Pavol, 315
 Lukačka Ján, 30, 189, 194, 233
 Lužica René, 372
 Lysý Miroslav, 190
- M**
 Marza Radu, 218
 Mácelová Marta, 156
 Mačuha Maroš, 101, 116, 117
 Magdolenová Anna, 290
 Macho Peter, 22, 318, 384
 Majeriková Milica, 316
 Majchrzak Grzegorz, 408
 Majorossy Judit, 194, 233
 Majtán Milan, 458
 Malá Zuzana, 318
 Malec Irena, 458
 Maliniak Pavol, 459
 Malíš Jirí, 323, 412
 Malovcová Božena, 46, 78, 224
 Mandryk Ivan O., 462
- Mannherz Julia, 458
 Mannová Elena, 22, 452
 Marci Ľudovít, 9
 Marečková Marie, 78, 218
 Marek Pavel, 323, 412
 Marínčák Šimon, 182
 Marjina Valentina Vladimirovna, 394
 Serapionova E. P., 394
 Márkusné Vörös Hajnalka, 216
 Marsina Richard, 31-33, 78, 86, 194, 233
 Martuliak Pavol, 152
 Marušiak Juraj, 329, 404, 439
 Maskalík Alex, 408
 Maskalík Alexander, 344
 Maslowski Nicolas, 10, 294
 Maťovčík Augustín, 118
 Maťugová Soňa, 153
 Matula Vladimír, 255
 Matulník Jozef, 389
 Matunák Michal, 97
 Maxwell Alexander, 294
 Medvecký Matej, 405, 408
 Meliš Jozef, 459
 Mičianik Pavel, 350, 351
 Mičko Peter, 325, 379
 Miháliková Silvia, 20
 Michálek Slavomír, 326, 397, 406-408
 Michela Miroslav, 294, 319, 331
 Michnovič Imrich, 155, 320
 Mikula Anton, 143
 Minárik Jozef, 172
 Minichová Margita, 389
 Mintalová Zora, 385
 Mislovičová Virginia, 78
 Mlynárik Ján, 138, 329
- Mojžišová Halina, 73
 Morbacher Ľubomír, 408
 Morovics Miroslav, 450
 Mosný Peter, 191
 Mrva Ivan, 34, 101, 119, 267
 Mulík Peter, 35, 36
 Murcko Michal, 157
 Myška Milan, 461
- N**
 Nádaská Katarína, 458
 Nagy Imrich, 156, 457
 Nagyová Monika, 156
 Nečas Ctibor, 373
 Nemeš Jaroslav, 120
 Nepelová T., 70
 Nešporová Tamara, 176
 Neumann Tibor, 205
 Neupauer František, 147
 Nevrlý Mikuláš, 246
 Nižňanský Eduard, 62, 94, 95, 168, 367
 Nolč Jiří, 321
 Nosková Helena, 438
 Nosková Jana, 317
 Noskovič Karol, 37
 Novák Jozef, 78
 Nováková Veronika, 38
 Novytskyj Ivan, 487
- O**
 Obuchová Viera, 65, 213
 Ochránková Alena, 217
 Olejko Andrzej, 344, 352
 Olejník Ján, 397
 Olejník Milan, 98, 168, 303, 438
 Ondrejovič Slavomír, 22
 Orosová Martina, 66
 Orosz Ladislav, 168
 Ortvas Tivadar, 271
 Oslanský František, 11, 121
 Otčenáš Michal, 462
 Otu Petre, 480
- P**
 Pacindová Laura, 12

- Paczkowski Andrzej, 329
 Palenčár J., 158
 Palko Vladimír, 409
 Pánek Jaroslav, 218, 259
 Papajík David, 469
 Papuly Bedanna, 327
 Paštěková Jelena, 444
 Patráš Vladimír, 150
 Pauer Marián, 289
 Pavelčíková Monika, 157
 Pavlík Ján, 162
 Pažur Štefan, 344
 Pecina Jozef, 354
 Pecník Marcel, 443
 Pejs Oldřich, 355
 Pekár Martin, 168, 291, 322, 356, 367
 Pekařová Katarína, 274
 Pekník Miroslav, 329
 Pelčáková Dagmar, 277
 Pešek Jan, 331, 395, 410, 412
 Pešek Jiří, 374, 444
 Petheó Attila, 258
 Petranský Ivan A., 411, 431
 Petřík Ján, 173
 Petřík Jozef, 239
 Petrovics István, 181, 194, 233, 458
 Petruf Pavol, 122, 315, 477
 Pichler Tibor, 168
 Pírek Michal, 463
 Pišút Peter, 131
 Plachá Veronika, 135
 Pócs Éva, 458
 Gabzdilová Soňa, 397
 Podmaková Dagmar, 331
 Podolec Ondrej, 331, 344
 Podrimavský Milan, 13, 55, 323, 462
 Pók Attila, 14
 Pokorný Jan, 344
 Poláčková Zuzana, 268, 327, 329
 Polťáková Petra, 413
 Popély Gyula, 386
 Pöss Ondrej, 323
 Pötzl-Malíková Mária, 225
 Pravda Ján, 130
 Prečan Vilém, 329
 Prelovska Daniela, 52
 Presinszky Lajos, 159, 160
 Profantová Naďa, 470
 Profantová Zuzana, 317, 318
 Pšenák Jozef, 247
 Purdek Imrich, 353, 425
 Purchala Jacek, 167
R
 Rábik Vladimír, 124, 156, 209, 211
 Radváni Hadrián, 174, 267
 Radvanovský Zdeněk, 374
 Ragač Radoslav, 78, 125, 414
 Ragačová Júlia, 78
 Remiášová Marta, 161
 Renner Hans, 329
 Rogul'ová Jaroslava, 323, 331
 Roháč Juraj, 78, 87, 218
 Rokina Galina, 462
 Rusko Vladimír, 448
 Rusková. Mária, 415
 Ruttkay Alexander T., 191
 Rybářová Petra, 269
 Rychlík Jan, 10, 329
S
 S. Lauter Éva, 234
 Sabol Miroslav, 380
 Sachnovskij Jevhenij, 15
 Sakka Vassiliki, 464
 Saktorová Helena, 50
 Salner Peter, 103
 Salnerová Eva, 103
 Samuel Rudolf, 39
 Sáposová Zlatica, 168
 Sas Andor, 270
 Sedlák Peter, 231
 Sedliaková Alžbeta, 74, 267
 Segeš Dušan, 122, 324
 Segeš Vladimír, 78, 194, 197, 233
 Seglová Lucia, 438
 Sekulová Martina, 458
 Scheller Henrik, 62
 Schmidtová Jaroslava, 177
 Schvarc Michal, 126, 357, 369
 Schwarz Karl W., 462
 Schwarz Karl, 462
 Sikora Stanislav, 326, 331
 Simon Attila, 21
 Sipekiová Nicol, 248
 Sivoš Jerguš, 317, 416
 Skalská Monika, 202
 Skladaná Jana, 101, 458
 Skladaný Marián, 156
 Sklenka Vladimír, 156
 Sládek Kamil, 218, 326
 Slavkovský Peter, 388
 Slepšov Igor, 344, 488
 Slivka Michal, 67
 Ślipiec Jeremiasz, 344
 Smerg'ová Lucie, 16
 Snopková Blanka, 76
 Sojková Zdenka, 250, 293
 Sokolovič Peter, 328
 Sokolovský Leon, 78, 88
 Sorby Karol R., 465
 Sorby Karol, 482
 Sroka Stanisław A., 206
 Stanislav Ján, 344
 Stanová Mária, 344
 Stehlík Eduard, 408
 Steinhübel Ján, 22, 471
 Stolarczyk Marian, 462
 Stolarik Mark M., 330
 Strešňák Gábor, 220
 Suchoňski, Adam, 63
 Sulaček Jozef, 390, 417
 Sumková E., 70
 Svatoš Martin, 245
 Symý Marek, 332, 344, 358, 397
 Szónyi György Endre, 458
 Szabo Franz A. J., 292
 Szabó Ivan, 163
 Szántay Antal, 292
 Szárász Peter, 333, 466, 481
 Szarka László, 21, 310, 334
 Szeghyová Blanka, 101, 194, 233, 458
 Szende Katalin, 194, 233
 Szendiné Orvos Erzsébet, 475
 Szentpétery Márton, 458
Š
 Ščuryová Mária, 146
 Šebesta Štefan, 315
 Šedivý Juraj, 78
 Šed'ová Božena, 75
 Ševčíková Zuzana, 213
 Šidelský P., 158
 Šimončič Jozef, 40, 226, 477
 Šimunič Pavel, 344
 Škoviera Daniel, 226
 Škulavík Peter, 68
 Škvarna Dušan, 260
 Šmigel' Michal, 17, 325, 435
 Šorecová Mária, 78
 Šrámek Pavel, 107
 Štaigl Jan, 353
 Števík Miroslav, 157, 192, 210
 Štíbraná Ingrid, 127
 Štilla Miloš, 261
 Štulrajterová Anna, 142
 Štulrajterová Katarína, 193
 Šülle Peter, 144
 Šumichrast Peter, 359

- Šutaj Štefan, 98, 168, 367, 397, 432, 434
 Švihran Ladislav, 163
 Švorc Peter, 462
- T**
 Tajták Ladislav, 262
 Tandlich Tomáš, 128
 Telgársky Bohdan, 385
 Tischler János, 329
 Tišliar Pavol, 78, 335
 Tkáčová Anna, 168
 Tokár J., 158
 Tomas Maroš, 459
 Tomeček Oto, 227
 Tomová Ivana, 232
 Tönsmeier Tatjana, 336
 Tóth Árpád, 145, 310
 Tóth Endre, 337
 Tóth István György, 292
 Trnka Róbert, 153
 Trubíni Jozef, 164
 Trubíni Ľuboš, 164
 Turčan Ľudovít, 168
 Turčan Vladimír, 22
 Turza Peter, 426
- U**
 Udvari Ištván, 236
 Uhlířová Jana, 391
 Uhrin Marián, 360
 Uličný Ferdinand, 156
 Uličný Marek, 69
 Urbanovský Milan, 41
- V**
 Vaculík Jaroslav, 361
 Vadkerty Katalin, 440
 Vaněk Miroslav, 317
 Vaněk Oldřich, 362
 Vanovičová Zora, 318
 Varagay Szilvia, 476
 Varga Ladislav, 263
 Varga Lajos, 160
 Varinský Vladimír, 427
 Varsík Vladimír, 208
 Vášáryová Magda, 167
 Vateha Marko, 165
 Velička Jaroslav, 146
 Vércse Miklós, 166
 Verešš Marián, 169
 Veselská Natália, 331
- Vilímek Tomáš, 408, 478
 Vladár Jozef, 18
 Vnuk František, 338
 Vörös László, 22, 294
 Vrabcová Eva, 368
 Vrteľ Ladislav, 84, 89, 90
 Vrzgulová Monika, 103
 Výrost Jozef, 168
- W**
 Weiss Ján, 142
 Wien Ulrich A, 223
- Z**
 Zábojník Jozef, 179
 Zadorožňuk Je. G., 394
 Zajonc Juraj, 22
 Zavacká Katarína, 168
 Zavacká Marína, 22, 259, 317, 418
 Zavarský Svorad, 78
 Zborovjan Martin, 226
 Zelenák Peter, 21, 326, 331
 Zelenejev Ju. A., 455
 Zemko Milan, 21, 167, 339
 Zervan Vratislava, 452
 Zmátlo Peter, 393
 Zubko Peter, 91
 Zudová-Lešková Zlatica, 19, 329
 Zummerová Júlia, 53
- Ž**
 Žáček Pavel, 129, 408, 419-423
 Žatkuliak Jozef, 168, 397, 412
 Žeňuch Peter, 168
 Žibritová Gabriela, 249
 Žifčák František, 42
- GEOGRAFICKÝ REGISTER**
- A**
 Alberwerd, 131
- B**
 Banská Bystrica, 125, 150, 152, 156, 196, 221, 227, 238, 265, 272
 Banská Bystrica-Radvaň, 203
 Banská Bystrica [región], 170
 Banská Štiavnica, 86, 110, 225, 233
 Bardejov, 194, 233
 Bratislava, 64, 65, 81, 128, 131, 145, 151, 163, 171, 194, 197, 213, 230, 233, 234, 237, 246, 264, 270, 273-275, 309, 408, 440
 Bratislava-Devín, 22
 Bratislava [okolie], 309
 Bratislava [stolica], 215, 220
 Bratislava-Mlynská dolina, 271
 Bratislava-Rusovce, 177
 Bratislava-Železná studnička, 271
 Brezno, 142
 Brno, 317
 Buenos Aires, 466
- Č**
 Čadca, 146
 Červený Kameň [hrad], 127
- D**
 Debrecín, 475
 Devín-Bratislava, 22
 Devín [hrad], 22
 Dolná zem, 288
 Dubodiel, 143
 Dubová, 149
 Dukla, 488
 Dunaj, 131
- E**
 Európa, 326
- Európa stredná, 10, 167, 189, 218, 241, 259, 294, 327, 462
 Európa východná, 452
- G**
 Galanta, 383
 Gemer [región], 202, 233
- H**
 Halič, 462
 Hradište pod Vrátnom, 119
- CH**
 Chorvátsko, 472
- I**
 Island, 464
- K**
 Karpatská kotlina, 233
 Kaukaz, 346
 Kežmarok, 53
 Kľakovská dolina, 141
 Komárno, 258
 Konštantinopol, 456
 Košice, 214
 Košice [župa], 300
 Krásna Hôrka [hrad], 175
 Krupina, 97
- L**
 Leoben, 461
 Levoča, 69, 115, 120
 Lipovec, 350
 Liptovský Hrádok, 148
- M**
 Macedónsko, 329
 Madrid, 333
 Makovica [panstvo], 209
 Malé Karpaty, 229
 Martin, 22, 79
 Michalovce, 320
 Mliečno, 159
 Mlynská dolina-Bratislava, 271
 Mnichov, 291
 Moháč, 198
 Morava, 199, 200, 469
- N**
 Nitra, 10, 22, 306
 Nitra [stolica], 85, 215

Nitra [župa], 205, 269
 Nová Ves nad Žitavou, 164
 Nováky, 317
 Nové Zámky, 341
 Nyíregyháza, 140
O
 Orava horná, 332
 Osvienčim, 367
P
 Panónia, 451
 Piava, 460
 Podkarpatská Rus, 462
 Praha, 421, 422, 462
 Prešov, 207, 233
 Příbram, 461
R
 Radvaň-Banská Bystrica, 203
 Rimavská Sobota, 88
 Rudten Leber, 131
 Rusovce-Bratislava, 177
S
 Sebedražie, 161
 Sered', 368
 Sirmium, 451
 Sklabiňa [hrad], 116
 Slanské Nové Mesto, 226
 Slovenská Ľupča, 191
 Slovensko severovýchodné, 17
 Slovensko východné, 211, 231, 233, 433
 Spiš [región], 42, 115, 185, 193, 204, 210, 223, 233, 239, 254, 281, 316, 393, 417
 Spiš severný, 332
 Spišská Nová Ves, 173
 Spišské Podhradie, 224
 Stará Ľubovňa, 192
 Stropkov, 165
 Sulín, 157
 Svätý Jur, 242
 Sydney, 56, 57
Š
 Šamorín, 159

Šariš [región], 1, 279, 378
 Šariš [župa], 236, 322, 356
 Široké, 147
 Štúrovo, 166
T
 Terezin, 366
 Tešín, 462
 Trenčín, 176
 Trianon, 298
 Trnava, 172, 174, 217, 226, 232, 235, 240, 243, 244, 328
 Trnava [región], 274
 Turiec, 117
U
 Uhorsko, 186
 Ukrajina, 349, 462, 487
V
 Veľký Krtíš [okres], 392
 Vesprím, 216
 Viedeň, 422
 Vlčkovce, 208
 Vojka nad Dunajom, 154, 160
 Vojvodina, 329
 Vranov nad Topľou, 155
 Vydrica, 65
 Vysoké Tatry, 162
 Výšná Pokoradz, 88
 Výšný Slavkov, 158
Z
 Zákamenné, 153
 Zemplín [región], 1
 Zemplín [župa], 322, 356
 Zlatá Horda, 455
Ž
 Železná studnička-Bratislava, 271
 Žilina, 233, 379

BIOGRAFICKÝ REGISTER

A

Alberty Július, 76
 Alžbeta Uhorská, 12
 Ambruš Jozef, 106
 Arpád [rod], 189
 Avenarius Alexander, 30, 68, 452

B

Balassová Eufrozína, 228
 Balog [rod], 188
 Bel Matej, 235
 Benický Peter, 7
 Beňovský Móric August, 483
 Bernolákovci, 284
 Bešeňovský Ludo, 387
 Bethlenfalvy Ernest, 105
 Boba Imre, 181
 Borbis Ján, 462
 Bystrík, 183
 Bystrík Janko, 106

C

Cáder Ján, 291
 Cambel Samuel, 27
 Cyril Konštantín, 22, 181

Č

Čiba Štefan, 244
 Čulen Martin, 261

D

Danilák Michal, 462
 Delph Alfred, 477
 Dilong Rudolf, 387
 Dubček Alexander, 326, 329
 Dubovský Ján Milan, 37, 38, 40, 41
 Duchnovič Alexander, 26

E

Erasmus Rotterdamský, 457
 Erdödy Juraj Leopold, 119

F

Ferdinand I., 218
 Francisci Ján, 96
 Francisci-Rimavský Ján, 96
 Fugger [rod], 49, 238

G

Gacek Mikuláš, 118
 Garin-Michajlovskij Georgij Nikolajevič, 305

H

Habsburg Karol, 337
 Halaša Andrej, 252
 Haviar Miro, 329
 Hirner Alexander, 398
 Hlinka Andrej, 22, 384
 Hodža Milan, 315, 377
 Holéci [rod], 80
 Husák Gustáv, 22

CH

Chmeľnický Bohdan, 347

I

Illés Gyula, 111
 Ivanka Matúš, 117

J

Jablonský Jozef, 329
 Jána z Gostyňa, 121
 Jankovič Vendelín, 45, 66, 67, 73
 Jánošík Juraj, 22
 Jaško Bernard, 409
 Jozef II., 292

K

Kádár János, 329
 Kampelík František Cyril, 468
 Kaprainai Štefan, 33
 Karmasin Franz, 126
 Károlyi Mihály, 474
 Kavuljak Andrej, 35
 Kazi [Kazy] František, 31
 Kempelen Wolfgang von, 246
 Kollár Ján, 286
 Komenský Jan Amos, 247
 Korošec Anton, 304

- Košut Ľudovít, 13, 260
L
 Lauček [rod], 79
 Lettrich Jozef, 329
 Lichardus Ján, 133
 Lipták Ľubomír, 25, 28, 29
 Lukáč Pavol, 315
M
 Manica Branislav, 343
 Marcely Pavol, 346
 Masaryk Jan, 318
 Masaryk Tomáš Garrigue, 257
 Mašín Ctibor, 421
 Mašín Ctirad, 408
 Mašín Josef, 408, 421
 Matej Bel, 235
 Matúš Čák Trenčiansky, 22
 Maurer Ernest, 114
 Metod, 22, 181
 Moller, 120
 Mošovský Michal Instititoris, 245
N
 Napoleon I. Bonaparte, 264
 Nemček Bernard, 405
 Nemečkai Štefan, 284
 Niederle Ľubor, 132
 Novomeský Ľadislav, 111, 445
 Novotný Antonín, 402
O
 Oatis William Nathan, 406, 407
 Okál Ján, 387
P
 Pálffy [rod], 127
 Pázmán Peter, 226
 Pomey François Antoine, 248
 Pribina, 22
R
 Radvanský [rod], 203
 Rákoczi František II., 214, 219, 226
 Rakovská Barbora, 139
 Révai [rod], 116
 Roll [rod], 231
 Rothermere Harold Sidney Harmsworth, 319
 Rotterdamský Erasmus, 457
 Rovnianek Peter Víťazoslav, 278
S
 Salomea, 195
 Sambucus Ján, 226
 Sasinek František Víťazoslav, 36
 Séci [rod], 188
 Seutter Matiaš, 463
 Sidor Karol, 122, 324
 Sillinger Pavel, 391
 Sirácky Ján, 23
 Slávik Ján, 24
 Slavník [rod], 471
 Speranský M.M., 485
 Svätopluk I., 22
 Swieten Gottfried van, 292
 Szécsi [rod], 188
 Szelényi Oszkár, 53
Š
 Šimečka Milan, 329
 Šiška Stanislav, 134
 Špiesz Anton, 34
 Šrobár Vavro, 314, 397
 Štefánik Milan Rastislav, 22, 256, 257, 263, 289, 318, 384
 Štibraný Peter, 39
 Štúr Ľudovít, 22, 251, 255, 288, 293
Švanda Bedřich, 329
T
 Tamaškovič Martin Branislav, 285
 Thurzo Juraj, 234
 Thurzo [rod], 238
 Timon Samuel, 32
 Tiso Jozef, 22, 304, 311
 Toltt Andrej, 50
 Turzo Alexej, 93
 Turzo Juraj, 234
U
 Urban Milo, 118
V
 Vician František, 46
 Vítkovský Otakar, 413
 Vlček Jaroslav, 293
W
 Weber Samuel, 42
 Weisz Gustav Adolf, 283
 Werndle Johann Georg, 237
Z
 Záhorský Štefan, 253
 Zápoľská Hedviga, 206
 Zápoľský [rod], 198, 204
 Zavadil Josef, 135
 Zbrankovič Ján, 284

OBSAH**Štúdie**

Bahenská, Marie: (Ne)zájem žen o účasť v politice na stránkách českého ženského tisku ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století	267
Caproš, Ľubica: Košickí študenti na Univerzite v Krakove v 15. a na začiatku 16. storočia	249
Čechová, Františka: K problematike farských patronátov v Nitrianskom biskupstve za episkopátu Karola Kmeťka	464
Hudek, Adam: Pokus o konštruovanie marxistického národného príbehu v rokoch 1948 – 1955	721
Hurbaníček, Martin: Byzancia a Avarský kaganát v rokoch 623 – 624	229
Katuniec, Milan: Charakter rakúskych a slovenských kresťanských odborov v prvej polovici 20. storočia	699
Kušnierová, Ingrid: Szechényi-Kollonichov chudobinec v Bratislave v kontexte transformácie systému sociálnej starostlivosti v Uhorsku v ranom novoveku	659
Lysý, Miroslav: Husitské vpády do Uhorska v rokoch 1428 – 1431	411
Lysý, Miroslav: Vpády husitov a ich posádky v Uhorsku v rokoch 1432 – 1435	633
Mannová, Elena: Koncept lojality. Postoj k autoritám na Slovensku počas prvej svetovej vojny	681
Simon, Attila: K niektorým aspektom kolonizácie južného Slovenska v období prvej republiky	289
Sorby, Karol: Sudán na ceste k štátnosti (1936 – 1955)	487
Vondrášek, Václav: Ľud'ácky exil v prvých mesiacoch po komunistickom prevrate v Československu	309
Županič, Jan: Židovská šlechta v podunajské monarchii (1848 – 1918)	433

Materiály

Dra'gúň, Stanislav: Nemecko-slovenská dohoda z roku 1942 o spolupráci na kultúrnom poli a jej realizácia v praxi	559
--	-----

Rozhľady

Hetényi, Martin: Spoločenské aktivity maďarskej menšiny v okrese Nitra v rokoch 1939 – 1944	503
Majó, Juraj - Kusendová, Dagmar: Etnické a náboženské pomery Slovenska v polovici 19. storočia podľa Geografického slovníka Uhorska od Eleka Fényesa z roku 1851	739
Žatkuľák, Jozef: Ľudské práva v druhej polovici 80. rokov 20. storočia a slovenská a česká spoločnosť	531

Archív

Segeš, Dušan – Bystrický, Valerián: Reflexia medzivojnového politického vývoja na Slovensku očami Varšavy	339
Štefánik, Martin: Cesta Bonaccorsa Pittiho do Uhorska roku 1376	749

Diskusia

Kamenec, Ivan: Kde sú hranice polemických diskusií a elementárnej slušnosti?	201
Londák, Miroslav: Ekonomika na Slovensku dvadsať rokov po februári 1948	577

Bibliografia

Slovenská historiografia 2005 (Alžbeta Sedliaková) 785

XIII. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV

Bartl, Július: Historiografia na Slovensku po roku 1989 – splnené očakávanie?	35
Čičaj, Viliam: Úvodné slovo predsedu Slovenskej historickej spoločnosti	4
Domová, Miroslava: Projekt a ciele budovania databázy: Bibliografia dejín knížnej kultúry na Slovensku	153
Frimmová, Eva: Historiografia obdobia renesancie a humanizmu na Slovensku po roku 1989	56
Grexa, Ján: Problémy dejín športu na Slovensku	107
Havrila, Marek: K niektorým problémom vývinu slovenskej historiografie a SHS pri SAV v 50. a 60. rokoch 20. storočia	20
Holec, Roman: „Krátke“ dejiny „dlhého“ storočia	75
Ježek, Václav: Idealizmus v byzantologických štúdiách	125
Klačka, Jozef: Šesťdesiate výročie vzniku SHS	9
Kohútová, Mária: Šesťdesiat rokov slovenskej profesionálnej historiografie. Výskum novovekých dejín	69
Konečný, Stanislav: Rusínska a ukrajinská menšina v slovenskej historiografii po roku 1989	112
Pečár, Martin: Niekoľko poznámok k stavu a aktuálnym problémom výskumu regionálnych dejín	96
Saktarová, Helena: Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska	157
Sedliaková, Alžbeta: Bibliografia slovenskej historiografie po roku 1989	164
Sokolovský, Leon: Pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave za ostatných 60 rokov	146
Správy o činnosti sekcií SHS	168
Škorvanková, Gabriela: Zákon o kronikách a obecná kronika	166
Tajták, Ladislav: K niektorým otázkam regionálnych dejín na Slovensku	104
XIII. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV	3
Zavacká, Marina: „Nemám čas to čítať, musím sa učiť.“ K stavu vysokoškolskej výučby histórie na Slovensku	133

Recenzie

Ammerer, Gerhard - Weiss, Alfred Stefan (Hrsg.): Strafe, Disziplin und Besserung. Österreichische Zucht- und Arbeitshäuser von 1750 bis 1850 (Gabriela Dudeková)	599
Bobřík, Miroslav: Nemecká menšina na Slovensku a jej telovýchovné a športové aktivity v rokoch 1918 – 1945 (Dušan Kováč)	763
Die Ministerratsprotokolle Österreichs und der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1848 – 1918 (Dušan Kováč)	762
Gilbert, Martin: Kristallnacht: Prelude to Destruction (Hana Klamková)	602
Halko, Jozef: Ave crux. Život a dielo biskupa Ambróza Lazíka (Jan Pešek)	373
Kázměrová, Eubica – Katunec, Milan: Dilemy Karola Sidora (Milan Zemko)	371
Kelly, Catriona: Comrade Pavlik. The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero (Marina Zavacká)	210
Kepartová, Jana (ed.): Antika? Zajděte do kina, přečtěte román (Pavol Valachovič)	759

L a g o v á, Veronika a kol.: Smrt' za mrežami (Jan Pešek)	606
Memoria Austriae. Bd. I Menschen, Mythen, Zeiten; Bd. II Bauten, Orte Regionen; Bd. III Unternehmer, Firmen, Produkte (Tibor Pichler)	365
R o m s i c s, Ignác: Trianonská mierová zmluva (Roman Holec)	367
S o r b y, Karol: Arabský východ 1945 – 1958 (Pavol Petruš)	207
Š t a i g l, Jan - Š t e f a n s k ý, Michal: Vojenské dejiny Slovenska. VI. zväzok, 1945 – 1968 (Jan Pešek)	766
V o i t, Petr: Encyklopedie knihy. Starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století (Eva Frimmová)	597

G L O S Y

Teória a metodológia

N o d l, Martin: Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století (A. Hudek)	609
--	-----

Všeobecné dejiny

D i n a n, Desmond: Europe Recast. A History of European Union (S. Dragúň)	217
Erasmus in Zürich. Ein verschwiegene Autorität. (- Vič -)	770
J a k o v l e v, Alexander, N.: A Century of Violence in Soviet Russia (I. K.)	770
K a p o s i, Zoltán: Pécs gazdasági fejlődése 1867 – 2000 (R. Holec)	612
K i s t e Van der, John: Emperor Francis Joseph. Life, Death and the Fall of the Habsburg Empire (R. Holec)	214
K o ž i a k, Rastislav - M ú c s k a, Vincent (ed.): Rehole a kláštory v stredoveku (M. Klika) ...	610
M o r a v c o v á, Dagmar: Výmarská republika. Problémy demokracie v Německu 1918 – 1932 (Milan Katuninec)	382
N a i m a r k, Norman M.: Plameny nenávisťi. Etnické čistky v Evropě 20. století (Stanislav Dragúň)	377
R o m s i c s, Ignác: Trianonská mierová zmluva (M. Z)	215
Služby bezpečnosti Polska i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945 – 1989). Z warsztatów badawczych (Juraj Kredátus)	383
Vlast' – občestvo – reformy. Centralnaja i Jugo-Vostočnaja Jevropa. Vtoraja polovina XX veka (M. B.)	771
V o r á č e k, Emil: Eurasijství v ruském politickém myšlení. Osudy jednoho z revolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace (Lubica Harbuřová)	379

Do roku 1526

Pod osmanskou hrozbou. Osudy Slovenska od Albrechta Habsburského do tragickej bitky pri Moháči v roku 1526 s prihľadnutím na začiatky renesancie v čase vlády Mateja Korvína. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VI. (Helena Saktorová)	386
---	-----

1526 – 1848

N o v á k, M. Veronika: A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága 1777 – 1848. Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat 5 (Eva Kovalská)	772
Turci v Uhorsku I. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen od tragickej bitky pri Moháči až do Bratislavského snemu. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov VII (H. Saktorová)	613

1848 – 1945

Janšák, Štefan: Vstup Slovákov medzi slobodné národy (Matej Hanula)	387
Kerecman, Peter: Kapitoly z dejín advokácie na Slovensku (N. Krajčovičová)	615
Kovtun, Jiří: Republika v nebezpečnom svete. Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935 (P. Zmátlo)	218
Lanġ, Tomáš - Strba, Sándor: Holokaust na južnom Slovensku na pozadí histórie novozámockých židov (I. K.)	220
Marija, Valentina Vladimirovna: Zakarpatskaja Ukrajina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina. 1939 – 1945 gg (Lubica Harbuľová)	390
Tomaszewski, Jerzy: Czechy i Slowacja (J. Tulkisová)	616
Zavacká, Marina: Kto žije za ostnatým drôtom? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956 – 1962: teórie, politické smernice a spoločenská prax (M. Medvecký)	221

Po roku 1945

Čarnogurský, Ján: Cestami KDH (M. Z.)	618
Goněc, Vladimír: Za sjednocenou Evropu. Z myšlenek a programů Huberta Ripky (Pavol Petruf)	773
Medvecký, Matej (ed.): Posledné a prvé slobodné (?) voľby – 1946, 1990 (M. Z.)	775

Dejiny vedy a techniky

Czech and Czechoslovak History, 1918-2004. A Bibliography of Select Monographs, Volumes of Essays and Articles published from 2000 to 2004 (Roman Holec)	392
---	-----

Regionálne dejiny – zborníky

Acta Historica Danubiensia I. Ročenka Katedry histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Jána Selyeho v Komárne (M. Michela)	776
Darlová, Jolana a kol.: Pliešovce. Príroda, história, a kultúra. Pliešovce (Mária Ďurková)	393
Spišská Belá (L. Franková)	620
Zborník k životu a pôsobeniu ruských a ukrajinských emigrantov na východnom Slovensku (1919 – 1945). Ruská a ukrajinská emigrácia na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1945 (Libuša Franková)	394

KRONIKA

Generálne zhromaždenie ICHS (Edita Ivaničková)	778
Medzinárodná putovná výstava „Modrá krv, tlačiarenská čerň – šfachtické knižnice 1500 – 1800 (Eva Frimmová)	401
Medzinárodná vedecká konferencia Hospodárne spravovanie baníctva. Kniežací podnikateľ. Merkantilizmus. Vzťahy medzi vzdelávaním odborne kompetentného úradníctva a štátnou peňažnou a hospodárskou politikou v ranom novoveku (M. Kamenický)	623
Medzinárodná vedecká konferencia Slovensko v európskej dimenzii dejepisného vyučovania (Miroslav Kamenický)	404
Milan Hodža a agrárne hnutie (Matej Hanula)	781
Neuverejnené uznesenie zo zjazdu SHS	408
Seminár Dejiny knižnej kultúry Liptova (Eva Frimmová)	399

Seminár Orbis Helveticorum – švajčiarska kniha a jej stredoeurópsky svet v Smoleniciach (E. Frimmová)	624
Správa o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied za rok 2006 (Viliam Čičaj)	405
Správa o zasadnutí slovensko-poľskej komisie (Dušan Škvarna)	398
Vedecká konferencia Konfesionalizmus a jeho úloha v slovenských dejínach (Miroslav Kamenický)	403
Vedecký seminár Rituál smírení: Konflikt a jeho řešení v středověku (D. Zupka)	626
Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore slovenské dejiny	
H a n u l a, Matej: Agrárna strana na Slovensku v rokoch 1919 – 1929	784
H u d e k, Adam: Slovenská historiografia a pokus o konštruovanie nového národného príbehu v rokoch 1948 – 1967	629
K a č í r e k, Ľuboš: Nová škola slovenská a jej snahy o modernizáciu slovenskej spoločnosti	782
M a č u h a, Maroš: Panství rodu Révai v rannom novoveku (ekonomický a sociálny kapitál uhorského aristokratického rodu)	629
M a t e j k o v á, Adriana: Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí	397
R y b á ř o v á, Petra: Politický antisemitizmus v Uhorsku v 80. rokoch 19. storočia	783
Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore všeobecné dejiny	
S e g e š, Dušan: Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády 1939 – 1943	396
Obhájené doktorandské dizertačné práce v odbore dejiny vedy a techniky	
S a b o l, Miroslav: Elektrizácia Slovenska v rokoch 1938 – 1948	628
N e k r o l ó g	
PhDr. Július Mésároš, DrSc. 28. 11. 1923 – 9. 12. 2006 (Valerián Bystrický)	223

Autori čísla:

Mgr. Miroslav **Lysý**, PhD., Katedra právnych dejín, Právnická fakulta Univerzity Komenského, Šafárikovo nám. 6, 818 05 Bratislava; Mgr. Ingrid **Kušniráková**, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Elena **Mannová**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; doc. PhDr. Milan **Katuninec**, PhD., Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava; Mgr. Adam **Hudek**, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; doc. RNDr. Dagmar **Kusendová**, CSc., Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského, Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava; Mgr. Juraj **Majo**, Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta Univerzita Komenského, Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava; Mgr. Martin **Štefánik**, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava.

Pokyny pre autorov

Historický časopis vychádza štyrikrát do roka. Uverejňuje výhradne pôvodné články, ktoré sú výsledkom vlastnej bádateľskej činnosti autora. Príspevky redakcia predloží na posúdenie dvom lektorom. O ich prijatí alebo neprijatí na základe lektorských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady Historického časopisu autorov upovedomíme do 90 dní odo dňa doručenia do redakcie. Autori poskytujú svoje rukopisy exkluzívne Historickému časopisu a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neuverejnia v iných časopisoch. Rukopisy sa nevracajú.

Príspevky do Historického časopisu odovzdávajú, resp. posielajte na adresu redakcie v elektronickej forme (na diskete alebo e-mailom formou prílohy) v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri písaní poznámok pod čiarou (nie na konci príspevku) používajte príkaz *Vložiť* a následne *Poznámka pod čiarou*.

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán (72 000 znakov vrátane medzier), recenzií 10 strán (18 000 znakov vrátane medzier) a anotácií 3 strany (5 400 znakov vrátane medzier). K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca 1 400 znakov, krátky abstrakt (cca 700 znakov) a osobné údaje o autorovi (bydlisko, zamestnanie, e-mail a telefonický kontakt).

Vzhľadom na platnosť *STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy* – je potrebné rešpektovať jej zásady. Niektoré interpunkčné znamienka sa v odkazoch používajú odlišne od pravidiel slovenského pravopisu. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Odkaz na monografiu (1 – 3 autori):

¹KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 56.

²PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997, 311 s.

Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú spojovníkom s medzerami po oboch stranách spojovníka.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry*. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 201-202.

Pozn.: čísla strán v rozpätí strán sa uvádzajú so spojovníkom.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, 99 s.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedecký redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom.

⁵*Slovenská veda : zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava : Veda, 2001, 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶MICHÁLEK, Slavomír. Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939 – 1945. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002, s. 301-317.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁷KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-244.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁸KAMENEC, ref. 1, s. 37.

V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa:

⁹KAMENEC, Po stopách, ref. 1, s. 12.

Odkaz na elektronický zdroj:

¹⁰KUCIANOVÁ, Anna. Personálie v elektronickej súběžnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000 – 2001* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, s. 136-139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zbornik_2000_2001.pdf>

Všeobecné poznámky:

- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydavateľstvo uvádzame:

b. m., b. r., b. v.

- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania:

Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.

- Ak je viac miest vydania a len jeden vydavateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou:

Bratislava; Martin : Osveta, 1956.

- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.

- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

- Odkaz na archívny prameň:

Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Poverenictvo informácií a osvetu (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

Adresa redakcie: Historický časopis, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Tel.: +421-2-529 25 753; 0908 09 89 37

E-mail: histeaso@savba.sk

http: <http://www.historickycasopis.sk/>

objednávky: písomne, telefonicky, mailom, prípadne prostredníctvom elektronického objednávkového formuláru na webovskej stránke časopisu

JOZEF TISO

Prejavy a články
(1938 – 1944)

Jozef Tiso